

Ind i Danmark

Skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund

Larsen, Birgitte Romme

Publication date:
2011

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Larsen, B. R. (2011). *Ind i Danmark: Skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund*. Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Ph.D.-række Nr. 66

Ind i Danmark

Skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne
flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund

Birgitte Romme Larsen

Ph.d.-afhandling, april 2011
Vejleder: Professor Karen Fog Olwig

Ind i Danmark

Skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne
flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund

Projektet er finansieret af

Det Frie Forskningsråd – Kultur og Kommunikation (FKK),
Bikubenfonden og Det Kommunale Momsfond

Forsidefoto (af Birgitte Romme Larsen):

Fra sin stue et sted i Danmark kigger en ung sudanesisk mor, bag halvlukkede persiennner, ud på centrum af den landsby, hun bor i.

Tak

At jeg har kunnet gennemføre dette studie, skylder jeg mange mennesker tak for. Først og fremmest vil jeg takke alle de mennesker, som under feltarbejdet viste mig deres tillid og velvilje. En særlig tak skal i den forbindelse lyde til studiets informantfamilier, som så hjerteligt lukkede mig ind i deres liv, og af hvem jeg har så lært så meget.

Studiet har været en del af forskningsprogrammet *Familien som integrerende institution for flygtninge og indvandrere i Danmark – lokale og globale livssammenhænge* (FiiD), finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation (FKK). Dertil har Det Kommunale Momsfond og Bikubenfonden gavmildt støttet feltarbejdet og muliggjort mange og lange ophold i det jyske land. Jeg vil gerne takke mine to samarbejdspartnere i FiiD – Karen Fog Olwig og Mikkel Rytter – for spændende diskussioner, konferencer og workshops undervejs. Derudover har Karen, som min vejleder, i det daglige bidraget til dette studie med sin uundværlige støtte og viden og med sit altid store personlige engagement i materialet.

Igennem årene har jeg haft stor gavn af kommentarer fra kollegaer og deltagere på de forskellige konferencer, seminarer, workshops og Ph.d.-kurser, hvor jeg har fremlagt dele af mine analyser. I denne sammenhæng skal en særlig tak lyde til Hilde Lidén, Marianne Lien, Anne-Line Dalsgaard, Lotte Meinert, Andreas Roepstorff, Sally Anderson, Mark Vacher og Michael Whyte. En stor tak skal også lyde til alle kolleger i "Norden-gruppen" for interessante diskussioner.

Over for Ph.d.-gruppen – den "gamle", den "nye" og den "midt imellem" – er jeg taknemmelig for faglig inspiration, sparring og godt kammeratskab undervejs. Særligt takker jeg Ann Benwell, Marianne Holm Pedersen, Hans Lucht, Anja Kublitz, Susanne Bregnbæk, Lotte Buch, Maja Hojer Bruun, Charlotte Siiger, Brian Wood, Mille Gabriel, Sidsel Busch, Birgitte Bruun, Anja Bornø Jensen, Kaspar Tang Nielsen, Regnar Kristensen, Gry Jacobsen, Maya Mynster Christensen, Ida Matzen, Dan Hirslund, Karina Märcher Dalgas, Trine Brinkmann, Helene Ilkjær og Katrine Gotfredsen. En helt særlig tak går til Bjarke Oxlund og min kontor-mate Stine Krøijer.

Tak til familie og venner uden hvis støtte, hjælp og overbærenhed med mit fravær dette projekt aldrig var lykkedes. Specielt vil jeg sige tak til min mor og til Gunilla, som har været der for mig hele vejen, når jeg havde allermest brug for jer. Også tak til mine

svigerforældre for jeres altid store engagement, og en særlig tak til Kirsten for det store arbejde du har lagt i korrektur og gennemlæsning af afhandlingen.

Ferdinand – igennem den sidste lange tid har du måttet indrette hele dit liv efter mit. Tak for at have holdt det ud. Men endnu vigtigere: tak for at have troet på mig hele vejen, ikke mindst når jeg selv tvivlede allermest.

Store Fenja og lille Sif – så blev "mors bog" endelig færdig. Og hvis de mange bogstaver, I ser i den, kunne tale, er jeg sikker på, at de ville fortælle jer, hvor meget jeg har savnet jer, imens jeg skrev dem.

Indholdsfortegnelse

1. SKABELSEN AF STED OG TILHØRSFORHOLD I DANMARK: nyankomne flygtningefamilier og nye horisonter.....	11
Konstruktion og afgrænsning af felten.....	19
Teoretisk og metodologisk positionering.....	24
Migrationsstudier og sociale relationer.....	24
Flygtningestudier, hverdagsrutiner og den (inter-)domestiske sfære.....	34
Læservejledning.....	41
2. AT TAGE PLADS I FELTEN: metoder, positioner og 'setting'	43
Adgang til felten og udvælgelse af informanter.....	43
Familiernes.....	48
Kommunerne og lokalsamfundene.....	50
Valget af 'gate-keepers' og dets betydning for opnåelse af tillid.....	54
Det første besøg og betydningen af brug af tolk.....	58
Feltarbejdet.....	62
Sprog og kommunikation.....	66
Adgangen til 'dagligdagen'	71
På feltarbejde i andres hjem.....	73
At tage kropsligt plads i felten – og i Danmark.....	78
3. AT BLIVE DEL AF DET DANSKE VELFÆRDSSAMFUND: "integration" gennem spredningen af flygtninge og betydningen af 'familien' som institution.....	81
Idealer om lighed: flygtninge i det danske velfærdssamfund.....	83
Opfattelser af 'lokalsamfund' og 'familie' i den politiske integration af flygtninge.....	89
Det lokale møde med velfærdsstaten og betydningen af kulturaliserede hverdagsrutiner.....	91
Den sociale manøvrering af lokale integrationsdagsordner og betydningen af medierende relationer.....	100
Den geografiske spredning og dens indvirkning på flygtninges skabelse af tilknytning og lokalt kendskab.....	104
Familien som transkontinental institution: afsavn, tillid og (udeblevne) remitter.....	109
Konklusion.....	116

4. "EN FREMTID FOR BØRNENE ER, HVAD MAN ØNSKER SIG MEST": intergenerationelle dynamikker og deres betydning for flygtningeforældres skabelse af samfundstillid, mening og fremtidshåb.....	123
"Her føler man virkelig friheden": den palæstinensiske familie som case.....	125
"Vi har aldrig mødt en sur dansker".....	130
"Our children will grow very stubborn here": den sudanesiske familie som case.....	135
Fortællingen om Barbara.....	136
"Africans listen by beating".....	140
"The youth have the burden of being the future": sammenhænge mellem generation, forældreautoritet og fremtidshåb.....	145
Den relationelle forbindelse.....	147
Den temporale forbindelse.....	150
Konklusion.....	158
5. VELORDNEDE HAVER OG FRATRUKNE GARDINER: naboskabsrelationer og betydningen af domestisk rum i den sociale accept af flygtninge i en dansk landsby.....	161
Den lokale 'sociabilitet' og dens konkretisering og materialisering i domestisk rum...	162
Ny i nabolaget: historien om Daniel.....	165
Haven.....	168
Vinduerne.....	170
Køkkenet.....	171
Bemestringen af lokale koder for social tilgængelighed og utilgængelighed.....	175
Mekanismer for naboskab: respektabilitet og gensidig moralsk bekræftelse.....	176
Stræben efter personlig integritet og opsætningen af nye grænser.....	180
Konklusion.....	181
6. MELLEM SKOLE, HJEM OG FRITID: flygtningebørn og -unges skabelse af inklusion og tilhørsforhold i det danske samfund.....	185
"Jeg går i 5.a.": flygtningebarnet og den lokale folkeskole	188
Nærheden og ensheden.....	194
Fra fremmed til kendt: den gradvise, lokale modtagelse.....	202
Ind eller ud af 'klassen': en komparation af folkeskolebørnene og deres ældre søskendes skoletilknytning og selv kategorisering.....	206
At blive ligestillet 'danskerne': det pan-etniske fællesskab som drivkraft og vej.....	211
Konklusion.....	219

7. INDIVIDUALITET OG FÆLLESSKAB:

forhandlinger af krop og danskhed i mødet mellem flygtningebørn og -unge og deres lokale sociale omgivelser.....	223
---	-----

At skabe sig selv: den lokale orkestrering af individualitet og kropslig autonomi.....	224
Fra familiemedlem til samfundsmedlem: betydningen af krop og kropsteknikker.....	232
Opfostringen i danskhed: den "rigtige" og "forkerte" personlige autonomi.....	238
Konklusion.....	243

8. IND I DANMARK:

fremmedhedens og genkendelighedens materialiseringer.....	247
---	-----

Litteraturliste.....	257
----------------------	-----

Bilag.....	277
------------	-----

Bilag 1: Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund	277
--	-----

Bilag 2: Integrationskontrakt.....	279
------------------------------------	-----

Bilag 3: Erklæring om vilkårene for genbosætning i Danmark.....	286
---	-----

Resumé.....	289
-------------	-----

English summary.....	291
----------------------	-----

Kapitel 1

Skabelsen af sted og tilhørsforhold i Danmark: nyankomne flygtningefamilier og nye horisonter

Ved et busstoppested i et mindre jysk lokalsamfund står jeg sammen med sekstenårige Barbara.¹ Jeg har været med hende i folkeskole, og vi venter nu på den bus, der skal føre os tilbage til landsbyen, hvor Barbara bor sammen med sine forældre og søskende. Vores venten får hende til at huske tilbage på familiens første dage i Danmark, elleve måneder tidligere. De var ankommet en torsdag til lokalområdet direkte fra en international FN-flygtningelejr i det nordlige Uganda, hvor de som sydsudanesiske flygtninge havde opholdt sig igennem tyve år. Kommunens lokale integrationssagsbehandler havde taget imod dem i den regionale lufthavn. Eftersom det var februar, og de ankom sent om eftermiddagen, var det mørkt ved deres ankomst. Fra lufthavnen blev de kørt til huset i den lille landsby Fuglestrup, hvor de skulle bo. Den følgende dag skulle familiemedlemmerne til informationsmøde på kommunekontoret i kommunens hovedby, Næsdal, tretten kilometer fra Fuglestrup. Mens integrationssagsbehandleren før mødet havde hentet dem i bil, havde denne dog efter mødet bedt dem om at forsøge på egen hånd at tage bussen tilbage til huset i landsbyen. Kun én bus passerer igennem lokalområdet, lad os kalde den bus nummer 80. Imidlertid kom Barbara og de øvrige familiemedlemmer til at tage bussen i den forkerte retning, og efter en times kørsel endte de i regionens største by. Barbara husker tilbage på det videre forløb:

Then we see, oh, this is not our direction! This is not where we stay. And my brother Ivan [ni år] started crying. And my sister Rose's two small children too. Because it was so cold, and we were standing outside in that big city for maybe three hours. And Ivan was just crying and crying. And we tried to ask some people, but we didn't know the name of our place. We had just been here for one day. And my mother was just standing like this [viser: tavs, med armene over kors]. She could not speak *any*

¹ Alle sted- og personnavne, som i afhandlingen har relation til feltarbejdet, er pseudonymer.

language anyone here would ever understand. And then the Congolese came and helped us [en familie med flygtningebaggrund, bosat fem år i en landsby i samme kommune]. They saw us standing there confused and they came to us. But we didn't know the name of our place, so we couldn't tell them. We only knew the names of 'Denmark', 'Næsdal' and then 'bus number 80', that was all. The Congolese said that they were also taking bus number 80 to *their* place, so maybe they could help us identify our place. They said that they had heard that some refugees should arrive yesterday, and they asked us, if that was us. And we said yes, that was us. And then they said "Oh, then you live in Fuglestrup!". Because they had heard, that the new refugees coming should live there. And then we got home. And we saw, yeah, this is our direction.

At finde ens vej gennem det omgivende byrum eller landskab er ofte den første udfordring, der møder én, når man ankommer til et nyt og ukendt sted. Således må man umiddelbart forsøge at forankre sin kropslige tilstedeværelse i de ukendte omgivelser ved at omdanne disse fra åbent, grænseløst og udefinerligt rum til en nærmere afgrænset, bestemmelig lokalitet gennem udvælgelsen af en række rumlige pejlemærker, f.eks. i form af bygninger, bakker, træer, torve, skilte, porte eller veje. Af flere grunde havde de sudanesiske familiemedlemmer ikke haft mulighed for på sådan vis at forankre deres tilstedeværelse i det omgivende landskab gennem determineringen af en række navigationsmarkører, som ville tillade dem at finde vej gennem det. For det første, ankommende fra lufthavnen dagen før var de blevet fragtet til deres kommende bolig gennem vintereftermiddagsmørke og havde ikke været i stand til at se ret meget. For det andet, selvom de havde kunnet se en smule, besad de ikke den nødvendige fortrolighed med det omgivende landskab til at kunne vide, hvad centrale pejlemærker inden for dette måtte være. Den eneste markør familiemedlemmerne havde at navigere ud fra, var det hus, der nu i et døgn havde tjent som deres hjem. Imidlertid tog familiens første rejse i deres nye danske omgivelser ikke sin start fra dette sted, men fra en anden lokalitet i det ukendte omgivende rum, hvorfra de netop skulle finde hjem. Det eneste pejlemærke, de var kendte med – deres hus i landsbyen – udgjorde med andre ord samtidigt deres destination, og som de stod dér foran kommunekontoret i Næsdal, og foran for første gang selv at skulle finde vej, var det eneste, de havde at orientere sig ud fra, derfor buslinje nummer 80. Men dette afstedkom blot endnu en udfordring for familiemedlemmerne, ud over afkodningen af

det omgivende landskab – nemlig afkodningen af princippet bag den lokale busrute-tabel. Mens det således mislykkedes for familiemedlemmerne at finde vej på egen hånd, blev vildfarelseshændelsen imidlertid bragt til en ende, da en lokal, congolesisk familie spottede dem i landskabet som netop værende faret vild. Gennem de congolesiske familiemedlemmers egen kropslige forankring i lokalområdet igennem fem år (og herunder deres adgang til lokal viden om nye indbyggere, og hvor disse skulle bo) var denne familie i stand til at lede dem på vej mod deres rejsemål, deres nye hjem i en dansk landsby.

I 1999 fik Danmark sin første egentlige lov på integrationsområdet, da den daværende socialdemokratiske regering introducerede *Integrationsloven*. Denne indbefattede en række politiske ændringer af synet på, hvorledes man bedst muligt integrerer flygtninge og indvandrere i det danske samfund. Disse ændringer havde ikke mindst rod i en bred politisk utilfredshed med det stigende antal arbejdsløse flygtninge og indvandrere grupperet i kommunalt boligbyggeri i landets største byer og forsørget gennem offentlige ydelser. Iblandt andre tiltag inkluderede Integrationsloven således en særlig boligplaceringslovgivning for nyligt anerkendte flygtninge. Denne tilskrev, at flygtninge i de første tre år efter tildelingen af opholdstilladelse fremover skulle tvungent boligplaceres i områder uden for landets urbane centre, hvor de kunne indlemmes i mindre danske lokalsamfund med en kun beskeden, eller slet ingen flygtninge- og indvandrerpopulation. Formålet med denne geografiske spredning var i højere grad at promovere nye flygtnings integration i det danske samfund ved at søge at reducere risikoen for social og økonomisk marginalisering i landets største byer. Yderligere gjorde lovgivningen det obligatorisk for flygtninge under den første treårige introduktionsperiode at følge et intensivt, arbejdsmarkedsforberedende sprog- og samfundslæreprogram (med mindre de i løbet af perioden fandt arbejde). Ligeledes skulle flygtningene under denne periode nu klare sig med en særlig 'introduktionsydelse', der på daværende tidspunkt var totusinde kroner lavere end den ordinære arbejdsløshedsunderstøttelse for landets øvrige borgere. Da Venstre- og Konservative regeringen kom til magten i 2001, reduceredes dette beløb yderligere til omkring 60 % af den normale arbejdsløshedsunderstøttelse ud fra den begrundelse, at dette var nødvendigt for, at flygtningene skulle føle sig motiveret til at ville finde arbejde. Samtidigt fastsattes det, at en flygtning helt ville miste denne ydelse, såfremt han eller hun inden for den treårige introduktionsperiode fraflyttede kommunen, i

hvilken vedkommende var blevet boligplaceret (med mindre han eller hun ud fra en job-fremmede begrundelse på forhånd kunne opnå tilsagn fra tilflytningskommunen om en ansvarsovertagelse af ydelsen).²

Den politiske tanke bag boligplaceringen i mindre danske provinskommuner var, at flygtningene i højere grad end tidligere ville kunne etablere sociale relationer til etnisk danske indbyggere, og at de herigennem også i højere grad ville kunne blive socialt og økonomisk indlemmet i det danske såkaldte majoritetssamfund. Spredningspolitikken står således i skarp kontrast til den politiske praksis før 1999, hvor nye flygtninge hovedsageligt blev placeret i netop større byer med et relativt stort antal af borgere med flygtninge- og indvandrerbaggrund. Intentionen med denne tidligere placering var dels at lade flygtningene drage nytte af de forskellige sociale og økonomiske fordele i byerne (i form af mange kommunale boligbyggerier, uddannelsesinstitutioner og arbejdspladser), og dels at lade flygtningene udvikle relationer til andre af samme etniske oprindelse allerede bosat i området. Den danske integrationslov af 1999 og dens iboende strategiændring på det flygtningepolitiske område har således markant ændret de sociale vilkår for nytilkomne flygtninge i Danmark. Hvor disse førhen blev tilskyndet til at finde sig til rette i landet ved at trække på sociale forbindelser til personer af samme etniske oprindelse/andre flygtninge eller indvandrere, da forventes de nu i vid udtrækning at blive del af det danske samfund gennem etablering af sociale bånd til etnisk danske indbyggere i landets provinsområder.

I lyset af disse ændrede sociale omstændigheder for anerkendte flygtninges indlemmelse og skabelse af tilknytning i det danske samfund, udførte jeg i 2006-07 tolv måneders etnografisk feltarbejde blandt en række nyligt boligplacerede flygtningefamilier, fordelt over to forskellige jyske provinskommuner. Siden 1989 har Danmark været internationalt forpligtet på årligt at modtage og genbosætte 500 såkaldte FN-kvoteflygtninge fra den ikke-vestlige verden, hvert år udvalgt af en dansk

² Den politiske spredningspraksis knyttet til den danske boligplacering af flygtninge er ikke enestående for Danmark. Adskillige øvrige europæiske lande praktiserer, eller har praktiseret, forskellige former for spredningspolitik i relation til anerkendte flygtninge og/eller asylansøgere, heriblandt Tyskland, Storbritannien, Holland, Sverige, Norge og Finland. Danmark og Holland udgør imidlertid de eneste lande, i hvilke deciderede økonomiske sanktioner finder sted i tilfælde af, at anerkendte flygtninge før det fastsatte tidspunkt fraflytter området, i hvilket de er blevet boligplaceret. For en uddybende beskrivelse af forskellige flygtninge-spredningspolitikker i en europæisk kontekst, se Linda Scharn Fair (2006).

ministeriel rejsedelegation.³ Med undtagelse af en enkelt af studiets familier, som var asylflygtninge, og som således i årene forud for boligplaceringen i det danske samfund havde opholdt sig på danske asylcentre, udgjorde samtlige informantfamilier sådanne FN-kvoteflygtninge – det vil sige personer, som igennem en længere årrække havde levet i internationale flygtningelejre i nabolande til deres oprindelseslande, og som var blevet genbosat i Danmark, idet de hverken havde udsigter til at kunne vende ”hjem” eller til at opnå rettigheder i deres opholdsland.

Ved at interagere med disse flygtningefamilier i deres hjem, nabolag og lokalsamfund ønskede jeg at undersøge familiemedlemmernes erfaringer og praksisser knyttet til dét at bosætte sig i – og blive del af – deres nye, daglige omgivelser. Således er jeg i denne afhandling interesseret i den proces, hvorigennem medlemmerne af de nyankomne flygtningefamilier søger at skabe mening, inklusion og tilhørsforhold knyttet til deres tilværelse i Danmark og det danske samfund. Eller formuleret i forlængelse af den introducerende beskrivelse, da er jeg interesseret i processen, hvorigennem familiemedlemmerne stræber mod at omskabe deres nye omgivelser fra vilkårligt, betydningstomt ’rum’ (*space*) til at udgøre et mere fortroligt, meningsgivende og tilknytningsgenererende ’sted’ (*place*) (jf. fx Basso 1996; Bender 2001; Feld & Basso 1996; Gupta & Ferguson 1997a; Hirsch 1995). Sådan ’*place-making*’ (Basso 1996; Gupta & Ferguson 1997a) – eller i mere fænomenologiske termer, sådan bevægelse fra ’*inhabiting*’ til ’*dwelling*’ (Heidegger 1971) – finder sted igennem sociale relationer og således i konteksten af socialt liv. Som Karen Fog Olwig udtrykker det: “[*Places*] *emerge and attain meaning in the course of everyday life, as people develop communities of social relations that are grounded in certain physical localities*” (2007: 15) (se også Olwig 1997). Eller som formuleret af Margaret C. Rodman: “*Places come into being through praxis*” (1992: 642) (se også Appadurai 1996; Cohen 1982; Gupta & Ferguson 1997b). Mennesket er med andre ord forankret i sted, dvs. erfarer tilknytning og tilhørsforhold (*sense of attachment/belonging*) til en given fysisk lokalitet, i kraft af social interaktion med omgivelserne. I den introducerende beskrivelse spillede sådant samspil med den sociale omverden en afgørende rolle i de sudanesiske familiemedlemmers mere konkrete skabelse af sted: i deres interaktion med den congolesiske familie blev det omgivende landskab/byrum omdannet fra udefinerbart ’rum’ til mere bestemt

³ Ud af de i alt 17 lande i verden, som har forpligtet sig på at modtage FN-kvoteflygtninge, tager Sverige til sammenligning årligt imod mellem 2.000-2.500, mens Norge modtager 1.500.

'sted', hvilket udgjorde forudsætningen for, at de kunne finde deres vej igennem det, og dermed også for, at de – i konkret og fysisk forstand – kunne finde hjem. Men også i mere overført betydning er det gennem de nyankomne flygtningefamiliers sociale interaktion med deres hverdagslige omgivelser, at jeg i denne afhandling vil fokusere på deres stræben mod en oplevelse af 'at føle sig hjemme' inden for deres nye, danske omverden – lokalt, såvel som mere overordnet forstået.

Det, som flygtningefamilierne ved deres ankomst til Danmark erfarede som vilkårligt, ubestemmeligt 'rum', udgør dog samtidigt danske 'steder', mættet med bestemte historiske, kulturelle og politiske betydninger. De fysiske omgivelser, som for flygtningene i begyndelsen fremtrådte udefinerbare og betydningstomme, dannede med andre ord på samme tid et overordnet dansk samfund, som flygtningene skulle indlemmes – eller "integreres" – i. Flygtningenes vej igennem dette omgivende danske integrationslandskab var imidlertid langt fra en "vilkårlig" eller "ubestemmelig" vej, men derimod en vej, som på mange måder allerede var prædefineret og fastlagt for dem af det danske modtagersamfund på forhånd. Dette gjorde sig ikke mindst gældende i kraft af Integrationslovens førnævnte 'introduktionsprogram', som i høj grad ville komme til at strukturere flygtningenes dagligdag igennem de næste tre år: 1) Gennem den tvungne boligplacering var det forudbestemt, hvor i landet de skulle bo; 2) gennem den særlige introduktionsydelse var det forudbestemt, hvor mange penge de ville have til rådighed at leve for; og 3) gennem det obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram var det forudbestemt, hvad deres ugedage nærmere skulle udfyldes med fra mandag til fredag. Og som vi også så det i Barbara og hendes families tilfælde, blev hele dette forhåndsdefinerede integrationsprojekt ofte så småt igangsat allerede dagen efter ankomsten til Danmark.

Men også selve de kriterier, som lå til grund for, at familierne overhovedet var blevet udvalgt i flygtningelejrene til genbosætning i Danmark, knyttede på samme vis an til det danske integrationslandskab, som ventede på dem på den anden side af jorden. I 2005 fandt en ændring af den danske Udlændingelov nemlig sted, som betød, at Danmark fremover i sin årlige udvælgelse af 500 kvoteflygtninge fra FN-lejre rundt om i verden ikke længere udelukkende skulle lægge vægt på disses beskyttelsesbehov, men derudover nu også på den enkelte flygtning og flygtningefamilies såkaldte 'integrationspotentiale' (med undtagelse af 95 pladser forbeholdt såkaldte 'hastesager' (75 stk.) og 'særlige medicinske sager' (20 stk.)). I lovændringen hedder det:

Ved udvælgelsen af udlændinge [...] skal der, medmindre særlige grunde taler derimod, lægges vægt på udlændingenes mulighed for at slå rod i Danmark og få glæde af opholdstilladelsen, herunder deres sproglige forudsætninger, uddannelsesforhold, arbejds erfaring, familieforhold, netværk, alder og motivation (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2005).

Lovtekstens sidstnævnte forhold, 'motivation', skal eksempelvis vurderes ud fra, om den enkelte flygtning – målt gennem sine daglige aktiviteter i flygtningelejren – har udvist "handlekraft", "initiativ" og "fremdrift". En kontorchef i Udlændingesservice (tidligere, Udlændingestyrelsen) forklarer:

I mange flygtningelejre i Afrika får en flygtning stillet et stykke jord til rådighed, hvor den pågældende kan bygge sig en bolig og dyrke sine grøntsager. Og netop den familie, som viser initiativ, dyrker sine grøntsager, klarer sig og er aktiv i deres egen overlevelse – dét betyder noget for os [der skal udvælge]. For har de pågældende personer kunnet klare sig dér og netop udvist handlekraft og fremdrift, da vil de også kunne gøre det samme i Danmark.⁴

Gennem personlige udvælgelsesinterviews med flygtninge rundt om i verden, som af FN's Flygtningehøjkommissariat er blevet indstillet til genbosætning i et såkaldt tredje land, forsøger de danske udlændingemyndigheder altså ud fra forskellige kriterier for 'integrationspotentiale' at vurdere *fremtidige* integrationsprocesser, som endnu ikke er påbegyndt.⁵ Men også i forhold til selve den integrationsproces, som påbegynder *efter* flygtningenes genbosætning i Danmark, eksisterer der en række officielt formulerede kriterier – ikke for *potentialet* for integration, men for *succesen* af integration. Disse succeskriterier er konkretiseret i Regeringens såkaldte 'Syv kriterier for vellykket integration', som i relation til den generelle danske integrationsindsats over for flygtninge og indvandrere blev forfattet i 2001 af en tænketank under Indenrigsministeriet. De syv kriterier for flygtninge og indvandreres "vellykkede integration" i Danmark vedrører følgende forhold: 1) danskkundskaber og uddannelse, 2) beskæftigelse, 3) selvforsørgelse, 4) fravær af diskrimination, 5) kontakt mellem

⁴ Kontorchef i Udlændingesservice (indtil 2006 Udlændingestyrelsen), Birgit Pedersen, i programmet *Orientering* på Danmarks Radios P1, d. 1. marts 2006.

⁵ For en grundig samfundsvidenskabelig diskussion og analyse af de danske udvælgelseskriterier for FN-kvoteflygtninge, se Kohl 2009.

udlændinge og danskere i hverdagen, 6) deltagelse i det politiske liv, samt 7) tilslutning til og efterlevelse af grundlæggende værdier og normer i Danmark (Indenrigsministeriet 2001).⁶

Flygtninge, der tildeles opholdstilladelse i Danmark, skal i løbet af deres "integrationsforløb" underskrive forskellige juridiske erklæringer og kontrakter, som skal bidrage til, at målet – "en vellykket integration" – nås. Eksempelvis skal anerkendte flygtninge inden for en måned efter deres boligplacering underskrive den såkaldte 'Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund' (Bilag 1). Formålet med denne erklæring er at *"synliggøre det danske samfunds værdier over for den enkelte udlænding, og at gøre udlændingen bevidst om, at det danske samfund forventer, at man gør en indsats for at blive integreret som en deltagende og ydende medborger på lige fod med andre borgere"*.⁷ Ved samme lejlighed skal flygtningen underskrive den såkaldte 'Integrationskontrakt' (Bilag 2), hvori *"Kommunen og udlændingen sammen fastlægger indholdet af introduktionsprogrammet, herunder udlændingens beskæftigelses- eller uddannelsesmål og indholdet af de aktiviteter, der skal sikre, at målene i kontrakten opfyldes"* (se note 7). Mindst hver tredje måned skal Kommunen foretage en opfølgning (og eventuel justering) af integrationskontrakten. Dette skal gælde, indtil den pågældende person måtte opnå 'permanent/tidsubegrænset opholdstilladelse', hvilket tidligst kan ske efter fire år.⁸ Alle kvoteflygtninge, som Danmark overvejer at udvælge til genbosætning, skal endvidere – allerede *før* selve udvælgelsesinterviewet i flygtningelejren finder sted – underskrive den såkaldte 'Erklæring om vilkårene for genbosætning i Danmark' (Bilag 3). I denne erklærer den enkelte potentielle kvoteflygtning, at vedkommende – *såfremt han/hun tilbydes*

⁶ Som eksempler på "grundlæggende værdier og normer i Danmark", som flygtninge og indvandrere må tilslutte sig og efterleve, for at deres integration kan opfattes som vellykket, er nævnt: Respekt for den i Grundloven stadfæstede religions-, ytrings-, forenings- og forsamlingsfrihed; overholdelse af landets love; anerkendelse af menneskers lige rettigheder uanset køn, etnisk baggrund og religion; samt udvisning af tolerance over for andres værdier og normer (under forudsætning af, at disse værdier og normer ikke krænker de grundlæggende værdier og normer i Danmark) (Indenrigsministeriet 2001: 58).

⁷ Udlændingesservice (indtil 2006 Udlændingestyrelsen) under Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, www.nyidanmark.dk.

⁸ Udover at skulle have haft lovligt ophold i Danmark i mindst fire år er opnåelsen af 'tidsubegrænset opholdstilladelse' betinget af, at man 1) har bestået den såkaldte 'Prøve i Dansk 2'; 2) at man har haft ordinær fuldtidsbeskæftigelse i Danmark i mindst 2 år og 6 måneder inden for de sidste 3 år; 3) at man ikke i de sidste 3 år har modtaget offentlige sociale ydelser, herunder 'introduktionsydelse'; 4) at man ikke har forfalden gæld til det offentlige; samt 5) at man har bestået en medborgerskabsprøve eller har udvist aktivt medborgerskab i Danmark gennem mindst 1 års deltagelse i bestyrelser, organisationer m.v. (www.nyidanmark.dk).

genbosætning i Danmark – 1) vil arbejde for at blive selvforsørgende gennem beskæftigelse; 2) vil arbejde for at lære det danske sprog; 3) vil arbejde for at tilegne sig en forståelse for det danske samfunds grundlæggende værdier og normer; 4) vil deltage aktivt i samfundslivet; 5) vil deltage aktivt i introduktionsprogrammet; og 6) vil arbejde aktivt for sin families integration i det danske samfund.

For flygtningefamilierne i dette studie er det med andre ord et på mange måder gennedefineret og gennemstruktureret dansk integrationslandskab, de er ankommet til: Familiemedlemmernes nye "vilkårlige" og "ubestemmelige" omverden er i vid udstrækning normativt og forventningsmæssigt indholdsudfyldt for dem på forhånd, gældende lige fra deres udvælgelse og gradvise indslusning og helt frem til endemålet – "en vellykket integration" i det danske velfærdssamfund, økonomisk, socialt og kulturelt. Med henblik på antropologisk at udforske disse flygtningefamiliers skabelse af mening, sted og tilhørsforhold i Danmark må det centrale imidlertid være at undersøge, hvad der sker, når dette større landspolitiske og velfærdssamfundslige integrationsprojekt konkretiserer og materialiserer sig lokalt. Således stiller jeg i afhandlingen følgende overordnede spørgsmål: *Hvilke forhandlinger af inklusion, eksklusion og tilhørsforhold finder sted i det hverdagslige møde mellem flygtningefamilierne og deres lokale sociale omgivelser? Og, herunder, hvilke normer og forventninger konfronteres familiemedlemmerne i deres dagligdag med fra det omgivende samfund, som de derfor i deres skabelse af tilknytning inden for deres nye danske omgivelser må handle og manøvrere i forhold til?*

Konstruktion og afgrænsning af felten

Flygtningefamilierne, der indgår i studiet, er af forskellig etnisk og national baggrund. Fælles for familierne er imidlertid det, at de på tidspunktet for feltarbejdets begyndelse alle var blevet tildelt opholdstilladelse i Danmark, og hermed alle var blevet boligplaceret i deres respektive danske lokalsamfund, for mellem 6 og 12 måneder siden. Forud for feltarbejdet havde jeg valgt ikke at udvælge mine informantfamilier på baggrund af fælles etnisk eller national oprindelse. Mit studie af nyankomne flygtningefamiliers bosætningsproces i det danske samfund er med andre ord ikke designet ud fra en etnisk/national skæringslinje, såsom i form af eksempelvis

nyankomne 'irakiske' eller nyankomne 'somaliske' flygtninges særlige erfaringer og praksisser knyttet til dét at bosætte sig i Danmark. Derimod har jeg snarere valgt at lade feltet opbygge gennem en informantgruppe defineret ud fra retslig status. Dette vil sige, at jeg med mit studie var interesseret i at undersøge betydningen af den socio-juridiske kontekst, som informanterne alle var indskrevet i som nyligt anerkendte flygtninge, tvungent boligplaceret i danske land- og provinssamfund. Med andre ord ønskede jeg at tage afsæt i de sociale vilkår og forhold, som denne fælles politisk/retsligt definerede livssituation skaber for flygtninge i Danmark *på tværs* af etnisk baggrund og national oprindelse. Som jeg nedenfor skal uddybe, har en række bestemte overvejelser ligget til grund for dette perspektiv.

Med udgangspunkt i en britisk sammenhæng diskuterer antropologen Steven Vertovec (2006, 2007), hvordan de europæiske samfund i dag i stigende grad er karakteriseret af en tilstand af 'super-diversitet'. Med dette begreb søger Vertovec at indfange det forhold, at et land som f.eks. Storbritannien udgøres af et stadigt voksende antal immigranter af varierende etniske, nationale, religiøse og sproglige baggrunde, men samtidigt også af en stigende grad af immigranter med varierende retslige statusser, rettigheder og opholdsgrundlag *på tværs* af etnisk/national gruppering. Vertovec skriver:

Over the past ten years, the nature of immigration [...] has brought with it a transformative 'diversification of diversity' not just in terms of ethnicities and countries of origin, but also with respect to a variety of significant variables that affect where, how, and with whom people live. These additional variables [...] include a differentiation in immigration statuses and their concomitant entitlements and restrictions of rights (2006: 1).

I relation til udforskningen af migrationsprocesser inden for europæiske samfund, som er kendetegnet ved sådan både etnisk/national og retslig/statusmæssig super-diversitet, argumenterer Vertovec derfor for, at et fokus på alene "*ethnicity or country of origin provides a misleading, one-dimensional appreciation of contemporary diversity*" (ibid.).

I det nuværende Danmark er nyligt anerkendte flygtninges dagligdag i høj grad formet af deres retslige status som 'nyankomne flygtninge under integrationsloven'.

Dette er – som nævnt – ikke mindst tilfældet i kraft af den tvungne landsgeografiske spredning, som følger *med* denne status. Som følge af denne boligplaceringspraksis har nyligt anerkendte flygtninge i Danmark i dag eksempelvis ikke selv indflydelse på, hvor og hvordan de bor; om de bor på landet eller i byen; om de bor langt fra eventuel slægt eller andet netværk; eller hvor lang transporttid de har til f.eks. børneinstitutioner, indkøb eller sprogskole/arbejds træning – alle centrale aspekter af menneskers dagligdag og muligheden for socialt og logistisk at få denne til at hænge sammen. For nyligt anerkendte flygtninge i Danmark er det med andre ord muligt generelt at tale om eksistensen af en fælles politisk/juridisk defineret livssituation, som genererer nogle tilsvarende fælles sociale omstændigheder og forhold på tværs af etnisk eller national oprindelse. Derfor valgte jeg forud for feltarbejdet netop at “skære” min felt ud fra en socio-juridisk akse, snarere end ud fra en mere sociokulturel akse i form af fælles etnisk/national oprindelse. Som Vertovec skriver:

Socio-cultural axes of differentiation such as country of origin, ethnicity, language and religion are of course significant in conditioning immigrants’ identities, patterns of interaction and – often through social networks determined by such axes – their access to jobs, housing, services and more. However, immigrants’ channels of migration and the myriad legal statuses which arise from them are often just as, or even more, crucial to: how people group themselves and where people live, how long they can stay, how much autonomy they have, whether their families can join them, what kind of livelihood they can undertake and maintain, and to what extent they can make use of public services and resources. Therefore such channels and statuses, along with the rights and restrictions attached to them, comprise an additional – indeed, fundamental – dimension of today’s patterns and dynamics of super-diversity (2006: 12).

Endvidere havde jeg forud for feltarbejdet valgt ikke at lade felten opbygge gennem en på forhånd nærmere afgrænset antropologisk optik igennem hvilken, jeg analytisk ville være til stede i felten. Dette skal forstås på den måde, at jeg ikke specifikt havde en grundidé om, at jeg i relation til de udvalgte flygtningefamiliers hverdag og bosætningsproces *særligt* ville udforske eksempelvis ‘transnationale relationer’, ‘system-klient-relationer’ eller ‘forældre-børn-relationer’. Snarere udgjorde min analytiske indgangsvinkel ‘sociale relationer’ og ‘social interaktion’ i mere bred

forstand, og i form af det, man kunne betegne som "*the local micro-politics of everyday interaction*" (Amin 2002: 960) eller "*the daily habits of perhaps quite banal intercultural interaction*" (Sandercock 2003: 89). Jeg var med andre ord interesseret i at lade det empiriske genstandsfelt bestå i den sociale interaktion og de sociale relationer, der på almen vis udgik fra familierne og deres medlemmer i den konkrete dagligdag (en tilgang, som jeg senere diskuterer nærmere). Som nævnt søgte jeg derfor ikke i *særdeleshed* efter eksempelvis transnationale bånd eller system-klient-relationer, men ønskede snarere at forholde mig mere afventende ved at følge de sociale interaktioner *per se*, som pegede ind og ud ad familiernes hjem, og som på forskellige måder måtte have relevans for familiemedlemmernes skabelse af mening, sted og tilhørsforhold.

Jeg drog derfor heller ikke i felten med en bestemt kategori af familiemedlemmer ('børnene', 'de unge', 'forældrene'), som jeg på forhånd særligt ønskede at følge i deres hverdag, og dermed fra hvis perspektiv jeg hovedsageligt ville lade felten konstruere. Med andre ord drog jeg ikke i felten med 'familien' som primært udgørende et *analytisk* objekt, dvs. hvor min intention var at udspørge udvalgte familiemedlemmer ('de giftefærdige', 'mødrene', 'de ældre', 'skolebørnene') om et bestemt tematisk familiemæssigt *anliggende* (såsom ægteskab, kønsroller, generationskonflikter eller skole/hjem-forhold). Derimod har 'familien' snarere udgjort et egentligt *empirisk* genstandsfelt: Jeg ønskede at indgå i (og interagere med) konkrete familier, i deres konkrete hjem, inden for deres konkrete omgivelser. Fra dette empiriske udgangspunkt ville jeg undersøge, hvilke sociale relationer og interaktioner – bredt forstået – der rørte sig og for hvem, på hvilken måde, ud fra hvilke motivationer, strategier, logikker og årsagssammenhænge – og, i forhold til familiemedlemmernes bosætnings- og tilknytningsproces i det danske samfund, med hvilke virkninger for hvem til følge.

Når jeg har valgt at følge familie-enheder, frem for eksempelvis enlige flygtninge eller ægtepar uden børn, har dette flere grunde. Valget af familie-enheder åbner op for på samme tid at kunne følge flere forskellige aldersgrupperinger i deres dagligdag – børn, unge og voksne. Hermed åbner familien som enhed også op for at kunne følge flere forskellige typer af sociale relationer og interaktioner, knyttet til flere forskellige instanser af det omgivende danske modtagersamfund – fra integrationssagsbehandlerne på Kommunen, til lærerne i folkeskolen og til daginstitutionspersonalet i børnehaven. Dette har betydet to ting. For det første har jeg kunnet undersøge flygtningenes bosætningsproces fra flere samtidige vinkler af

samfundet, og dermed har jeg også kunnet danne mig et mere sammensat billede af den overordnede sociale ramme, som denne bosætningsproces tager form inden for. For det andet har valget af familie-enheder betydet, at jeg har kunnet undersøge skabelsen af sted og tilhørsforhold i Danmark fra både et voksenperspektiv og et børne- og ungeperspektiv, men dertil også fra et mere samlet familieperspektiv. Med sidstnævnte mener jeg, at jeg ligeledes har kunnet se på nogle interne dynamikker imellem familiernes børn og voksne og på den betydning, som disse dynamikker har for familiemedlemmernes forhold til deres omgivelser og for deres skabelse af sted og tilhørsforhold i det danske samfund – dels hvad angår børnene og forældrene hver især, og dels hvad angår den mere overordnede familie-enhed som sådan.

Igennem afhandlingen tager jeg med andre ord udgangspunkt i 'familien' som en samlet institution. Når jeg i denne sammenhæng anvender begrebet 'institution' om familien, skal det forstås sådan, at den enkelte flygtningefamilie kan betragtes som en generationel og domestisk enhed, hvis enkeltmedlemmer har et overordnet fælles mål, som de søger at opnå; en fælles drøm, som de søger indfriet, og nogle fælles behov, som må imødekommes, hvis dette skal ske. Det overordnede kollektive mål, som familiemedlemmerne har, er forankret i deres fælles grundlæggende håb og ønske om *en ny og bedre tilværelse i Danmark*. En fælles forudsætning for denne 'nye og bedre tilværelse' må først og fremmest være, at familiemedlemmerne i det hele taget kan se et meningsfuldt liv for sig inden for deres danske omgivelser. Et antropologisk studie af familiemedlemmernes skabelse af mening, sted og tilhørsforhold i Danmark bliver derfor samtidigt et studie af netop deres forskellige forsøg og bestræbelser på at indfri det overordnede kollektive ønske – en nyt og bedre liv i Danmark.

Mens studiets familier kan have forskelligartede opfattelser af, hvad 'en ny og bedre tilværelse i Danmark' nærmere måtte bestå i, kan det samme imidlertid også gøre sig gældende internt blandt medlemmerne i den enkelte familie. Det, som eksempelvis en families børn måtte forbinde med et nyt og bedre liv, er ikke nødvendigvis sammenfaldende med forældrenes oplevelse, og *vice versa*. Inden for den enkelte flygtningefamilie som domestisk og intergenerationel enhed kan der med andre ord eksistere flere samtidige forståelser af, hvad vejen til indfrielse af det fælles overordnede mål er. På denne måde kan der inden for familien opstå konflikt imellem en række individuelle og kollektive interesser. Det generationelle aspekt ved familieinstitutionen binder dermed på én gang dens medlemmer sammen og kan være

konfliktskabende, både i forhold til det daglige domestiske liv og den mere langsigtede fremtid i Danmark – to dimensioner af skabelsen af sted og tilhørsforhold, der i sig selv er tæt internt forbundne. På det mere overordnede plan – i feltet mellem den enkelte familie-enhed og det omgivende danske modtagersamfund – gør samme konstante konfliktpotentialer sig gældende. Som jeg skal vise igennem afhandlingen, bliver det centrale for familiernes bosætningsproces i Danmark nemlig ikke alene deres eget familieprojekt – en ny og bedre tilværelse. Centralt bliver derimod også et større samfundsmæssigt familieprojekt, som konkretiserer og materialiserer sig i mødet mellem familierne og deres lokale sociale omgivelser. Dette er et projekt, som er koncentreret omkring implicitte danske forståelser af, hvordan man gør 'familie', og hvordan man gør 'hjem', og som i vid udtrækning – som vi skal se – har familiernes børn og unge som omdrejningspunkt.

Teoretisk og metodologisk positionering

Migrationsstudier og sociale relationer

Studiet af migration og migrationsprocesser er i høj grad et tværfagligt felt. Ud over forskningsdisciplinerne sociologi og antropologi har migrationsfeltets bidragsydere ofte haft hjemme i fag som geografi, historie og økonomi. Her skal jeg imidlertid koncentrere mig om den rolle, som antropologien og sociologien har indtaget i forskningsfeltet 'migration', ligesom jeg skal diskutere, hvorledes mit eget studie positionerer sig i forhold til dette.

Olwig diskuterer, hvordan sociologien i dets studie af migration traditionelt har fokuseret på *immigration*, i den forstand, at faget – ud fra aspekter som social og økonomisk integration, identitetsskabelse og medborgerskabsudvikling – hovedsageligt har undersøgt migranternes bosætningsproces og inkorporation inden for, og i relation til, selve destinationslandet (2007: 8). Den sociologiske migrationsforskning, argumenterer Olwig, har således i høj grad båret præg af et modtagersamfundsperspektiv forstået på den måde, at den har været særligt optaget af den betydning, som immigrationen har for selve modtagersamfundet, nærmere end for immigranterne selv. Sammenlignet med dette har antropologien som disciplin snarere udforsket betydningerne af migration set fra migranternes eget perspektiv; et forhold, som Olwig tilskriver antropologiens

traditionelle etnografiske fokus på verdens ikke-vestlige samfund, som netop udgør mange migranternes oprindelseslande i dag (ibid.). Således har den antropologiske migrationsforskning, i langt højere grad end den sociologiske, været interesseret i betydningerne og virkningerne af migration for selve de migrerede og deres tilbageladte. Dette har ikke mindst gjort sig gældende i form af udforskningen af de sociale relationer, som migranter opretholder til andre individer i deres oprindelseslande, og måderne hvorpå disse relationer indvirker på deres tilknytnings- og tilpasningsmønstre i destinationslandet (ibid.). Mens der inden for den sociologiske migrationsforskning, som fremhævet af Olwig, traditionelt har været tale om et *modtagersamfundsperspektiv*, kan det altså siges, at et tilsvarende *afsendersamfundsperspektiv* i lige så central grad har gjort, og gør, sig gældende inden for den antropologiske migrationsforskning. Eller formuleret på anden vis: snarere end immigration, da har hovedvægten inden for antropologien nærmere ligget på *emigration*.

Fokuset på emigration, og heraf på forbindelsen mellem migranter og deres oprindelseslande, er ikke mindst afspejlet i antropologiske migrationsstudier i dag i kraft af den udbredte analytiske brug af 'transnationalisme' og 'diaspora'. Disse termer har igennem de seneste årtier, i takt med den stigende globale mobilitet og interne forbundethed verdens samfund imellem, vundet bredt indpas i antropologisk migrationsforskning. Som Olwig pointerer: "*Indeed, it has become common to refer to migrants and their descendants as 'transmigrants' or as forming 'diasporas' that remain oriented toward a place of origin, even several generations since migration took place*" (2007: 7f.) (for en diskussion af selve den udbredte synonymisering af 'transnationalisme' og 'diaspora' inden for migrationsstudier, se endvidere Olwig 2003: 790). Antropologerne Andreas Wimmer og Nina Glick Schiller (2002a, 2002b, 2003) diskuterer imidlertid, hvordan den hyppige anvendelse af termene 'transnationalisme' og 'diaspora' fra omkring 1990 og frem netop havde til hensigt analytisk at bryde med det stærke oprindelseslandsfokus, som dominerede antropologiske migrationsstudier (for hovedtekster knyttet til dette perspektivskift, se fx Basch *et al.* 1994; Glick Schiller & Fouron 1990; Glick Schiller *et al.* 1992; Kearney 1991; Rouse 1991; Sutton 1987). Dette dominante oprindelseslandsfokus var præget af *metodologisk nationalisme* i den forstand, at det i høj grad tog 'hjemlandet' for givet som en territorialbunden, national størrelse, som migranternes overordnede erfaringer og praksisser ikke alene

nødvendigt, men også frem for alt, måtte analyseres i forhold til. Men på paradoksalt vis, argumenterer Wimmer og Glick Schiller, har de fremvundne analytiske optikker 'transnationalisme' og 'diaspora' imidlertid ikke betydet, at studiet af migration og migrationsprocesser i dag har gjort sig fri af sådan metodologisk nationalisme. Om 'det transnationale' som analytisk perspektiv skriver de for eksempel:

Transnational semantically refers us to the nontransnational or simply to the national as the entity that is crossed or superseded. Migrants are no longer uprooted or climbing the ladder to the national middleclass, but they are still the others, foreign and alien to the nationally bounded society (2003: 599).

'Diaspora', pointerer de, kan som analytisk perspektiv udsættes for en tilsvarende kritik:

Diaspora studies often trace dispersed populations no matter where they have settled, focusing on the dynamics of interconnection, nostalgia and memory and identity within a particular population, relating them to a particular homeland. No longer confined to a territorially limited entity, the nation is extending across different terrains and places but nevertheless imagined as an organic, integrated whole. [...] Thus, the image and analytical techniques associated with describing a bounded national container society are reproduced, albeit in a different form (ibid.: 598) (for en kritik af selve den udbredte brug af 'diaspora' inden for migrationsstudier, se endvidere Tölölyan 1996).

På linje med Wimmer og Glick Schiller, stiller Olwig (fx 2003, 2007) sig kritisk over for den gennemgående oprindelseslandsoptik inden for nutidig antropologisk migrationsforskning og argumenterer således for vigtigheden af også at udforske migrationsprocesser gennem andre analytiske og metodologiske optikker. Når migranter ankommer til en migrationsdestination, skriver Olwig, identificerer de sig ikke nødvendigvis først og fremmest med et givent etnisk eller nationalt fællesskab lokaliseret i et givent oprindelsesland (2007: 15). Tager man derimod udgangspunkt i migranten som værende del af en større familie og et større socialt netværk, fordelt over en række af lokaliteter, og levende under en række af forskellige vilkår, og følger man disse sociale bånd til en mangfoldighed af destinationer i verden, da – pointerer

Olwig – fremkommer et langt mere kompliceret billede af migranternes erfaringer og identitære tilknytningsforhold (ibid.: 20f.). Olwig argumenterer derfor for relevansen af at udforske migranternes skabelse af sted, tilhørsforhold og '*livelihood*' (2002) gennem de faktiske sociale relationer, som udgår fra migranten, snarere end gennem et automatiseret fokus på 'oprindelsesland' som en national/etnisk/social/stedlig størrelse, som migranten per definition erfarer sig knyttet til.

Når jeg i dette migrationsstudie som nævnt ønsker netop at fokusere på de sociale relationer og interaktioner, der i det daglige, levede liv peger ud fra flygtningefamilierne og deres forskellige medlemmer, snarere end jeg ønsker særligt at dechiffrere en række sociale/kulturelle/økonomiske/politiske/identitære praksisser og emotioner bevægende sig i retning af et diasporisk hjem- eller oprindelsesland, placerer mit studie sig således i forlængelse af ovennævnte kritik fremført af Olwig, Wimmer og Glick Schiller, iblandt andre. Hvor eksempelvis Olwig (2007) i sin etnografiske migrationsforskning bevæger sig ud over et diasporisk hjemlandsfokus gennem det metodologiske greb at følge caribiske migrantfamiliers netværk af sociale relationer knyttet til forskellige lokaliteter globalt, da vil det metodologiske udgangspunkt, hvorfra mit eget fokus på sociale relationer skal udfolde sig, imidlertid udgøre et andet. Herigennem håber jeg yderligere at kunne bidrage til en diversificering af de måder, hvorpå studier af migration kan tage metodologisk form og analytisk indhold, og hvor begreber som 'transnationalisme', 'diaspora' og 'oprindelsesland' blot udgør én mulig optik ud af mange andre mulige og relevante optikker. Som led i en nærmere præsentation af dette bidrag, skal jeg følgende vende blikket mod den faghistoriske kontekst, hvori studiet af netværk af sociale relationer gjorde sit indtog i antropologisk migrationsrelateret forskning.

Social netværksanalyse – studiet af individets forbundethed til andre individer gennem sociale relationer – tog sin begyndelse i antropologisk migrationssammenhæng fra årene omkring 1940 og frem. Dette skete ikke mindst i kraft af antropologen Max Gluckman og hans etnografiske studier af urbanisering og arbejdsmigration i det sydlige, centralafrikanske Rhodesia, i dag Zambia. I sine studier – der udgjorde kimen til det, der skulle komme til at udgøre den såkaldte Manchester Skole – udforskede Gluckman, sammen med kolleger som James Clyde Mitchell og John Barnes, dannelsen af sociale relationer blandt migranter fra rurale områder til urbane centre i en centralafrikansk kontekst (se fx Gluckman 1961; Mitchell 1969). Deres studier

fremhævede, hvordan migranterne udviklede sociale felter, som på én gang inkluderede 1) slægtninge og andre klanbaserede relationer i det rurale oprindelsessamfund og 2) nye sociale bånd til naboer, arbejdsfæller m.v. blandt lokalbefolkningen i den urbane migrationsdestination. Gluckman beskrev sin dataindsamlingsstrategi således:

The starting-point for analysis of urbanization must be an urban system of relations, in which the tribal origins of the population may even be regarded as of secondary interest. [...] Field data have to be collected with this view in mind, and over-concentration on the ethnic origins of the people may sidetrack observation of the critically important events. Because towns are occupied by members of many tribes, the role of tribal affiliation is prominent in inter-tribal contexts (1961: 80).

Med denne indgangsvinkel til studiet af individers sociale felter åbnede Gluckman således op for muligheden for at undersøge, hvordan migranterne i den nye sociale kontekst i destinationssamfundet genforhandlede translokale slægts- og klan-relationer i oprindelsessamfundet, på samme tid som de skabte nye relationer lokalt, der gik på tværs af klan- og slægtsmæssige alliancer. Når etnografiske migrationsstudier i dag, som tidligere diskuteret, er kendetegnet ved et migrantperspektiv (versus et mere sociologisk værtssamfundsperspektiv), kan dette måske siges at skyldes, at den antropologiske migrationsforskning netop i høj grad har ladet migranternes samlede sociale felt af lokale og translokale relationer vedblive at udgøre det empiriske hovedgenstandsfelt. Men, argumenterer jeg, i takt med at sådan "Gluckman'sk" analyse af migranternes overordnede sociale felt – baseret på en intra-regional, rural-urban migrationssammenhæng – i dag i migrationsstudier er blevet appliceret på mere globale, transnationale sammenhænge, er der dog sket en betydelig metodologisk transformation eller forskydning af den oprindelige analyses *modus operandi*.

Lad os forestille os et eksempel på et ikke usædvanligt nutidigt studie af transnational migration. Dette kunne for eksempel bestå i et studie af identitære tilknytningsprocesser og skabelse af sted blandt hhv. tyrkiske, pakistanske, cubanske, ecuadorianske eller nigerianske migranter, undersøgt gennem deres overordnede felt af sociale relationer – forstået som både 1) deres transnationale relationer knyttet til oprindelseslandet og/eller andre lande globalt, hvortil de måtte have sociale bånd, og 2) deres sociale relationer lokalt inden for selve destinationssamfundet. I dette studie ville

typisk *både* de lokale og transnationale sociale relationer være empirisk afgrænsede ud fra et fokus på intra-etniske relationer, dvs. ud fra et fokus – både lokalt og transnationalt – på migranternes sociale relationer til *andre* individer af hhv. tyrkisk, pakistansk, cubansk, ecuadoriansk eller nigeriansk oprindelse. I de mere klassiske, Gluckman'ske migrationsnetværksstudier var det imidlertid kun de translokale relationer, der alene var intra-etniske (jf. 'klanbaserede'), mens de nydannede sociale relationer studeret lokalt i destinationssamfundet – som nævnt – i lige så høj grad var udgjort af *inter*-etniske (jf. 'ikke-klanbaserede') relationer til eksempelvis naboer eller arbejdsfæller blandt den øvrige urbane lokalbefolkning. Dette empiriske fokus på migranternes lokale relationer i selve destinationssamfundet *på tværs* af etnicitet (jf. 'klan') er med andre ord i størsteparten af transnationale migrationsstudier i dag erstattet med et empirisk fokus på alene migranternes *intra-etniske* relationer. Dette forhold ses afspejlet i de talstærke studier af forskellige migrantbefolkninger i vestlige, urbane metropoler og disse befolkningers skabelse af identitet, sted og tilhørsforhold gennem netop 'etniske fællesskaber' eller '-samfund' (*ethnic communities*). Samme kritik som Wimmer og Glick Schiller tidligere ovenfor rettede mod det udbredte studium af transnationale migrationsprocesser set igennem 'diaspora' som analytisk optik, retter de mod dette dominante udgangspunkt i 'etniske fællesskaber/samfund'. De finder, at dette metodologiske udgangspunkt ofte 1) overdriver den etniske migrantgrupperings interne homogenitet og afgrænsethed, 2) overvurderer dens bindende kraft for individuel handlekraft, og 3) i væsentlig grad overser betydningen af inter-etnisk ('*cross-community*') interaktion (2003: 598). Hovedsagelig at gribe transnationale migranternes sociale relationer og overordnede sociale felt i destinationssamfundet an i kraft af 'etniske fællesskaber' eller '-samfund', pointerer de, reificerer og essentialiserer således disse fællesskaber/samfund på samme måde, som tidligere analytiske tilgange – forankret i metodologisk nationalisme – reificerede og essentialiserede migranternes nationalstatslige oprindelsessamfund (ibid.).

Migrationsstudiets fremherskende metodologiske udgangspunkt i '*ethnic communities*' kan på mange områder siges at afspejle den måde, hvorpå migranterne ofte inden for deres destinationssamfund er klassificeret ud fra en række på forhånd givne etniske minoritetskategorier svarende til deres oprindelsesland eller oprindelsesregion. Denne klassificering, argumenterer antropologen Gerd Baumann, finder sted ud fra den logik "*that 'ethnos' seems to designate 'a biological fact' that*

cannot be disputed because it rests on the idea that migrants have a natural tie to their site of origin by virtue of having been born there, a tie that is believed to be passed by biological descent through the generations" (Baumann 1997 i Olwig 2007: 13) (se også Baumann 1999: 57-67; Malkki 1992). For migranten kommer "selve dét at tilhøre menneskeheden derfor til at kræve en etnisk/national identitet" (Wimmer & Glick Schiller 2003: 593), og således bliver 'oprindelsesland' det, der tillader en majoritetsbefolkning at kategorisere immigrantbefolkninger som *etniske minoriteter* (Olwig 2007: 15). Som Olwig pointerer, ville få antropologiske migrationsforskere, hvis overhovedet nogen, i alvor foreslå på ovenstående vis, at etnicitet er en biologisk, rodfæstet og uforanderlig størrelse (ibid.: 14). Men, argumenterer hun, "*by making an a priori categorization of people according to their place of birth, or the place of birth of their immigrant ancestors, they nevertheless end up lending unintended support to such views*" (ibid.). Der er derfor, understreger Olwig, forsat behov for grundigt empirisk at undersøge, hvorledes migranter og deres efterkommere forstår og praktiserer sociale relationer knyttet til størrelser som 'slægt' og 'sted', og hvorvidt de forbinder sådanne personlige identitære erfaringer med de respektive etniske, sociale kategorier, som de inden for deres destinationssamfund forventes at være grundfæstet i (ibid.). Men – ønsker jeg at tilføje – i de fleste migrationsstudiers udførelse af sådan grundig, empirisk undersøgelse, finder denne imidlertid oftest *i sig selv* sted med netop metodologisk udgangspunkt i en bestemt, "etnisk" afgrænset migrantgruppering, hvorved vi som migrationsforskere fortsat ikke kommer til *empirisk* at beskue migrationsprocesser (og deres iboende ulige, inter-etniske klassifikationsforhold) igennem andre optikker end 'etnicitet' som et intra-etnisk identitært forhold.

Som jeg søger at vise igennem afhandlingen, da er karakteren og funktionen af migranternes sociale bånd til deres "landsmænd" (lokalt såvel som transnationalt) imidlertid under væsentlig indflydelse af de sociale relationer, som migranterne konkret indgår i til forskellige indbyggere blandt destinationssamfundets lokalbefolkning, og *vice versa*. For at forstå de forskellige faktorer i spil i det sociale felt mellem 'migrant' og 'landsmænd' er det med andre ord nødvendigt, argumenterer jeg for, på samme tid – *og ud fra samme empirisk forankrede grundlag* – at forstå selve de konkrete relationer, som er i spil i det sociale felt mellem migranten og værtssamfundets *øvrige* lokalbefolkning (dvs. ud over '*the ethnic community*'). I studiet af migranternes sociale relationer inden for deres destinationssamfund ligger altså ikke

desto mindre det empiriske fokus i dag hovedsageligt på relationer til netop "landsmænd" – det vil sige, om vi vender tilbage til det tidligere tænkte eksempel, på relationer til *andre* hhv. tyrkiske, pakistanske, cubanske, ecuadorianske eller nigerianske migranter, og ikke (også) på *inter-etniske* relationer til destinationssamfundets eksempelvis danske, tyske, britiske, portugisiske eller amerikanske lokalbefolkning i form af naboer, kollegaer og andre sociale relationer, som migranterne i deres almene dagligdag måtte være en konkret, interaktionel del af.

I kraft af det dominante intra-etniske fokus på migranternes sociale relationer udebliver ofte fra vores analyser en række relevante og interessante aspekter af migranternes overordnede erfaringer og praksisser knyttet til dét at skabe sted og tilhørsforhold i verden (aspekter, som jeg igennem afhandlingen søger at udfolde, og som jeg senere i dette kapitel skal uddybe nærmere). Som Thomas Hylland Eriksen påmindrer os: "*Ethnicity is essentially an aspect of a relationship, not a property of a group*" (1993: 12). Etnicitet er med andre ord – hvilket de færreste antropologer ville være uenige i – netop konstitueret gennem inter-etnisk, social *kontakt* (ibid.: 18). Derfor – kan det pointeres – er det ikke fordelagtigt netop at søge antropologisk at udforske ulige, inter-etniske kategoriseringsprocesser på empirisk basis af akkurat afgrænsede "etniske" grupperinger i sig selv (såsom i kraft af migranternes '*ethnic communities*'). Som Wimmer og Glick Schiller argumenterer:

Strangely enough, the neo-communitarianism of transnational studies [...] reproduces the standard image of a world divided into nations and thus naturalizes this vision of the world in new forms. [...] Studies that examine the connections between transnational migrants and actors within the various localities in which they settle and into which they move could carry us beyond the static, reified and essentialized concept of community and into the study of migrants and non-migrants within a social field of differential power (2003: 599, min understregning).

Når termen '*non-migrants*' optræder i migrationsstudier i forbindelse med migranternes sociale relationer og netværk, henviser denne dog stort set altid til tilbageladte ikke-migranter i afsendersamfundet, og altså ikke (også) til ikke-migranter blandt selve lokalbefolkningen i destinationssamfundet (for et eksempel, se Levitt *et al.* 2003: 574). Som Gluckman i midten af det forrige århundrede pointerede: "*The tradition of*

anthropology is still 'tribalistic', and with it goes a tendency to make the tribe and the tribesman the starting-point of analysis" (1961: 69).

Hvad sker der imidlertid, hvis vi i udforskningen af migration og migrationsprocesser tager metodologisk konsekvens af vores teoretiske og analytiske viden om 'etnicitet' og 'national identitet' som netop udgørende størrelsesordner, der er konstitueret i selve *relationen* og *kontakten* mellem forskellige "etniske" og sociale grupper, og ikke i interaktionel uafhængighed af hinanden (jf. Barth 1969)? Eller formuleret på en anden måde: Hvad kan det bringe til studiet af migration og migrationsprocesser, hvis vi i vores analyser netop lader migrantens interaktionelle sociale felt i destinationssamfundet på én og samme tid være udgjort af naboen, skolelæreren, børnehavepædagogen, den lokale købmand, den kommunale sagsbehandler og "landsmanden"? Igennem afhandlingen søger jeg at udforske dette spørgsmål.

Et spørgsmål, jeg flere gange er blevet stillet i konferencemæssige og andre migrationskollegiale sammenhænge forud for og under mit feltarbejde, har været, om jeg ikke oplevede, at det ville komme til at udgøre en begrænsning for, hvad jeg ville kunne finde frem til omkring mine informanternes overordnede migrationserfaringer og -praksisser, når de nu ikke var knyttet til et fælles oprindelsesland, eller da i det mindste til en fælles verdensregion – "For du må jo have en etnografisk region", lød bekymringen. Grunden til at jeg her nævner dette, er ikke for at sige, at denne "bekymring" ikke havde, og har, relevans: enhver metodologisk konstruktion og afgrænsning af en given empirisk felt fremhæver og giver liv til bestemte analytiske aspekter, mens den i samme åndedrag nødvendigvis medfører, at andre mulige, og vigtige, aspekter af felten kun kan tildeles mindre, eller slet intet fokus. Jeg er således bevidst om, at mit metodologiske valg af informanter på tværs af både etnisk, national og regional oprindelse ikke kun giver mig mulighed for at kunne kaste lys over nogle underbelyste aspekter af transnationale migranternes erfaringer og praksisser, men på samme tid også fratager mig muligheden for at kunne dechifrere og gå i dybden med andre betydningsfulde aspekter. Sidstnævnte kunne eksempelvis være aspekter, som netop ville kræve et mere indgående regionalt kendskab til forskellige sociokulturelle praksisser og forhold gørende sig gældende i henholdsvis det urbane Libanon, det rurale Sydsudan, de *Karen*-befolkede provinser i Burma og de kurdisk-dominerede områder af Iran – tilsammen udgørende mine nøgleinformant-familiers fødesteder,

hvad forældregenerationen angår. Medtager vi dertil de steder, hvor disse som forældre to-tre årtier forud for deres ankomst til Danmark har levet som flygtninge – og født og opdraget deres børn og unge – må listen af fødelande imidlertid udvides med henholdsvis Libyen, Uganda, Thailand og Irak. Snarere end mangel på relevans, er intentionen med at nævne ovenstående kollegiale ”bekymring” alene den at illustrere, i hvor gennemgående grad det antropologiske migrationsforskningsfelt – som diskuteret – er karakteriseret ved en orientering imod afsendersamfund, mens det altså ikke nødvendigvis på samme måde *a priori* opleves som modtagersamfundsorienteret. Således udgjorde det blandt migrationsfagfæller ikke altid den samme selvfølgelighed, at den relevante etnografiske region i *mit* forskningstilfælde i sig selv var Danmark (altså destinationssamfundet), som det ville have gjort, hvis ”min region” havde været udgjort af et bestemt oprindelses- eller afsendersamfund, et bestemt sted i verden.

Frem for sådant udgangspunkt i afsendersamfund har jeg imidlertid i indestående migrationsstudie, som pointeret, snarere ønsket at tage afsæt i selve destinationssamfundet. Dette skal forstås på den måde, at jeg – *ud fra et etnografisk, migrantperspektivisk udgangspunkt* – fokuserer på flygtningefamiliernes skabelse af mening, sted og inklusion i forhold til selve værts- og modtagerlandet. I fokus er som nævnt de sociale relationer og interaktioner, som konkret ”peger ud” fra flygtningefamilierne og deres medlemmer, og kun i det omfang disse relationer/interaktioner, direkte eller indirekte, peger tilbage mod et oprindelsesland/andet forhenværende bosætningsland, indgår en transnational og afsendersamfundsperspektivisk optik i analysen. Jeg har med andre ord ikke som indfaldsvinkel, at familierne *frem for alt* lever en tilværelse præget af en transnational, diasporisk tilstand eller væren, og hvor modtagersamfundet som social, kulturel og politisk størrelse derfor primært (som i mange studier af transnational migration) blot kommer til at udgøre en empirisk og analytisk *kontekst* for denne tilstand/væren. Frem for sådan kontekst for studiet af diasporisk, transnationalt liv, vælger jeg derimod snarere at tage udgangspunkt i det danske modtagersamfund (og flygtningefamiliernes interaktion med dette) som det empiriske genstandsfelt i sig selv. På sådan vis kan mit studie, som diskuteret, siges at være inspireret af klassisk Gluckman’sk migrationsanalyse på samme tid, som jeg så at sige skriver mig ud af måden, hvorpå denne typisk er blevet transformeret inden for antropologiske studier af international migration i dag: det vil sige, hvor migranternes intra-etniske relationer i

destinationssamfundet observeres egentligt empirisk, mens den mere inter-etniske relation mellem den givne migrantgruppering og det *øvrige* samfund ofte alene er underlagt en mere diskursivt funderet analyse. I modsætning til dette ønsker jeg i indestående migrationsstudie at lade det *interagerede* forhold mellem 'migrant' og 'modtagersamfund' udgøre det egentlige empiriske genstandsfelt. Mere end blot som en makrosociologisk *kontekst* for flygtningefamiliernes skabelse af mening, sted og inklusion, behandler jeg med andre ord modtagersamfundet som en mikrosociologisk størrelse *i sig selv*. Som jeg i det følgende afsnit skal diskutere, åbner jeg i kraft af dette op for en række centrale aspekter, som i væsentlig grad har været overset i studiet af migranternes, herunder flygtninges, mangeartede praksisser og erfaringer knyttet til dét at skabe sted og tilhørsforhold – eller til dét at føle sig 'hjemme i verden' (jf. Jackson 1995).

Flygtningestudier, hverdagsrutiner og den (inter-)domestiske sfære

Som forskningsområde har det tværfaglige studie af flygtninge igennem de sidste årtier fulgt samme analytiske perspektivskift, som i forrige afsnit skitseret i relation til migrationsforskningsfeltet bredere set. Dette afspejles ikke mindst i de senere års interne debat omkring, hvorvidt studiet af flygtninge, og disses erfaringer, beskyttelsessituation og bosætningspraksisser rundt om i verden, fortsat bør benævnes som 'Flygtningestudier' (*Refugee Studies*) eller i stedet som 'Studier af tvungen migration' (*Forced Migration Studies*) (se fx Adelman & McGrath 2007; Chimni 2009; Dewind 2007; Hathaway 2007). Jeg skal ikke her gå nærmere ind i denne debats mangeartede detaljer, men blot begrænse mig til at nævne, at diskussionen, blandt andet, har handlet om et ønske om at bevæge sig væk fra en betegnelse (jf. '*Refugee Studies*'), der kan siges at ligge i forlængelse af de tidlige flygtningestudiers markante fokus på selve flygtningen *i sig selv*. Dette fokus fremstillede 'flygtningen' som en person, der var '*uprooted*' fra et givent hjemland/en given nationalstat, i kraft af hvilket man som flygtninge-forsker kunne opstille en universel model over de forskellige psykologiske og sociale stadier af flugten og genbosætningen, som tilsammen udgjorde '*the refugee experience*' (jf. Stein 1981, min understregning) (se også Kunz 1973, 1981). Som en distancering fra et sådant blik på flygtningen som værende en særlig analytisk figur i sig selv – qua sin anomali inden for 'tingenes nationale orden' (jf. Malkki 1995a) –

søger man således med betegnelsen 'Studier af tvungen migration' i højere grad at betone selve samspillet mellem forskellige lokale og globale forhold i form af de sociale, økonomiske og politiske processer, som producerer landflygtighed i det hele taget.

I tråd med flygtningestudiets bevægelse væk fra en analytisk forståelse af 'flygtningen' som udgørende en essentialiseret, udifferentieret og universel kategori/anomali, søgte en række flygtningeforskere således op igennem 1990'erne i højere grad at "normalisere" – eller måske rettere *de-anomalisere* – 'flygtningen'. Som en central bidragsyder i denne forbindelse må ikke mindst nævnes antropologen Liisa Malkki. Gennem sit studie (1995b) blandt Hutu-flygtninge i Tanzania understregede Malkki på fornem etnografisk vis, hvordan det ikke er muligt at tale om én ensartet "flygtningeerfaring" (jf. Stein 1981) uafhængigt af de forskellige sociale, historiske og politiske forhold i både flugt- og værtssamfund, såvel som uafhængigt af de individuelle forskelle imellem mennesker, som bliver flygtninge. Taget til sin yderlighed, betød Malkkis *de-anomalisering* af 'flygtningen' imidlertid samtidigt, at denne på paradoksalt vis blot kom til i stedet at udgøre en personfigur inkarnerende en anden verdensorden, end den hendes kritik var forbundet med (jf. 'den nationale verdensorden'), nemlig en globaliseret og deterritorialiseret verdensorden. I relation til den antropologiske debat omhandlende forholdet mellem mennesker, sted og identitet, diskuterede Malkki (1992, 1995a) således 'flygtningen' som *den* fysiske manifestation af den globale æra, vi i dag lever i, karakteriseret ved en generel mobilitet af mennesker, varer og ideer på tværs af landegrænser, og hvor "vi alle er flygtninge" (Warner 1992) eller "turister" (Ezrahi i Warner 1994: 168).

På ovenstående vis kom antropologiske debatter knyttet til flygtningetematikker op igennem 1990'erne ofte til at blive reduceret til spørgsmål om mobilitet alene. Som flygtningeforskeren Gaim Kibreab (1999: 386) imidlertid har pointeret, da er spørgsmålet, hvor sådan analytisk konceptualisering og italesættelse efterlader de hundredtusinde af flygtninge, som hvert år må forlade deres hjemlande og daglige levesteder – ikke på baggrund af forretninger, oplevelser eller turisme, men i en søgen efter tryghed, sikkerhed og bedre livsgrundlag andre steder i verden. I relation til migranter mere generelt, understreger Wimmer og Glick Schiller en lignende pointe:

Many [researchers] who have attempted to escape the Charybdis of methodological nationalism are drifting towards the Scylla of methodological fluidism. It makes just as little sense to portray the immigrant as the marginal exception than it does to celebrate the transnational life of migrants as the prototype of human condition (2003: 600).

Som bekendt betyder bestræbelsen på en bevægelse væk fra metodologisk nationalisme (her i form af flygtningen/migranten som udgørende en anomali inden for 'tingenes nationale orden') altså med andre ord ikke, at vi som antropologer blot omvendt kan ophøre med at beskæftige os med den centrale ramme- og grænsesættende rolle, som nationalstaten spiller for individers liv, og herunder ikke mindst for flygtninges. Det er i de fleste tilfælde nationalstatslige styre, eller nationalstatsligt *styrede* handlinger og processer, som mennesker flygter fra. Det er nationalstatslige grænser, mennesker må krydse for internationalt i det hele taget at blive anerkendt som 'flygtninge' (versus såkaldt 'internt fordrevne'). Og det er nationalstatslige politiske programmer og lovpakker, der i sidste ende i modtagersamfundet bliver determinerende for flygtninges overordnede livssituation – hvorvidt de kan opnå opholdstilladelse, og hvor længe den i så fald kan vare; hvor de kan bo; om de kan blive genforenet med efterladte familiemedlemmer; hvorvidt de kan opnå statsborgerskab; hvilke offentlige ydelser og tilbud de har krav og ikke krav på etc. Den internationale, retslige status af 'flygtning' har altså en række sociale implikationer, som i høj grad er nationalstatsligt bestemte. I forhold til anerkendte flygtninge i en dansk nationalstatslig kontekst er dette forhold ikke mindst afspejlet i form af Integrationslovens tvungne boligplaceringspolitik, som i sig selv kan siges at være udtryk for kraftig statslig indgriben og individstyring. Den tvungne boligplaceringspolitik fremhæver derfor i sig selv det nationalstatslige som en yderst central ramme, inden for hvilken flygtninges overordnede skabelse af mening, sted og inklusion i Danmark finder sted.

Igennem selve afhandlingen og dens analytiske kapitler ønsker jeg imidlertid ikke som det primære at kaste lys over modtagersamfundet 'Danmark' ud fra ovenstående makrosociologiske niveau, men vil, som nævnt, i højere grad søge at belyse og levendegøre det danske modtagersamfund som en mere mikrosociologisk størrelse. Set ud fra sådant analytisk ståsted er det ikke nationalstatslige politikker, debatter og diskurser, der i sig selv skaber integration eller ikke-integration, men derimod bliver

"integration" noget, der snarere finder sted i interaktionen mellem forskellige sociale aktører, som i mødet med hinanden fortolker, forhandler, reproducerer eller omformer sådanne nationalstatslige politikker/debatter/diskurser. Integrationspolitikker – og andre offentlige, diskursive udtryk for størrelser som 'danskhed' og 'fremmedhed' – bliver med andre ord en *betingelse*, i lyset af hvilken sociale inklusions- og eksklusionsprocesser finder sted, men uden, at det er politikkerne/diskurserne selv, der handler, men derimod mennesker, som i hverdagslig interaktion med hinanden handler *ud fra, i forhold til og på baggrund af* disse politikker/diskurser. På sådant mellemmenneskeligt og mikrosociologisk niveau – viser mit materiale – kan de forskelle, der i forhold til 'danskhed' og 'fremmedhed' gør en forskel, og de ligheder, der gør en lighed, ofte overraske. Her kan det centrale pludseligt bestå i sociokulturelle størrelser som græsslåning, rugbrødsindtagelse, gardinpositionering, madlavning eller cykling: praksis- og erfaringsfænomener, som på forskellig vis knytter sig til det, man kunne kalde den *inter-domestiske sfære* mellem familierne og deres sociale omgivelser, og som – viser jeg – kommer til at spille en afgørende rolle for flygtningefamiliernes overordnede skabelse af mening, sted og inklusion i det danske samfund.

På linje med den overordnede tendens inden for antropologiske studier af migranter, er mange studier af flygtninge bosat i vestlige samfund blevet udført med udgangspunkt i disses '*ethnic communities*'. Denne intra-etniske optik har betydet, at meget af den antropologiske viden, som vi i dag har om forskellige flygtningepopulationers erfaringer og praksisser inden for deres vestlige destinationssamfund, for en stor del er genereret på baggrund af etnografisk feltarbejde udført i diverse former for etniske organisationer. I relation til migrationsfeltet mere generelt, argumenterer Olwig for, hvordan sådant afsæt i etniske organisationer ofte fører til en særlig fremhævelse af migranternes identitetsarbejde, sådan som dette udfolder sig i spændingsfeltet mellem 1) deres forhold til hjemlandet og 2) deres forhold til social og kulturel integration i destinationssamfundet (2007: 20). Olwig skriver:

Such a focus of study is rather narrow unless one is content to define research on sociocultural aspects of transnational migration as a small subfield dealing with cultural displays of identification in migrants' ethnic organizations closely affiliated with particular nation-states of origin (2003: 791, min understregning).

Mens migranternes forskellige former for etniske organisationer, klubber og andre samlingssteder ofte udgør veldefinerede og tilgængelige offentlige arenaer, hvori antropologer har gode muligheder for at udføre feltarbejde, da repræsenterer disse arenaer dog kun, pointerer Olwig, en begrænset sfære af migranternes samlede tilværelse (ibid.: 808). Der er derfor risiko for, argumenterer hun, at vi i regiet af migranternes – og, tilføjer jeg, flygtninges – etniske foreninger og organisationer, qua det transnationale identitetsarbejde, som ofte er forbundet med disse, frem for at åbne op for hidtil udforskede aspekter af de mangeartede praksisser og erfaringer, som knytter sig til migration, i stedet indsnævrer dette forskningsfelt (ibid.). Når jeg i indestående studie har valgt at lade selve den feltarbejds-mæssige platform være udgjort af mine informanternes mere private og domestiske arena i form af deres konkrete hjem og daglige habitater, bidrager jeg således til synliggørelsen af et domæne af migranternes og flygtninges liv, som i høj grad har været underbelyst i antropologisk migrationsforskning. Dette domestiske domæne – sådan som det bringes til live i interaktionsfeltet *mellem* migranter/flygtninge og værtssamfundets lokalbefolkning – udgør, som jeg viser igennem afhandlingen, en stærkt betydningsladet sfære, som åbner op for en række centrale aspekter af migranter og flygtninges skabelse af hjem og sted i verden.

Når forskningen i sociokulturelle aspekter af international migration i vid udstrækning har været centreret omkring det relativt artikulerede og eksplicite identitetsarbejde, som finder sted i migranternes forskellige former for etniske foreninger og organisationer, har dette også haft en anden konsekvens, diskuterer Olwig (2003: 790f.). Denne er, at samme forskning stort set har begrænset sig til at undersøge det delområde af kulturelt liv, som Appadurai (jf. 1996) benævner "markeret", "tydeliggjort" eller "italesat" kultur (*marked culture*), mens det langt videre område af "umarkeret" eller "ikke-italesat" kultur (*unmarked culture*), som selve den markerede kultur drager på, i høj grad er blevet efterladt udforsket (ibid.). I forhold til denne problemstilling erfarede jeg i løbet af mit studie, hvordan min position som feltarbejder på mange måder var privilegeret. På den ene side udgjorde jeg ikke – som i det mere klassiske, etnografiske feltstudie – en 'fremmed' blandt 'indfødte' i et, for mig, overvejende uvant, og sprogligt, kulturelt og geografisk fjernt, samfund. Tværtimod udgjorde *jeg* "den indfødte". Men på den anden side betød dette dog samtidigt ikke, at mit feltarbejde heraf klassificerede sig som såkaldt 'feltarbejde hjemme', idet mine

informanter ikke var 'indfødte'. Jeg udgjorde altså hverken "en fremmed blandt indfødte" eller "en indfødt blandt indfødte", og det, jeg udførte, udgjorde således hverken egentligt feltarbejde 'hjemme' eller 'ude'. Derimod indtog jeg en position som "indfødt" blandt "fremmede", for hvem hverdagslige kulturelle forståelser, praksisser og rutiner i Danmark på mange områder fremstod særdeles usædvanlige og uvante. Frem for – på linje med antropologen i det mere klassiske etnografiske feltarbejde – at måtte undersøge og identificere "det familiære i det eksotiske", var jeg således på mange måder snarere stillet over for en udforskning af "det eksotiske i det familiære". Foranlediget af mit empiriske og metodiske udgangspunkt i netop flygtningefamiliernes hjem og lokale omgivelser, gav denne feltarbejderposition mig muligheden for at stille spørgsmål ved en række daglige rytmer og rutiner knyttet til dansk domestisk hverdagsliv, som jeg måske ellers blot ville have taget for givet og derfor ikke tildelt nogen etnografisk opmærksomhed. Dette forhold har bidraget til et gennemgående tematisk spørgsmål i afhandlingen på tværs af dens enkelte analytiske kapitler: Når det kommer til den sociale accept, inklusion og eksklusion af flygtninge i danske lokalsamfund såvel som i det danske samfund mere overordnet forstået, hvori består da den særlige betydning af implicite kulturelle forståelser, værdier og praksisser knyttet til den domestiske sfære? Hvordan er udtalte – eller med Appadurais ord 'umarkerede' – sociale koder for "danskhed" og "fremmedhed" konkretiseret, materialiseret og kropsliggjort i det hverdagslige, inter-domestiske domæne, og hvorledes indvirker flygtninges lokale bemestring/ikke-bemestring af disse underforståede sociale koder på deres overordnede skabelse af mening, sted og tilhørsforhold inden for deres nye omgivelser?

I en skandinavisk kontekst har en række studier beskæftiget sig med de praktikker, rutiner og materialiteter, som flygtninge i deres hverdag kan opleve som nødvendige for at kunne 'føle sig hjemme' (i form af f.eks. et arbejde at stå op til og komme hjem fra; markeringen af politiske eller religiøse mærkedage og højtider knyttet til hjemlandet; eller produktionen og indtagelsen af bestemte madretter fra oprindelseslandet (se fx Eastmond 1998; Grünenberg 2006; Valtonen 1998)). I indestående studie søger jeg i lige så høj grad at kaste lys over de domestiske praktikker, rutiner og materialiteter, som *det omgivende samfund* opfatter som nødvendigt, at flygtninge i Danmark tager del i, for at de kan betragtes som "havende hjemme". Dette er opfattelser, der selvsagt virker tilbage på flygtningenes *egne*

oplevelser af social accept og inklusion i værtslandet, og således også på deres overordnede skabelse eller ikke-skabelse af sted og tilhørsforhold inden for dette. Som vi skal se, udgør hjemmet – og det inter-domestiske domæne mellem flygtningefamilierne og deres omgivelser – derfor igennem afhandlingen et analytisk forbindelsespunkt for en række centrale dualiteter iboende flygtningenes bosætningsproces: inklusion-eksklusion, familie-samfund, privat-offentlig, individualitet-socialitet. Som et vigtigt åsted for implicit ideologisk kulturel betydning viser jeg, hvordan det domestiske rum i relation til samtlige af disse duale størrelsesordner kommer til at udgøre en afgørende social arena for familiernes overordnede omskabelse af deres nye, danske omgivelser fra 'space' til 'place'. Dette generelle forhold når jeg frem til gennem en række analyser af konkrete 'situationer' (jf. Gluckman 1958[1940]) (se også fx Mitchell 1956; Kapferer 2006[2005]), som finder sted i den daglige interaktion mellem familierne og deres lokale sociale omgivelser – 'situationer', der kan defineres som "*moments of social life in the very process of formation*" (Gluckman 1958[1940] i Kapferer 2006[2005]: 125). De analyserede situationer udspiller sig i relation til det, man kunne kalde forskellige konkretiseringer og materialiseringer af domestisk rum og familieliv: græsslåning, hækklipning, gardinpositionering, børneopdragelsesrutiner, rugbrødskonsumering, madpakker, aftensmåltider, dét at lære at cykle eller dét at flytte hjemmefra. De konkrete situationer, som analyseres, og som udfolder sig omkring sådanne domestiske kropspraktikker og materialiteter, udgør empiriske koncentrationer i tid og rum af det overordnede sociale fænomen: den inter-domestiske sfæres fundamentale betydning for nyankomne flygtninges skabelse af inklusion, sted og tilhørsforhold i Danmark. I relation til denne skabelse udgør situationerne derfor ligeledes koncentrerede øjeblikke af potentiel 'konflikt' (jf. Gluckman 1958[1940]) imellem forskellige integrative dagsordner, som eksisterer i feltet mellem flygtningene og deres lokale danske omgivelser.

Læservejledning

I dette indestående Kapitel 1 har jeg diskuteret afhandlingens overordnede problemformulering, min konstruktion og afgrænsning af felten, samt studiets teoretiske og metodologiske positioneringer. I Kapitel 2 belyser jeg den proces og de kriterier, som har ligget til grund for udvælgelsen af studiets informantfamilier. Endvidere diskuterer jeg feltarbejdets dataindsamlingsmetoder og de måder, hvorpå jeg som etnografisk feltarbejder har været positioneret i felten undervejs, ligesom jeg nærmere præsenterer studiets familier og lokalsamfund. I de to efterfølgende kapitler fokuserer jeg på betydningen af 'familien' som institution for flygtningenes skabelse af mening, sted og inklusion i det omgivende danske samfund: i Kapitel 3 i lyset af slægtsrelationer i selve Danmark såvel som mere transkontinentale slægtskabsbånd, og i Kapitel 4 i lyset af mere intergenerationelle forældre-børn-dynamikker inden for den enkelte familie. I begge kapitler analyserer jeg sammenhængen mellem 'familien' som institution og skabelsen af mening/sted/inklusion i lyset af det daglige interaktionsfelt mellem flygtningefamilierne og deres omgivende professionelle relationer (såsom skolelærere, børnehavepersonel og kommunale integrationsarbejdere og -sagsbehandlere). I Kapitel 5 kaster jeg lys over interaktionsfeltet mellem flygtninge og lokalbefolkning inden for det nærmeste nabolag, idet jeg undersøger, hvordan hjemmelivets rutiner og materielle kultur inden for boligområdet kan indvirke på flygtninges lokale sociale inklusion/eksklusion og heraf også på deres mere overordnede bosætningsproces i det danske samfund. I Kapitel 6 tager jeg udgangspunkt i familiernes børn og unge ved at analysere deres skabelse af inklusion og tilhørsforhold i det danske samfund, sådan som dette i hverdagen finder sted i feltet mellem skole, hjem og fritid. I Kapitel 7 diskuterer jeg de grundlæggende normer og forventninger, som børnene og de unge konfronteres med i det daglige møde med deres lokale sociale omgivelser (såsom skolelærere, integrationssagsbehandlere og lokale frivillighjælpere). Jeg undersøger, hvordan disse normer og forventninger centrerer sig omkring bestemte implicite forståelser af familie, samfund og individ, som gør børnene og de unges kroppe til centrum for en vedvarende gensidig forhandling af "danskhed" og "fremmedhed". Kapitel 8 udgør afhandlingens konklusion, hvor jeg sammenfatter studiets overordnede fund og pointer på tværs af dets enkelte kapitler, ligesom jeg på baggrund af denne sammenfatning gør mig en række perspektiverende refleksioner.

Kapitel 2

At tage plads i felten: metoder, positioner og 'setting'

Dette studie udgør en kvalitativ dybdegående undersøgelse af et mindre antal udvalgte nyankomne flygtningefamilier, ikke en kvantitativ undersøgelse funderet på repræsentativitet. Som diskuteret i forrige kapitel er dets formål at se på, hvorledes familierne og deres medlemmer skaber sted, tilhørsforhold og inklusion i det danske samfund, set i lyset af de relationer og den interaktion, der i det daglige udspiller sig i feltet mellem familierne og deres lokale sociale omgivelser. En sådan kvalitativ tilgang til flygtningefamiliernes bosætningsprocesser gør det muligt både at vise de forskellige liv, som familierne og deres medlemmer lever, og at pege på en række fælles erfaringer og praksisser knyttet til dét at være nytilkomne flygtningefamilier i Danmark, bosat i mindre danske lokalsamfund. I dette kapitel belyser jeg den proces, hvorigennem jeg forud for feltarbejdet fandt frem til studiets informantfamilier og lokalsamfund, ligesom jeg diskuterer de kriterier, som har ligget til grund for denne udvælgelsesproces. Efter en præsentation af familierne og lokalsamfundene, behandler jeg de dataindsamlingsmetoder, som feltarbejdet har været baseret på, og de måder, hvorpå jeg som etnografisk feltarbejder har været positioneret i felten undervejs.

Adgang til felten og udvælgelse af informanter

Forud for feltarbejdet havde jeg planlagt et dataindsamlingsdesign, som ville kunne åbne op for felten på et så dybdegående – snarere end så bredt – plan som muligt. Det var med andre ord ikke min hensigt eksempelvis at ville interviewe 15, 20 eller 25 flygtningefamilier og deres medlemmer en, to eller tre gange hver. Den type data, som jeg søgte – omhandlende flygtningefamiliernes skabelse af tilhørsforhold i interaktionsfeltet mellem dem og deres sociale omgivelser – er, for det første, vanskelig at opnå adgang til over en så kort tidsperiode sammen med hver enkelt informant, som et sådant undersøgelsesdesign ville have betydet, ligesom den, for det andet, er

vanskelig at opnå adgang til gennem et studie fortrinsvist baseret på interviews (en diskussion, jeg senere i kapitlet vender tilbage til). Jeg ønskede derfor at udvælge et mindre antal flygtningefamilier, som jeg på mere indgående vis – og over en længere periode – kunne følge i deres hverdag som *'extended cases'* (jf. fx Van Velsen 1967). Idet jeg ønskede at følge både børn, unge og voksne, ville en udvælgelse af eksempelvis fire familier betyde et samlet felt af hoved-informanter på måske mellem 20 og 25 individer. Dette antal forekom mig at udgøre den øvre grænse for, hvor mange familiemedlemmer jeg på én og samme tid ville kunne skabe og vedligeholde de tillidsrelationer til, som det ville kræve, hvis jeg skulle opnå adgang til at følge dem i deres hverdag i det brede omfang, som jeg ønskede.

Med henblik på før feltarbejdets begyndelse at finde frem til en række boligplacerede flygtningefamilier, som kunne indgå i studiet, lagde jeg ud med gennem Danmarks Statistiks offentlige statistikbank på internettet at danne mig et overblik over landets på daværende tidspunkt samtlige 245 kommuner.⁹ Jeg sammenholdt de enkelte kommuners såkaldte procenttal af *"udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande"* og afkrydsede de kommuner, hvori dette tal i 2005 havde udgjort under 1,5 %.¹⁰ Ud af disse valgte jeg dernæst de kommuner, der havde et samlet indbyggertal på under 10.000. Med andre ord ville dette også sige kommuner, hvis hovedbyer ikke var udgjort af mellemstore danske byer som f.eks. Randers (60.000 indb.), Kolding (57.000 indb.), Horsens (53.000 indb.), Vejle (51.000 indb.), Viborg (35.000 indb.), Holstebro (34.000 indb.) m.v. På denne baggrund identificerede jeg i alt 80 kommuner, som jeg ud fra ovenstående kriterier kategoriserede som *landkommuner uden større befolkning af "udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande"*. Min baggrund for dette valg af kommunetype var, at selve den politiske argumentation bag den tvungne spredning af nye flygtninge i meget høj grad – som jeg skal belyse i Kapitel 3 – havde været knyttet til netop sådanne mindre kommunale lokalsamfund med et kun meget begrænset antal af

⁹ Denne del af feltarbejdsforberedelsen foregik i foråret 2006, dvs. før den store danske 'Kommunalreform', som trådte i kraft d. 1. januar 2007, og som i kraft af store kommunesammenlægninger betød, at antallet af danske kommuner fra denne dato blev reduceret fra 245 til 98.

¹⁰ Til sammenligning udgjorde i 2005 det kommunale procenttal af "udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande" (her i et udvalgt spektrum begyndende med landets højeste tal og sluttende med det laveste) i Ishøj 12,1; Albertslund 8,5; Brøndby 7,9; København 6,8; Karlebo 6,3; Farum 6,1; Naksø 5,2; Ballerup 4,2; Odense 4,1; Århus og Glostrup 3,8; Helsingør 3,5; Randers 3,2; Næstved 3,1; Ålborg 2,8; Ølstykke samt Haderslev 2,2; Dragør 1,9; Fåborg 1,8; Lejre 1,6; Fakse samt Fanø 1,4; Vojens 1,3; Ring 1,2; Møn 1,1; Skagen 0,9; Thyborøn-Harboøre 0,8; Samsø samt Thyholm 0,4; og Læsø 0,3.

indbyggere med flygtninge- eller indvandrerbaggrund. Dette var endvidere et forhold, som også afspejledes i praksis.¹¹

Jeg ønskede også, at mine informantfamilier skulle befinde sig under den treårige introduktions- og boligplaceringsperiode igennem hele feltarbejdsforløbet, som skulle forløbe fra sommeren 2006 til sommeren 2007. Dette skyldtes, som diskuteret i Kapitel 1, at det netop var i lyset af denne fælles legale og sociopolitiske leveomstændighed, at studiet af flygtningefamiliernes skabelse af sted og tilhørsforhold ville tage sit afsæt. Jeg søgte derfor i de 80 udvalgte landkommuner specifikt efter flygtningefamilier, som var blevet tildelt opholdstilladelse – og således også var blevet boligplaceret i deres respektive lokalsamfund – i løbet af 2005 eller foråret 2006. På denne måde ville familierne ligeledes befinde sig under den treårige introduktionsperiode i en god del tid efter selve feltarbejdet, hvilket ville give mig mulighed for også i studiets videre forløb at kunne følge op på forskellige udviklinger i de boligplacerede familiernes situation og hverdag.

Mens det danske Integrationsministerium kunne informere mig om, hvor mange flygtningeindivider, der var blevet *visiteret* – som det betegnes – til hver af de 80 landkommuner i 2005/starten af 2006, måtte de imidlertid ikke oplyse, hvorvidt eksempelvis fem modtagne flygtninge i Kommune X var udgjort af en familie eller af enlige. For at kunne identificere børnefamilie-enheder blandt de visiterede flygtninge måtte jeg derfor tage personligt kontakt til de omkring 40 landkommuner (ud af de i alt 80 udvalgte), som ifølge Integrationsministeriet havde modtaget flygtninge inden for den ønskede periode. Dette gjorde jeg ved at skrive en e-mail til disse kommuners integrationsafdelinger, og hvor en sådan ikke decideret fandtes, hvilket gjaldt i omtrent halvdelen af tilfældene, adresserede jeg e-mailen til "Kommunens ansvarlige på integrationsområdet". I e-mailene bad jeg de 40 landkommuner oplyse, hvorvidt der blandt de flygtninge, som de havde modtaget i 2005/starten af 2006, var tale om familie-enheder eller enlige, ligesom jeg – for det tilfælde at der var tale om familier – bad om forældrenes nationalitet og alderen på deres børn. Ud af de 40 kommuner, som jeg i alt skrev til, svarede lidt under halvdelen tilbage, at de ikke havde ressourcer til at

¹¹ Eksempelvis var de to kommuner på landsplan, som i år 2005 og 2006 fik tildelt den største 'visitationskvote' af flygtninge, henholdsvis Skagen og Hals Kommune (begge med et samlet indbyggertal på lidt over 10.000 og begge med et procenttal af "udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande" på omkring 0,9). Til sammenligning gjaldt for henholdsvis Frederiksberg og Københavns Kommune begge årene en 'visitationskvote' på nul. (Udlændingestyrelsen, "*Amts- og kommunevoter 2005*" og "*Amts- og kommunevoter 2006*", ikke længere offentligt tilgængelige).

besvare mine spørgsmål grundet travlhed op til de forestående kommunesammenlægninger ved årsskiftet til 2007. To andre kommuner svarede tilbage, at de havde modtaget familier, som både levede op til mine kriterier, og som de var overbevist om gerne ville deltage, men som de pågældende integrationsansvarlige dog selv afslog at ville sætte mig i kontakt med, idet de fandt, at familierne "ikke ville være repræsentative" at have med i et studie. Begrundelserne lød, at de "havde det for dårligt", "havde for mange konflikter" eller "var for deprimerede", og at de derfor ville kunne give "et skævt indtryk".

Ud af de resterende 20 landkommuner, som derimod vendte positivt tilbage, var der i alt tale om ti familier – fordelt over seks kommuner – som havde opnået opholdstilladelse i 2005/starten af 2006, og som var relevante. Med relevante mener jeg blandt andet, at der var tale om familier, som havde børn i folkeskolealderen. Dette udgjorde et kriterium, idet jeg som beskrevet både ønskede at følge forældrene og børnene i deres dagligdag i og uden for hjemmet, og af praktiske grunde antog jeg, at der ville være større mulighed for dette i forhold til børn i skolealderen, end i forhold til førskolebørn. I relation til samtlige ti familier lovede de seks involverede kommunale integrationsmedarbejdere mig, at de ville sætte mig i kontakt med familierne, såfremt det blev aktuelt, ligesom de alle gav udtryk for at mene, at de pågældende familier ville tage godt imod mig og være interesserede i at deltage.

Forud for feltarbejdet havde jeg den tanke, at det kunne være interessant at lade gruppen af informantfamilier bestå af lige dele asylflygtninge og kvoteflygtninge. Dette ville yderligere afspejle den legale og statusmæssige 'super-diversitet' blandt flygtninge og migranter i dag, som jeg diskuterede i forrige kapitel (jf. Vertovec 2006), og således ville det også bibringe en yderligere dimension til den omtalte socio-legale (versus mere sociokulturelle) skæring af mit informantfelt. I 2002 foretog Venstre- og Konservative Regeringen en omfattende ændring af den danske udlændingelovgivning, som medførte en række markante "stramninger" – ikke mindst på asylområdet. Dette bevirkede, at langt færre end tidligere nu søgte til Danmark for at søge asyl (imens asylansøgertallet i Sverige fordobledes), hvorfor langt færre asylansøgere også tilsvarende blev tildelt opholdstilladelse. Det årlige antal af femhundrede anerkendte FN-kvoteflygtninge forblev derimod konstant. Hvor kvoteflygtninge således i 2001 blot udgjorde 8 % af det samlede antal flygtninge, som tildeltes opholdstilladelse i Danmark (svarende til 500 ud af i alt 6.236 opholdstilladelser), ændrede dette procenttal sig derfor væsentligt i årene

efter 2002: I året forud for mit feltarbejde – år 2005 – udgjorde det eksempelvis hele 44 % (svarende til 500 ud af i alt 1.147 opholdstilladelser givet til flygtninge).¹² Dette betyder med andre ord, at de tilbagemeldinger, som jeg modtog fra kommunernes integrationsansvarlige vedrørende modtagne flygtninge i 2005/starten af 2006, statistisk set burde have drejet sig om omtrent lige dele asylflygtninge og kvoteflygtninge. Af uvisse årsager modtog jeg dog – med ganske få undtagelser – udelukkende tilbagemeldinger vedrørende kvoteflygtninge. Ud af de ti relevante familier, som jeg havde modtaget lovning på at blive sat i kontakt med, såfremt jeg ønskede det, udgjorde kun én familie asylflygtninge. Samme mønster gjorde sig gældende i forhold til de mange øvrige familier, som jeg modtog svar desangående, men som af den ene eller anden grund ikke var relevante, idet de eksempelvis ikke havde børn i skolealderen, eller fordi integrationssagsbehandleren ikke mente, at de ville ønske at deltage. Hvorfor jeg stort set alene modtog svar omhandlende kvoteflygtninge, har jeg i dag stadig ikke fundet en årsag til.

Mens kriteriet om lige dele asylflygtninge og kvoteflygtninge altså ikke kunne opfyldes, var situationen som nævnt nu den, at jeg efter de beskrevne indledende undersøgelser stod tilbage med ti relevante familier, fordelt over seks forskellige landkommuner. Af disse ønskede jeg at udvælge fire nøgleinformant-familier. Denne endelige udvælgelse foretog jeg primært under hensyn til ønsket om, at familierne var af forskellig national og etnisk oprindelse (baggrunden for hvilket jeg diskuterede i Kapitel 1). Med andre ord stræbte jeg ikke mod at udvælge eksempelvis fire familier fra Burma, eller to familier fra Burma og to fra Sudan, på trods af at begge dele var muligt ud fra de ti familier, jeg kunne vælge imellem. Dernæst ønskede jeg ikke, at de fire nøgleinformant-familier skulle være bosat i samme landkommune, men derimod være fordelt over to kommuner. Dette ville i højere grad åbne op for at kunne udforske boligplacerede flygtninges skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark ikke alene på tværs af etnisk og national baggrund, men også på tværs af flere geografiske lokaliteter og lokalsamfund. Ud fra disse samlede overvejelser udvalgte jeg de fire nøgleinformant-

¹² I de angivne totale tal for opholdstilladelser givet til flygtninge har jeg iberegnet både opholdsgrundlagene 'flygtningestatus' (hvad enten som asyl- eller kvoteflygtninge) og 'andet grundlag', hvilket bl.a. indbefatter såkaldte humanitære opholdstilladelser. Opholdstilladelser givet på baggrund af familiesammenføring til anerkendte flygtninge er ikke medregnet. De nævnte tal er baseret på Danmarks Statistiks offentlige statistikbank, der er at finde på www.dst.dk.

familier, som jeg ønskede skulle indgå i mit studie, og som jeg på tæt hold skulle komme til at følge i deres hjem, nabolag og lokalsamfund igennem de næste tolv måneder.

Familierne

De fire nøgleinformant-familier bestod af én familie af palæstinensisk oprindelse, med opholdsbaggrund som asylflygtninge, og tre familier af henholdsvis burmesisk, iransk-kurdisk og sudanesisk oprindelse, med opholdsbaggrund som kvoteflygtninge – alle boligplaceret i mindre lokalsamfund, fordelt over to jyske landkommuner. Alle familierne havde børn i skolealderen, og alle havde de opnået opholdstilladelse inden for det sidste år, dvs. i perioden fra midten af 2005 til midten af 2006. De tre kvoteflygtninge-familiers nationale oprindelsesbaggrunde afspejlede de danske udlændingemyndigheders generelle udvælgelse af kvoteflygtninge i de daværende år. Ud af de i alt 2.492 kvoteflygtninge (59 % mænd/41 % kvinder), som Danmark udvalgte til genbosætning i perioden fra 2003 til 2007, og hvoraf lidt over en tredjedel udgjordes af børn under 15 år, havde de fem største nationale grupperinger oprindelse i henholdsvis Burma (30 %), Den Demokratiske Republik Congo (25 %), Indonesien (10 %), Iran (8 %) og Sudan (7 %) (mens de resterende 20 % kom fra i alt 33 øvrige oprindelseslande, herunder indbefattet statsløse) (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010).¹³

Forud for deres ankomst til Danmark havde de tre kvoteflygtninge-familier hver især opholdt sig en længere årrække i forskellige internationale FN-flygtningelejre i nærområderne til deres oprindelseslande. De iransk-kurdiske forældre, der var flygtet fra det iranske præstestyres undertrykkelse af det kurdiske mindretal, havde i de sidste 25 år levet og opdraget otte børn i teltlejre i henholdsvis den irakiske og jordanske ørken. Familiens børn, der alle var i Danmark, var mellem 11 og 30 år (de syv af dem hjemmeboende). De sudanesiske forældre kom fra Sydsudan og havde opholdt sig 20 år i forskellige flygtningelejre i det nordlige Uganda, på flugt fra den årtier lange

¹³ Tidligere, i perioden fra 1997 til 2001, havde de tre største grupperinger (tilsammen 77 %) national oprindelse i henholdsvis Irak, Iran og Afghanistan (mens disse tre lande tilsammen fra 2003 til 2007 blot udgjorde 11 %) (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2010). I årene fra 2008 og frem har de største grupperinger haft national oprindelse i Burma, Bhutan og Den Demokratiske Republik Congo (Udlændingesservice, tidligere Udlændingestyrelsen, under Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, www.nyidanmark.dk). Det er den danske integrationsminister, der hvert år beslutter, hvilke lande udlændingemyndighederne skal foretage udvælgelsesrejser til.

borgerkrig imellem det muslimske/arabiske Sudan i nord og det kristne/afrikanske Sudan i syd. Med til Danmark havde forældrene deres tre yngste børn på 9, 16 og 22 år (mens de havde måttet efterlade en voksen søn og datter og disses familier i Uganda). Endvidere havde datteren på 22 år sine to børn på 3 og 5 år med sig til Danmark. Den burmesiske mor, der var i Danmark med sine tre sønner i alderen fra 13 til 20 år, havde sammen med sin mand levet de sidste 25 år i Thailand, flygtet fra det burmesiske militærdiktators forfølgelse af den kristne gruppering af *Karen*-folket, som familien tilhørte. I Thailand havde de skiftet mellem at bo i flygtningelejre og "illegalt" at opholde sig uden for disse, når forholdene i lejrene blev for vanskelige. Moren var nu i Danmark uden sin mand, idet han på tidspunktet for familiens udvælgelse havde befundet sig i en anden del af Thailand, hvorfra han ikke kunne nå tilbage. Også de palæstinensiske forældre, der som nævnt havde opholdsbaggrund som asylflygtninge, og ikke kvoteflygtninge, havde igennem en længere årrække levet uden for det land, som de hver især var født og opvokset i, Libanon. Som statsløse palæstinensere var de som unge migreret fra Libanon til Libyen, hvor de – før deres ankomst til Danmark som asylansøgere – havde opholdt sig i 26 år uden nogen officielle rettigheder og, beretter de, under daglig diskrimination fra det libyske styres politi. Familien havde fem børn i alderen fra 5 til 24 år, hvoraf den yngste var født i Danmark i løbet af den i alt seksårige periode, familiemedlemmerne havde opholdt sig på forskellige danske asylcentre.

Blandt de oprindeligt ti mulige familier udvalgte jeg derudover en familie af congolesisk baggrund med opholdsbaggrund som kvoteflygtninge, boligplaceret i en tredje jysk landkommune. Denne familie ønskede jeg at besøge en række gange under feltarbejdet, mens jeg dog af forskellige praktiske og logistiske årsager ikke planlagde at følge den på lige fod med de fire nøgleinformant-familier. Samlet udgjorde disse fem familier de informantkontakter, som jeg etablerede, inden jeg drog i felten. Efterhånden som jeg under selve feltarbejdet færdedes i lokalsamfundene, blev denne kontaktflade af informanter dog udvidet i form af en række øvrige flygtningefamilier, hvis medlemmer jeg på mere sporadisk vis mødtes med i forskellige sammenhænge. I denne forbindelse må ikke mindst nævnes en enlig congolesisk familiefar med tre børn, som jeg i en af de to udvalgte landkommuner tog kontakt til hen mod slutningen af mit feltarbejde, og hvem et kapitel i denne afhandling særskilt omhandler. Manden havde jeg mødt i den lokale bus, som generelt udgjorde et fortræffeligt metodisk redskab til at få overblik over lokalområdernes flygtninge, idet disse som regel ikke havde bil. Det var

derfor ofte under mine mange busture imellem den enkelte kommunes lokalsamfund, eller imellem kommunen og de nærmeste større byer, at jeg skabte kontakt til nye informanter.

Kommunerne og lokalsamfundene

Som udvalgte til genbosætning i Danmark havde studiets kvoteflygtninge-familier forud for deres ankomst til landet deltaget i et såkaldt 'før-afrejse-kursus', som i 2005 blev indført samtidigt med de nye kriterier for 'integrationspotentiale' (jf. Kapitel 1). Kurset, som strækker sig over en uge, omfatter undervisning i dansk (10 timer) og i danske kultur- og samfundsforhold (10 timer), foruden selvstudier, hvor flygtningene blandt andet skal læse håndbogen *Medborger i Danmark* (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2007), der trykkes på atten forskellige sprog. Formålet med kurset er "*at sikre at kvoteflygtningenes forventninger til livet i Danmark afstemmes med den virkelighed, som de vil møde i det danske samfund*", samt "*at lette og forberede overgangen fra tilværelsen i opholdslandet til livet i Danmark*" (Udlændingestyrelsen 2005). Det er som nævnt med afsæt i to forskellige jyske landkommuner, at jeg i denne afhandling nærmere søger at udforske denne "overgang til livet i Danmark". De to involverede kommuner vælger jeg igennem afhandlingen at benævne henholdsvis Maglelund og Næsdal Kommune.

I Næsdal Kommune var der i 2006 cirka 8.200 indbyggere.¹⁴ Af disse boede 4.300 i selve Næsdal by, hvor den palæstinensiske informantfamilie var blevet boligplaceret tolv måneder før feltarbejdet. Tretten kilometer derfra, i landsbyen Fuglestrup, hvor min sudanesiske informantfamilie seks måneder før feltarbejdet var blevet boligplaceret, var indbyggertallet 400. I kommunen udgjorde "*udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande*" 1,2 % (svarende til 99 borgere ud af kommunens samlede indbyggertal). Den palæstinensiske informantfamilie i Næsdal by udgjorde kommunens eneste indbyggere med palæstinensisk baggrund, mens den sudanesiske informantfamilie i Fuglestrup – sammen med to unge mandlige kvoteflygtninge bosat i Næsdal by – udgjorde de eneste borgere med sudanesiske baggrund. Den

¹⁴ I angivelser af de to kommuners indbyggertal, demografiske sammensætning etc. tager jeg udgangspunkt i kommunerne, som de eksisterede under feltarbejdets begyndelse og frem til den danske Kommunalreform ved årsskiftet til 2007.

palæstinensiske families børn/unge gik i henholdsvis børnehave og folkeskole lokalt i Næsdal, mens den ældste datter fulgte det obligatoriske treårige introduktionsprogram på en ungdomssprogscole i den nærmeste større by, en times busrejse væk. Den sudanesiske families børn/unge gik i henholdsvis børnehave lokalt i Fuglestrup og i folkeskole i Næsdal, mens også den ældste datter her fulgte introduktionsprogrammet i den nærmeste større by, om end ikke på ungdomssprogscoolen, men på en voksensprogscole, hvor også hendes forældre dagligt deltog. I den palæstinensiske familie var forældrene begge førtidspensionerede i kraft af forskellige former for psykisk lidelse, hvorfor disse helt var fritaget fra at følge det ellers obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram.

I Maglelund Kommune var der i 2006 cirka 8.500 indbyggere. Af disse boede 2.500 i selve Maglelund by, hvor den burmesiske informantfamilie var blevet boligplaceret ni måneder før feltarbejdet. Syv kilometer derfra, i kommunens næststørste by, Askbjerg, hvor den iransk-kurdiske informantfamilie seks måneder før feltarbejdet var blevet boligplaceret, var indbyggertallet 1.500. I kommunen udgjorde *"udenlandske statsborgere fra tredjeverdenslande"* 1,3 % (svarende til 109 borgere ud af kommunens samlede indbyggertal). I alt boede der omkring 35 personer med burmesisk baggrund i kommunen (inklusive børn), som alle var blevet genbosat som kvoteflygtninge inden for de seneste tre år. Omkring halvdelen af disse var bosat i selve Maglelund by og den anden halvdel i Askbjerg. Den iransk-kurdiske informantfamilie, bosat i Askbjerg, udgjorde derimod de eneste borgere i kommunen med iransk baggrund. Børnene og de unge i den burmesiske informantfamilie gik i henholdsvis folkeskole lokalt i Maglelund og i ungdomssprogscole i den nærmeste større by (der ikke var den samme som for Næsdal Kommunes vedkommende). Den iransk-kurdiske families børn/unge gik i henholdsvis folkeskole lokalt i Askbjerg, i ungdomssprogscoolen i den nærmeste større by, samt på en lokal voksensprogscole i selve Askbjerg, hvor også moren dagligt deltog (mens faren var fritaget, fordi han på grund af sin alder var blevet pensioneret ved ankomsten til Danmark). Den lille lokale sprogscole i Askbjerg, der var indrettet i en nedlagt industribygning, havde til opgave at varetage det obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram for Askbjerg og Maglelunds voksne flygtninge, og talte i alt cirka 20 elever. Modsat tilfældet i Næsdal Kommune, skulle voksne nytilkomne flygtninge i Maglelund Kommune således ikke i det daglige rejse frem og tilbage til nærmeste større by for at deltage i sprogscole. En anden ting, som adskilte sig for de

voksne flygtninge de to kommuner imellem, var, at eleverne i Askbjergs sprogskole én dag om ugen deltog i det daglige arbejde på et såkaldt "beskyttet" kommunalt værksted, som lå i bygningen ved siden af sprogskolen. Her blev lokale borgere, som af den ene eller anden grund ikke kunne fungere på en almindelig arbejdsplads, holdt beskæftiget med forskellige former for pakke- og samle-arbejde for mindre danske firmaer, eller med fremstillingen af forskelligt håndarbejde, som solgtes i en lokal butik i Maglelund by.

De fire informantfamiliers umiddelbare lokale omgivelser tog sig forholdsvis forskelligt ud alt afhængigt af, hvor i de to kommuner de nærmere havde adresse. At bo i Fuglestrup (400 indb.), hvor det eneste sociale liv i gadebilledet stort set var at finde foran landsbyens lille Spar-købmand, udgjorde én form for lokal '*setting*'. En anden situation var det at bo midt i Maglelund by (2.500 indb.) – en ældre købstad med gamle huse og smalle stræder, som i sommerperioden tiltrak mange turister, og som (byens størrelse taget i betragtning) havde et relativt levende byrum med mange mindre lokale forretninger og caféer. En tredje fysisk ramme udgjorde det at bo i Askbjerg (1.500 indb.) – en by bestående af primært parcelhuskvarterer, bygget op omkring en række store industrier, som op gennem 1900-tallet udgjorde lokalområdets økonomiske fundament, herunder ikke mindst en bestemt lokal industrivirksomhed, som siden 1960'erne har været en af den pågældende landeregions største industriarbejdspladser. Og endelig var det en helt fjerde type omgivelse at bo i et mindre lejlighedskompleks i udkanten af den gamle købstad Næsdal (4.300 indb.).

Fælles for de fire lokalsamfund – fordelt over de to kommuner – var imidlertid, at der hvert sted eksisterede et netværk af lokale frivillige, som stod parat til at bidrage med deres hjælp og støtte til de nyankomne flygtningefamilier – praktisk, socialt og i nogle tilfælde også økonomisk. I Næsdal Kommune udgjorde den relativt lille gruppe af frivillige (i alt 5-7 personer) en selvtableret lokalgruppe under Dansk Flygtningehjælps landsdækkende frivillignetværk, og gruppens arbejde og arrangementer blev i det daglige koordineret af et ældre ægtepar bosat i Fuglestrup. Frivilliggruppens aktiviteter blev fra tid til anden støttet med et mindre beløb fra Kommunens socialforvaltning, ligesom det ældre ægtepar også sommetider selv bidrog ud af deres egen privatøkonomi. I Maglelund Kommune, hvor det lokale netværk af frivillige var mere udbygget, havde man dannet sin egen selvstændige forening, *Lev Sammen*, der havde omkring tredive faste medlemmer, som var kontaktpersoner til områdets

flygtningefamilier. Hertil kom en række støttemedlemmer, som hjalp til ved foreningens forskellige arrangementer – såsom fællesspisningsaftener for lokale danskere og flygtninge. Foreningens aktiviteter blev støttet økonomisk af lokale banker og butiksindehavere, samt af en projektbevilling fra Socialministeriet. I både Maglelund og Næsdal repræsenterede frivilligrupperne mange forskellige personer, med mange forskellige forståelser af – og indgange til – dét at ”hjælpe” nyttilkomne flygtninge. Når individuelle frivilligpersoner optræder igennem afhandlingen tjener det derfor hvert sted den enkelte analytiske sammenhæng, snarere end det tjener et forsøg på at generalisere over de lokale frivillige hjælpeapparater og deres medlemmer.

I lokalsamfundene var det ikke alene frivillige flygtningehjælpere, som stod parat til at tage imod familierne og ”integrere” dem – det samme gjorde også eksempelvis kommunale integrationsarbejdere, folkeskolelærere, sprogskolelærere og sommetider naboer. Blandt disse forskellige lokale sociale omgivelser var ’integration’ generelt et hyppigt anvendt ord. Det samme ord hørte jeg derimod aldrig anvendt af flygtningene selv (ligesom jeg heller aldrig selv nævnte ordet under interviews eller samtaler med flygtninge, idet jeg ikke ønskede at indramme deres tale med et bestemt, udefrakommende begreb). I stedet – som vi skal se igennem afhandlingen – talte flygtningene om at blive gode til dansk, om at lære deres naboer at kende, om at komme i arbejde, om at blive selvforsørgende og om at kunne give deres børn en bedre fremtid, men aldrig om ”integration”. Ud af de måske i alt hundrede eller flere personer med flygtningebaggrund, som jeg mødte under feltarbejdet (i form af informantfamilierne, herboende familiemedlemmer, med-elever på sprogskoler etc.), hørte jeg kun én person – én gang – sige ordet ’integration’. Dette var en irakisk mandlig flygtning, som havde været i Danmark i syv år, og som var bosat i en nabokommune til Maglelund. Manden, der talte godt dansk, mødte jeg på det føromtalte beskyttede værksted i Askbjerg, hvor jeg en dag deltog i arbejdet sammen med eleverne fra den lokale voksensprogskole. Under arbejdet med at sætte spiral-rygge i en bunke Mayland-kalendre, som lå foran os, faldt vi i snak. Han fortalte, at han efter en række afslag på job i lokalområdet nu af sin kommunale sagsbehandler var blevet sendt i arbejds træning her på værkstedet, for at han – sagde han sarkastisk – ”nu for syvende år i træk kunne få et indtryk af, hvordan en dansk arbejdsplads fungerer”. Han rystede på hovedet og sagde: *”Hva’ er det nu, I kalder det – integra...tion eller så’ no’et?”*. Dette var den første og sidste gang under mit

feltarbejde i de to kommuner, at jeg hørte en person med flygtningebaggrund nævne ordet 'integration'.

Valget af 'gatekeepers' og dets betydning for opnåelse af tillid

Inden jeg drog i felten, gjorde jeg mig en række overvejelser i forhold til dét, at jeg havde skabt kontakt til studiets informantfamilier igennem kommunale integrationssagsbehandlere. Ikke blot havde jeg, som beskrevet, måttet gøre brug af integrationssagsbehandlere for overhovedet at kunne identificere relevante familier rundt om i landet, men derudover kom de også efterfølgende til at udgøre de 'gatekeepers' (jf. fx Hammersley & Atkinson 1995), som på mine vegne skulle spørge de udvalgte informanter, om de ønskede at møde mig for at blive introduceret til projektet. Integrationssagsbehandlerne måtte ikke udlevere mig familiernes adresser og telefonnumre, med mindre disse på forhånd selv havde tilladt dette, og det var således ikke muligt for mig at tage den første kontakt selv. Efter den endelige udvælgelse af de familier, som jeg ønskede skulle indgå i studiet, foregik det derfor på den måde, at integrationssagsbehandlerne aflagde de enkelte familier et kort besøg for at fortælle om mit projekt og for at spørge dem, om de var interesserede i at møde mig for at høre nærmere. Alt imens disse forespørgsler fandt sted, sad jeg i København og havde ingen mulighed for at kende til det personlige forhold imellem hver af de udvalgte familier og deres integrationssagsbehandler, og jeg kunne derfor heller ikke vide, hvorvidt den enkelte familie måtte opleve dette forhold som eksempelvis "godt" eller "dårligt". Jeg kunne heller ikke vide, om de enkelte flygtningeforældre eksempelvis måtte opleve en indbyrdes magtrelation til deres integrationssagsbehandler, som gjorde, at de måske ikke turde sige nej til hendes forespørgsel om at møde mig – eller måske ikke vidste, at de *kunne* sige nej. Familierne havde kun opholdt sig i landet i kortere tid, og som nyligt boligplacerede flygtninge – forestillede jeg mig – ville deres dagligdag måske netop for en stor del bestå i dét at blive mødt med forskellige former for krav og forventninger fra det kommunale integrationsapparat, som de skulle udvise velvilje over for (og herunder altså ikke mindst i relation til den lokale integrationssagsbehandler). Derudover måtte jeg også tage højde for den situation, at den enkelte familie måske kunne opleve at indgå i en form for afhængighedsrelation til deres integrationssagsbehandler som den eneste fra Kommunen, der kendte dem personligt, og som på fast basis havde med den samlede

families bosætningsproces i lokalsamfundet at gøre. Således kunne der eventuelt også være tale om, at familierne i det daglige oplevede en vis taknemmelighed over for deres integrationssagsbehandler, og såfremt sidstnævnte i sin forespørgsel selv havde udtrykt begejstring for mit projekt, kunne dette udgøre en anden årsag til, at familierne kunne føle sig forpligtet til at sige ja. Med andre ord følte jeg mig ikke sikker på, i hvilket omfang familierne reelt ville have en oplevelse af at kunne sige nej til at møde mig – hvad enten på grund af det ene eller det andet forhold. Forud for integrationssagsbehandlerens forespørgsler bad jeg dem derfor om at fremhæve over for familierne, at det var frivilligt, om de ønskede at møde mig, ligesom det også derefter var frivilligt, om de på baggrund af at have hørt om projektet ønskede, at jeg skulle besøge dem igen.

På baggrund af de overvejelser, som jeg gjorde mig i forhold til dét at anvende kommunernes integrationssagsbehandlere som *gatekeepers*, havde jeg tidligt i arbejdet med at finde frem til informanter først forsøgt at bevæge mig ad veje, som ikke var relateret til kommunalt integrationsregi. Således havde jeg indledningsvist både kontaktet Dansk Flygtningehjælps frivilliggrupper rundt om i landets regioner, ligesom jeg havde kontaktet en række sprogskolecentre i mellemstore danske byer, hvor voksne boligplacerede flygtninge dagligt deltager i det obligatoriske treårige sprog- og samfundsintroduktionsprogram. Ingen af disse veje havde imidlertid ført til resultater. Hvad Dansk flygtningehjælp angik, havde en tredjedel af frivilliggrupperne svaret tilbage, at de ikke for tiden var bekendt med familier, der matchede mine kriterier, mens en anden tredjedel havde svaret tilbage, at de ikke var af den opfattelse, at de flygtninge, som de havde kontakt til, ville være interesseret i "at lade sig undersøge". Den sidste tredjedel havde slet ikke svaret tilbage. Hvad sprogcentrene angik, havde heller ikke disse vist sig relevante som kontaktformidlere. De centerledere, som jeg havde talt med, havde – grundet centrenes størrelse – ikke haft overblik over de detaljer, som jeg ønskede oplyst om eleverne: tidspunkt for opholdstilladelse, alder på eventuelle børn, boligplaceret i landkommuner etc. På nogle af sprogcentrene havde lederne derfor sat sedler op med henblik på, at de enkelte sproglærere kunne læse min henvendelse, men uden at dette dog havde givet resultat. Herefter besluttede jeg mig – som beskrevet – for at finde frem til informanter gennem kommunernes integrationssagsbehandlere. Som jeg følgende skal diskutere, skulle dette valg af

kontaktformidlere vise sig at få en række forskellige betydninger for min indtræden i felten hjemme hos informantfamilierne.

Før mit første introduktionsbesøg hos hver af de udvalgte familier, forsikrede de enkelte integrationssagsbehandlere mig om, at familiernes ja til at møde mig alene havde været udtryk for forældrenes egen velvilje. Dette ændrede dog forsat ikke ved det forhold, at det var integrationssagsbehandlerne, som havde sat os i kontakt, og at familierne med al sandsynlighed ville tillægge dette nogle betydninger, som hverken integrationssagsbehandlerne eller jeg på forhånd ville kunne gennemskue. Jeg ønskede derfor ikke, at mit projekt og min tilstedeværelse i familiernes hjem skulle kunne blive opfattet i yderligere association til Kommunens integrationsarbejde, end tilfældet allerede var. Som etnografisk feltarbejder havde jeg min egen anledning til at besøge dem, som var en anden, end når en kommunal integrationssagsbehandler besøgte dem, og disse to forskellige former for tilstedeværelse i deres hjem og hverdag var jeg interesseret i, at familierne i det daglige skulle kunne skelne imellem. Forud for mine første besøg drøftede jeg dette forhold med de respektive integrationssagsbehandlere, som alle havde gjort sig de samme overvejelser, og sammen besluttede vi derfor, at mine introduktionsbesøg i familierne skulle finde sted uden deres tilstedeværelse.

Min brug af integrationssagsbehandlerne som kontaktformidlere skulle dog ikke vise sig at blive uden betydning for min indtræden i felten – med eller uden deres deltagelse under introduktionsmøderne. Generelt gjaldt det, at integrationssagsbehandlerne blåstempling af mit projekt forud for det første besøg lod til for den enkelte familie at have haft en legitimerende virkning: så længe "Lone" eller "Karina" – som "den i Danmark, der havde ansvar for dem" – havde sagt ja til, at mit projekt var i orden, så skulle jeg være velkommen. I den iransk-kurdiske familie – fortalte forældrene mig – havde dette ligefrem været det afgørende for at ville møde mig. Men også for de øvrige familier lod Kommunens "stempel" generelt til at have udgjort en tryghedsskabende faktor i forhold til dét at skulle lade mig følge dem i deres hverdag igennem de næste tolv måneder. Mens min brug af integrationssagsbehandlerne som *gatekeepers* altså viste sig at have en legitimerende effekt i forhold til min tilstedeværelse, betød dette dog ikke, at min "forbindelse" til Kommunen ikke på andre områder kom til at afføde komplikationer. Dette gjaldt hovedsageligt i relation til den congolesiske familie, som jeg havde udvalgt i en tredje jysk landkommune, og som jeg – som nævnt – på mere løs vis ville besøge under

feltarbejdet. Her – gik det op for mig – havde faren efter introduktionsbesøget forstået det således, at min forbindelse til Kommunen og integrationssagsbehandleren bestod i, at jeg kom fra en eller anden form for overkommunal magtinstans, og at jeg gennem mine ophold i flygtningefamiliers hjem havde til opgave at vurdere, om Kommunens integrationsarbejdere behandlede familierne ”godt nok”. Til trods for at jeg forsøgte at genforklare tingenes rette sammenhæng, var hans overbevisning derfor, at jeg befandt mig i en magtposition over for hans integrationssagsbehandler, som gjorde at jeg kunne beordre hende til at forbedre forskellige livsforhold, som han i sin hverdag fandt utilfredstillende. Således lagde han eksempelvis pres på mig for, at jeg skulle få integrationssagsbehandleren til at bevilge ham penge til et kørekort og en brugt bil – erhvervelser, der som familiefar til otte børn, bosat i en afsidesliggende landsby med 90 indbyggere, ville lette de logistiske udfordringer i hans dagligdag markant. Hver morgen skulle hans otte børn afleveres i henholdsvis privat dagpleje, børnehave og folkeskole i tre forskellige omkringliggende landsbyer, hvorefter han og hans hustru selv havde halvanden times samlet busrejse til sprogskolen i den nærmeste mellemstore danske by. Selve børneafleveringen fandt sted med tre forskellige lokale busser, som alle kun passerede landsbyen én gang i timen. Hvis forældrene skulle nå frem til sprogskolen kl. 09.00, krævede det derfor, at familien stod op kl. 04.00 for da at kunne aflevere det første barn i dagplejen kl. 06.00, og så fremdeles. I den anden ende af dagen ventede den identiske situation, hvilket betød, at det yngste barn i dagplejen først kunne blive hentet kl. 18.00 for herefter nærmest at skulle direkte i seng for atter at være udhvilet kl. 04.00. Alt dette var en daglig logistisk udfordring, som gjorde faren mere og mere desperat, og som derfor også tilsvarende fra besøg til besøg intensiverede hans pres på mig i forhold til integrations-sagsbehandleren. Følgelig endte dette pres på beklagelig vis med at antage en karakter, som vanskeliggjorde min tilstedeværelse i hjemmet i en sådan grad, at jeg efter tre besøg måtte tage en beslutning om ikke at vende tilbage.

Mens jeg også i de fire nøgleinformant-familier fra tid til anden oplevede forældrene klage deres nød over for mig i situationer, hvor de fandt, at deres integrationssagsbehandler var urimelig eller ikke behandlede dem ”godt”, da udviklede dette sig dog aldrig på samme måde til en forventning om, at jeg reelt havde magt til at kunne *gøre* noget. Forventningerne her bestod derimod snarere i, at jeg ville lytte, rådgive og opmuntre. Den ”fælles” forbindelse til integrationssagsbehandleren var med andre ord i disse familier med til at skabe en form for fortrolighedsrum imellem os,

snarere end – som i tilfældet med den congolesiske familiefar – en konflikt. I det følgende skal jeg blandt andet diskutere, hvordan forskellige misforståelser knyttet til min (magt)position i felten – sådan som den, der fandt sted i relation til den congolesiske far – i høj grad beroede på en række metodiske problemstillinger, som havde at gøre med selve introduktionsbesøget.

Det første besøg og betydningen af brug af tolk

Mit første møde med hver af familierne fandt sted i deres hjem. Mens planlægningen af dato og tidspunkt for disse introduktionsbesøg fandt sted gennem familiernes integrationssagsbehandlere, deltog disse som nævnt ikke i selve besøgene. Dette gjorde til gengæld i nogle af tilfældene en tolk, som integrationssagsbehandlerne forud for besøget havde været behjælpelige med at sætte mig i kontakt med. Disse tolke var de samme, som integrationssagsbehandlere selv plejede at anvende i deres kommunikation med familierne, og som familiemedlemmerne derfor kendte og var trygge ved. Under introduktionsbesøgene anvendte jeg således tolk i tre ud af de fire nøgleinformant-familier: en arabisk-talende tolk hos den palæstinensiske familie, en kurdisk-talende tolk hos den iransk-kurdiske familie og en *karen*-talende tolk i den burmesiske familie. I den sudanesiske nøgleinformant-familie anvendte jeg ikke tolk, dels fordi faren talte engelsk, og dels fordi hverken jeg eller Kommunen inden for rimelig geografisk afstand havde kunnet finde tolkningsmuligheder i forhold til moren, der kun talte det sydsudanesiske stammesprog *kuku*. Morens introduktion til projektet beroede derfor på farens genfortælling undervejs. I den congolesiske familie i den tredje jyske landkommune anvendte jeg heller ikke tolk, idet både forældrene og jeg talte fransk. I de tre familier, som ikke talte engelsk/fransk, havde jeg – som jeg senere skal vende tilbage til – en plan om i løbet af det daglige samvær ikke at bruge tolk. Imidlertid fandt jeg det i forhold til disse familier centralt, at der var en tolk til stede under selve introduktionsbesøgene. Dette ville ikke alene give forældrene mulighed for at blive introduceret til mit projekt på deres modersmål, men også for – på lige fod med de fransktalende og engelsktalende informanter – at kunne stille en række spørgsmål den anden vej, hvilket ville give dem et bedre grundlag for at vurdere, hvorvidt de havde lyst til at deltage i studiet.

Ved samtlige fem introduktionsbesøg blev jeg mødt af familiemedlemmer, som tog godt imod mig, og som havde dækket op med frugt eller te. Voksne som børn havde været nysgerrige efter at se, hvem denne danske kvinde var, som skulle komme for at fortælle om et projekt og for at spørge dem, om de ville være med i det. Dette afslørede sig ikke mindst i forhold til familiernes yngste børn, som ivrigt lagde ud med – på dansk – at stille mig en lang række personlige spørgsmål: havde jeg børn, var jeg gift, hvor boede jeg, havde jeg bil, hvor mange søskende havde jeg, og – ikke mindst – hvem passede så min lille datter i København, nu hvor jeg var i Jylland på besøg hos dem? Efter at have besvaret børnenes spørgsmål bevægede jeg mig over til at præsentere selve projektet. Jeg forklarede forældrene, at jeg var ansat på Københavns Universitet, hvor jeg skulle lave en undersøgelse, der handlede om nyankomne flygtningefamilier i Danmark. Jeg fortalte dem, at jeg derfor – hvis de selv havde lyst – ønskede at besøge dem løbende igennem det næste år for at lære om deres liv og for at se, hvordan det var at være kommet til Danmark som flygtningefamilie for ikke særligt længe siden og at være blevet boligplaceret i en lille by. Jeg forklarede desuden, hvor mange familier jeg i alt ville følge; at jeg planlagde at opholde mig i de forskellige familiers lokalsamfund en uge ad gangen på skift (hvilket dog ikke gjaldt i relation til den congolesiske familie); samt at jeg hvert sted ville overnatte på en lokal kro, mens jeg i løbet af dagen ville tilbringe tiden sammen med familiernes forskellige medlemmer. Mens familierne generelt gav udtryk for at finde det spændende at skulle være med i projektet, var én informant imidlertid meget nervøs for at skulle deltage. Det var den enlige burmesiske mor, Lwin, som ikke havde sovet hele natten af bare nervøsitet, bedyrede hun. Hun var bange for, forklarede tolken, at hun ikke var "klog nok" og ikke "vidste nok", og at hun således heller ikke – hvis hun sagde ja til at deltage – ville kunne fortælle mig noget, der var "spændende nok" til et forskningsprojekt. Hun syntes derfor, at det ville være bedre for mig "som en ekspert fra universitetet", hvis jeg valgte nogle af de andre burmesiske flygtninge i området, som hun mente var meget klogere og ville kunne fortælle mig meget mere. Ligesom jeg generelt havde formuleret det til familierne, måtte jeg derfor særligt fremhæve over for Lwin, at det, jeg gerne ville lære noget om, var hendes liv og hverdag som nyankommen flygtning i en lille dansk by, og at her var kun *hun* ekspert, ikke jeg. Efter at have fremført denne pointe et par gange, og efter at have vist hende nogle fotos af min lille datter i et forsøg på at flytte fokus fra min forskerrolle og mere

over på min person, forsvandt Lwins nervøsitet gradvist, og da jeg efter to timer gik derfra, meddelte hun mig glad, at hun glædede sig til at se mig igen.

Senere i feltarbejdsforløbet kunne jeg gøre mig en række bagudskuende metodiske betragtninger i forhold til dét henholdsvis at have anvendt og ikke at have anvendt tolk under de fem introduktionsbesøg i familierne. De steder, hvor jeg havde haft tolk med, var der i det efterfølgende forløb sammen med familierne generelt tale om færre misforståelser knyttet til projektet. Dette gjaldt både i relation til projektets baggrund, udformning og formål, og herunder også i relation til selve min person – det vil sige hvilken institution, jeg ”kom” fra, og hvad jeg kunne og *ikke* kunne udrette for dem i forhold til forskellige relevante magtinstanser. Som allerede beskrevet havde faren i den congolesiske familie forstået det således, at jeg repræsenterede en ikke nærmere navngiven overkommunal instans, som kunne bestemme over Kommunen og hans integrationssagsbehandler. Og i den sudanesiske nøgleinformant-familie, hvor faren derimod var meget bevidst om min tilknytning til Københavns Universitet, viste det sig imidlertid, at han havde fået det indtryk, at ”min afdeling” på universitetet udgjorde en form for kontrol-instans af Regeringens udlændingemyndigheder. Dette betød – var hans opfattelse – at jeg som universitetsansat var i stand til at lægge et særligt pres på disse myndigheder, for at de skulle omgøre konkrete udlændingesager, som jeg på baggrund af min undersøgelse fandt utilfredsstillende for de involverede personer. Således var faren af den overbevisning, at jeg ved at henvende mig til Udlændingetjeneste i København kunne få ændret ved familiens afslag på familiesammenføring med deres voksne søn og datter, som fortsat opholdt sig i en flygtningelejr i Uganda. Da jeg forklarede faren, at dette ikke var tilfældet, accepterede han det, mens det dog aldrig blev helt klart for mig, hvorvidt han egentligt troede på det. I de familier, hvor jeg under introduktionsbesøgene derimod *havde* anvendt tolk, fandt lignende forvirring og misforståelser omkring min (magt)position ikke på samme måde sted. I de to familier, hvor jeg *ikke* havde anvendt tolk, havde jeg dog under præsentationen af projektet uhindret kunnet kommunikere på fransk og engelsk med henholdsvis de congolesiske forældre og den sudanesiske far. Disse informanternes efterfølgende forvirring omkring projektet og min position, skal derfor findes i et helt andet forhold end det sproglige. Dette forhold – skal jeg argumentere – har at gøre med dét at være gæst i et hjem, eller med dét at blive *accepteret* som gæst i et hjem, skal jeg måske rettere sige.

Ved samtlige fem introduktionsbesøg i familierne, blev jeg som nævnt budt velkommen. Alligevel antog denne velkomst dog forskellige former under henholdsvis besøgene med og uden tolk. I den congolesiske og sudanesiske familie, hvor jeg ikke havde selskab af tolk, blev jeg med det samme budt velkommen, men på en måde, hvor jeg var "så" velkommen, at familiemedlemmerne til en vis udstrækning fandt det unødigt at høre om selve projektet. "*Ja, ja, det er fint, du er velkommen*", lod forældrene i de to familier mig flere gange vide undervejs. Retrospektivt set var det med andre ord som om, at forældrene opfattede selve præsentationen af projektet som én lang forespørgsel om tilladelse til at være hos dem og følge dem. For at fastslå at jeg skam allerede *var* velkommen, blev præsentationen derfor flere gange – var min oplevelse – forsøgt afbrudt, slået hen eller ikke rigtigt lyttet til. I de tre øvrige familier, hvor jeg også blev budt velkommen, men hvor en tolk deltog under introduktionen, kunne ovenstående situation ikke på samme måde opstå. Der kom jeg – anstigende ind i folks hjem for første gang i selskab med en tolk – og fra forældrenes erfaring med forskellige kommunalansattes besøg vidste de, 1) at når nogen ankommer i selskab med en tolk, er det fordi, at der er noget vigtigt, de skal vide, og 2) at tolken kun vil have så og så lang tid til rådighed til at videregive dem denne vigtige information. Med andre ord kom tilstedeværelsen af en tolk til at give et vist "formelt" præg over introduktionsbesøget i disse familier. Dette betød også, at det ikke alene faldt mere naturligt for mig selv at gå direkte til sagen, men også for informanterne at lytte opmærksomt til det fortalte, i stedet for snarere at springe lytningen over i ønsket om at vise mig, at jeg skam *var* velkommen, og at de ikke behøvede nogen længere forklaring for at acceptere min tilstedeværelse.

På trods af det mere formaliserede udtryk ved de tre introduktionsbesøg med tolk, viste det sig dog i disse familier hurtigt muligt ved de efterfølgende besøg (som udførtes uden tolk) at blive mere "uformelle" sammen. Med andre ord opnåede jeg efter introduktionsbesøgene den samme adgang i de forskellige familier til at være uformelt til stede som gæst. Dog var der altså blot tale om *den* væsentlige forskel, at samværet i familierne, hvor jeg under introduktionsbesøget havde anvendt tolk, forløb mere problemfrit, idet jeg her – qua selve tolkens tilstedeværelse – i højere grad havde formået at fastholde familiemedlemmernes fokus på præsentationen af projektet. I disse familier eksisterede der derfor heller ikke efterfølgende det samme grundlag for misforståelser knyttet til min tilstedeværelse, og dermed heller ikke til hvad jeg kunne –

og *ikke* kunne – udrette for dem. Mens jeg altså i henholdsvis den congolesiske og sudanesiske familie (om end med en vis gradsforskel) blev positioneret som én, der decideret havde magt til at kontrollere og dirigere autoriteterne, kom jeg i de øvrige familier således snarere til at udfylde en position som én, der i det daglige måske blot kunne forsøge at *lette* deres problemer i relation til de omgivende autoriteter – ikke i kraft af at være universitetsansat, men i kraft af at kunne læse, skrive og tale flydende dansk. Som jeg i kapitlets følgende del diskuterer under afsnittet 'Sprog og kommunikation', skulle min besiddelse – versus deres ikke-besiddelse – af denne sproglige kapital på flere områder vise sig at få central metodisk betydning.

Feltarbejdet

Mens jeg fandt det nødvendigt at anvende tolk under en række af introduktionsbesøgene, havde jeg imidlertid planer om i det daglige samvær med familierne ikke at gøre brug af tolk. Dette var der flere og forskelligartede grunde til. For det første skulle jeg have med familier af varierende nationale og etniske baggrunde at gøre, hvorfor der – såfremt jeg i det daglige ville bruge tolk – ville blive tale om et tæt samarbejde med flere forskellige tolke. Et sådant samarbejde med flere samtidige tolke/feltarbejdsassistenter ville – for det første – have nedsat min egen individuelle fleksibilitet i forhold til at indpasse mig informanternes hverdag, og – for det andet – ville det have været yderligere ressourcekrævende ud over, hvad det i forvejen skulle vise sig at være at opbygge og vedligeholde tillidsrelationer til studiets relativt store gruppe af nøgle-informanter: fire store kernefamilier og samtlige af deres medlemmer, i alt syv voksne og nitten børn/unge. Hertil kom det udvidede informantfelt i form af familiernes (eventuelt) herboende slægt og/eller andet netværk (i form af eksempelvis andre boligplacerede flygtninge i lokalområderne). For hele tiden at kunne skabe adgang til at følge informantfamiliernes hverdagsliv i så mange forskellige lokale sfærer som muligt, var det dertil også nødvendigt at skabe og vedligeholde en række personlige forbindelser til øvrige personer i familiemedlemmernes sociale omgivelser, såsom naboer, klassekammerater, skolelærere, sproglærere, frivillige flygtningehjælpere, integrationssagsbehandlere etc.

Når jeg i løbet af det daglige samvær med informanterne planlagde ikke at benytte tolke, havde dette også en anden og mere økonomisk årsag. Informantfamilierne befandt sig alle i udkantsområder, hvor tolke skulle komme langvejsfra, og dette ville betyde store udgifter forbundet med deres arbejds- og transporttid, og i forhold til et enkelt af de involverede sprog, nemlig det sydsudanesiske stammesprog *kuku*, eksisterede der slet ingen tolkningsmuligheder inden for rimelig afstand. Her skulle jeg derfor have haft medbragt en tolk fra København, hvilket ville have betydet anseelige udgifter ikke blot til arbejdstid og transport, men også til overnatning.

En tredje grund til at jeg ikke planlagde at bruge tolk i dagligdagen var, at jeg ønskede, at studiet skulle basere sig fortrinsvist på deltagerobservation og kun sekundært på interviews. Dette betød tilsvarende, at jeg ønskede at være til stede og deltage i familiens hverdag på en sådan måde og i et sådant omfang, at det ganske enkelt ikke ville være hverken muligt eller give mening at have en tolk/feltarbejdsassistent konstant til stede ved min side – i familiernes sofa foran fjernsynet, ved middagsbordet, i haven, i bussen på vej i sprogskole, under erhvervsaktivering, i supermarkedet etc. Når jeg på denne måde lagde vægt på deltagerobservation som den primære dataindsamlingsmetode, har der ligget en række overvejelser til grund for dette, som jeg nedenfor kort skal komme ind på.

Studiet har som nævnt ønsket at fokusere på familiernes skabelse af inklusion, sted og tilhørsforhold i Danmark, sådan som dette fandt sted i det daglige interaktionsfelt mellem familiemedlemmerne og deres lokale sociale omgivelser. Men hvordan (alene) *spørger* man til social interaktion? Jeg tænker sommetider i denne forbindelse på den forståelse af eksempelvis forældrenes lokale sociale liv, som jeg forlod familiernes hjem med efter kun at have besøgt dem et par gange – dvs. før jeg endnu rigtigt havde haft mulighed for at deltage i dette sociale liv og derfor kun havde kunnet forsøge at spørge til det. "*Kender I naboerne?*", havde jeg spurgt og eksempelvis fået svaret: "*Nej, vi kan ikke snakke med dem, og de snakker ikke med os*". "*Snakker du med nogen af de andre flygtninge i området?*", havde jeg spurgt og et svar kunne lyde: "*Nej, jeg bliver forvirret og får ondt i hovedet*". Ikke at sådanne svar ikke var reelle, dvs. afspejlede informanternes oplevelse af deres levede sociale liv, men min forståelse efter at have besøgt dem for 10., 15. og 25. gang viste også, at svarene i forbindelse med første, andet og tredje besøg blot udgjorde *et* aspekt af deres levede sociale liv og dermed også kun *et* aspekt af den overordnede sociale ramme, inden for hvilken deres

skabelse af inklusion, sted og tilhørsforhold i Danmark udspillede sig. Under feltarbejdet gjaldt det med andre ord, at en lang række sammenhænge imellem 1) informanternes skabelse af sted og tilhørsforhold og 2) deres sociale interaktion med omgivelserne kun tegnede sig over tid, og kun gennem sammenstykning af løsrevne observationer af hændelser, udsagn og gøremål, som ikke i udgangspunktet havde noget med hinanden at gøre eller fandt sted i samme kontekst. For som feltarbejder at kunne se disse sammenhænge – opstået over tid og ud af forskellige kontekster – har det udgjort en betingelse, at jeg har været til stede sammen med familiemedlemmerne på alle mulige andre tidspunkter end lige der, hvor jeg måske ville have valgt at udføre et interview, og på alle mulige andre fysiske lokaliteter end lige der, hvor jeg måske ville have valgt, at dette interview skulle finde sted. Sagt på en anden måde er social interaktion mellem mennesker en størrelse, der kun vanskeligt *alene* lader sig spørge til. For at få indblik i interaktionen mellem familiemedlemmerne og deres sociale omgivelser – *og hermed de sociale relationer af relevans for familiernes skabelse af sted og tilhørsforhold, som denne sociale interaktion konstant sætter i spil* – har det derfor været nødvendigt primært at udføre deltagerobservation, dernæst interviews.

Under feltarbejdsforløbet gennemførte jeg i hver af de fire nøgleinformant-familier i alt tre interviewrunder med forældrene. Disse interviews tog form af båndoptagede, kvalitative semi-strukturerede interviews. I henholdsvis den iransk-kurdiske og den palæstinensiske familie interviewede jeg alle tre gange forældrene sammen og gennem brug af tolk. I den burmesiske familie interviewede jeg moren alene, idet hun befandt sig i Danmark uden sin mand, og også her anvendte jeg alle tre gange tolk. I den sudanesiske familie interviewede jeg de første to gange forældrene sammen, på engelsk og uden brug af tolk. Eftersom moren, som nævnt, ikke talte engelsk, og eftersom faren kun oversatte for hende hist og pist undervejs, betød dette dog, at moren reelt ikke tog del i samtalerne. Den tredje interviewrunde i denne familie udførte jeg derfor med de to forældre hver for sig – på engelsk med faren, og med moren ved hjælp af en *kuku*-talende kvinde, som jeg til lejligheden havde betalt for at komme fra København. I alle fire nøgleinformant-familier fandt det første interview med forældrene sted i begyndelsen af feltarbejdsforløbet og havde karakter af en form for pilot-interview, hvor jeg dels søgte at lære familierne og deres baggrunde at kende, og dels søgte at få et umiddelbart indblik i de tanker, som de gjorde sig i relation til deres nuværende tilværelse og hverdag i Danmark. Det andet interview i familierne

fandt sted midt i forløbet og havde form af et midtvejsinterview, hvor jeg kunne spørge ind til forskellige temaer og sammenhænge, som var begyndt at fremstå for mig. Det tredje og sidste interview blev udført sidst i forløbet og havde karakter af et mere afrundende interview, hvor jeg søgte at skabe klarhed over nogle mønstre, som i det samlede feltarbejdsforløb havde tegnet sig for mig undervejs.

Ligeledes udførte jeg båndoptagede, kvalitative interviews med seksten ud af de fire nøgleinformant-familiers i alt nitten børn og unge (mens jeg i forhold til de resterende tre børn på hhv. 3, 5 og 5 år ikke fandt denne interviewform frugtbar). Interviewene blev udført med udgangspunkt i en serie af 24 fotografier, som jeg havde bedt børnene og de unge om hver især at tage af de hverdagslige omgivelser, aktiviteter og sociale relationer, som de syntes fortalte noget vigtigt om deres hverdag. På denne måde blev samtalerammen i vid udstrækning sat af børnene/de unge selv, hvilket gav mulighed for at tage udgangspunkt i de emner og temaer, som de selv fandt relevante at diskutere og tale om. Interviewene med de seksten børn og unge (i alderen fra 9 til 25 år) fandt sted midt i feltarbejdsforløbet og foregik – bortset fra interviewene med de to ældste søskende i den iransk-kurdiske familie – alle på dansk, uden brug af tolk. Desuden foretog jeg alle interviewene med børnene og de unge enkeltvist, med undtagelse af to søskende i den palæstinensiske familie, som ønskede at blive interviewet sammen.

Ud over de ovennævnte båndoptagede interviews udførte jeg endvidere en lang række ikke-båndoptagede, uformelle samtale-interviews med familiernes medlemmer og med forskellige personer i deres sociale omgivelser (såsom herboende slægtninge, andre boligplacerede flygtninge, skolelærere, sprogskolelærere, integrationssagsbehandlere, frivillige flygtningehjælpere, idrætstrænere, daginstitutionspersonale, naboer, lokale butiksindehavere m.v.). Disse samtaler nedskrev jeg så detaljeret – og så snart – som jeg kunne efter hukommelsen. Ved feltarbejdets afslutning havde jeg i alt 800 siders computer-skrevne feltnoter indeholdende deltagerobservationer og uformelle samtale-interviews, nedskrevet ud fra stikord, som jeg noterede mig i løbet af dagen. Samlet brugte jeg omkring tre timer dagligt på at skrive feltnoter, hvilket oftest skete om aftenen eller morgenen, når jeg opholdt mig på kro-værelserne, som jeg i de to kommuner havde lejet på fast basis. Endvidere udsendte jeg et spørgeskema til de nærmeste 15-20 husstande, som omgav de fire nøgleinformant-familiers hjem. Formålet var at forsøge at danne mig et nøjere

indblik i det nærmeste nabolags demografiske sammensætning. Således indeholdt spørgeskemaet blandt andet spørgsmål såsom, hvor længe personerne havde boet der; hvorvidt de var tilflyttere eller født/opvokset i området; hvorvidt de f.eks. udgjorde børnefamilier eller pensionister; hvorvidt de havde arbejde lokalt; og hvorvidt deres sociale netværk af venner og familie primært eksisterede inden for eller uden for lokalsamfundet. Besvarelsesfrekvensen på spørgeskemaerne var imidlertid så lav, at jeg ikke i studiet har fundet grundlag for analytisk at kunne anvende denne del af materialet til noget.

Sprog og kommunikation

Før jeg drog i felten, var et gennemgående spørgsmål – fra kolleger såvel som fra mig selv – hvordan jeg i det daglige skulle kunne kommunikere med de nyankomne flygtningefamilier, når nu jeg planlagde, at det daglige samvær skulle foregå uden tilstedeværelsen af en tolk. Som antropologen Kirsten Hastrup har formuleret: *"I et fag, der hylder deltagerobservationen som sit fornemste redskab i udforskningen af andre verdener, lyder det meget enkelt, at man skal lære sig at tale sproget. Man skal jo kunne forstå, hvad folk siger"* (Hastrup 2003: 207). Jeg var bevidst om, at efter kun at have boet i Danmark i et halvt til et helt år ville sandsynligvis kun familiernes børn og unge mestre tilstrækkeligt dansk til, at vi ville kunne kommunikere nogenlunde sammen. Dette betød, at jeg skulle være særligt opmærksom på ikke i for stort omfang at komme til at bruge børnene og de unge som oversættere i hverdagen. Dette ville især gælde i relation til samtaleemner, som jeg måtte finde uegnede for "små ører" – i henhold til mine egne standarder, selvfølgelig (og disse skulle ikke altid vise sig at være sammenfaldende med forældrenes eller børnenes egne, hvilket blandt andet kom til udtryk i forhold til emner som sygdom, smerte eller anden form for lidelse, når børnene af og til fungerede som oversættere for forældrene i forskellige sammenhænge såsom hos lægen eller på apoteket). Imidlertid forekom der mig flere grunde til, at en sådan påpasselighed over for børnene – og dét at forældrene og jeg sprogligt måtte klare os så godt sammen, som vi nu kunne – var at foretrække frem for en fast tilstedeværelse af tolk. Disse grunde var, som diskuteret, både af logistisk, økonomisk og metodisk karakter. Som jeg følgende skal belyse, kom den sproglige problematik imellem mig og familierne på flere måder til at udgøre et metodisk omdrejningspunkt under feltarbejdet.

Man kan argumentere for, at muligheden for at kunne kommunikere i nogenlunde ubesværet grad udgør forudsætningen for at forstå andre mennesker, deres erfaringer, drømme, håb, strategier og skuffelser – og heraf også deres forhold til deres omgivelser. I det klassiske etnografiske feltarbejde udgjorde det da også på det nærmeste en betingelse, at man lærte sig "de indfødtes" sprog, så man kunne tale direkte med folk, og sprogindlæring var derfor en nødvendig del af feltarbejdsforberedelsen (Hastrup 2003). For mig, som ville bedrive feltarbejde blandt nyankomne flygtninge i Danmark, og som ikke havde udvalgt mine informanter ud fra fælles national eller etnisk baggrund, var sådan forberedelse dog så godt som en umulighed. I så fald måtte jeg have lært mig både kurdisk, arabisk, *kuku* og *karen*. Hertil kom, at en endelig udvælgelse af de informantfamilier, som jeg ønskede at følge, først lod sig gøre relativt sent i forberedelsesprocessen. Med undtagelse af de informanter, som talte engelsk eller fransk, stod jeg derfor over for i det daglige i stedet at skulle kommunikere med informanterne på mit *eget* indfødte sprog, dansk. Dette var som nævnt et sprog, som jeg vidste, at informanterne som nyligt ankomne til Danmark med al sandsynlighed kun ville beherske i begrænset omfang – og forældrene mindre end børnene.

Til trods for den kommunikative udfordring, som jeg vidste, ventede mig i det daglige, var jeg dog af den overbevisning, at det alligevel ville være muligt at få indsyn i informanternes levede sociale liv. Som Hastrup skriver: "*Sproget er naturligvis et vigtigt kommunikativt redskab, men det udtømmer ikke den kulturelle viden, der ligger hinsides ordene, og som kun finder udtryk i handlinger, eller for den sags skyld i fraværet af handlinger*" (Hastrup 2003: 210f.). I kraft af mit overordnede empiriske genstandsfelt – den daglige interaktion familierne og deres lokale sociale omgivelser imellem – skulle feltarbejdet, som beskrevet, fortrinsvist være baseret på deltagerobservation (frem for interviews). Men derfor ville sproget stadigvæk udgøre "et vigtigt kommunikativt redskab", som Hastrup udtrykker det, og hvis ikke jeg havde dette redskab, hvordan skulle jeg da netop dagligt kunne tilbringe timevis med familiemedlemmerne i deres sofa, på deres trappesten ud til landsbyvejen eller ved siden af dem i bussen for hermed at *udføre* denne deltagerobservation? Med andre ord: ville en evne til at kunne tale bare nogenlunde ubesværet sammen ikke lige nøjagtigt være forudsætningen for at kunne legitimere et *så* omfangsrigt samvær, som et deltagerobservationsstudie af informanternes generelle hverdag ville være ensbetydende med?

Hurtigt i feltarbejdsforløbet udviklede jeg imidlertid en fornemmelse for med hvilke ord, hvilke ordstillinger, hvilken intonation og i hvilket tempo jeg ikke kun over for den enkelte familie, men også over for de enkelte familiemedlemmer gjorde mig bedst muligt forståelig: jeg udviklede med informanterne en form for "fælles" sprog. Med andre ord anså jeg det ikke som min opgave, at måtte lære informanterne korrekt dansk, men at kunne kommunikere med dem på bedst forståelig vis til begge parter tilfredsstillelse og glæde. På denne måde talte jeg ét dansk med børnene, ét dansk med deres forældre (og dette yderligere varierende fra familie til familie), og ét – for familiemedlemmerne – helt tredje dansk med deres danske naboer, integrationssagsbehandlere og skolelærere. På linje med den danske antropolog Charlotte Baarts (2004), der under sit etnografiske feltarbejde på en københavnsk byggeplads ubevidst begyndte at gå ligesom sine mandlige håndværkerkolleger, begyndte jeg med andre ord *at tale* ligesom mine informanter – eller med Baarts ord: jeg begyndte 'at tage felten på mig' (ibid.: 46), her i form af dens sproglige karakteristika. Ofte fandt jeg således mig selv i et dilemma, når jeg skulle tale med en informant i en anden danskers samvær, f.eks. under kommunale hjemmebesøg eller under besøg af frivillige flygtningehjælpere. I disse situationer blev det med det samme tydeligt, hvordan informanterne nu forstod mit danske væsentligt dårligere, om end udtalt tydeligt, men nu med "korrekt" dansk ordstilling og intonation. Udviklingen af denne "to-sprogethed" i felten – min beherskelse af både "informanternes" og "omgivelsernes" danske – førte ofte med sig, at jeg i hverdagssituationer kom til at fungere som oversætter imellem informanterne og forskellige personer i deres omgivelser, det være sig buschaufføren, købmanden, tøj-ekspedienten, naboen, hjemmesundhedsplejersken eller damen bag skranken på posthuset.

Min tilegnelse af et "fælles" sprog med informanterne betød måske netop, at jeg gjorde dét, som de klassiske antropologer – herunder ikke mindst E. E. Evans-Pritchard – så kraftigt talte for: *"Han [antropologen] må lære det indfødte sprog, og enhver antropolog, som er sit salt værd, vil gøre dette til sin første opgave"* (Evans-Pritchard 1962 i Hastrup 2003: 207). På trods af at det i vid udstrækning lykkedes mig at leve op til denne antropologens "første opgave", var den overordnede kommunikation imellem informanterne og mig dog på mange måder fortsat "besværet". Udviklingen af et fælles sprog fra min side ændrede nemlig ikke ved det forhold, at informanterne kun i begrænset omfang kunne forklare sig uddybende på dansk. Som tiden gik, erfarede jeg

dog, hvordan denne situation også decideret havde sine metodiske fordele. Disse skal jeg følgende belyse.

For det første tog dét at kommunikere sammen med de voksne informanter ganske enkelt meget lang tid. At få formidlet et spørgsmål eller en oplevelse mellem os kunne tage halve timer eller længere. Dette gjorde sig eksempelvis gældende i forhold til den enlige burmesiske mor, Lwin, som jeg tilbragte meget tid med alene uden hendes tre sønner. Gennem vores begges tålmodighed og vilje til igen og igen at starte forfra, nåede vi imidlertid så godt som altid til forståelse – om det så tog en time eller mere. En metodisk fordel ved denne kommunikation *in slowmotion* var, at den på samme tid var med til at legitimere lange ophold i hjemmet. Ville vi snakke sammen, lære hinanden at kende og forstå hinanden, krævede det timelange besøg. Dette tillod i sig selv, at en masse andre ting skete omkring os i mellemtiden. En telefon ringede, en nabo kom forbi med tallerkenen fra gårsdagens madgave, posten dumpede ind ad brevsprækken, sønnerne kom hjem, sønnerne gik igen, sulten meldte sig, maden skulle på bordet, tv-vaner afslørede sig, en medstuderende fra sprogskolen kiggede forbi, og igen ringede telefonen. Sådan passerede dagligdagen forbi, alt imens vi endnu kun var halvt færdige med sprogligt at forstå hinanden. På samme måde lagde de beskedne danskkundskaber op til mange timers lektie-hjælp, hvilket igen tog lang tid og var med til at legitimere længere tids ophold i hjemmet, alt imens hverdagen udfoldede sig rundt om os og mellem os.

Hermed var en anden fordel ved den besværede kommunikation imellem mig og informanterne, at den ofte førte en uventet adgang til data med sig. Dette kom eksempelvis til udtryk en aften, hvor jeg sad sammen med burmesiske Lwin. Vi havde netop sammen indtaget en fortræffelig thailandsk ret, og jeg sad nu og prøvede at finde frem til de forskellige smagsingredienser, Lwin havde anvendt i retten. Hun viste mig alle krydderidåserne ved at stille dem på sofabordet foran os, men nogle af krydderierne var kun påført deres navne på thailandsk, og enkelte af disse lykkedes det mig desuden heller ikke at lugte mig frem til. Pludselig greb Lwin telefonen og ringede til en veninde, som hun benævnte hende – en thailandsk kvinde fra sprogskolen, gift med en lokal dansk mand. Efter samtalen kunne Lwin informere mig om, at der var tale om krydderiet gurkemeje. Samme problemstilling gentog sig omkring rettens næste krydderi, men Lwin ville ikke ringe til den samme person og forstyrre igen, så hun ringede nu til en anden, men omtalte denne gang vedkommende som ”sin søster”. Og

sådan fortsatte det flere gange igennem vores samtale om retten, indtil det gik op for mig, at jeg undervejs langsomt havde fået afdækket en god del af hendes burmesisk/thailandske netværk i lokalområdet; fået spurgt ind til hendes relation til de enkelte personer; samt fundet et mønster i, hvem hun f.eks. kategoriserede som henholdsvis 'veninde' eller 'søster' og ud fra hvilken begrundelse. Hendes begrænsede danskkundskaber skabte dermed på uventet vis et overblik over hendes nærmeste lokale netværk, idet hun havde brug for dette for at kunne kommunikere med mig.

For de fleste voksne informanter udgjorde det en så stor anstrengelse at føre en længerevarende samtale på dansk, at de efter kort tid blev "trætte i hovedet", som de udtrykte det, mens en enkelt decideret kunne få hovedpine af den koncentration, det krævede af hende. Dette medførte, at de voksne informanter og jeg – når børnene ikke var til stede – ofte blot sad ved siden af hinanden i stuen foran det tændte fjernsyn uden i lang tid at sige noget til hinanden, og på denne måde samlede vi kræfter til en ny samtale. Disse lange sekvenser af tavshed forekom mig i begyndelsen ubekvemme, indtil jeg netop lærte at forstå og acceptere deres funktion. For de voksne informanter udgjorde det hårdt arbejde at tale dansk, og som under al anden koncentrationsarbejde, måtte vi tage vores pauser, her i form af stilhed. Som Hastrup har udtrykt det, er tavsheder ikke 'semantisk tomme', men betyder noget i den sammenhæng, de indgår i, ligesom 'stilheden mellem tonerne i et stykke musik' gør det (2003: 212f.). Hastrup skriver: "*I praksis – herunder i feltarbejdets praksis – viser livet sig også i sprækkerne mellem ordene*" (ibid. 212). Det, jeg i begyndelsen oplevede som "pinlige tavsheder", kom i stedet til at udgøre et indblik i det vilkår, som informanternes kontakt med deres sociale omgivelser generelt var underlagt. Den samme koncentration, som prægede vore egne samtaler, krævede det dem, hver gang de i dagligdagen skulle føre en samtale med en dansk person i nabolaget, i butikken, på Kommunen, på posthuset eller på deres sprogskole – altid kommunikativt begrænset af deres "mangelfulde" danske. De mange iboende tavsheder i mine og informanternes snakke var i sig selv et udtryk for denne omstændighed, og gennem tavshederne fik jeg derfor også indsigt i den frustration, som dette forhold generelt i hverdagen affødte for informanterne. På samme måde som vi så det eksemplificeret gennem de manglende krydderianavne og afdækningen af Lwins sociale netværk, udgjorde altså også selve tavshederne i mine og informanternes samtaler et eksempel på, hvordan den "besværede" kommunikation imellem os af og til medførte en uventet adgang til data.

Adgangen til 'dagligdagen'

Når jeg igennem de sidste år har talt med forskellige kolleger, som var i gang med at bedrive etnografisk feltarbejde blandt flygtninge eller indvandrere i Danmark, har disse ofte fremhævet den vanskelighed, de oplevede med at få adgang til bredt at følge informanterne i deres almene hverdag. Problematikken var ofte den, at de givne feltarbejdere havde taget empirisk afsæt i en bestemt institution, forening eller organisation, og nu ønskede de at udbrede dette fysiske udgangspunkt til også at kunne følge informanterne i andre sfærer af deres hverdagsliv, herunder besøge dem i deres hjem. Ofte – fortalte de involverede feltarbejdere – var det dog svært for dem at opnå denne adgang, idet det lod til at forvirre informanterne eller gøre dem usikre, at antropologen "pludseligt" nu også ville med dem hjem, med dem til lægen, med til møde på Kommunen eller med dem på arbejde – det vil sige nu også gerne ville følge dem i deres dagligdag *uden for* rammen af den pågældende institution/forening/organisation, som de i udgangspunktet forbandt antropologens undersøgelse og tilstedeværelse med. Et andet forhold, som kendetegnede de omhandlende feltstudier, var endvidere, at de alle fandt sted i Storkøbenhavn – det vil sige, inden for rimelig geografisk afstand af de involverede feltarbejders egne bopæle.

Når jeg under indestående feltarbejde blandt flygtninge i Danmark opnåede en relativt bred adgang til at følge informanterne i deres dagligdag i og uden for hjemmet, vil jeg argumentere for, at dette hovedsageligt har haft med to faktorer at gøre. For det første lagde jeg fra starten ud med at ville følge informanterne i kraft af de familieenheder, som de hver især var del af (modsat hvis jeg mere segmenteret havde fulgt f.eks. mandlige flygtninge i en bestemt forening, flygtningekvinder på et kommunalt syværksted, flygtningeunge på en sprogskole eller flygtningebørn i en folkeskole). Dette har betydet, at selve familiernes hjem hele tiden har udgjort den fysiske ramme, som vores samvær tog afsæt i og udfoldede sig omkring: hjemmet udgjorde det rum, hvor jeg første gang mødte informanterne, og hvor vi gradvist lærte hinanden at kende og opbygge en indbyrdes social relation. I forhold til dét at opnå bred adgang til at følge informanterne i deres dagligdag er det væsentlige, at her fra dette metodiske udgangspunkt, hjemmet, peger informanternes veje i alle retninger – til skole, til arbejde, til foreningen, til møde på Kommunen – mens ikke alle disse lokaliteter, rent metodisk i hvert fald, nødvendigvis leder i retning af hjemmet.

Når jeg har haft forholdsvist let ved at opnå adgang til at følge informanterne i deres almindelige dagligdag, har dette for det andet haft at gøre med et mere geografisk anliggende – nemlig det, at jeg befandt mig langt fra mit eget hjem i København, når jeg var sammen med informanterne. På denne måde var jeg ikke blot på besøg i deres hjem, men også i deres lokalsamfund – et sted, hvor jeg ikke var kendt med nogen, og hvor jeg tilmed måtte undvære min egen familie. Særligt sidstnævnte forhold var en situation, som familiemedlemmerne generelt gav udtryk for at have ondt af. Dette bevirkede blandt andet, at de lod til at finde det ”selvfølgelig”, at jeg måtte have nogen at tilbringe tiden sammen med, idet de ikke mente, at det ville være godt for mig at sidde ”helt alene” på et kro-værelse uden min mand og datter. Ofte har jeg tænkt på, hvorvidt dette ville have forholdt sig anderledes, om jeg havde udført feltarbejde blandt flygtningefamilier bosat inden for Københavnsområdet – det vil sige inden for en radius af min egen bopæl, som ville have tilladt mig nemt at kunne tage bussen hjem om aftenen. I den situation ville de pågældende informanter måske netop have stillet sig uforstående over for, hvorfor jeg klokken fem – efter en hel dag sammen – ikke havde travlt med at komme hjem til min egen familie, frem for at blive og ”hænge ud” i *deres* sofa.

I kraft af feltarbejdets placering langt fra mit eget bopælsområde kan det med andre ord siges, at mine informanter på mange måder kom til at indtage en rolle som værter, og jeg en rolle som gæst – ikke kun i forhold til deres hjem, men også i forhold til det omgivende lokalområde. På det mere overordnede samfundsplan forholdt denne vært/gæst-relation sig imidlertid ofte elementært omvendt. På dette niveau gav informanterne generelt udtryk for at opleve sig selv som gæster i et nyt og ukendt land, og som ”indfødt” i dette land var det på mange måder mig, der i det daglige kom til at indtage en rolle som ”vært” – eller om ikke andet, så i hvert fald en rolle som én, der i hverdagen kunne forsøge at hjælpe *dem* (såsom i forhold til at ”oversætte” danske breve, forklare forskellige officielle regler etc.). På denne måde hjalp informanterne og jeg – på forskellige niveauer – hinanden som henholdsvis ”gæster” og ”værter”.

Ovenstående forhold leder mig frem til en tredje mulig årsag til, at jeg metodisk opnåede en så relativ bred adgang til at følge informanterne i deres dagligdag, som jeg gjorde. Når informanterne på mange måder gav udtryk for at opleve sig som gæster i et nyt og ukendt samfund, betød dette også – erfarede jeg – at de befandt sig på et tidspunkt i deres bosætningsproces, hvor de generelt ikke stillede store spørgsmål ved

de mange udefrakommende initiativer, som hele tiden var rettet mod deres dagligdag. Dette var initiativer, som ikke mindst kom til udtryk gennem forskellige former for besøg i hverdagen fra f.eks. integrationssagsbehandlere, frivillige flygtningehjælpere, kommunale støttepersoner til børnene etc. For familierne blev jeg således på mange måder blot "endnu" en dansk person fra "en eller anden" instans, hvis interesse i at besøge dem i deres hjem, de ikke lod til at stille sig synderligt undrende over for.

Med tiden blev jeg dog tildelt min egen særskilte rolle, som én af dem, der "kom og gik i hjemmet". Ikke kun var jeg hende, som jævnligt kom på besøg, og som hjalp dem med officielle breve og lektier, men jeg blev også hende, som tog med dem i sprogskole; spiste aftensmad sammen med dem; lærte dem at bage ananaskage; introducerede dem til Ludo og kortspil; bragte dem madvarer fra København, de ikke selv kunne skaffe; og hende, der spillede fodbold med børnene i weekenden og nogle gange i hverdagen også tog med dem i skole. Min skabelse af adgang til på denne måde at deltage i familiemedlemmernes dagligdag i og uden for hjemmet var en proces, som fandt sted over tid. I det følgende afsnit diskuterer jeg, hvordan denne proces involverede en række metodiske problemstillinger og skiftende positioneringer som feltarbejder, som særligt havde at gøre med dét at skulle bedrive feltarbejde med afsæt i menneskers konkrete hjem.

På feltarbejde i andres hjem

I mit feltarbejde har hjemmet som sted udgjort det fysiske omdrejningspunkt, hvorfra jeg søgte at følge og identificere forskellige handlinger, gøremål og sociale relationer, som "pegede ud" fra dette sted, og som var af relevans for flygtningefamiliernes skabelse af inklusion, sted og tilhørsforhold i Danmark. Om dét at udføre kvalitative studier af – og i – familier kan man i metodisk litteratur på området blandt andet læse følgende: *"Most studies of family life have been based on interviews. Other methods don't work nearly as well in capturing family life: adequate observation of families is intrusive and time consuming"* (Weiss 1994: 162, min understregning). At deltagerobservation som metode ikke i studier af familiers liv og hverdag skulle egne sig nær så godt som udførelsen af interviews svarer ikke til min egen erfaring. Sandt er det imidlertid, at dét at være nået frem til denne anden erfaring har været karakteriseret ved netop 1) at være tidskrævende og ved 2) en konstant risiko for at fremstå påtrængende. Selve den

tidslige problematik havde jeg i høj grad kunnet tage højde for på forhånd ved at vælge et undersøgelsesdesign, som tog udgangspunkt i blot få nøgleinformant-familier. Foran mig stod nu imidlertid den metodiske udfordring "*to capture family life*" uden at være "*intrusive*" (jf. Weiss 1994).

At udføre etnografisk feltarbejde i familiers hjem adskiller sig på mange områder – argumenterer jeg – fra dét at bedrive feltarbejde i f.eks. en institution, forening eller organisation. Dette er ikke kun tilfældet, fordi man som feltarbejder i menneskers konkrete hjem typisk må arbejde intenst med relativt få informanter ad gangen, og fordi man udfører sit arbejde inden for det, vi normalt betragter som folks privatsfære. Til det etnografiske feltarbejde i hjemmet knytter der sig endvidere en række bestemte metodiske problematikker, som – skal jeg vise – særligt har at gøre med selvpositionering og tildeling af rolle i felten.

I samtlige familier blev jeg som beskrevet budt velkommen og – til at begynde med – tildelt en rolle som gæst. Feltarbejdets hovedlokalitet taget i betragtning, menneskers konkrete hjem, må man da også spørge sig selv, om ikke akkurat denne rolle er den mest oplagte både at blive tildelt, men også som feltarbejder selv at lægge op til. Som gæst fik jeg den bedste plads i sofaen, mit halvtomme te-glas blev automatisk fyldt op, og toilettets rengjorte stand blev altid tjekket af et familiemedlem, inden jeg blev akkompagneret ud til badeværelsesdøren. Rollen som gæst er således en positiv og konstruktiv rolle at få tildelt, idet den betyder, at man er blevet budt velkommen, og uden dette ville feltarbejdet ikke kunne finde sted i det hele taget. Som jeg følgende skal diskutere, er rolletildelingen som gæst imidlertid også forbundet med en række metodiske udfordringer.

Mens min rolle som gæst i familierne betød, at jeg var velkommen, betød den imidlertid også, at det i begyndelsen ofte var problematisk at udføre deltagerobservation i hjemmene. Jeg erfarede nemlig hurtigt, hvordan min blotte tilstedeværelse betød, at der ganske enkelt hele tiden var risiko for, at familiernes forskellige aktiviteter – i og uden for hjemmet – simpelthen gik midlertidigt "i stå". Denne situation havde særligt at gøre med netop min position som gæst i andre menneskers hjem: Hvis man allerede har én gæst på besøg, inviterer man måske ikke lige på samme tid nogen andre gæster, som måske *ellers* ville have været på besøg; og hvis man venter en bestemt gæst den og den dag, laver man måske ikke lige andre aftaler uden for hjemmet samme dag – aftaler, som måske *ellers* ville have fundet sted.

Endvidere betød rollen som gæst, at det i begyndelsen var vanskeligt for mig overhovedet at få lov at *deltage* i de daglige huslige aktiviteter. Dette gjaldt ikke mindst i relation til aktiviteter såsom madlavning og opvask. Sådanne huslige gøremål – syntes informanterne at have tænkt – var ikke en gæsts opgave, men værternes. Retrospektivt kan jeg for eksempel se, hvordan det var dette forhold, som gjorde, at den burmesiske mor, Lwin, i starten fandt det uhøfligt hen mod spisetid at skulle rejse sig fra te-bordet for at gå i gang med at tilberede aftensmad. Eftersom Lwin ikke ville bede mig om at hjælpe til, fordi jeg var gæst, ville denne madlavning nemlig have betydet, at hun skulle have ladet mig sidde tilbage i stuen uden værtens selskab. I stedet, formoder jeg, ventede hun i begyndelsen med at tilberede og indtage sin aftensmad, indtil jeg – som hendes gæst – atter havde forladt hjemmet.

Med andre ord betød min rolle som gæst, at den dagligdag, som jeg gerne ville observere og deltage i, ofte i feltarbejdets første fase blot gik i stå, idet informanternes fokus i stedet var rettet mod min egen tilstedeværelse som gæst midt i deres sofa, midt i deres stue. Dette ville muligvis have forholdt sig anderledes, om studiets hovedlokalitet havde været en anden end menneskers konkrete hjem. I en anden type af institution end 'hjemmet' – en organisation, en skole, en forening, en arbejdsplads – ville stedets daglige rutiner og aktiviteter sandsynligvis i højere grad fortsætte mere uhindret af feltarbejderens tilstedeværelse (selvom det selvsagt altid vil gælde, at etnografens tilstedeværelse får en vis grad af indvirkning på socialiteten i felten). Men at få mennesker til at fortsætte deres daglige interaktion og aktiviteter kan man imidlertid kun dårligt bede en familie om, som man gæster.

Når man bedriver feltarbejde i menneskers hjem, kan imidlertid ikke kun dét at deltagerobservere, men også dét at udføre interviews vise sig at være forbundet med sine særlige udfordringer. Da jeg eksempelvis under det første pilot-interview i den iransk-kurdiske familie spurgte forældrene, hvilke generelle problemer de oplevede at støde på i deres hverdag, besvarede faren mit spørgsmål overordentligt positivt – *alt* var godt, og de mødte ingen problemer *overhovedet*, understregede han. Moren, derimod, sagde ham imod og nævnte, at det ofte var et problem for dem at få den lave kommunale introduktionsydelse til at række til (familien havde syv hjemmeboende børn), ligesom det var svært for dem at være blevet boligplaceret flere timers busrejse væk fra deres ældste søn og dennes hustru og barn, som boede andetsteds i landet (og som kom til Danmark som kvoteflygtninge nogle år før dem selv). Faren slog imidlertid

hurtigt disse oplysninger hen og gentog, at de ikke oplevede nogen som helst form for problemer overhovedet. På hjemvejen fortalte tolken mig, at der i kurdisk kultur er tradition for, at man over for en gæst, som man respekterer, svarer det, som man tror, vil gøre gæsten glad at høre. Det var således ikke utænkeligt, at faren mente, at det som en dansk gæst netop ville gøre mig glad at høre, at han havde det godt i mit land. Efter min samtale med tolken overvejede jeg derfor nødvendigheden af at udføre et interview særskilt med moren, som ikke lod til at efterleve denne "kurdiske tradition" i helt samme grad. Men hvordan kunne jeg bede faren – som min vært – om at gå ud af sin egen stue? Eller – alternativt – hvordan kunne jeg bede om adgang til et andet værelse i hjemmet, hvor jeg kunne være alene med moren, når familien nu kun lod til at betragte stuen som egnet til at modtage gæster i?

Rollen som gæst i de forskellige familier viste sig imidlertid at udgøre et spørgsmål om tid. Efterhånden som jeg havde besøgt familierne flere gange og generelt havde lært dem bedre at kende, trådte min gæsterolle mere og mere i baggrunden. I selve den iransk-kurdiske familie afspejledes dette for eksempel ved, at faren løbende begyndte at fortælle mere åbent om familiens situation og de problemer, som de mødte i dagligdagen. Han opfattede mig – lod det til – mindre og mindre som 'gæst', og dermed også mindre og mindre som en, han måtte fortælle det, som "ville gøre mig glad at høre". Men også i forhold til de øvrige familier blev min rolle som 'gæst' med tiden til andre roller – såsom rollerne 'ven', 'veninde' eller 'familiemedlem'. Mens mit halvtomme te-glas forsat blev automatisk fyldt op, betød disse nye roller imidlertid, at jeg nu ikke længere nødvendigvis fik den bedste plads i sofaen; at jeg fik lov at deltage i madlavning og opvask; at jeg spiste med om aftenen; og at jeg kunne færdes frit i alle hjemmets rum.

Tidligere har jeg udført etnografisk feltarbejde blandt en række afviste asylansøger-familier, som opholdt sig "illegalt" i Norge, og som levede i såkaldt 'kirkeasyl' i mindre norske lokalsamfund (Larsen 2004, 2005). Fra min erfaring fra dette tidligere feltarbejde blandt flygtningefamilier var jeg klar over, at rollen som f.eks. 'familiemedlem' (versus 'gæst') ikke kun metodisk åbner op for nye muligheder, men potentielt også for nye udfordringer. I særligt én af "kirkeasylfamilierne" blev jeg tildelt en rolle, som jeg metodisk vil betegne som 'familiemedlem'. I det kirkerum, hvor de levede, var jeg sammen med den pågældende familie på næsten alle tidspunkter af døgnet og opnåede en stort set uhindret adgang til at deltage i deres hverdag i dette rum. Hos familien erfarede jeg imidlertid, hvordan positionen som 'familiemedlem' – på

den ene side – gav særdeles gode muligheder for en bestemt type af dataindsamling, mens den dog – på den anden side – samtidigt udgjorde en decideret hindring for andre former for dataindsamling. Eksempelvis afviste familiemedlemmerne at deltage i egentlige interviews, ligesom de i det hele taget modsatte sig at svare, hvis jeg for åbenlyst spurgte ind til deres hverdag – på trods af at den hverdag, jeg spurgte ind til, var den selv samme hverdag, som de på et deltagelsesplan fuldt ud havde lukket mig ind i. Ville jeg på den ene side være en "del" af familien som en enhed, kunne jeg ikke samtidigt bevæge mig ud over denne enheds gængse omgangsformer ved for eksempel pludseligt at fremstå med papir og blyant i hånden eller – værre endnu – med en båndoptager. Dette skift imellem positioneringerne 'familiemedlem' og 'feltarbejder'/'outsider' syntes at forvirre familiens medlemmer, og blev måske endda ligefrem oplevet som et forræderi af deres accept af mig som 'familiemedlem'/'insider'.

Under indestående feltarbejde skulle denne problematik ikke på samme måde vise sig at blive aktuel: af den ene eller den anden grund formåede både informanterne og jeg at håndtere mine skift imellem henholdsvis 'ven'/'familiemedlem' og 'feltarbejder'/'interviewer' på en måde, som ikke i dagligdagen forvoldte problemer mellem os. Rollen som feltarbejder/interviewer var den rolle, som familiemedlemmerne forbandt mit *egentlige* arbejde med, og således også den rolle, som lod til for dem at udgøre det *egentlige* legitimitetsgrundlag for min tilstedeværelse: "nogen" på Københavns Universitet havde sendt mig ud i deres familier for en sjælden gang imellem at foretage nogle interviews med dem, og resten af tiden – når vi "bare" var sammen – havde jeg så fri, lod deres opfattelse til at være. At informanterne generelt opererede med denne forståelse af mit arbejdes natur, var ikke noget, jeg var klar over til at begynde med, men derimod noget, som gradvist gik op for mig undervejs i kraft af forskellige episoder. Et eksempel på en sådan episode var, da jeg en aften sad hjemme hos den burmesiske mor, Lwin, og hjalp hende med danskopgaverne til sprogskolen næste dag. Lwin havde svært ved øvelserne, hvilket frustrerede hende meget. Vi brugte derfor lang tid på hver enkelt sætning, imens timerne gik. Pludselig kiggede hun op på mig og spurgte: "*Har du fri nu?*". Jeg blev forvirret og var ikke klar over, hvad hun mente. Ville hun gerne have, at jeg skulle til at gå nu, og det rigtige derfor ville være at svare ja? Med andre ord turde jeg ikke svare nej, og sagde derfor: "*Ja, jeg har fri nu*". "*Godt*", sagde Lwin og smilede, og uden at gøre det mindste tegn til, at det nok var ved at være på tide, at jeg gik, fortsatte hun med at rådspørge mig om sine danskopgaver. Vi øvede lidt mere,

indtil hun pludselig sagde igen: *"Har du fri nu? Er du færdig [med at] arbejde?"*. Denne gang spurgte jeg hende, hvad hun mente, men hendes ordforråd rakte ikke til at forklare mig det, hvorfor hun kaldte på sin ældste søn og bad ham oversætte. Sønnen forklarede, at moren havde dårlig samvittighed over at sidde og tage så meget af min tid med sine lektier, hvis nu jeg ikke var færdig med at arbejde og gerne ville lave noget bestemt med dem, som for eksempel at interviewe. Da forstod jeg logikken bag Lwins spørgsmål, og forklarede hende derfor, at jeg var færdig med at arbejde, og at jeg gerne ville hjælpe hende med lektierne. Lwin blev glad, og vi fortsatte arbejdet med danskopgaverne endnu engang.

Ovenstående mønster gik igen i familierne generelt: når jeg ikke enten lavede interviews, var på det lokale bibliotek eller skrev på min computer på kro-værelset, havde jeg "fri". Og når jeg nu alligevel havde fri, kunne de jo med god samvittighed spørge mig, om ikke jeg ville hjælpe dem med at gå til lægen, hjælpe dem med deres lektier, eller være med under hjemmemødet med den kommunale integrationssagsbehandler. Informanternes forståelse af, hvori mit egentlige arbejde bestod – og således også hvori min fritid bestod – betød med andre ord, at adgangen til den almene dagligdag, som jeg gerne ville deltage i, på mange måder metodisk kom til at ligge lige for. Frem for at rollerne 'ven'/'familiemedlem' og 'faltarbejder'/'interviewer' modarbejdede hinanden, kom de to positioner altså snarere til at give liv til hinanden på den mest optimale måde: I min "fritid" kunne jeg give familiemedlemmerne den hjælp og støtte, de bad om, alt imens jeg selv var "på arbejde" og udførte dataindsamling. De fik min assistance og mit samvær, og jeg fik deres – uanset hvilken inddeling af min arbejdsdag de nu engang opererede med.

At tage kropsligt plads i felten – og i Danmark

Når jeg fulgte informantfamiliernes både voksne, børn og unge, betød dette, at jeg som etnografisk faltarbejder gennemgik forskellige sociale rolleskift i løbet af dagen. Mens jeg måske om dagen legede og pjattede med børnene og deres kammerater i skolegården, sad jeg måske om eftermiddagen i familiens stue og drak te med forældrene, for da eventuelt om aftenen med de unge at køre rundt på knallert eller hænge ud i sportshallen. For at jeg kunne opbygge fortrolighedsrelationer til de forskellige familiemedlemmer, var sådanne kontinuerlige skift i personlig fremtræden

dog ikke kun nødvendige fra generation til generation inden for den enkelte familie, men i høj grad også internt fra familie til familie. Den personlige fremtræden, der "virkede" i én familie, var ikke nødvendigvis vejen til tillid eller fortrolighed i en anden. Dette gjaldt ikke kun – som belyst – i relation til verbal, men også mere kropslig fremtoning. Som antropologen Amanda Coffey pointerer: *"Fieldwork is necessarily an embodied activity. Our bodies and the bodies of others are central to the practical accomplishment of fieldwork. We locate our physical being alongside those of others, as we negotiate the spatial context of the field. We concern ourselves with the positioning, visibility and performance of our own embodied self as we undertake participate observation"* (1999: 59). Eksempelvis forekom det mig i den palæstinensiske familie ikke alene passende, men også ligefrem tillidsvækkende at have fødderne oppe i sofaen, mens det i den iransk-kurdiske familie skabte en bedre stemning at sidde "pænt" i sofaen med fødderne på gulvet og hænderne på lårene. I den burmesiske familie indviede moren mig allermest i sine følelser og tanker, når jeg lå decideret henslængt på hendes sofa, mens det i den sudanesiske familie først forekom mig passende i det hele taget at indtage en siddeplads i sofaen efter at have tilbragt noget tid på en af stuens spisestole.

På linje med min tilegnelse af informanternes "særlige" danske sprog var også de mange skift i min kropslige praksis som feltarbejder udtryk for en kontinuerlig tilpasningsproces, som jeg i det daglige gennemgik fra familiemedlem til familiemedlem og fra hjem til hjem – en tilpasningsproces, hvorigennem tillid og fortrolighed gradvist kunne opbygges imellem os. For at jeg som person og som feltarbejder kunne fungere i de forskellige familiers hjem, måtte jeg med andre ord udvikle en fornemmelse for det specifikke sociale rum, som hvert hjem konstituerede – gældende lige fra en fornemmelse for den rette kropslige positur i sofaen til fornemmelsen for det lokale talte (og forståede) sprog. Igen forholdt dette forhold sig på mange måder elementært omvendt på det større samfundsplan: Her var det familiemedlemmerne, som i dagligdagen befandt sig i en kontinuerlig tilpasningsproces i relation til deres omgivelser. På samme måde som jeg skulle tilpasse mig *deres* domestiske fællesskab, skulle *de* i hverdagen tilpasse deres domestiske fællesskab til det større omgivende danske samfundsrum. Som jeg igennem afhandlingen skal vise, var dette et både indefra- og udefrakommende dagligt inklusionsprojekt, som krævede, at familiemedlemmerne helt ned til deres mest konkrete hverdagsrutiner måtte udvikle en

fornemmelse for, hvordan de skulle manøvrere i forhold til det omgivende samfund for at kunne opleve sig som en accepteret og inkluderet del af dette. De forhandlinger af inklusion og eksklusion, og af "danskhed" og "fremmedhed", som udspillede sig imellem familiemedlemmerne og deres sociale omgivelser, var derfor – som vi skal se – i høj grad medieret gennem forskellige materielle og kropslige praksisser, som knyttede sig til familiernes domestiske hverdagsliv.

Kapitel 3

At blive del af det danske velfærdssamfund: "integration" gennem spredningen af flygtninge og betydningen af 'familien' som institution

I dette kapitel søger jeg at indkredse en række centrale sociale forhold grundlæggende for de nyankomne flygtningefamiliers overordnede erfaring af dét at bosætte sig i Danmark. Dette gør jeg dels gennem en diskussion af måderne, hvorpå loven om geografisk spredning/tvungen boligplacering af flygtninge er knyttet til bestemte ligheds- og enshedsidealiser inden for det danske velfærdssamfund, dels gennem en analyse af den rolle, som 'familien' som institution spiller for flygtningenes bosætningsproces i dette velfærdssamfund. 'Familien' som institution henviser i denne sammenhæng – på den ene side – til danske familieforståelser og normer for familieliv, sådan som disse findes indlejret i flygtningenes lokale møde med velfærdssamfundet (i kraft af f.eks. skolelærere, daginstitutionspersonale og kommunale integrationsarbejdere), og – på den anden side – til selve relationen mellem flygtningefamilierne og deres netværk af slægtninge, lokalt såvel som transnationalt. Med andre ord behandler jeg igennem kapitlet de måder, hvorpå flygtningefamilierne – *for at kunne skabe sted og tilhørsforhold inden for deres nye, danske omgivelser* – må manøvrere inden for nogle bestemte normer og værdier for familieliv, som de i dagligdagen konfronteres med gennem velfærdssamfundets lokale ansatte, alt imens jeg samtidigt undersøger de måder, hvorpå flygtningefamiliernes egne familierelationer indvirker lokalt på denne manøvrering.

Inden for skandinaviske migrationsstudier har såkaldt ikke-vestlige immigranter og flygtninges sociale inkorporation i velfærdsstaten udgjort et centralt forskningstema (Emerek 2003; Jöhncke 2007). I et kvantitativt studie af den sociale inkorporation af ikke-vestlige immigranter i det danske samfund, understreger Peter Nannestad *et al.* (2008), at en gensidigt fordelagtig 'integration' kræver samarbejde mellem immigranter/flygtninge og etniske danskere, og foreslår, at et sådant samarbejde kan analyseres gennem begrebet social kapital, "*broadly understood as network cooperation based on mutual trust*" (ibid.: 609). De fremsætter i denne forbindelse Robert Putnams

begrebspar '*bonding*-' og '*bridging social capital*' som et særligt brugbart analytisk redskab. Ifølge Putnam (2000: 22) omhandler '*bridging*' (herefter 'forbindende') social kapital udadorienterede sociale netværk og interaktioner, der overskrider sociale kløfter eller brudflader forskellige samfundsgrupperinger imellem. 'Forbindende' social kapital sammenknytter med andre ord individer og grupper inden for en bredere social samfundsstruktur ud fra en generel tillid til andre, inklusive personer, man ikke er personligt bekendt med. '*Bonding*' (herefter 'fortættende') social kapital, på den anden side, skaber indadorienterede netværk, der er mere homogene og socialt udelukkende af karakter, og som er baseret på tillid til individer, man er personligt bekendt med, såsom venner og slægtninge. Hvor 'forbindende' sociale relationer altså knytter individet til det mere overordnede samfund, knytter 'fortættende' sociale relationer snarere individet til egen snævrere sociale gruppe.

Til forskel fra hvad, der i høj grad er blevet argumenteret for i både politiske og offentlige integrationsdebatter, såvel som i flere samfundsvidenskabelige studier omhandlende immigranternes 'integration' i vestlige lande (se fx Favell 2003; Ooka & Wellman 2006; Putnam 2007), peger Nannestad *et al.* på et positivt forhold imellem disse niveauer af 'fortættende' og 'forbindende' social kapital. De pointerer, at stærke sociale bånd og tætte gensidige tillidsrelationer internt inden for en immigrant- eller flygtningegruppe kan fremme udviklingen af social forbindelse – og generel tillid – til det bredere omgivende samfund. Mit eget studie blandt nyankomne flygtninge i det danske samfund understøtter denne påstand. Byggende på mit empiriske materiale vil jeg derfor igennem kapitlet udvikle Nannestad *et al.*'s pointe videre, idet jeg mere indgående undersøger forskellige kvalitative aspekter ved flygtninges sociale kapital og tillid i relation til samfundsmæssig inkorporation. Dette er en dimension ved 'integration', som ikke diskuteres i Nannestad *et al.*'s kvantitative studie. Når det drejer sig om inkorporation i det danske samfund – set i lyset af de sociale betingelser, som den geografiske spredning af flygtninge skaber – hvordan fungerer flygtninges skabelse af samfundstillid mere konkret, og hvilke faktorer kan på hverdagsligt plan fremme eller hindre sådan udvikling af tillid til det omgivende samfund? Hvilken betydning har i denne forbindelse flygtninges 'fortættende' sociale relationer til herboende slægtninge eller andre betroede af f.eks. samme etniske oprindelse, og på hvilke måder kan disse relationer transformeres til netop 'forbindende' sociale relationer i forhold til det større omgivende samfund?

Gennem den tillidsrelation, som en række af studiets flygtninge indgår i til herboende slægtninge, belyser jeg igennem kapitlet, hvordan sidstnævnte ofte kommer til at agere som sociale og kulturelle mediatorer mellem de nyligt ankomne familier og det omgivende danske samfund. Slægtningene introducerer de nye flygtninge til lokale kulturelle værdier og hverdagsrutiner og viser dem, hvordan de skal navigere i forhold til disse. Dette er af særlig central betydning, viser jeg, i et samfund, hvor velfærdsstatens interventioner – for det første – ofte rækker langt ind i den domestiske sfære, og hvor lighed og kulturel homogenitet – for det andet – i mange aspekter af hverdagslivet opleves som ensbetydende størrelser. Dét ikke at være omgivet af et familienetværk, og dét ikke inden for ens lokale omgivelser at have mulighed for at danne nye familielignende relationer med andre betroede personer af f.eks. samme etniske oprindelse, kan derfor, argumenterer jeg, alvorligt svække flygtningenes evne til at skabe sig et nyt liv i det danske samfund. Endvidere belyser jeg, hvordan de nyankomne flygtninge blandt deres slægtninge kommer til at indgå i meget forskellige økonomiske og sociale udvekslingsforhold alt efter, om de i Danmark er omgivet af allerede herboende familiemedlemmer, eller om de udgør de første af deres slægtninge til overhovedet at have forladt oprindelsesregionen. Dette er forskelligartede udvekslingsforhold, viser jeg, som får stor indvirkning på den enkelte flygtningefamilies overordnede erfaring af dét at bosætte sig – og finde sig til rette – inden for dens nye, danske omgivelser.

Idealer om lighed: flygtninge i det danske velfærdssamfund

I en europæisk kontekst er Danmark, sammen med Sverige, blevet karakteriseret ved sin særlige forståelsestilgang til, hvordan man mest effektivt opnår forandringer i samfundet, nemlig gennem indførslen af ny lovgivning (Stenius 1997: 170f.). Inden for dansk politisk praksis er en gennemgående logik med andre ord, at samfundet bedst muligt ændres gennem dét at lovgive (ibid.: 171). Med dens to hovedkomponenter – den tvungne boligplacering og den særlige introduktionsydelse – kan den danske integrationslov af 1999 siges at have den på mange måder modstridende virkning, at den på den ene side opmuntrer flygtninge til at søge arbejde, alt imens den på den anden side hindrer dem i at forlade de mindre samfund til fordel for landets større

urbane centre, hvor jobs i højere grad er til rådighed. Fra politisk hold har imidlertid både sprednings- og introduktionsydelsespolitikken til intention i højere grad at gøre flygtninge til medlemmer af det danske, såkaldte, majoritetssamfund. Jeg skal i det følgende diskutere, hvordan de specifikke måder, som denne ønskede sociale ændring søges implementeret på, er tæt knyttet til skandinaviske lighedsideal og kulturelle kerneværdier i den nordiske velfærdsstat.

Antropologen Marianne Gullestad har med udgangspunkt i Norge¹⁵ argumenteret for, at der i Norden eksisterer en udbredt og sejlivet forestilling om, at de skandinaviske lande udgjorde kulturelt homogene samfund, indtil den nye immigration fra ikke-vestlige lande tog sin begyndelse fra sidst i 1960'erne og frem (2002: 67). Endvidere påpeger hun, at der inden for de skandinaviske lande på mange områder har etableret sig en forestilling om, at homogenitet også er "normalen", og at forskellighed følgelig udgør en form for trussel mod samfundet (ibid.). Idéhistoriker Henrik Stenius har diskuteret, hvordan den fælles nordiske kulturarv i sig selv kan siges at bestå af denne opfattelse af, at de nordiske indbyggere i høj grad er homogene – socialt, kulturelt, religiøst og etnisk (1997: 161). Denne historiske idé om homogenitet og ensartethed, argumenterer Stenius, har rødder i de nordiske landes præ-moderne lutherske kultur:

The Lutheran tradition consists in the ideas of stability and continuance, in the assurance that deep in ourselves is a core of authenticity that gives us faith in a unitary, indivisible social organization with a unified set of moral norms. These teach us that the good life is one lived in conformity. And conformity here means "having the same form", with the emphasis on same (ibid.: 167).¹⁶

¹⁵ Mens Marianne Gullestads omfattende antropologiske arbejde er empirisk rodfastet i en norsk kontekst, understregede hun, at hendes sigte ikke var at indkredse en national karakter, men at identificere en række tænkemåder, som kan anses som dominante for en bredere region end nationalstaten Norge, og at Skandinavien eller Nordeuropa således måtte udgøre en lige så dækkende geografisk referenceramme (Gullestad 1992: 183).

¹⁶ Stenius understreger endvidere det særegne ved de nordiske lande, at der historisk set har været et fravær af rivalisering imellem staten og kirken, idet disse altid har udgjort – og stadig udgør – to forskellige dele af den samme overordnede instans. De skandinaviske lande er således de eneste i Vesteuropa, hvor et kontraktuelt forhold mellem kirken og staten aldrig har gjort sig gældende. Historisk har statens love og normer dermed været de samme som kirkens. Dette forhold – sammen med det faktum, at Reformationen i de skandinaviske lande fandt sted som et statsdrevet projekt, og ikke som en protest nedefra – har ifølge Stenius forhindret det præ-moderne skandinaviske samfund i at blive opsplittet i subkulturer, hvilket har styrket idéen om konformitet/enshed (1997: 162f.).

Stenius argumenterer for, hvordan dette lutherske fokus på homogenitet overordnet set har overlevet i det nutidige nordiske værdisystem "*where Scandinavian political culture is occupied with figuring out the common good and reaching consensus, as the mark of true democracy is viewed as having everybody thinking alike, and not so importantly as coming up with practices to deal with opposing interests*" (ibid.: 168). Denne historisk-politiske kultur, argumenterer Stenius, har i Norden ledet frem til et unikt nuværende værdisystem, hvis principielle og ideologiske afsæt er, at staten anses som god, ligesom det anses som muligt at iværksætte lovgivning, der sikrer lighed for alle indbyggere (som eksempelvis i forhold til adgang til sundhedssystemet) (ibid.: 170).¹⁷ Dette velfærds perspektiv leder os videre frem til den særlige måde, hvorpå begrebet 'lighed' i dag forstås, praktiseres og forhandles inden for det skandinaviske samfund.

'Lighed' er blevet et kernebegreb i mange lande, og 'egalitær individualisme' er ofte blevet omtalt som karakteristisk for den vestlige verden som sådan (se fx Gullestad 1992: 183; 2002: 82). På samme tid har flere forskere imidlertid understreget, at begrebet lighed inden for de nordiske lande har en række egne træk (se fx Barnes 1954; Gullestad 1992, 2002; Jonassen 1983; Lien *et al.* 2001). 'Lighed' kan i sig selv rumme flere betydninger. Som et formuleret samfundssigte kan lighed både henvise til det, at alle skal have de samme muligheder (til at blive forskellige), eller det kan henvise til en social udjævning mellem samfundsklasser igennem kompensation af de økonomisk svageste (Gullestad 2002: 68). I Norden er der generelt større vægt på sidstnævnte – social udjævning – end sammenlignet med f.eks. i USA, hvor den primære vægt traditionelt har været lagt på lige muligheder. Et særtræk i nordisk sammenhæng er dermed en stærkere kobling end andre steder mellem 'lighed' (*equality*) og 'enshed' (*alikeness, sameness, similarity*) (Gullestad 1992: 185; 2002: 68). Hvor der i det engelske sprog er en tydelig forskel mellem '*equality*' (lighed) og '*similarity*' (enshed), er denne distinktion udflydende i de skandinaviske sprog, hvor termene 'lig' og 'lik' både kan referere til dét at være lige og til dét at være ens (Gullestad 2002: 82). Den skandinaviske forståelse af 'lighed som enshed' er endvidere reflekteret i hverdagslivet

¹⁷ På linje med Stenius har historiker Uffe Østergaard diskuteret, hvordan baggrunden for og konstruktionen af den nordiske velfærdsstat har mindre at gøre med eksistensen af en særskilt nordisk social struktur, end det har at gøre med den historiske eksistens af en statslig homogen lutherdom, og at de nordiske velfærdsstater derfor kan ses som et produkt af 'sekulariseret lutherdom' (Østergaard 1997: 69).

forstået på den måde, at personer ofte vil have et behov for at føle sig 'ligesom' eller 'ens' for også at kunne føle sig 'lige' (ibid.).

Udviklingen af den danske velfærdsstat efter Anden Verdenskrig hænger tæt sammen med den måde, hvorpå det danske samfund i dag opfattes, struktureres og praktiseres som et fællesskab (Jöhncke 2007). Karen Fog Olwig og Karsten Pærregaard understreger: *"Selve idéen om, at samfundets goder skal fordeles for at skabe velfærd og lighed for alle danskere, implicerer en forståelse af, at der er forskel på folk, men at denne forskel ikke er større, end at alle kan indgå i det samme danske fællesskab"* (2007: 23). Udveksling af forskellige goder baseret på kategorisk differentiering imellem mennesker udgør et grundlæggende socialt og kulturelt element i ethvert samfund. Men – som Olwig og Pærregaard påpeger – når udveksling institutionaliseres i et socialt velfærdssystem, der stræber efter at skabe lighed, forstået som *både* ligestilling og enshed, indebærer dette en risiko for, at der oprettes kategorier af mennesker, som betragtes som socialt svage, fordi de er "forskellige", og som derfor kun gennem særlige hjælpetiltag kan blive del af samfundet (ibid.). På grund af deres "fremmede" herkomst er flygtninge, indvandrere og deres efterkommere således ofte inden for det danske velfærdssamfund blevet udpeget som særligt problematiske og integrationskrævende borgere (Olwig & Pærregaard 2007), og et stigende antal institutionaliserede integrationsprogrammer rettet mod denne del af befolkningen er derfor blevet designet og implementeret fra velfærdsstatsligt hold. På denne måde er der en tæt sammenhæng mellem velfærdsstaten (og dens stræben efter socioøkonomisk lighed mellem dens borgere på baggrund af kategorisk differentiering) og de mange offentlige integrationstiltag særligt rettet mod flygtninge og indvandrere. Disse tiltag definerer ikke blot denne sociale "kategoris" særlige problemer og behov, men bestemmer også med hvilke midler, de skal afhjælpes (jf. Jöhncke, Svendsen og Whyte 2004) (og implementeringen af tvungen boligplacering for nyligt anerkendte flygtninge udgør netop et eksempel på et sådant middel). Den skandinaviske velfærdsstat er følgelig blevet beskrevet som et 'interventionistisk' samfund, der udøver en langt større grad af magt over borgernes liv og privatsfærer end andre europæiske velfærdsstater (Gaunt & Nyström 1996; Stenius 1997). Stenius pointerer:

The Nordic countries have difficulty [...] in accepting that there are spheres where the universal, much-maligned common sense has no right to penetrate. Such tolerance does not exist. What abounds instead is common sense itself, a straightforward modern sense that feels competent to decide what is natural and normal. 'Society', that which is shared, the *gemeinschaft* that never completely vanished, knows no bounds. All the doors are open – to the living room, the kitchen, the larder, the nursery, not to mention the bedroom – and they are not just open: society marches in and intervenes, sometimes brusquely (1997: 171).

Som eksempelvis den danske lov om tvungen boligplacering af nyligt anerkendte flygtninge viser, intervenserer 'integration' som politisk velfærdsprojekt dybt i mange menneskers liv. For nyligt anerkendte flygtninge betyder boligplaceringslovgivningen ikke blot, at de er bosat et – for dem – helt vilkårligt sted, men også at de ikke selv har haft nogen indflydelse på så centrale aspekter af deres dagligdag som, for eksempel, hvor langt de bor fra eventuelle slægtninge/andre sociale netværk, nærmeste indkøbsfaciliteter, daginstitutioner eller det obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram, som de dagligt skal deltage i. I kraft af den tvungne boligplaceringspolitik er disse menneskers tilværelser med andre ord i høj grad formet af den sociopolitiske, kategoriske status som 'nyankomne flygtninge under Integrationsloven', de af den danske stat er tilskrevet (se også Wren 2003). Ingen anden gruppe af borgere i Danmark end nyligt anerkendte flygtninge befinder sig i en identisk juridisk situation, hvor de er ude af stand til selv at vælge inden for hvilken region i landet, de ønsker at bosætte sig (om end en undtagelse udgøres af fængselsindsatte, værnepligtige og medicinstuderende udførende deres turnus).¹⁸ Den tvungne boligplaceringslovgivning kan således siges at udgøre et ultimativt eksempel på, hvordan den danske velfærdsstat i 'lighedens' navn differentierer imellem forskellige kategorier af borgere med henblik på – på længere sigt – at opnå 'enshed' (ud fra rationalet om, at flygtninge, der tvungent placeres blandt etniske danskere, hurtigere bliver en del af det danske majoritetssamfund).

Den samme logik – stræben efter lighed/enshed gennem kategorisk differentiering – gør sig gældende i relation til den særlige introduktionsydelse for

¹⁸ *The European Council on Refugees and Exiles* (ECRE) – en paraplyorganisation for flygtningerelaterede NGO'er i Europa – har påpeget, at de finder, at en række europæiske landes tvungne boligplacering af anerkendte flygtninge er i strid med den 'ret til fri bevægelighed', som udgør en integreret del af Geneve-konventionen, og således også af Den Humanitære Folkeret (ECRE 1999).

nyligt anerkendte flygtninge (der som nævnt i Kapitel 1 udgør omkring 60 % af den normale arbejdsløshedsunderstøttelse i Danmark). Denne nedsatte ydelse skal promovere en vilje hos flygtningene til at ville arbejde, og herigennem til at ville blive 'ens' med os "hårdtarbejdende" danskere. Som en tidligere dansk beskæftigelsesminister har pointeret i relation til introduktionsydelsen for flygtninge:

Der er mange barrierer for udlændinge... indvandrere, der kommer til Danmark. Den største barriere, det er, hvis det ikke kan betale sig at arbejde – det fortæller integrationskonsulenter. Den gruppe ser jo meget på, om det kan betale sig at arbejde. De har jo ikke den samme, hvad skal man sige, hårdføre indstilling til arbejde, som danskere har. Dét er det et spørgsmål om, hvad det gi'r. Og hvis de kan se og regne ud, at det ikke kan betale sig at arbejde, jamen – så arbejder de ikke. Og derfor skal vi fjerne den barriere (min understregning).¹⁹

Gennem den lave introduktionsydelse skal anerkendte flygtninge med andre ord bevæge sig fra 'nydende' til 'ydende' medlemmer af samfundet (Tilia 1999), "på lige fod" med danskerne. Adskillige flygtningestudier udført i nordisk sammenhæng – inklusiv mit eget – peger dog på, at dét at få et job og blive selvforsørgende generelt står meget højt, og ofte højest, på flygtninges ønskeliste (se fx Assal 2003, 2004; Eastmond 1998; Gotthardsen 2005; Grünenberg 2006; Jagd 2007; Knudsen 1988; Preis 1996; Tilia 1999; Valtonen 1998; Wahlbeck 1999). Ikke desto mindre oplever mange i den danske befolkning i stigende grad flygtninge og indvandrere som udgørende en kategori af borgere, der skaber alvorlige problemer for velfærdsstaten ved at fravriste den ressourcer, som "retteligt" tilhører 'danskerne' (Jöhncke 2007). Politikken vedrørende den lave introduktionsydelse for anerkendte flygtninge kan derfor i vid udstrækning ses som en symbolsk politisk handling, der ikke så meget intenderer at tjene vores nye medborgere, som at tjene den etnisk danske del af befolkningen. Hvorom alting er, er det med andre ord ikke tilfældigt, at der i den danske offentlige debat eksisterer en høj grad af samtidighed imellem bekymringer vedrørende integrationen af indvandrere/flygtninge og bekymringer vedrørende velfærdssamfundets fremtid (ibid.: 38). Følgelig oplever mange danskere, at den eneste måde, hvorpå Danmark kan opretholde velfærdssamfundet, er ved 1) at lukke dets

¹⁹ Beskæftigelsesminister 2001-2009, Claus Hjort Frederiksen, Venstre, i nyheds- og debatprogrammet *Debatten* 22:30, på Danmarks Radios DR2, d. 18. april 2007.

ydre grænser gennem fortsat "stramning" af udlændingelovgivningen og 2) at udvikle og implementere stadigt mere omfattende integrationstiltag og -programmer for dem, der allerede er ankommet. I den offentlige danske debat indskrives borgere med indvandrers- og flygtningebaggrund således ofte i en overordnet fortælling, der kategoriserer dem som en økonomisk byrde for samfundet. Samme byrde-perspektiv ligger også – delvist – til grund for selve den tvungne boligplaceringslovgivning: Med indførslen af denne lov skulle anerkendte flygtninge ikke længere alene udgøre en udgift for visse kommuner, men skulle nu i kraft af et 'inter-kommunalt byrdefordelingsprincip' udgøre et fælles økonomisk ansvar for hele landet (Tilia 1999). Den politiske motivation bag spredningen af anerkendte flygtninge er imidlertid ikke alene knyttet til ønsket om finansiel byrdefordeling Danmarks regioner imellem, men er – som jeg følgende skal diskutere – ligeledes tæt forbundet med bestemte ideologiske opfattelser af forholdet mellem lokalsamfund og socialitet.

Opfattelser af 'lokalsamfund' og 'familie' i den politiske integration af flygtninge

Den danske lovgivning vedrørende tvungen boligplacering af flygtninge uden for landets urbane centre kan siges at knytte sig til en bestemt idealiserende forståelse af det landlige lokalsamfund som besiddende en række særlige sociale kvaliteter for mellemmenneskelig samhandling (Tilia 1999) (for en norsk kontekst, se også Bringslid 1998). Sagt på en anden måde kan boligplaceringslovgivningen – med sociologen Ferdinand Tönnies begreber – siges at afspejle en forståelse af det rurale lokalsamfund som et 'fællesskab', eller '*gemeinschaft*', baseret på lighed og tætte sociale relationer, og som værende kvalitativt forskelligt fra det mere urbane 'samfund', eller '*gesellschaft*', hvor menneskelige relationer er mere løse og kontraktregulerede (1996[1887]). Modsat dét at bo i et urbant område (blandt mange andre flygtninge eller indvandrere) antages det med andre ord blandt de ansvarlige politikere, at dét at leve i et mindre lokalsamfund vil promovere flygtninge og deres børns sociale integration i det større danske samfund. Til eksempel udtalte den daværende socialdemokratiske politiske retsordfører under den første folketingshøring af den nye integrationslov:

Det er lettere [ude i lokalsamfundene] at få kontakt til det omgivende samfund og derved også [at] få et socialt netværk. [...] En sådan placering medvirker til, at de pågældende flygtningegrupper bliver en del af det omliggende samfund og ikke en enklave placeret ved siden af samfundet (Indenrigsministeriet 1998: 982).

Antagelsen synes med andre ord at være, at sociale relationer mellem medlemmer af flygtningefamilier og medlemmer af det omgivende danske lokalsamfund af sig selv vil opstå, efterhånden som flygtningene interagerer med den lokale befolkning i hverdagen. Denne antagelse, viser mit materiale, er i nogle tilfælde korrekt, mens den i andre tilfælde ikke er, og de mangeartede årsagsfaktorer bag dette vil udgøre et gennemgående tema i afhandlingen som sådan.

Mit materiale viser imidlertid, at et af de hovedproblemer, som studiets familier overordnet mødte, ikke alene bestod i hele tiden at blive bedømt i forhold til, hvorvidt de lokalt formåede at skabe de forventede sociale relationer, men også i forhold til, hvorvidt deres måder at 'gøre' familie på levede op til danske kulturelle normer og værdier for familieliv og for 'familien' som institution. Med andre ord: det, der begyndte som *velfærdsstatens forventning til lokalsamfundets positive kvaliteter i forhold til integrationen af flygtningefamilier*, transformeredes ofte i praksis til *lokalsamfundets forventninger til flygtningenes rette familieliv i forhold til det danske velfærdssamfund*. På denne måde – viser mit materiale – kom flygtninges inklusion i samfundet i vid udstrækning til at handle om, hvorvidt deres familier formåede at lykkes – *som familier* – i et vestligt samfund "*where the dominant cultural construct of 'the family' contains a husband and a wife who are the mother and father to their child or children, and who live together as a natural unit*" (Schneider 1968: 33f.). Inden for de skandinaviske velfærdsstater er denne kulturelle forståelse videre kombineret med antagelsen om, at denne 'kernefamilie' er i stand til at fungere som en selvstændig enhed i tæt samarbejde med velfærdsstatens institutioner: mor og far arbejder (og forsørger enheden), og børnene er indskrevet i velfærdsinstitutioner såsom skole, daginstitution og fritidshjem (Gaunt & Nyström 1996). Integrationsprogrammer i Danmark er på mange måder defineret og praktiseret ud fra samme kernefamilie-tilgang, og 'integration' som politisk velfærdsprojekt er derfor primært rettet mod det, der befinder sig inden for rammen af selve kernefamilien. Fra politisk hold betragter man da også ofte flygtninge og indvandreres bredere slægtskabsrelationer (jf. uden for kernefamilien) som primært

udgørende en *dis*-integrerende faktor ("de gifter sig med deres fætre/kusiner i stedet for med etniske danskere", "slægtninge trækker dem over mod oprindelseslandets kulturelle normer og traditioner i stedet for hen imod værtslandets" etc.), hvorimod 'familien' (medlemmerne af et hushold) ser ud til i høj grad at være betragtet som den afgrænsede enhed, en integrationsindsats kan og bør rettes mod og håndteres indenfor.²⁰ Som jeg igennem kapitlet skal argumentere for, kan slægtninge bosat i Danmark imidlertid være vitale for nyankomne flygtninge, idet de kan være en afgørende hjælp i forhold til at opbygge en fortrolighed med velfærdssamfundets mange integrative dagsordener, som – viser jeg – bryder ind i de fleste aspekter af flygtningenes hverdagsliv.

Det lokale møde med velfærdsstaten og betydningen af kulturaliserede hverdagsrutiner

Som diskuteret er intentionen bag den geografiske spredning af flygtninge i højere grad at gøre disse til medlemmer af det såkaldte danske majoritetssamfund. Men hvad sker der, når denne landspolitiske intention – knyttet til en bestemt form for forandring i flygtninges sociale liv – skal omsættes lokalt? Hvad sker der, når velfærdsstatens officielle integrationsdagsordner i dagligdagen konkretiserer og materialiserer sig rundt omkring i kommunernes lokalsamfund?

En af studiets informantfamilier var som omtalt af kristen sydsudanesisk oprindelse og havde forud for genbosætningen i det danske samfund opholdt sig tyve år i internationale flygtningelejre i det nordlige Uganda. Familien udgjorde de første blandt deres slægtninge til at bosætte sig uden for det afrikanske kontinent og havde således intet familienetværk i Danmark. Familiemedlemmerne – far, mor, tre børn/unge og to børnebørn – blev som nævnt boligplaceret i Næsdal Kommune i landsbyen Fuglestrup (400 indb.), hvor de var de eneste med flygtningebaggrund. Da jeg mødte de sudanesiske familiemedlemmer seks måneder efter deres ankomst til landet, var de

²⁰ I en norsk kontekst har antropolog John Chr. Knudsen på samme vis beskrevet, hvordan større flygtningefamilie-enheder systematisk blev opsplittet som konsekvens af forskellige beboelsesregulativer (bestemmende for forholdet mellem antal beboere og antal m²), såvel som af forskellige integrationsprogrammer, der portrætterede kernefamilien som den "normale" og mest "bæredygtige" enhed at leve i (1988: 279).

skeptiske i forhold til livet i Danmark. Med undtagelse af familiens niårige søn og de to små børnebørn oplevede de alle et stort afsavn af deres tidligere dagligdag og levevis, som de kendte og følte sig trygge ved, og havde i det hele taget vanskeligt ved at finde sig tilpas inden for deres nye danske omgivelser.

Familiens sekstenårige datter, Barbara, husker tilbage på den sene februaftermiddag, hvor hun og hendes familie blev hentet af kommunens lokale integrationssagsbehandler i den regionale lufthavn og kørt direkte til deres kommende hjem i Fuglestrup:

Barbara: The time we arrive, the snow is coming *too* much. We found there is a lot of snow. We were confused. I never see any snow. I see – what is this? This thing is flour or what [griner]? And then I get it in my hand, and it made my hand *very* cold. I say “Uha! What is this thing?”. Then we came inside here. And then we find the house is empty, there is only a box of plates and cups and knives. So she [integrationssagsbehandleren] opens it [boksen]. And then she opens the fridge, then she told us that there is food there, there is salad, and apples and pears and some meat in another plate is for eating with this black bread...

Ego: *Rugbrød*? There was rugbrød for you?

B: Yeah.

E: You tasted it?

B: No, no, no, no, we take it to the rubbish place...

E: Okay. Straight? You didn't even taste it?

B: [Griner] All the things we did not eat.

E: Not the apples and pears?

B: No, no, we don't want.

E: Why not?

B: We just look at it. Because we never taste it.

E: You never tasted fruit?

B: Yeah, we eat... our fruit is different from this one here. We only eat mango, lemon, pineapple and... *matunta*.

E: So you threw it all out?

B: Yes. And yoghurt. And milk. The yoghurt we did not eat [griner]. We just boiled this milk, and we drank it.

I artiklen 'Eksilets konkretisering: om den personlige erfaring af anderledeshed' behandler etnologen Anders Linde-Laursen (1993), hvordan kulturelle grænsemarkører ofte forankres i hverdagen som materialitet og vanemæssige kropslige praktikker, der kommer til udtryk i rutineprægede dagligdagssituationer. Linde-Laursen argumenterer derfor for, at det er, når 'den eksilerede' ikke kender til den naturliggjorte, materialiserede og rutinerede hverdagspraktik, at eksilets virkelige eksistens kommer til udtryk. Det er i sådanne konkrete situationer, skriver han, at anderledeshed opleves som personlig erfaring og eksilet således konkretiseres (ibid.: 145). For den sudanesiske familie blev den uvante mad i køleskabet – og herunder ikke mindst rugbrødet – netop udtryk for en sådan 'personlig erfaring af anderledeshed' og 'konkretisering af deres eksil'.

I Danmark udgør rugbrød det primære anvendte brød, og ét af den danske sundhedsstyrelses otte officielle kostråd lyder at spise groft brød hver dag, herunder særligt rugbrød. Og i håndbogen, *Mit barn skal i skole*, som man som forælder i Danmark får udleveret, når ens barn skal starte i 0. klasse, kan man desuden læse:

Brød er centralt i vores madkultur, og selvom vi ikke behøver at spise som et hjemstavnsmuseum, er der en god portion fornuft i at spise det, der knytter sig til vores traditioner. Danskerne er blevet til af kål, kartofler og rugbrød. Rugbrød er stadig et hit blandt mange børn – det er middelhavselskende forældre, der serverer det hvide brød, som var det noget særligt og langt bedre (Carlsen 2007: 117, min understregning).

Mens rugbrød altså med andre ord generelt er højt værdsat blandt danskere som både velsmagende og sundt (og for nogle altså også som decideret kulturelt identitetsbærende for den etniske dansker), har brødtypen imidlertid ikke vundet den store accept som yndet spise uden for Nordeuropa.

Under mine første besøg hos den sudanesiske familie bemærkede jeg, at de bestandigt spiste *krydderboller* – runde hvedeboller, der skal lunes eller ristes inden konsumeringen. Familien hverken varmede eller ristede dog bollerne, ligesom de ikke smurte smør eller andet på, men blot indtog dem, som de var, sammen med Lipton-thé med sukker og mælkepulver. I begyndelsen tænkte jeg, at dette spisemønster havde at gøre med tidspunkterne på dagen, hvor jeg havde besøgt familien. Men efter et stykke tid, da jeg havde opholdt mig i deres hjem på stort set alle dagens tidspunkter, erfarede

jeg, at indtagelsen af krydderboller intet havde med dette at gøre. Samtlige af dagens måltider – morgen, middag, eftermiddag og aften – bestod af krydderboller med thé, og intet andet. Omtrent hver anden aften tilberedte moren og døtrene dog en ret bestående af kylling i en klar tomatsoase serveret med ris. Denne ret, og krydderboller, udgjorde det eneste mad, jeg oplevede familien indtage i deres hjem igennem de tolv måneder, jeg besøgte dem.

En dag, da jeg var med familiens niårige søn, Ivan, i folkeskole, kom klasselæreren i spisefrikvarteret hen og roste ham for at have rugbrød med i madpakken (frem for krydderboller) – noget hun og de andre lærere havde talt med ham om flere gange, fortalte hun mig. Stolt kiggede Ivan op på klasselæreren og sagde, at han selv havde købt rugbrødet og smurt madpakken. Hjemme fortsatte imidlertid resten af familien, inklusiv jeg selv, med stort set at leve af krydderboller. På et tidspunkt klagede pædagogerne i Fuglestrups lokale børnehave til den sudanesiske families kommunale integrationssagsbehandler over de næringsfattige madpakker, som den ældste datter, 22-årige Rachel, gav sine to små drenge, Andreas på fem år og Sam på tre år, med i daginstitutionen. Til forskel fra rugbrødsmadder bestod disse udelukkende af hvidt brød uden pålæg. Efter denne klage havde Rachel hos landsbyens lille Spar-købmand forsøgt sig med at købe en anden type brød til madpakkerne. Men da det viste sig, at det var sandkage, hun havde købt, klagede børnehaven endnu engang til familiens integrationssagsbehandler over drengenes madpakker. Rachel havde ellers troet, at alt nu var i fineste orden, eftersom hun oven i købet havde smurt noget oven på det nye brød. I mellemtiden havde hun nemlig opfanget, at vi i Danmark gerne putter pålæg på vores brød, og velment havde hun derfor smurt syltetøj oven på sandkagen – en madpakke børnehaven heller ikke fandt passende. Frustreret forklarede Rachel mig:

You have *so* many different kinds of bread in Denmark! Oh, when you go to the købmand, there are *so* many different breads! How can I know which is the right one? In Africa we have only *one* bread. Like this [peger på krydderbollerne]. So if they are not happy, the Kommune have to show us in the købmand, which one to buy. The last one I bought [sandkagen], was also not the right one. And also we cannot bake ourselves. Because here you use this other thing [gær], and we don't know how to bake with that. In Africa, we use baking powder, but that you don't have in Denmark. So please, teach us how to bake like you do in Denmark. The

Kommune don't have the time to teach us, but still they complain about my children's bread.

Da jeg fortalte Rachel, at vi skam *har* bagepulver i Danmark, blev hun meget overrasket og sagde, at hun ikke havde kunnet se det i butikken, og at hun ikke havde vidst, hvordan hun skulle forklare købmanden, hvad hun mente.

Eksemplet med rugbrødet og krydderbollerne viser, hvordan 'migration' på mange områder konkretiserer sig i hverdagen som materialitet og kropslige praktikker knyttet til forskellige situationer i det daglige rutinemæssige liv. Det er – som nævnt – derfor ofte, når migranten ikke er fortrolig med den lokale rutinerede hverdagspraktik, at anderledeshed eller "fremmedhed" opleves som personlig erfaring (jf. Linde-Laursen 1993). For den nytilkomne flygtning, argumenterer jeg, bliver sådanne rutinerede lokale hverdagspraktikker af særlig betydning i et samfund som det danske, hvor velfærdsstatslige interventioner ofte rækker dybt ind i borgerens mest private sfære – det domestiske rum. Som vi skal se igennem afhandlingen, betyder dette, at flygtningefamiliers sociale inkorporation i danske lokalsamfund ofte bliver til et spørgsmål om, hvorvidt de som familier formår at leve op til danske implicitte kulturelle forståelser knyttet til domestisk liv – familielivet – og herunder til dette livs "rette" hverdagslige rutiner. Følgelig illustrerer eksemplet med rugbrødet/krydderbollerne to ting. For det første illustrerer det en konkretisering af den konflikt, som opstår, når de domestiske rutiner, som måtte give mening for en given flygtningefamilie, ikke samtidigt udgør de acceptable rutiner for de intervenserende lokale omgivelser. For det andet – og som følge af dette – illustrerer det en konkretisering af den konflikt, der i praksis opstår mellem, på den ene side, et større landspolitisk og eksplicit formuleret integrationsprogram og, på den anden side, et mere udtalt og implicit integrationsprogram, som tager form lokalt. Med andre ord: Som en form for materialisering af den sudanesiske flygtningefamilies domestiske rum, bliver rugbrødet/krydderbollerne udtryk for en konkret konfliktsituation, hvor en 'markeret' integrationsdagsorden kommer til kort over for en mere 'umarkeret' integrationsdagsorden (jf. Appadurai 1995).

Som netop udtryk for konkretiseringer af familieliv, forbandt de professionelle omgivelser (skolelærere, integrationssagsbehandlere etc.) ofte eksplicit flygtningefamiliernes daglige spiserutiner med emnet 'forældreskab' (noget jeg

endvidere belyser i Kapitel 5). Når jeg eksempelvis fulgte niårige Ivan i folkeskolen, oplevede jeg således ikke alene lærerne opmuntre Ivan til at spise rugbrød, men på et mere generelt plan erfarede jeg tillige blandt lærerne en almindelig forståelse af "dårlige/utilstrækkelige madpakker" som værende tæt forbundet med "dårligt/utilstrækkeligt forældreskab". Med andre ord erfarede jeg det, filosofen Roland Barthes benævner som en 'andengrads-myte' eller en 'myte i anden orden' (*second-order myth*) (1957:114ff.); det vil sige, den bevægelse, hvorunder et givent sprogligt udsagn, der i udgangspunktet opleves som videnskæssigt og pragmatisk funderet ("at spise rugbrød hver dag er ernæringsmæssigt sundt"), forskyder sig til en mere ideologisk og normativ baseret agenda, der tjener en anden interesse ("ikke at give sine børn rugbrød er udtryk for dårligt forældreskab"). Gennem denne bevægelse tømmer førstegrads-udsagnet således for dets oprindelige betydning for i stedet at blive enslydende med en ny, supplerende andengrads-betydning, men hvor det oprindelige sprogudsagn altså ikke forsvinder, men vedbliver at eksistere som alibi for udsagnets nye og mere normative meta-betydning (ibid.). På samme vis blev den sudanesiske families fravær af den domestiske hverdagsrutine 'rugbrødskonsumering' tolket ind i en bredere normativ forståelsesramme, der bevægede sig betragteligt ud over selve den fejlende rugbrødsindtagelse i sig selv. I kraft af denne betydningsmæssige forskydning kom den sudanesiske families manglende fortrolighed med det danske brødudvalg til at medvirke til et generelt skærpet opsyn med familien fra både skole, børnehav og Kommune.²¹

Den styrkede opmærksomhed fra de omgivende institutioner var imidlertid ikke alene affødt af den sudanesiske families manglende fortrolighed med den danske hverdagsrutine 'rugbrødskonsumering'. Forskelle i hverdagslige, domestiske rutiner knyttet til børneopvækst – og til synet på barndom i det hele taget – var ligeledes med til at intensivere omgivelsernes opsyn med familien. På den lokale folkeskole i Næsdal gik sønnen Ivan i tredje klasse sammen med andre ni-tiårige, alle med dansk etnisk baggrund. Ivan havde mange venner i klassen, blandt hvem han var meget populær (en

²¹ For en interessant analyse af en lignende tematik i en japansk kontekst, se Anne Allison (2008), der diskuterer, hvordan udformningen, indholdet og kreativiteten af japanske mødres madpakker til deres børnehaveklassebørn i høj grad blandt børnenes lærere blev gjort til ideologisk genstand for en moralsk bedømmelse af kvindernes egenskaber som mødre. Se endvidere Døving (2003) for en diskussion af, hvordan – i en norsk kontekst – skolemadpakken i relationen mellem familie og samfund får egenskab af en form for moralsk kodeks, der knytter sig til både national og etnisk moral, familiemoral, personlig moral og samfundsmoral.

tematik jeg behandler nærmere i Kapitel 6), og han havde et stort ønske om efter skole at deltage sammen med sine klassekammerater i Næsdals lokale fritidsklub. Hans far, Emmanuel, insisterede derimod på, at han efter skole kom direkte hjem, for at han – i stedet for at lege – kunne lave lektier for herved at dygtiggøre sig til sin fremtidige uddannelse til ingeniør. Dette forårsagede stor frustration og ærgrelse for Ivan i hans daglige tilværelse, fordi det forhindrede ham i at lege med sine klassekammerater uden for skoletid, hvilket han var meget ulykkelig over.

Set fra farens eget synspunkt mente han imidlertid at gøre det bedste, han kunne, for at leve op til danske værdier og normer for forældreskab. Ved at opfordre Ivan til ikke at lade noget komme i vejen for, at han om eftermiddagen passede sine lektier, forsøgte Emmanuel at skabe grobund for, at Ivan i fremtiden ville få en god uddannelse og et godt arbejde, sådan at han ville være i stand til økonomisk at klare sig selv (en problematik jeg mere indgående analyserer i Kapitel 4). I farens forsøg på at leve op til sådanne samfundsmæssige forventninger om uddannelse og økonomisk uafhængighed var hans intention i forhold til Ivan således at gøre rigtigt. Hvad han imidlertid ikke var bevidst omkring, var den danske kulturelle praksis, der tilskriver børn højt værdsat fritid sammen med andre børn, for eksempel – som her – gennem deltagelse i fritidsklubber efter skole.

På linje med børnehavepersonalets klager til Kommunen over den lave ernæringsmæssige værdi af Rachels sønners madpakker, kom også forældrenes afvisning af at lade Ivan deltage i den lokale fritidsklub til at medvirke til et øget negativt fokus på familien fra dens professionelle og institutionelle omgivelser. En dag, under en samtale med familiens lokale integrationssagsbehandler, Lone, forklarede hun mig eksempelvis:

Jeg har nu arbejdet med integration af flygtninge i mere end femten år. Men når det kommer til sudanesiske flygtninge, så har jeg aldrig oplevet noget lignende! De er umulige at rykke i forhold til integration. Som Emmanuel og datteren Rachel – de har deres egne idéer og meninger, og disse er umulige at røkke ved. Rachel for eksempel, hun nægter hjemmebesøg fra en socialarbejder to gange om ugen med henblik på pædagogisk assistance og tilsyn i forhold til opdragelsen af hendes børn. Dét har hun gjort meget klart over for os. Men det *skal* hun [have hjemmebesøg]! Ellers ender det simpelthen med, at vi bliver nødt til at tvangsfjerne børnene fra hende. Indbyggere i Fuglestrup har set, hvordan de [femårige Andreas og treårige

Sam] leger alene på fortovet bare få meter fra vejen og uden overtøj på. Og jeg ved også, hvordan Rachel ofte lader sin niårige bror, Ivan, passe drengene, når hun ikke lige selv er hjemme. Og hun kan ikke selv se noget galt i dette! Desuden har børnehaven nu klaget over, at de to små drenge lige så ofte bliver hentet af deres bedsteforældre som af deres mor, og pædagogerne har sagt til Rachel, at fra nu af skal hun selv være den, der henter sine børn, og ikke hendes forældre.²²

Restriktioner i bevægelse og opdelingen af forskellige rum og steder i *'go-'* og *'no-go areas'* er del af den generationelle orden inden for ethvert samfund eller samfundssegment, hvor børn, efterhånden som de vokser op, tillæres det givne samfund eller samfundssegments gældende idéer og praksisser i forhold til, hvilke rum der forbindes med f.eks. dårlig indflydelse eller farlighed (Olwig & Gulløv 2003: 8). Sådanne opfattelser af, hvilke rum børn kan, må, bør og ikke bør betræde eller tage del i, kan divergere fra én sociokulturel sammenhæng til en anden og afspejler således lokale, sociocentriske forståelser af børn og barndom (ibid.) – her, i en dansk kontekst, eksemplificeret gennem konstruktionen af henholdsvis *'fritidsklubben'* som et naturligt/positivt rum for leg og *'fortovet'* som et unaturligt/farligt rum for leg. Ivans skolelærere, og de ansatte i den lokale fritidsklub, forsøgte gentagende gange at gøre forældrene fortrolige med og trykke ved det danske barndomsrum *'fritidsklub'* ved at præsentere denne institution (og det samvær med jævnaldrende, som institutionen muliggør) som en naturlig del af børns sociale udvikling. Forældrene, på den anden side, udviste imidlertid ingen tiltro til denne rådgivning fra deres danske professionelle omgivelser, som det aldrig lykkedes at overbevise forældrene om, at deres søn uden for skoletid skulle tilbringe *'fritid'* i forskellige former for velfærdsstatslige, institutionelle rum særligt definerede og konstruerede for børn.²³ Denne uoverensstemmelse forældrene og deres professionelle omgivelser imellem – omhandlende hvilke rum, der

²² I Danmark er daginstitutionspersonale ikke almindeligvis optaget af spørgsmålet om, hvilke familiemedlemmer, der efter endt institutionsdag henter et givent barn (så længe forældrene har underrettet personalet om, hvem, der har tilladelse til at hente barnet, og hvornår). Når personalet i Rachels sønners børnehave alligevel valgte over for Rachel at intervenere i forhold til dette spørgsmål, må dette ses som et resultat af, at moren blandt personalet allerede var betragtet som en "utilstrækkelig" forælder, ikke mindst grundet hendes sønners "dårlige" madpakker. Frem for at fokusere på de potentielt positive aspekter ved bedsteforældrenes tætte involvering i deres børnebørns dagligliv, oplevede personalet således i stedet blot dette som en yderligere indikation på morens – tilsvarende – "dårlige" forældreskab.

²³ For en uddybende diskussion af de i den vestlige verden mange særligt konstruerede *'places for children'* og *'places of childhood'*, hvorigennem voksne og børn (til forskel fra i mange ikke-vestlige områder af verden) i høj grad i hverdagen er spatielt kategoriseret og indskrevet i hver deres adskilte sociale domæne, se Nieuwenhuys 2003.

var hhv. 'naturlige' og 'unaturlige' for børn – fik som belyst stor betydning for familien, idet den (sammen med bl.a. rugbrødsproblematikken) medvirkede til en øget negativ opmærksomhed på familien, herunder ikke mindst fra den lokale integrationssagsbehandler. Som Olwig og Gulløv pointerer i relation til ethvert kulturelt samfund, og herunder altså også det danske: *"There are places for children [her, 'fritidsklubben'] and places that are not suitable for children [her, 'fortovet'], and failure to accept this conceptualisation of space may have important consequences for the moral reputation of the children and their families"* (2003: 10).

Når en rutinisering af kulturelle hverdagspraktikker finder sted – når der sker 'en naturliggørelse af det kulturelle' – har det rutinerede og naturliggjorte tendens til at tage form som indlysende, vanemæssig viden, der ikke kan italesættes og dermed heller ikke deles med andre (Linde-Laursen 1993: 144). Linde-Laursen skriver: *"Det kan derfor ikke længere gøres til genstand for samtale, men alene opleves i konkrete situationer som en modsætning – som når den eksilerede ikke kender til den naturliggjorte praktik"* (ibid.). At danske børn i deres fritid tilbringer tid sammen med jævnaldrende i forskellige former for foreninger og institutioner særligt defineret og indrettet til børn, kan i en dansk kontekst siges at udgøre en sådan 'naturliggjort' kulturel hverdagspraktik (jf. fx Anderson 2003, 2008). Ligeledes er rugbrødet i køleskabet, som skulle byde den sudanesiske familie velkommen, udtryk for en sådan rutineret kulturel hverdagspraktik lokalt taget for givet. På den ene side betød denne danske rugbrødsrutine, at ingen af de modtagende parter i forvejen havde overvejet, at dette ville udgøre en noget uvant velkomst for den sudanesiske familie, og på den anden side betød den, at det samtidigt oplevedes som provokerende, da familien ikke umiddelbart delte de samme dagligdagsspisevaner. Velfærdsstatslige interventioner i flygtninges domestiske livssfære kan imidlertid ikke forstås alene som resultat af sådan underforstået, tavs kulturel viden og velmenende integrative tiltag fra lokale integrationsmyndigheders side. Hvad der er lige så centralt, er det ulige magtforhold, som eksisterer mellem individuelle flygtninge på den ene side og velfærdsstatens lokale ansatte på den anden (jf. børnehavepersonale, skolelærere, integrationssagsbehandlere etc.). I lyset af dette ulige magtforhold skal jeg følgende diskutere, hvordan det for nytilkomne flygtningefamilier er af central betydning at have et netværk af allerede etablerede slægtninge (eller andre herboende, betroede personer med/uden samme etniske oprindelse), som kan hjælpe dem med lokalt at navigere i forhold til det

omgivende velfærdssamfund og dets implicitte forståelser af, hvordan man 'gør' familie, og hvordan man 'gør' (et) hjem.

Den sociale manøvrering af lokale integrationsdagsordner og betydningen af medierende relationer

Vanskelighederne, som den sudanesiske familie som beskrevet gennemlevede, stod i stærk kontrast til erfaringerne blandt de familier i studiet, som drog fordel af et eksisterende netværk af slægtninge, der var ankommet til landet en årrække før dem selv. Dette gjaldt for henholdsvis den iransk-kurdiske og den palæstinensiske familie. I den iransk-kurdiske familie, for eksempel, huskede medlemmerne med glæde tilbage på, hvordan slægtninge (i selskab med en integrationssagsbehandler) havde budt dem velkommen i den regionale lufthavn, og hvordan de havde medbragt velkendt mad til dem og fulgt dem til deres kommende hjem i lokalsamfundene, hvor de skulle bo. Og i forhold til de mange tomme gader, de var kørt igennem undervejs, havde slægtningene forsikret dem om, at dette var normalt og ikke et udtryk for spøgelsesbyer, og at menneskene nok skulle komme ud af deres huse i varmere vejr. Ankommet til den nye bolig var de iransk-kurdiske slægtninge også behjælpelige med de mange økonomiske og praktiske vanskeligheder, som deres nyankomne familiemedlemmer skulle komme til at møde i dagligdagen.

Som nævnt havde studiets kvoteflygtningefamilier forud for deres ankomst til Danmark levet i op til 25 år i internationale FN flygtninge-lejre i nabolande til deres oprindelseslande. I lejrene havde faciliteterne ofte været begrænsede og levevilkårene dårlige, og at flytte ind i et moderne dansk parcelhus udgjorde på mange måder en udfordring og en fremmed situation for familierne. For den iransk-kurdiske families vedkommende kunne deres slægtninge i Danmark imidlertid vise dem, hvordan de skulle betjene tekniske apparater såsom elektriske ovne, støvsugere, vaskemaskiner, opvaskemaskiner, videobåndoptagere og parabolantennener, hvilket ikke altid viste sig let eller ligetil. De lærte dem også at gennemskue de ukendte logikker knyttet til f.eks. det offentlige transportsystem eller betalingen af regninger, for ikke at tale om dét at klare sig inden for et højt bureaukratiseret samfund, hvor en stor mængde af breve og dokumenter kontinuerligt må læses, forstås, handles på, sorteres og arkiveres.

Endvidere hjalp slægtningene dem i forhold til indkøb, hvilket også gjaldt for den palæstinensiske families slægtninge. Som bosatte i småbyer med begrænsede indkøbsmuligheder havde studiets familier generelt svært ved at få adgang til billige husholdningsprodukter og basisfødevarer, og det var således almindeligt, at de iransk-kurdiske og palæstinensiske slægtninge, som både havde arbejde og bil, assisterede de nyligt bosatte familiemedlemmer ved at køre til billige indkøbsfaciliteter i de større byer. Her købte de madvarer, som de efterfølgende forærede familierne til at fylde deres frysere op med, og samme gestus var almindelig i relation til eksempelvis møbler, tæpper og hårde hvidevarer.

De iransk-kurdiske og palæstinensiske slægtninge fortsatte med at hjælpe de nyankomne familiemedlemmer, efterhånden som de etablerede sig i Danmark, for eksempel ved at tilbyde deres følelsesmæssige support. Selvom de ofte, grundet spredningspolitikken, boede langt væk i andre dele af landet, forsøgte de i videst muligt omfang at besøge og holde de nyankomne familier med selskab, ikke alene i forbindelse med ferier, helligdage, fødselsdage og andre mærkedage, men også på mere hverdagsligt plan. Eksempelvis fortalte den palæstinensiske mor, Rabah: *"Nogle gange har jeg perioder, hvor jeg er deprimeret og har det skidt, og hvor jeg ikke rigtigt ved, hvad der sker for mig. Så ringer jeg til min mor, og dagen efter er hun hos mig. Så sidder hun hos mig i fire-fem dage"*. Et årti før den palæstinensiske informantfamilies ankomst til landet som asylansøgere, var Rabahs egne forældre blevet tildelt asyl i Danmark sammen med samtlige af hendes brødre og søstre, elleve i alt. Mens Rabahs far ikke længere levede, boede således i dag både Rabahs mor og alle hendes søskende i Danmark, foruden disse søskendes ægtefæller og deres tilsammen omkring 35 børn (og hertil kom to af faren, Aalims, fætre og disses familier).

Den palæstinensiske og iransk-kurdiske families herboende slægtninge udøvede imidlertid ikke kun økonomisk, praktisk og emotionel støtte i forhold til deres nyligt bosatte familiemedlemmer, men også mere social og "kulturel" assistance forstået på den måde, at de kunne dele og viderebringe deres opnåede viden om det danske samfund. De forklarede, hvordan tingene fungerede i Danmark: hvordan samfundet fungerede; hvilke adfærdskoder, der gjaldt inden for forskellige sfærer af det sociale liv; hvordan de forventedes at agere som familie (f.eks. intergenerationelt og i forhold til relationer mellem kønnene); og hvad den 'sociale kontrakt' med den danske velfærdsstat i det store hele indbefattede. På denne måde fungerede slægtningene som

en form for *medierende sociale relationer* mellem deres nyligt bosatte familiemedlemmer og det omgivende samfund ved at vise dem, hvordan de skulle "komme ind i samfundet", som Fâte, den 21-årige datter i en allerede etableret iransk-kuridsk familie, udtrykte det. Jeg mødte Fâte flere gange, når hun besøgte sin nyankomne onkel og tante, forældrene i den iransk-kurdiske informantfamilie. Sidstnævnte havde som nævnt i de sidste 25 år levet og opdraget otte børn i internationale telt-flygtningelejre i henholdsvis den irakiske og jordanske ørken. Fâte var kommet til Danmark otte år tidligere fra den samme teltlejr i Jordan som hendes nyttilkomne onkel, tante, fætre og kusiner. Forud for tilværelsen i flygtningelejrene havde forældrene i den nyankomne familie levet og arbejdet som agerdyrkere i Iran og var begge analfabeter ved deres ankomst til Danmark, hvor de som omtalt blev boligplaceret i Askebjerg (1.500 indb.) i Maglelund Kommune. Herfra var der mellem tre og fire timer med offentlig transport til deres forskellige herboende slægtninge, som inkluderede deres ældste søn, hans kone og deres lille søn, samt fire af farens søskende og disses familier, der alle var kommet til Danmark som kvoteflygtninge fra den samme flygtningelejr i Jordan mellem to og otte år tidligere. Moren i den nyttilkomne familie, 52-årige Gulan, deltog nu som nævnt i det obligatoriske, treårige sprog- og samfundsintroduktionsprogram, mens faren, 65-årige Sazan, ved ankomsten til Danmark var berettiget til at gå på pension.

Jeg mødte blandt andet Fâte en dag, hvor hun sammen med tre øvrige slægtninge besøgte familien for at installere en parabol-antenne. Denne havde slægtningene købt i gave til deres nyankomne familiemedlemmer i håbet om, at den pensionerede Sazan – der sad hjemme det meste af dagen – bedre ville kunne få tiden til at gå, indtil resten af familien kom hjem, hvis han havde mulighed for at se kurdisk tv. Efter lang tids installationsarbejde dukkede den længe ventede kurdiske kanal endelig op på skærmen, og den ellers lavmælte far næsten jublede. I det samme kom den trettenårige datter, Sirwa, ind i stuen for at vise Fâte et brev, hun havde modtaget for få dage siden, hvor der stod, at hun den følgende weekend skulle starte som opvasker på en nærliggende lokal restaurant. "Flot, Sirwa!", udbrød Fâte rosende, mens Sirwas kinder rødmede af stolthed.

Fâte fortalte mig, hvordan hun havde forklaret til sin onkel og tante, at de i Danmark skulle lade deres børn vælge deres egen uddannelse, ligesom hun havde rådet dem til at opfordre deres døtre, såvel som deres sønner, til at deltage i f.eks.

sportsklubber og til at have et fritidsjob uden for skoletid (som f.eks. avisuddeler eller opvasker), da *"det er godt for deres selvstændighed at tjene deres egne penge"*. På samme måde havde Fâte over for familien understreget vigtigheden af, at hendes fætre og kusiner arbejdede hårdt i skolen for at lære sig dansk. Selv talte Fâte efter otte år i Danmark nu et flydende, fejlfrit dansk med jysk accent. De nyankomne forældre værdsatte Fâtes rådføring og lagde sig den på sinde. Også deres sønner og døtre satte pris på deres kusine Fâtes vejledning og lagde – som ovenfor vist – ofte en vis ære i at efterleve hendes råd.

Fâte og andre slægtningses rådgivning i forhold til emner som de ovenstående (ligebehandling af sønner og døtre, børn og unges selvstændighed/uafhængighed, vigtigheden af at kunne bemestre det indfødte sprog etc.) hjalp på flere områder familiemedlemmerne i forhold til at blive accepteret i lokalsamfundet. Som tidligere diskuteret, betyder det skandinaviske lighedsideal, at forskellighed i mange situationer bliver problematisk at håndtere, hvorfor folk i hverdagslivet ofte udvikler interaktionsformer, der understreger ensked og underkommunikerer forskellighed (Gullestad 1992: 219). Som en positivt defineret værdi implicerer 'lighed' i de nordiske lande derfor ofte, at det udgør et problem, når andre opleves som anderledes, idet forskellighed forstås som en mangel på noget essentielt (Gullestad 2002: 83; Hervik 1999: 248). I den danske offentlige diskurs tænkes flygtninge og indvandrere ofte på som netop en gruppe af individer defineret ved deres "manglende" ensked, og, som nævnt, herigennem også som en gruppe af særligt indsatskrævende individer med behov for at blive integreret i samfundet – med behov for "ensked", så at sige. Gennem sine otte år i Danmark, havde Fâte opbygget en bevidsthed omkring denne kategorisering af flygtninge og indvandrere, delvist gennem sine egne erfaringer med at bosætte sig i Danmark, og delvist gennem sit kendskab til den daglige, danske offentlige debat. Hun vidste derfor, hvordan hendes nyankomne familiemedlemmer skulle undgå konflikt med nogen af de højest værdsatte kulturelle værdier, som ofte fremdrages i mærkningen af flygtninge som "anderledes" og således som 'outsidere' i det danske samfund. Etablerede slægtnings som Fatê, der indgik i en social relation med de nytilkomne flygtninge baseret på gensidig tillid, var med andre ord i stand til at give de nyankomne en idé om, hvordan de skulle navigere i forhold til danske enskedsideal på en måde, der ikke altid ville have været virkningsfuld i samme grad, hvis en omgivende professionel person (såsom en integrationssagsbehandler eller skolelærer)

alene havde været involveret. På denne måde hjalp etablerede familienetværk de nyankomne i forhold til at skabe fortrolighed med deres danske omgivelser og heraf også – viser mit materiale – en større oplevelse i det daglige af at føle sig til rette og 'hjemme' inden for disse omgivelser (idet samme fortrolighed betød, at færre konflikter i hverdagen opstod i relationen mellem familien og det omgivende velfærdssamfunds ansatte).²⁴

Den sudanesiske familie, der ingen slægtninge havde i Danmark, kunne ikke ligesom den iransk-kurdiske og palæstinensiske familie drage gavn af etablerede, betroede familiemedlemmer, der fungerede som sociale mediatorer mellem dem selv og de omgivende velfærdssamfund. På samme tid – grundet den isolerede placering i en afsidesliggende landsby – formåede den sudanesiske familie ikke inden for deres daglige lokalområde at skabe et socialt netværk til andre etablerede, betroede personer, som kunne have udfyldt den samme rolle. Hvorhenne de danske myndigheder nærmere vælger at boligplacere nytilkomne flygtningefamilier, som ikke har herboende slægtninge, kan derfor have stor betydning for de involverede familiemedlemmers muligheder for at skabe sted og tilhørsforhold inden for det danske samfund – noget jeg med udgangspunkt i den burmesiske informantfamilie følgende skal belyse nærmere.

Den geografiske spredning og dens indvirkning på flygtninges skabelse af tilknytning og lokalt kendskab

Ni måneder forud for feltarbejdet var den 43-årige burmesiske Lwin blevet accepteret af de danske udlændingemyndigheder som kvoteflygtning. Hun blev som omtalt genbosat i Danmark efter at have levet 25 år sammen med sin familie i Thailand, hvor de havde skiftet imellem at bo i internationale FN flygtningelejre og "illegalt" at opholde sig uden for disse. Som nævnt var Lwin i Danmark sammen med sine tre sønner, uden sin mand. Ved ankomsten til Danmark blev familien, sammen med tre øvrige burmesiske flygtningefamilier, hentet i den regionale lufthavn af den lokale integrationssagsbehandler, som var ansvarlig for Maglelund Kommunes modtagelse af

²⁴ På linje med dette understreger en undersøgelse udført for det svenske *Integrationsverket* (Linebäck & Olson 2001) vigtigheden af, at man i de statslige introduktionsprogrammer for nyankomne kvoteflygtninge i højere grad inddrager tidligere flygtninge og disses ekspertise.

flygtninge. Fra lufthavnen blev de fire familier kørt direkte til Maglelund by (2.500 indb.), hvor de alle skulle boligplaceres.

Ligesom det var tilfældet for den sudanesiske familie, udgjorde også Lwin den første blandt sine slægtninge til at migrere uden for oprindelseskontinentet, i dette tilfælde Asien. Som nyankommen flygtning, uden et eksisterende netværk af familiemedlemmer, oplevede Lwin alvorlige problemer med isolation og ensomhed, og i en lang periode drømte hun derfor om en dag at kunne vende tilbage til Thailand, hvor hun havde familie (herunder ikke mindst sin mand). Som tiden gik, lykkedes det hende imidlertid at skabe nye slægtskabsrelationer i lokalsamfundet.

På samme tid, som Lwin ankom med sine tre teenagedrenge til Maglelund, blev tre andre burmesiske flygtningefamilier som nævnt ligeledes placeret i byen, og to år tidligere var yderligere seks andre burmesiske familier blevet bosat i kommunen. Ligesom Lwin udgjorde alle disse familier kvoteflygtninge, uden slægtninge i Danmark. I løbet af feltarbejdet udviklede Lwin, som da var 44 år, slægtskabslignende bånd til en anden burmesisk familie med samme etniske og religiøse baggrund, dvs. kristne *Karen* fra det østlige Burma. Denne anden familie bestod af en mor, Mya, en far, deres treårige søn, samt Myas aldrende mor. Medlemmerne af de to familier udviklede indbyrdes relationer som søstre (Lwin og Mya), niece og tante (Lwin og Myas mor), tante og nevø (Lwin og Myas lille søn), samt børnebørn og bedstemor (Lwins sønner og Myas mor), ikke alene på et metaforisk plan, men også på et mere pragmatisk niveau: i det øjeblik begge parter havde vedkendt sig slægtskabsforholdet, fulgte moralske forpligtelser og rettigheder automatisk (jf. Nutall 2000). Medlemmerne af de to hushold havde stor glæde af hinanden. Lwin beskrev sit forhold til Mya på følgende vis: *"Den person, jeg er tættest på [i Danmark] er Mya. Mya er som rigtig familie. Vi er som rigtige søstre. Jeg elsker hende"*. Lwin og Myas familier fejrede jul og fødselsdage sammen, passede hinandens børn og delte mellem sig problemet med at holde Myas 76-årige mor ved selskab, og når de havde brug for penge, lånte de af hinanden på tværs af husholdene. Mya, der var ankommet til Danmark og Maglelund to år tidligere end Lwin, kom – som en betroet slægtning – også til at indtage en vigtig social medierende rolle i forhold til at hjælpe Lwin med at navigere inden for hendes nye danske omgivelser. Ligesom de tidligere omtalte palæstinensiske og iransk-kurdiske slægtninge, var også Mya – som et etableret, herboende familiemedlem – i stand til at dele den viden med Lwin, som hun

havde opnået om det danske samfund. Herigennem var hun en stor hjælp for Lwin i forhold til, hvordan hun skulle gribe hverdagslivet i Danmark an.

En fælles etnisk og religiøs baggrund i sig selv skabte dog ikke automatisk et slægtskabsbånd. Når jeg adspurgte de forskellige burmesiske familier i Maglelund om baggrunden for, at én for eksempel var blevet en andens søster eller moder, var grunden oftest, at de to parter havde haft en relation baseret på gensidig hjælp uden forventning om direkte gengældelse; eller med Marshall Sahlins ord – en relation karakteriseret ved såkaldt 'generaliseret reciprocitet' (1972). Såfremt en etnisk dansker indgik i et sådant forhold til en burmesisk flygtning, kunne han eller hun derfor ligeledes blive tildelt en slægtskabsposition. Dette var tilfældet i relation til en ældre dansk kvinde, Kirsten – et medlem af Maglelund- og Askbjergs lokale forening af frivillige flygtningehjælpere – som blev Lwins mor. Til at begynde med ønskede Lwin ikke at blive tilknyttet en dansk frivillig kontaktperson. Hun frygtede, at hun ikke ville kunne kommunikere med vedkommende, og at hun ikke ville vide, hvordan hun socialt skulle gebærde sig, når de var sammen. Htay, en burmesisk kvinde i Maglelund, der personligt havde haft meget gode erfaringer med at være tilknyttet en lokal dansk frivillig, overbeviste imidlertid Lwin om, at hun i det mindste skulle prøve det. Htay var, ligesom Mya, ankommet til Maglelund et par år tidligere end Lwin, og Lwin lyttede derfor omhyggeligt til hendes råd. I løbet af sit første år i Danmark havde Lwin således formet nye slægtskabsbånd til en søster (Mya), en tante (Myas mor), en nevø (Myas søn) og en mor (Kirsten, den danske frivillig-kvinde), som alle kom til at udgøre en stor del af Lwins daglige sociale liv. Dette gjaldt ikke mindst Kirsten, der i hverdagen drog stor omsorg for Lwin, både praktisk, socialt og følelsesmæssigt.

Gennem sin relation til Kirsten kom Lwin med tiden til at føle, at hun havde udviklet tilstrækkelig fortrolighed med de lokale sociale omgangsformer i forhold til at turde tage kontakt til sine danske naboer – noget Lwin igennem lang tid havde forbundet med stor frygt. Som hun i et interview havde forklaret mig i begyndelsen af feltarbejdet:

Jeg er så bange for at prøve at tage kontakt til mine naboer. Hvad hvis de ikke vil åbne døren for mig? Hvad hvis de ikke forstår mit danske og bliver irriterede, eller hvis de simpelthen bare nægter at tale med mig? Ikke før den dag, hvor jeg, uden at være bange, er i stand til at banke på mine naboers dør for at tale med dem eller

spørge dem om noget, som jeg ikke forstår – eller bringe dem mad uden at være bange for, at de ikke vil spise det – ikke før den dag vil jeg føle mig godt tilpas her. Ikke før den dag, vil jeg føle mig hjemme.

Et halvt år efter feltarbejdets afslutning, besøgte jeg en dag Lwin. På daværende tidspunkt havde hun boet to år i Maglelund og gav ikke længere udtryk for sådan frygt. Hun havde nu udviklet gode relationer til sine naboer, til hvem hun regelmæssigt lavede thai-mad – herunder særligt til en ældre mand, som boede alene, og som Lwin var bekymret for om spiste nok, når nu han ikke havde nogen kone til at lave mad til sig. Men også på et mere overordnet plan følte Lwin sig nu langt bedre til rette i Danmark. Hvor hun, som nævnt, igennem en længere periode havde haft en stærk drøm om en dag at kunne vende tilbage til Thailand, ønskede hun nu – som hun selv sagde det – at blive boende i Danmark for resten af sit liv.

Ligesom den iransk-kurdiske familie udgør også Lwins historie et eksempel på, hvordan stærke, interne etniske bånd inden for en flygtningegruppe kan transformere sig til medierende – eller 'forbindende' (jf. Putnam 2000) – sociale relationer i forhold til det bredere omgivende samfund. Gennem sin tillid til Htay, en herboende etableret burmesisk kvinde, formåede Lwin at overvinde sin frygt og skepsis over for at blive tilknyttet en lokal dansk frivilligperson, og gennem den gensidige tillidsrelation, som efterfølgende udviklede sig mellem Lwin og denne danske kvinde, fandt Lwin det videre mod til også at turde udvikle gensidige tillids- og udvekslingsrelationer til andre af lokalsamfundets indbyggere, herunder ikke mindst til sine naboer. For Lwin udgjorde sådanne lokale tillids- og udvekslingsrelationer en betingelse for, at hun kunne komme til at føle sig til rette og 'hjemme' i Danmark.

Selvom både den burmesiske og den tidligere diskuterede sudanesiske familie begge bosatte sig i Danmark som de første og eneste af deres slægt, står de to familiers hverdagssituationer og overordnede bosætnings erfaringer alligevel – som belyst – i skarp kontrast til hinanden. På linje med Lwin udgjorde også den sudanesiske informantfamilie ét ud af omkring ti sudanesiske hushold fra forskellige FN-flygtningelejre i Uganda, som var blevet boligplaceret inden for den samme region i Danmark. Men modsat de burmesiske familier i Maglelund var de sudanesiske hushold ikke blevet placeret inden for hverken samme by eller kommune, men spredt ud over hele den givne region. Selvom de voksne medlemmer fra de forskellige sudanesiske

familier sås, når de sammen fulgte det obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram i den pågældende regions største by, betød imidlertid den store afstand imellem husholdene med offentlig transport, at de var forhindrede i at ses inden for deres daglige, lokale levesteder – dér, hvor behovet for hjælp og assistance oftest var størst, og hvor nye slægtskabs- og tillidsrelationer derfor også havde størst sandsynlighed for at udvikles.²⁵ Endvidere – modsat de burmesiske hushold i Maglelund – ankom de forskellige sudanesiske familier alle til Danmark inden for den samme tidsperiode og delte derfor identiske følelser af forvirring og usikkerhed i forhold til de normer, værdier og rutiner, som gjorde sig gældende inden for deres nye, danske omgivelser. Den sudanesiske flygtningegruppe drog således ikke fordel af et etnisk netværk af betroede personer, som allerede var etablerede i det danske samfund, og som lokalt kunne fungere som medierende sociale relationer. I relation til dét at manøvrere i forhold til danske familieværdier og lighedsideal, viste sådant fravær af medierende relationer sig – som belyst – at få alvorlige konsekvenser for medlemmerne af den sudanesiske informantfamilie. Uden herboende, etablerede slægtninge, og uden andre etablerede, betroede personer inden for deres daglige lokalområde, som de kunne konsultere i forhold til den daglige rådgivning fra deres professionelle omgivelser, opnåede familiemedlemmerne aldrig at udvikle en form for tillid og tiltro til de mange råd, der blev givet dem. Denne mangel på tillid i forhold til deres lokale velfærdssamfundslige omgivelser eskalerede blandt de voksne familiemedlemmer og udviklede sig gradvist til en *generel* mistillid til det danske samfund som sådan, og herunder ikke mindst til dét at skulle tilbringe fremtiden inden for dette (en problematik, jeg analyserer nærmere i Kapitel 4). Denne manglende tro på en lys fremtid i Danmark, som de voksne sudanesiske familiemedlemmer generelt gav udtryk for, var imidlertid ikke noget, der isoleret udviklede sig i relationen til det omgivende velfærdssamfunds ansatte, men havde på samme tid at gøre med en række relationer til efterladte slægtninge. Måderne hvorpå dette var tilfældet, skal vi se i det følgende afsnit, hvor jeg diskuterer, hvordan transkontinentale slægtskabsrelationer på forskellig

²⁵ For en diskussion af måden, hvorpå geografisk spredning af flygtninge i Holland på lignende vis har medført en svækkelse af flygtninges muligheder for at opretholde/skabe etniske netværk af central betydning for deres sociale inklusions- og adaptationsproces, se Koser 1997. For den danske kontekst, se endvidere Damm 2006 for en diskussion af den positive sammenhæng mellem arbejdsmarkedstilknytning og flygtninges adgang til etniske netværk; en sammenhæng, argumenterer Damm, der betyder, at den danske spredning af flygtninge – ud fra et samfundsøkonomisk perspektiv – ikke ensidigt kan betragtes som en fordel.

emotionel, social og økonomisk vis indvirkede på flygtningefamiliernes skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark.²⁶

Familien som transkontinental institution: afsavn, tillid og (udeblevne) remitter

En række antropologiske studier har peget på forholdet mellem flygtninges udvikling af tilhørsforhold til deres nye omgivelser, og hvorvidt flygtningene i genbosætningslandet er sammen med/adskilt fra nære familiemedlemmer. Et eksempel er Monzoul Assals studie blandt flygtninge i Norge, der beskriver det psykiske stress affødt af at være separeret fra familiemedlemmer (2003: 153) (se også Grønseth 2011). Den generelle oplevelse af ikke at føle sig til rette i Danmark, som i mit studie primært gjaldt for den sudanesiske familie, men som i en lang periode også gjorde sig gældende for burmesiske Lwin, må på samme vis ses i lyset af denne problematik – savnet af nære familiemedlemmer og dét ikke at være omgivet af andre herboende slægtninge. Assal argumenterer for, hvordan hans somaliske og sudanesiske informanter, der befandt sig i en lignende situation i Norge, generelt fandt sig selv i en kontinuerlig søgen efter 'hjem', forstået som "*a space of comfort and familiarity*" (2003: 162), og at dette rum primært søgtes skabt gennem familiesammenføringen med familiemedlemmer eller ægtefæller fra hjemlandet (ibid.: 146f.). I relation til vietnamesiske flygtninge i Norge har antropologen John Chr. Knudsen på samme måde fundet, at hans informanter betragtede genforeningen med nære familiemedlemmer som den primære løsning på deres oplevede isolation og ensomhed (1988: 286). I mit studie gav medlemmerne af den burmesiske og sudanesiske familie på samme vis udtryk for et savn af nære familiemedlemmer, som de havde måttet efterlade i deres første flugtland.

Burmesiske Lwin var som nævnt ankommet til Danmark uden sin mand, og i den sudanesiske familie savnede forældrene deres voksne søn og datter, og disses børn, der alle havde måttet blive tilbage i Uganda, idet de ikke var blevet inkluderet i udvælgelsen til at komme til Danmark. Endvidere led den ældste datter i Danmark, 22-årige Rachel, et

²⁶ Jeg anvender bevidst termen 'transkontinentale' slægtskabsrelationer (frem for 'transnationale'). Som bekendt havde studiets familier igennem en længere årrække ikke opholdt sig i deres oprindelseslande, men derimod i diverse nabolande som flygtninge, ligesom størstedelen af deres slægtsmedlemmer. Dette betød, at familierne i Danmark generelt ikke var knyttet af slægtskabsbånd til deres oprindelsesland, men snarere til deres forskellige nabolande på det afrikanske/asiatiske kontinent, hvor deres tilbageladte slægtninge fortsat levede som flygtninge.

stort afsavn af sin ugandiske kæreste, som hun havde haft planer om at gifte sig med. Den burmesiske og sudanesiske families muligheder for at blive genforenet med ovennævnte familiemedlemmer i Danmark var imidlertid små grundet de danske familiesammenføringskriterier for flygtninge og indvandrere, som igennem det sidste årti er blevet løbende "strammet" (se fx Rytter 2007). Dertil kom, at de to familier som omtalt ikke var omgivet af nogen slægtninge i Danmark, som måske kunne have afhjulpet savnet af de konkrete, tilbageladte familiemedlemmer. Som vi så, lykkedes det dog med tiden burmesiske Lwin at skabe nye familierelationer i Danmark, der – udover at fungere som medierende sociale relationer i forhold til det omgivende danske samfund – ligeledes havde en positiv indvirkning på afsavnet af hendes mand. For den sudanesiske familie, derimod, lykkedes sådan skabelse af ny familie i Danmark imidlertid ikke, og efterhånden som deres oplevelse af ensomhed tog til, voksede savnet af deres efterladte familiemedlemmer i Uganda blot tilsvarende. Som jeg følgende skal diskutere, havde de sudanesiske familiemedlemmers afsavn af deres efterladte slægtninge imidlertid ikke kun en emotionel side, men også en økonomisk. Denne henholdsvis emotionelle og økonomiske side af deres transkontinentale slægtskabsbånd forstærkede, som vi skal se, hinanden gensidigt.

Som de første blandt deres slægtninge til at forlade det afrikanske kontinent for at bosætte sig i vestligt land, blev den sudanesiske familie på mange måder indskrevet i en meget anden slægtskabsmæssig fortælling og udvekslingsrelation, end de af familierne, der ved deres ankomst til Danmark allerede var omgivet af herboende, etablerede familiemedlemmer. Hvor både den iransk-kurdiske og palæstinensiske familie, som beskrevet, i deres nye hverdag i Danmark modtog økonomisk og praktisk support af herboende familiemedlemmer, da kom den sudanesiske familie snarere til at udgøre dem, der *selv* skulle hjælpe andre – nemlig deres efterladte slægtninge i Uganda, som havde brug for økonomisk støtte, og som forventede at drage fordel af deres slægtnings held med at være kommet til et europæisk land. I forsøget på at leve op til disse forventninger fra familiemedlemmer ladt tilbage i flygtningelejrene, oplevede de sudanesiske forældre imidlertid på mange måder et ansigtstab. Mens de både ønskede og følte sig forpligtet til at sende penge, betød deres egen dårlige økonomi i Danmark, at de ikke var i stand til at overføre penge til Uganda i en sådan størrelsesorden, at det kunne indfri den tilbageblevne families hverken behov eller forventninger. Dette afstedkom, at en del af deres slægtninge i Uganda kom til at betragte dem som "løgnere",

der ikke længere ønskede at være solidariske – en opfattelse, der i det daglige frustrerede de herboende voksne familiemedlemmer betydeligt. Slægtningenes skuffelse over *dem* udviklede sig derfor hurtigt til den herboende families *egen* skuffelse over Danmark. Det danske samfund – oplevede de voksne familiemedlemmer – levede ganske enkelt ikke op til det, som de mente, der var blevet stillet dem i udsigt. For eksempel forklarede den ældste datter, 22-årige Rachel:

I was *very* happy when I was told that I was going to Denmark, because I thought that maybe I will come and get difference... difference between Uganda and the new country. But no any difference [skuffelse i stemmen]. The difference is only like... now I am cooking with electricity, I don't have to fetch water and firewood and I can cook inside when it's raining. By the time when we were going, they told us that when we go to Denmark, everything is there, Denmark is a good place, you can benefit *a lot*, you can do work... and even though you don't get your husband with you, after six months your husband he will be there... But *now*, nothing has happened! The people are *liars*! Me... *this* people, ah! [kliklyd med munden]. They are lying because... *now* I see with my eyes. I see what is going on. They better had told us that Denmark is like *this*, and that we won't have enough money. But instead they said that everything is there... Before leaving, they even showed us a house on video! But since I came to Denmark, I did *not* see that type of house! A *nice* house. Big... with a good design. A *good* place, but now... And our family back in Uganda, they think that we have a lot of money. They are suffering there – we have to help them, but *no* any money. We *don't* have money, we cannot help anybody. They think that we are liars. You see, they think that we are liars! [ophidset]. Because they think that if you are outside [of Africa], you have a lot of money. But we don't have enough money, we don't have a work, even. We are just going to school, coming back, staying inside. Life here is *not* easy.

På linje med Rachel var også hendes forældre i dagligdagen tynget af dét ikke at kunne leve op til den rolle som 'gavegivere', der var forventet af dem, og som de også selv oplevede som deres pligt at udfylde (jf. "*They are suffering there – we have to help them*"). Som Marcel Mauss (1954[1924]) har lært os, eksisterer der ofte et nært forhold mellem 'gavegivning' og magt. Indtil en gave (forstået i bred Mauss'sk forstand) er gengældt, vil giveren besidde en vis åndelig, symbolsk eller faktisk magt over modtageren, og en

person, der er ude af stand til at gengælde en given gave, risikerer derfor at blive *'enslaved by debt'*. Antropologen Thomas Hylland Eriksen, der har benævnt denne 'giverens magt over modtageren' som *"the downside of reciprocity"* (2007: 7), diskuterer, hvordan Mauss i vid udstrækning overså en særdeles betydningsfuld kraft iboende det generelle forhold mellem gavegivning og magt, nemlig 'ydmygelsen' (*humiliation*) (ibid.: 5). Det, de voksne medlemmer af den sudanesiske familie oplevede i forhold til deres efterladte slægtninge, var netop ydmygelse: De kunne ikke indfri rollen som gavegivere, og slægtningenes tillid til dem som familiemedlemmer var derfor under stærkt pres. Frem for *'enslaved by debt'* var den sudanesiske familie altså snarere *enslaved by humiliation*, så at sige. Skulle man således tage Hylland Eriksens kritik af Mauss skridtet videre, kan man derfor sige, at Mauss ikke alene underkommunikerede selve ydmygelsen forbundet med dét ikke at kunne *gengælde* en gave, men også den skam og ydmygelse, der kan være forbundet med dét ikke at kunne *give* en gave. Med andre ord udgør 'giverens magt over modtageren' ikke den eneste *"downside of reciprocity"*, men også *ikke-modtagerens magt over ikke-giveren* må tilføjes som helt central. Allerede da de sudanesiske familiemedlemmer blev udvalgt i den ugandiske flygtningelejr til at komme til Danmark, skabtes forventningen til dem som fremtidige gavegivere – både blandt slægtningene og iblandt dem selv. Men fra *forventede givere* kom de herboende familiemedlemmer altså i stedet til at udgøre *uventede ikke-givere* – et forhold, der for de efterladte slægtninge skabte en mistillid, og for den herboende familie en ydmygelse. Som Hylland Eriksen på mere generelt plan påpeger i relation til den hele tiden øgende transnationale migration i dag: *"Trust and reciprocity, on the one hand, and humiliation and marginalisation on the other, are in fact central aspects of transnational processes, which contribute to explaining some of their dynamics and resultant patterns"* (2007: 1).

I Uganda havde den herboende sudanesiske familie som nævnt efterladt sig blandt andre to voksne børn og et antal børnebørn, ligesom alle både moren og farens søskende, og disses børn og børnebørn, fortsat levede som flygtninge i Uganda. Efterhånden som disse nærmeste slægtninges mistro til familien i Danmark tog til, og ydmygelsen tilsvarende voksede sig til det ubærlige for familiefaderen, Emmanuel, foretog han til sidst en række benhårde økonomiske prioriteringer. Disse betød, at han nu blev i stand til månedligt at overføre d.kr. 500,- til sin voksne datter, hvis mand havde forladt hende, og som derfor nu var blevet eneforsørger til tre små børn. Dette månedlige beløb til datteren og hendes børn i Uganda udgjorde en relativt stor del af

forældrenes samlede husholdningsbudget, og denne prioritering afstedkom derfor en række tilsvarende konsekvenser i forhold til familiemedlemmernes daglige liv i Danmark. For eksempel betød det, at faren ikke havde råd til at finansiere de månedlige medicinudgifter på d.kr. 400,- til niårige Ivan, som var sengevæder – et gentagende natligt problem, der i hverdagen ledte til store frustrationer for familien, ikke mindst for Ivan selv. På samme måde – forklarede faren mig – havde de kun råd til varm mad hver anden dag (som nævnt bestående af ris med kylling i tomatsauce). På trods af disse daglige konsekvenser af farens økonomiske prioritering, så han imidlertid ingen anden udvej end at fortsætte med at overføre penge til sin voksne datter, og ind imellem – når det overhovedet kunne lade sig gøre – en smule til sin voksne søn også. Dette kunne dog ikke afhjælpe de mange forventninger fra forældrenes øvrige efterladte slægtninge (søskende, niecer/nevøer, fætre/kusiner etc.), men kunne dog i det mindste, følte Emmanuel, rette en anelse op på det ansigtstab, forældrene oplevede at have lidt i relation til deres to nærmeste tilbageladte, deres datter og søn.

Flere antropologiske studier har beskæftiget sig med de mange positive aspekter ved migranter og flygtninges transnationale pengeoverførsler – eller såkaldte 'remitter' – til tilbageblevne slægtninge (og andre personer) i verdens udviklingslande (se fx Piekete *et al.* 2007; Sørensen *et al.* 2002). Samtidigt vurderer Verdensbanken, at den samlede værdi af migranternes overførsler af remitter årligt udgør mere end det dobbelte af den totale udviklingsbistand på verdensplan (Verdensbanken 2008) (se også Gammeltoft 2002). I den samfundsvidenskabelige migrationslitteratur er de økonomiske og sociale effekter af transnationale remitter dog primært blevet beskrevet i forhold til modtagerne, mens remitters indvirkning på selve afsenderens økonomiske og sociale livssituation er beskrevet i langt mindre omfang. Som belyst kan udøvelsen af transnationale remitter imidlertid have en betydelig både økonomisk, social og psykologisk indvirkning på afsenderens overordnede livssituation og daglige ressourcer i bosætningslandet (se også fx Fuglerud 1999; Lindley 2009; Pærregaard kommende; Stoll & Johnson 2007). Specifikt i forhold til sydsudanesiske flygtninge, har Stoll og Johnson i en canadisk sammenhæng beskrevet, hvordan den både pålagte og selvoplevede forpligtelse til at sende penge til efterladte slægtninge generelt havde en meget negativ indvirkning på særligt de mandlige flygtninges bosætningsproces og velbefindende inden for deres nye omgivelser (2007). De sudanesiske mænd kom i mange tilfælde til at udfylde det, Stoll og Johnson betegner '*a global breadwinner role*'

(ibid.: 621) – en rolle, der oftest udgjorde en anseelig finansiel og emotionel belastning for mændene, både fordi den efterlod færre ressourcer i forhold til deres egen bosætningsproces, og fordi mændene typisk oplevede en gennemgribende bekymring og ikke mindst skyld, når de over for deres tilbageblevne slægtninge fandt sig ude af stand til at leve op til denne forsørgerrolle. Denne kombination af økonomisk og emotionel belastning, argumenterer Stoll og Johnson, udgjorde en betydelig hæmsko for de sudanesiske mænds generelle psykosociale tilpasning, velbefindende og skabelse af tilhørsforhold i genbosætningslandet (se også Akuei 2005; Simich *et al.* 2004).

På trods af den store økonomiske og emotionelle belastning, som remitter kan betyde for udøveren – og som de i dette tilfælde betød for Emmanuel – har flere studier dog samtidigt fremhævet, hvordan remitter også for afsenderen kan udgøre en vigtig form for social investering og selvsikring (se fx Cliggett 2003). Dette skal forstås på den måde, at selve remitteringen kan være med til at opretholde en række slægtskabsalliancer, som den pågældende migrant i fremtiden kan få brug for, såfremt han eller hun – med eller imod sin forventning – en dag skulle vende tilbage (ibid.). Sådant "social selvsikring" må også formodes at have spillet en vigtig rolle i Emmanuel's tilfælde. Ud over Emmanuel's umiddelbare ønske om at hjælpe, kan den økonomiske investering i datteren og sønnen betragtes som en form for fremtidssikring i det tilfælde, at han og familien en dag skulle beslutte sig for at forlade Danmark – et samfund, hvori han og de øvrige voksne familiemedlemmer generelt ikke oplevede at føle sig tilpas (en problematik, jeg som nævnt skal uddybe i Kapitel 4).

I forhold til den sudanesiske informantfamilie har jeg frem til nu diskuteret en række henholdsvis emotionelle og økonomiske aspekter ved deres transkontinentale slægtskabsbånd, som alle i det daglige fik indvirkning på deres overordnede bosætningsproces og skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark. Savnet af familiemedlemmer – kombineret med disse familiemedlemmers samtidige skuffelse over dem som slægtninge – transformerede sig for den herboende familie til en skuffelse over det danske samfund (og hermed også til en manglende tro på en lys fremtid inden for dette). Imidlertid var der et yderligere aspekt ved familiens transkontinentale slægtskabsbånd, som i det daglige kom til at indvirke på deres syn på det omgivende danske samfund (og heraf også på det omgivende samfunds syn på dem). Dette aspekt skal jeg nedenfor diskutere.

På samme måde som det gjorde sig gældende for de af studiets informantfamilier, der havde slægtninge i Danmark, kom også den sudanesiske families slægtninge i Uganda indimellem til at indtage en rolle som sociale mediatorer i feltet mellem den nyankomne familie og det omgivende danske samfund. For eksempel ringede faren, Emmanuel, sommetider til sin svoger i Uganda (moren, Mirandas, ældste bror) for at konsultere ham i forhold til opdragelsen af børnene i Danmark. Mens forældrene ikke havde nogen herboende slægtninge at rådføre sig med i forbindelse med de mange forvirringer, usikkerheder og tvivlsspørgsmål, de oplevede i mødet med deres nye danske omgivelser, da havde sådanne råd "hjemmefra" fra nære slægtninge en tryghedsskabende virkning for forældrene (i forhold til hvad disse slægtninge fandt lod rimeligt og ikke rimeligt i relation til børnenes opvækst i Danmark). Således var det eksempelvis samme svoger, som fik det afgørende ord i forbindelse med forældrenes tidligere beskrevne usikkerhed over for at lade niårige Ivan indskrive i den lokale fritidsklub. Svogeren fandt, at drengen – der allerede spillede fodbold i en lokal idrætsklub to gange om ugen – ikke også skulle bruge sin tid på at lege i en fritidsklub, men at han, som nævnt, i stedet skulle blive hjemme og lave lektier, så han en dag kunne blive en dygtig ingeniør. Som omtalt var dette en beslutning, der gjorde Ivan meget frustreret og ulykkelig, idet han drømte om at være sammen med sine kammerater i fritidsklubben efter skole. Som moderens ældste bror, tillagde Ivans forældre imidlertid svogerens råd og vurderinger stor vægt, uagtet at han ikke kendte nærmere til hverken det danske samfund eller, som her, dets forskellige daginstitutionstilbud. Vender vi i denne forbindelse tilbage til den henholdsvis palæstinensiske og iransk-kurdiske informantfamilie, som begge var omgivet af adskillige herboende familiemedlemmer, da rådgav som belyst også disse slægtninge de nyligt bosatte forældre i forhold til deres børns opdragelse og opvækst i Danmark. Den væsentlige forskel i denne forbindelse var imidlertid, at de rådgivende slægtninge selv levede i Danmark og således var bekendt med det danske samfund gennem deres egen interaktion med det, frem for blot gennem en forestilling om dette (fjernt borte) samfund.

I forlængelse af ovenstående var en anden vigtig forskel derfor også, at de palæstinensiske og iransk-kurdiske slægtninge ligeledes var bekendt med de nyankomne familiemedlemmers økonomiske situation gennem egen personlige erfaring, og ikke – som i den sudanesiske families tilfælde – ud fra en formodning om, hvordan det er at bo i Europa (jf. *"they think that if you are outside [of Africa], you have a lot of*

money”). Mens alle studiets familier – qua den lave introduktionsydelse – havde de samme økonomiske problemer med at få enderne til at mødes, da udgjorde den iransk-kurdiske og den palæstinensiske familie de *sidst* ankomne til landet blandt deres slægtninge, mens den sudanesiske familie udgjorde de *første* i det hele taget. Den iransk-kurdiske og den palæstinensiske familie udgjorde derfor dem, der blev hjulpet finansielt af *deres* slægtninge, og ikke dem, der *selv* skulle hjælpe slægtninge på trods af egen dårlige økonomiske situation. Dette betød, at den iransk-kurdiske og den palæstinensiske familie ikke – ligesom den sudanesiske familie – var slægtskabsmæssigt indrullet i et transkontinentalt gavegivningsforhold, hvor forpligtigelserne og forventningerne langt oversteg de forhåndenværende ressourcer til at indfri dem med.

Heller ikke burmesiske Lwin, der ligeledes udgjorde den første blandt sine slægtninge til at bosætte sig i et vestligt land, oplevede fra tilbageladte familiemedlemmer i Thailand at være underlagt samme stærke forventninger om remitter, som den sudanesiske familie gjorde. Lwin var som nævnt ankommet til Danmark som ene kvinde, alene med tre børn, og sandsynligvis har tilbageblevne slægtninge derfor (i højere grad end tilfældet var for den sudanesiske familie) betragtet hende som selv befindende sig i en meget udsat og sårbar situation. Sammenlignet med den sudanesiske familiefar, Emmanuel, var Lwins bosætningsressourcer – økonomisk og psykisk – derfor større, og hun oplevede således en form for ro til at arbejde på at blive socialt inkluderet i sine lokale omgivelser. Emmanuels økonomiske og psykiske dagligressourcer, derimod, kom i vid udstrækning til i stedet at være rettet mod opfyldelsen af et andet og mere transkontinentalt inklusionsprojekt, i hvilket han pludseligt fandt sig selv værende blevet hovedpersonen – eller, med Stoll og Johnsons ord, *'the global breadwinner'*. Som diskuteret var dette en rolle, i hvilken Emmanuel på mange måder var fastlåst imellem *'det kulturelt forventede'* og *'det socialt mulige'* (jf. Merton 1968 [1949]).

Konklusion

Jeg har i dette kapitel diskuteret, hvordan det officielle politiske integrationsprogram for nyligt anerkendte flygtninge i Danmark er tæt forbundet med bestemte ligheds- og enshedsidealiser i det danske velfærdssamfund. Med integrationsprogrammets to

hovedkomponenter, den særlige introduktionsydelse og den tvungne boligplacering, stræbes der fra politisk hold mod i højere grad at gøre nye flygtninge til en social og økonomisk del af det såkaldte danske majoritetssamfund: Den lave introduktionsydelse skal gøre dem til "hårdtarbejdende" borgere "på lige fod" med danskere, og den geografiske spredning skal gøre dem til en del af det "omliggende danske samfund" frem for "en enklave placeret ved siden af samfundet". Igennem kapitlet har jeg analyseret, hvordan denne større samfundsmæssige integrationsdagsorden – når den omsættes til lokal praksis – kommer til at bryde ind i de fleste aspekter af flygtningenes inderste dagligdagssfære, den domestiske sfære. Dette betyder, at det, der fra politisk hold i høj grad starter som *velfærdsstatens forventning til lokalsamfundets positive kvaliteter i forhold til integrationen af flygtningefamilier*, ofte i praksis omdannes til *lokalsamfundets forventninger til flygtningenes rette familieliv i forhold til det danske velfærdssamfund*. På denne måde har jeg argumenteret for, hvordan nytilkomne flygtningefamiliers inkorporation i det omgivende danske samfund i vid udstrækning kommer til at handle om, hvorvidt de formår at leve op til forskellige implicite kulturelle forståelser knyttet til domestisk liv, herunder til dette livs "rette" hverdagslige rutiner. For at kunne opleve sig accepterede og inkluderende (og hermed også for at kunne skabe sted og tilhørsforhold) inden for deres nye, danske omgivelser har jeg vist, hvordan studiets flygtningefamilier derfor hele tiden måtte manøvrere inden for nogle bestemte normer og værdier for familieliv, ligesom jeg har undersøgt, hvordan flygtningenes egne familieinstitutioner, lokalt såvel som transkontinentalt, spillede ind på denne manøvrering.

De "rette" hverdagslige rutiner, som i det daglige gav anledning til konflikt mellem familierne og det omgivende velfærdssamfunds professionelle ansatte, var – som belyst – i vid udstrækning centreret omkring familiernes børn (og dermed også omkring forældrene og disses 'forældreskab'). Dette var konflikter, som kunne tage afsæt i alt lige fra, hvilken brødtype børnenes madpakker indeholdt til hvem, der hentede dem i børnehaven efter endt institutionsdag, og om de efter skole deltog i fritidsklub eller ikke. Igennem kapitlet har sådanne hverdagsrutiner knyttet til børnenes daglige liv imidlertid ikke alene tjent som konkretiseringer af det konstant iboende konfliktpotentiale i relationen mellem de nyankomne familier og deres lokale sociale omgivelser. De har også tjent som konkretiseringer af den konflikt, som hele tiden opstår, når det større landspolitiske, eksplicite integrationsprogram kommer til kort

over for en række mere udtalte og implicitte integrationsdagsordner, som i det daglige tager form lokalt. Dette sker, når forskellige materielle og kropslige hverdagsrutiner, som fra en indfødt danskers perspektiv kan fremstå fuldkomment indlysende og habituelle, pludseligt bliver komplekse og problematiske for flygtningen, herunder ikke mindst for forholdet mellem flygtningen og det omgivende velfærdssamfunds ansatte såsom integrationssagsbehandlere, daginstitutionspersonale og skolelærere.

Som eksempelvis illustreret gennem rugbrødet i køleskabet, som skulle byde den sudanesiske familie velkommen, tager velfærdssamfundets professionelle ansatte ikke altid i betragtning, at sådanne hverdagsrutiner – som kulturelle størrelser – ikke nødvendigvis udgør samme underforståede viden for nye borgere. Med dette antyder jeg ikke, at ingen af de professionelle, jeg mødte under mit studie – integrationssagsbehandlere, skolelærere etc. – formåede at etablere frugtbare dialoger med flygtningefamilierne gennem konstruktivt og kompetent at rådgive og guide deres medlemmer. Tværtimod erfarede jeg mange sådanne frugtbare relationer mellem flygtningene og deres professionelle omgivelser, som var baseret på distinktionen mellem '*a host*' og '*a stranger*' (Galt 1974), dvs. hvor 'værten' (den professionelle) i forhold til lokal viden indtog en rådgivende ekspertrolle over for 'den fremmede' (den nyankomne flygtning). Min pointe er derimod den, at sådanne konstruktive og udbytterige forhold mellem de nyankomne flygtningefamilier og de professionelle personer, som var involveret i deres dagligliv, lettest udviklede sig i de tilfælde, hvor flygtningefamilien endvidere var omgivet af et netværk af betroede, allerede etablerede slægtninge (sådan som det var tilfældet både for den iransk-kurdiske, palæstinensiske og – med tiden – burmesiske familie). Muligheden for at kunne konsultere sådanne etablerede familiemedlemmer angående råd fra, for eksempel, den lokale integrationssagsbehandler, fremmede de nytilkomnes evne til at fortolke, forstå og skabe tillid til den professionelles råd. I den sudanesiske familie – der hverken havde et netværk af etablerede slægtninge eller andre herboende, betroede personer af f.eks. samme etniske oprindelse, som de kunne vende sig til – formåede de voksne familiemedlemmer ikke at udvikle tiltro til de professionelle råd, som de fik (som f.eks. i forhold til at lade niårige Ivan deltage i den lokale fritidsklub sammen med sine klassekammerater efter skole). 'Vært'/'fremmed'-relationen mellem nyankomne flygtninge og de professionelle, der har med dem at gøre, fungerer med andre ord bedst, når den er understøttet af endnu en 'vært'/'fremmed'-relation, men hvor 'værterne'

eller 'eksperterne' består af familiemedlemmer/andre betroede af eksempelvis samme etniske oprindelse, som kender deres situation som nye borgere i Danmark indefra, og som således også ved, hvilke implicitte værdier og rutiner, der i denne forbindelse kan skabe konflikt. Sagt på en anden måde drager forholdet mellem nyankomne flygtningefamilier og deres professionelle omgivelser fordel af at være suppleret af et yderligere 'vært'/'fremmed'-forhold, som er karakteriseret ved gensidig tillid og fortrolighed, snarere end ved professionel ekspertise. For nyttilkomne flygtninge, der stræber mod en oplevelse af at føle sig til rette og 'hjemme' inden for det danske samfund, består de mest centrale sociale relationer i denne henseende derfor af etablerede slægtninge eller andre etablerede, betroede personer, med hvem familielignende relationer måtte udvikle sig. Sådanne 'værter' kan bistå flygtningene i forhold til at udvikle lokalt kendskab, herunder en evne til at navigere implicitte kulturelle forståelser og normer knyttet til familieliv og 'enshed'; nødvendige forudsætninger for at blive accepteret og inkluderet i det omgivende lokalsamfund – hovedmålet med den danske integrationslov og boligspretningspolitik.

Snarere end at hindre flygtninges bredere sociale inklusion i samfundet – sådan som det er blevet argumenteret inden for både den samfundsvidenskabelige og politiske debat omhandlende ikke-vestlige immigranternes "integration" i vestlige velfærdsstater – kan bredere slægtskabsrelationer, som er baseret på stærke gensidige tillidsbånd, derimod udgøre afgørende sociale medierende relationer i det overordnede felt mellem værtsland, lokalsamfund og individuelle flygtningefamilier. I et velfærdssamfund som det danske, hvor integrationsprocesser er særdeles regulerede, og ofte – når de omsættes til lokal praksis – involverer indgriben i nyankomne flygtninges mest private sfærer, er der derfor behov for at udføre kvalitative studier, der kan kaste lys over de komplekse forløb, som knytter sig til social inkorporation i samfundet, herunder de mellem menneskelige, tillidsbaserede og kulturelt medierende relationer, som sådan inkorporation kræver.

Analyserne i dette kapitel har peget på den essentielle betydning, det kan have, hvorhenne de danske myndigheder nærmere vælger at boligplacere nyligt anerkendte flygtningefamilier, som ikke er omgivet af et netværk af slægtninge i Danmark. Hvor burmesiske Lwin inden for sit daglige lokalområde formåede at skabe nye familielignende, tillidsbaserede relationer, som blev afgørende for hendes oplevelse af at føle sig til rette og 'hjemme' inden for sine nye, danske omgivelser, da kom fraværet

af sådanne socialt medierende relationer til at få alvorlige konsekvenser for den sudanesiske familie. Uden et netværk af betroede personer, hvorigennem de voksne familiemedlemmer kunne opbygge lokal fortrolighed, kom en række omsiggribende konflikter til at tage form i feltet mellem familien og det omgivende velfærdssamfunds professionelle ansatte – konflikter, som for de voksne familiemedlemmer gradvist udviklede sig til en mistillid til det danske samfund som sådan, og følgelig også til en mistillid til, at de inden for det danske samfund ville kunne få en god fremtid.

De voksne sudanesiske familiemedlemmers manglende tro på en lys fremtid i Danmark var imidlertid ikke noget, der alene udviklede sig i relationen til deres professionelle danske omgivelser isoleret set, men fandt endvidere sted i samspil med en række relationer til efterladte slægtninge i Uganda, som på forskellig emotionel, social og økonomisk vis influerede på familiens bosætningsproces i Danmark. Den centrale pointe i denne sammenhæng er, at de voksne familiemedlemmers relationer til 1) efterladte slægtninge i Uganda og til 2) det danske velfærdssamfunds lokale ansatte i høj grad indvirkede *gensidigt* på hinanden i det daglige. Dét at faren sendte penge til familiemedlemmer i Uganda, betød eksempelvis, at han ikke længere kunne finansiere sin herboende søns medicin, og denne prioritering stillede faren i et dårligt lys blandt familiens professionelle omgivelser (integrationssagsbehandlere, skolelærere etc.). Dette dårlige lys forstærkede farens i forvejen manglende oplevelse af accept blandt omgivelserne, og for at skabe en form for fremtidssikring fortsatte faren derfor med at investere i sine slægtskabsbånd i Uganda for dét tilfælde, at familien en dag skulle vende tilbage. Og jo mere han fortsatte denne investering, desto mere øgedes omgivelsernes negative opmærksomhed omkring familien, og *vice versa*. For de af studiets familier, som derimod var omgivet af slægtninge i Danmark, fandt en lignende gensidig indvirkning som diskuteret sted i forholdet mellem, på den ene side, deres relation til disse slægtninge og, på den anden side, deres relation til det omgivende velfærdssamfund (om end denne gensidige indvirkning her fik en omvendt effekt).

Mit materiale peger med andre ord på, at flygtninges konkrete sociale relationer til 1) det danske velfærdssamfunds professionelle ansatte og til 2) slægtninge (lokalt såvel som transnationalt) ikke alene i vid udtrækning gensidigt påvirker hinanden, men dette på måder, som får afgørende betydning for de involverede flygtninges overordnede skabelse af sted og tilhørsforhold inden for deres nye, danske omgivelser. Dette betyder, at der i et samfund som det danske er behov for at udføre kvalitative studier, som ikke

isoleret undersøger de system-klient-relationer, som flygtninge er indskrevet i, eller som isoleret undersøger de slægtsnetværk, som flygtninge lokalt og transnationalt indgår i, men som i højere grad kaster empirisk lys over det komplekse samspil *mellem* disse to sociale sfærer af flygtninges hverdagsliv, og herunder dette samspils centrale betydning for flygtninges skabelse af en ny tilværelse inden for deres vestlige velfærdssamfund.

Kapitel 4

"En fremtid for børnene er, hvad man ønsker sig mest": intergenerationelle dynamikker og deres betydning for flygtningeforældres skabelse af samfundstillid, mening og fremtidshåb

Med udgangspunkt i slægtninge (og andre familielignende relationer) allerede bosat i Danmark, samt mere transkontinentale slægtskabsrelationer, behandlede jeg i forrige kapitel de forskellige måder, hvorpå 'familien' som institution influerer på nyankomne flygtnings bosætningsproces og skabelse af samfundstillid i Danmark. I nærværende kapitel ønsker jeg at fortsætte denne undersøgelse af 'familien' som institution og dens betydning for flygtnings skabelse af mening, tillid og fremtidshåb i det danske samfund, men ud fra et mere generationelt perspektiv i form af forældre-børn-relationen inden for den enkelte familie. Inden for antropologien er 'generation' som begreb anvendt på forskellige måder. Heraf udgør generation forstået som selve slægtskabsrelationen mellem forældre og deres børn én anvendelse (Whyte *et al.* 2008). En anden brug består i generation som et mere samfundsstrukturerende princip, der rækker ud over specifikke slægtskabsrelationer ved bredt at henvise til alderskategorier såsom 'voksne', 'børn' eller 'unge', og endelig kan generation som begreb knytte an til en mere historisk forståelse i kraft af bestemte grupperinger af mennesker tilhørende den samme fødselsårgang (*ibid.*). Mens jeg i kapitlet tager udgangspunkt i selve den intergenerationelle relation mellem forældre og børn, vil jeg undervejs være i berøring med samtlige ovennævnte niveauer af generation, idet disse på forskellige måder viser sig analytisk overlappende for det diskuterende materiale.

Flere antropologiske og sociologiske studier har vist, at immigrantforældre ofte vurderer deres tilværelser i bosætningslandet gennem en intergenerationel logik eller rationalitet, forstået på den måde, at forældrene ofte måler deres oplevelse af familiens sociale mobilitet ud fra, hvad fremtiden lover for deres *børn*, og ikke nødvendigvis for dem selv (se fx Espiritu 2009; Pessar 2003; Stepick & Stepick 2003; Waters 1999, Zhou

2009). Mit materiale peger på, at en lignende intergenerationel rationalitet i høj grad gør sig gældende blandt forældre migrerede som flygtninge, samt at denne rationalitet har essentiel indflydelse på flygtningeforældres muligheder for at finde sig til rette og skabe sig en tilværelse inden for deres nye samfundslige omgivelser. På baggrund af etnografisk materiale fra to af studiets familier diskuterer jeg i dette kapitel måderne, hvorpå dette er tilfældet. Jeg belyser, hvordan forældrenes erfaringer og handlinger knyttet til deres bosætningsproces er forankrede i en større migrationsfortælling, som er narrativt struktureret ud fra et intergenerationelt omdrejningspunkt og rationale. Dette betyder, viser jeg, at forskellige dynamikker knyttet til forældre-børn-relationen kommer til at spille en afgørende rolle for den samlede families bosætningsproces i det danske samfund. Som jeg argumenterer for, gælder dette, både hvad angår social inkorporation i det omgivende samfund, og hvad angår overskuddet til personlig skabelse af mening og sammenhæng i tilværelsen – to dimensioner af bosætningsprocessen, viser jeg, der er tæt forbundne.

Når jeg i det foregående kapitel belyste den indvirkning, som 'familien' som institution har på flygtningenes skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark, analyserede jeg dette ud fra samspillet mellem – på den ene side – danske normer og værdier for familieliv og domestisk rum og – på den anden side – flygtningenes egne familieinstitutioner. Omdrejningspunktet for selve dette samspil, viste analysen, var på mange måder familiernes børn og kunne berøre alt lige fra, hvilken brødtype de havde med i madpakken, til hvem der hentede dem i børnehaven, eller hvorvidt de om eftermiddagen var indskrevet i fritidsklub. Betragter man til sammenligning de forskellige danske integrationskriterier, som er formuleret fra officielt politisk hold (hvad enten i form af de omtalte 'syv kriterier for vellykket integration', der har til hensigt at vurdere allerede igangværende integrationsprocesser, eller de lovfæstede kriterier for udvælgelsen af kvoteflygtninge, der har til hensigt at vurdere fremtidigt 'integrationspotentiale' målt gennem bl.a. handlekraft, initiativ og fremdrift), da er disse politisk formulerede integrationsagendaer imidlertid alle henvendt mod forældregenerationen. Hvad angår børnene, regnes disse derimod i høj grad med mere eller mindre automatisk at blive indsluset i det omgivende samfund af sig selv, nemlig gennem deres deltagelse i forskellige danske velfærdsinstitutioner såsom daginstitution, skole og fritidsklub. Således så vi i forrige kapitel, hvordan det gav anledning til en omsiggribende konflikt imellem den sudanesiske familie og det

omgivende velfærdssamfunds professionelle ansatte, da forældrene ikke ville lade Ivan tage del i samværet i den lokale fritidsklub efter skoletid. Hvad eksemplet med Ivan og fritidsklubben imidlertid også illustrerede, var, at det ikke kun er det omgivende danske modtagersamfund, som har en række planer og ambitioner på børnenes vegne; det samme har deres forældre.

Som jeg i dette kapitel skal uddybe, drømte forældrene om i Danmark at kunne give deres børn en bedre og tryggere fremtid i form af et liv med skolegang, uddannelse, menneskelig respekt fra omgivelserne og fravær af diskrimination. Og det var netop gennem udsigterne for, hvorvidt disse ønsker for deres børn ville kunne blive indfriet, at forældrene vurderede den overordnede succes af familiens migration. De fremtidsudsigter, som forældrene inden for rammerne af det danske samfund så for sig for deres børn, blev dermed vitale – skal jeg argumentere – for forældrenes egen udvikling af samfundstillid og skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark. Denne vitale intergenerationelle dynamik lader sig ikke indfange af kategoriske integrationskriterier: De forældre, som i en flygtningelejr et givent sted i verden – målt gennem deres handlekraft, motivation og vilje – måtte udvise 'integrationspotentiale', og som således også antages senere at kunne opnå 'en vellykket integration', er ikke nødvendigvis de samme forældre, som det i Danmark lykkes at skabe mening og sammenhæng i tilværelsen og udvikle tillid til det omgivende samfund. De intergenerationelle dynamikker – viser mit materiale – som opstår, når en flygtningefamilie skal slå sig ned i et nyt samfund, er nemlig ikke alene individuelle, komplekse og uforudsigelige, men har dertil en indflydelse på bosætningsprocessen, som rækker langt ud over blot et spørgsmål om forældrelig vilje, motivation og handlekraft. Gennem en komparativ analyse af en række etnografiske situationsbeskrivelser fra henholdsvis den sudanesiske og palæstinensiske informantfamilies hverdag, skal jeg i kapitlet kaste lys over, hvordan dette er tilfældet.

"Her føler man virkelig friheden": den palæstinensiske familie som case

Forældrene i den palæstinensiske familie, der begge var praktiserende muslimer, var som tidligere nævnt født og opvokset i Libanon. På baggrund af de vanskelige forhold for statsløse palæstinensere i Libanon, var både moren og faren som unge migreret til

Libyen i 1970'erne – moren sammen med sine forældre og elleve søskende, faren alene. I Libyen havde de senere mødt hinanden, giftet sig og fået fire børn. Mens moren havde været hjemmegående, havde faren arbejdet som murer. Som palæstinensere i Libyen havde familien levet i 26 år – fra 1973 til 1999 – uden nogen officielle rettigheder som borgere, og var dagligt blevet diskrimineret af det libyske styre og politi og af befolkningen generelt. Faren fortalte, hvordan styret blandt andet havde beskyldt ham for at være medlem af Det Muslimske Broderskab, der arbejder imod den libyske regering, og at han på grund af disse beskyldninger var endt i fængsel. Efter to måneder var det imidlertid lykkedes faren at smugle sig ud af fængslet, hvorefter han flygtede med sin kone og sine børn til Danmark, hvor en betragtelig del af morens nærmeste slægtninge som nævnt allerede var bosat (jf. hendes forældre, elleve søskende og disses familier). I Danmark fik familien i første omgang afslag på asyl, men fik dog i sidste ende opholdstilladelse i 2005, idet både Libyen og Libanon afviste at tage imod dem. Da havde familien i alt boet seks år på forskellige danske asylcentre, og i mellemtiden fået deres femte barn.

Som omtalt blev familien boligplaceret i Næsdal Kommune, i selve Næsdal by (4.300 indb.). Her boede de i en cirka 90m² stor lejlighed i et lille to-etagers moderne boligkompleks i udkanten af byen, på grænsen til et mindre industri kvarter. Ved feltarbejdets begyndelse havde familien boet tolv måneder i kommunen, og ifølge dem selv havde de aldrig set en anden arabisk familie med bopæl i Næsdal. Moren fortalte:

Når vi tager hen i supermarkedet, ser vi ingen arabere. Selv når vi tager hen på sygehuset, ser vi ingen, kun danskere. Og selv de små danske børn bliver helt overraskede, når de ser os. Min datter kan forstå, hvad de siger, når de kigger op på deres forældre og spørger: "Hvem er de? Hvor kommer de fra? Hvorfor er de klædt sådan?". Det er som om, at de ikke har set, arabere før [mild, overbærende latter]. Min datter forstår dem, når forældrene så svarer: "Det er fordi, de kommer fra et andet land".²⁷

²⁷ Igennem kapitlet stammer citater fra de palæstinensiske forældre fra båndede interviews udført med tolk, men hvor forældrenes tale imidlertid ikke er gengivet i form af tolkens oversættelse, men i form af en efterfølgende oversættelse af forældrenes direkte tale (foretaget af en dansk-/arabisktalende transskribent). I enkelte tilfælde er der tale om udtalelser stammende fra ikke-båndede, men nedskrevne memorerede samtaler, hvor familiens børn i forskellige dagligdagssituationer har oversat imellem os.

Faren, 48-årige Aalim, var traumatiseret og i behandling ved et rehabiliteringscenter for traumatiserede flygtninge i den nærmeste større by. Han havde konstante psykosomatiske smerter i skiftende dele af kroppen og fik jævnlige besvimelses- og krampeanfald, der krævede efterfølgende hospitalsindlæggelse. Under anfaldene stivnede hele Aalims krop, mens hans mund fyldtes med hvidt skum, og det ikke var muligt at komme i kontakt med ham. Anfaldenes voldsomme karakter havde stor følelsesmæssig indvirkning på familiens øvrige medlemmer, der fortalte, at de ofte græd og var bange i flere dage efter et anfald. På grund af sin tilstand var Aalim fritaget fra at følge det obligatoriske treårige sprog- og samfundsintroduktionsprogram for nyankomne flygtninge. Moren, Rabah, var ligeledes fritaget, idet hun i en alder af fyrré år var førtidspensioneret. Foruden svær depression led Rabah af en lang række fobier. Hun var angst for regn, angst for blæst, angst for at færdes ude, angst for at køre i bil, angst for mørke og angst for at være alene. Eksempelvis måtte den ældste datter, Hadia, hver aften vente med at gå i seng, indtil moren var faldet i søvn, ligesom hun måtte blive hjemme fra sprogskole for at være sammen med moren, hvis Aalim havde en tid hos lægen eller på rehabiliteringscentret. Som tidligere nævnt havde familien fem børn: Hadia, 24 år, Walid, 23 år, Omar, 16 år, Adina, 13 år og Fahim, 5 år. Hadia gik i ungdomssprogskole i den nærmeste større by en times busrejse væk, og Omar og Adina gik i folkeskole og Fahim i børnehave i selve Næsdal by. 23-årige Walid boede hos noget af morens familie i en mellemstor jysk by, hvor han arbejdede på en onkels pizzeria. Børnene talte alle godt dansk og var velfungerede og sunde og raske. Rabah ventede sit sjette barn. Dagligt beklagede begge forældre sig over smerter i hovedet og forskellige dele af kroppen. Aalim opholdt sig det meste af dagen enten i sengen i soveværelset eller på en madras på stuegulvet, hvor han sad og tog sig til hovedet, mens han drak kaffe og røg cigaretter.

Før det første introduktionsbesøg hos familien havde jeg et møde med Kommunens (på daværende tidspunkt eneste) integrationssagsbehandler, Lone. Da jeg spurgte hende, om familien kendte nogle danskere i området, som f.eks. naboerne, svarede hun: *"Nej. Og jeg tror heller ikke, at de er interesseret i at lære danskere at kende. Moren vil bare køre sit eget lille Palæstina derhjemme. Og faren vil bare gøre moren lykkelig"*. Nogle timer senere, da jeg var på vej ud til familien i en taxa, viste chaufføren sig at være formanden for Dansk Flygtningehjælps lokale frivilligruppe i området. Jeg

spurgte hende, om hun da kendte familien, som jeg var på vej hjem til. "*Jeg kender alle flygtninge her*", svarede hun i et bestemt tonefald, og fortsatte:

Alle flygtningefamilier, der visiteres til vores kommune, tildeler vi automatisk en frivillig kontaktfamilie. Men det er jo ikke alle flygtninge, der er lige lette at komme ind på livet af. Og det er jo heller ikke alle flygtningefamilier, der er interesserede i at møde nogen danskere eller deltage i noget sammen med danskere.

Jeg spurgte konkret til familien, jeg var på vej til at besøge – om *de* kendte nogle lokale danskere. Indigneret svarede hun:

Nej, overhovedet ikke! Det danske ægtepar fra frivilliggruppen, som vi havde tildelt dem som kontaktfamilie, dem havde vi endda til at hjælpe dem med at flytte fra den midlertidige bolig til deres nuværende lejlighed, og ikke så meget som den mindste interesse har de vist for at holde en kontakt med ægteparret. Nej, de er overhovedet ikke interesseret i at lære nogen danskere at kende!

Da jeg trådte ind ad døren til lejligheden, var dette min umiddelbare viden om familiens sociale liv udadtil – formanden for den lokale gruppe af frivillige flygtningehjælpere og den kommunale integrationssagsbehandlers ord om deres asocialitet og manglende interesse for deres danske omgivelser. Dertil kom min egen forudindtagede opfattelse af deres sociale liv *indadtil*, da jeg blev konfronteret med den tilværelse, de – som beskrevet – levede: Den fyrreårige førtidspensionerede, depressionslidende mor med alle sine fobier, og faren med sine anfald og smerter, kæderygende på en madras på gulvet, træt og grå i ansigtet. Og da jeg under introduktionsbesøget, efter at have tilbragt et par timer sammen med familien, bad forældrene om at beskrive en typisk dag, lød Aalims korte svar blot: "*Ingenting*". I mine tidlige feltnoter kan jeg læse, at jeg har tænkt: "Hvad har de af liv, andet end en fortsat asylcenter-tilværelse, der er fuldstændigt uændret af, at de i mellemtiden har fået asyl?". Nu havde de siddet på danske asylcentre i hele seks år og drømt om at få opholdstilladelse, og hvad var det endt med? Et liv med traumer, fobier, depression, fysiske smerter, social isolation, intet lokalt netværk og

ingen danskkundskaber eller udsigt til sådanne, da ingen af forældrene nogensinde vil komme hverken i sprogskole eller på arbejdsmarkedet.

Men som tiden gik, fandt jeg ud af, at forældrene skam *havde* et liv. Et *godt* liv, ifølge dem selv. For det første havde de, med deres egne ord, frihed og en indre ro, hvilket de ikke havde haft i Libyen. Aalim fortalte:

I Libyen oplevede vi libyerne behandle os langt værre end libaneserne nogensinde har gjort. I Libyen bliver man som palæstinensisk flygtning ikke behandlet som 2. eller 3. klasses menneske ligesom i Libanon, men som 20. klasses. Man har ingen rettigheder og bliver ikke respekteret eller betragtet som et menneske.

Aalim fortalte, at han i Libyen aldrig havde vidst, om huset var plyndret eller familien fængslet, når han kom hjem om aftenen. Endvidere havde de nu heller ikke længere – som i årene på asylcentre – angsten hver dag for, at det danske politi skulle sende dem tilbage til dette hverdagsscenarium. Han forklarede:

I Libyen bar man hele tiden en frygt på sig, når man forlod sit hjem. Libyere slår én ihjel som at slukke for en cigaret. Her er der ro! Jeg har ingen tanker om mit hjem, når jeg forlader dette. Jeg føler en tryghed, uanset hvor langt væk jeg er fra mit hjem. Her føler man virkelig friheden.

Denne tryghed og frihed, som forældrene oplevede i deres nuværende liv, hang desuden sammen med noget andet væsentligt – nemlig visheden om, at deres *børn* nu havde fået en fremtid. Denne vished udgjorde i høj grad selve den eksistentielle sammenhængskraft i forældrenes tilværelse. Som Aalim eksempelvis svarede, da jeg spurgte ham, hvilke forestillinger han havde gjort sig om Danmark før sin afrejse:

Jeg forestillede mig dét, som man plejer, når man flytter fra ét land til et andet. Jeg havde en forhåbning om at få mulighed for at skabe en bedre fremtid – at kunne forbedre vilkårene for min familie. Dét er det, man ønsker sig mest: en fremtid for børnene, hvor de kan leve i fred og føle en tryghed. En sådan fremtid har de fået.

I den palæstinensiske familie bidrog forældre-børn-relationen med andre ord til en personlig oplevelse hos forældrene af, at deres nuværende liv gav mening og havde et værd, og forældre-børn-relationen kunne således siges for forældrene at have en integrerende virkning. Når jeg her bruger ordet 'integrerende', skal dette forstås som en indre, personlig integritet i form af *tilstedeværelsen af mening og sammenhæng i tilværelsen inden for deres nuværende danske omgivelser*, og altså ikke som en mere ydre, samfundsmæssig integration, der rettere handler om socialt og økonomisk at bidrage til samfundet ved at tage aktivt del i sine omgivelser som medborger. Som vi skal se, er disse to niveauer – forældrenes personlige integritet indadtil og en mere politisk defineret samfundsmæssig integration – imidlertid tæt internt forbundne.

"Vi har aldrig mødt en sur dansker"

Ligesom det gjaldt for studiets øvrige familier, eksisterede der en række dagligdagsforhold, som de palæstinensiske familiemedlemmer var stærkt utilfredse med, og som de mente burde være anderledes. Eksempelvis udtrykte de ofte et stort savn af deres herboende slægtninge og var kede af at være blevet boligplaceret i en helt anden region af landet end dem. I perioder, hvor faren led af mange anfald eller var hospitalsindlagt, intensiveredes dette afsavn. På samme måde klagede familiemedlemmerne ofte over den pressede økonomiske situation, som den lave introduktionsydelse afstedkom, og de gav udtryk for generelt at have store vanskeligheder med at få enderne til at mødes i dagligdagen. Desuden var de misfornøjede med deres bolig, hvis størrelse de fandt utilstrækkelig i forhold til antallet af familiemedlemmer, og hvis almene stand, de derudover fandt utilfredsstillende.²⁸ Hverken familiens voksne eller børn holdt sig tilbage for at gøre mig opmærksom på disse forhold, men på et mere overordnet plan transformerede deres utilfredsheder sig

²⁸ Eksempelvis var væggen i sekstenårige Omars soveværelse kraftigt angrebet af skimmelsvamp. Imidlertid var det først efter at have boet i lejligheden i ni måneder, at familien gennem en vicevært blev bekendt med farligheden af dette. Omar led af daglig træthed og hovedpine, hvilket med stor sandsynlighed kunne tilskrives dette skimmelsvampeangreb. Efter at have besøgt familien igennem tolv måneder, afventede de fortsat, at Kommunen – som den ansvarlige for deres indkvartering – skulle reagere på deres (og mine) mange henvendelser om at foretage sig noget i sagen. Imens fortsatte den fysiske eftervirkning af skimmelsvampen med at påvirke Omars skolefremmøde, og dette fik til sidst hans klasselærer til at tage sagen i egen hånd: hendes mand var ansat i Kommunens Miljø- og Teknikforvaltning, og på denne baggrund så sagen, ved feltarbejdets afslutning, omsider ud til at tage en start.

aldrig til en decideret misfornøjelse rettet mod det danske samfund som sådan. I modsætning til hvad der eksempelvis var tilfældet i relation til den sudanesiske informantfamilie (jf. forrige kapitel), bevidnede jeg med andre ord aldrig, at sådanne ”utilfredsstillende” forhold blev tolket som en art ringeagtelse af dem som flygtninge fra samfundets side, eller at de var med til at generere en egentlig mistillid til Danmark, den danske befolkning og det danske system. Som jeg skal belyse, nærrede de palæstinensiske familiemedlemmer tværtimod en ganske stærk tillid til deres danske omgivelser og tænkte, stort set, altid positivt om disse.

Aftenerne tilbragte familien samlet i stuens sofa-arrangement, hvor de drak te, så arabisk tv og snakkede. En sådan aften, i begyndelsen af feltarbejdet, fortalte familiemedlemmerne i munden på hinanden, at de aldrig havde mødt en sur dansker:

Alle danskere er så søde. Alle her i byen smiler til os og hilser pænt på os. Alle steder vi går hen, har vi kun mødt smil, især fra ældre. De siger ”hej”. Folk er venlige. Vi har aldrig oplevet nogen kigge nedværdigende på os. Vi har aldrig følt os diskrimineret af nogen her i Danmark. Kun én politimand i Udlændingestyrelsen. Men ud over ham har vi har aldrig mødt en sur dansker. Man føler, at man er velkommen, og at de accepterer én.

Og nogle timer senere, efter sammen at have bladret i familiens fotoalbums, set en arabisk sæbeopera og talt om andre ting, sluttede moren aftenen af med følgende kommentar:

I Danmark føler man, at man er et menneske med samme rettigheder. Man føler ikke, at der er nogen forskelsbehandling overhovedet. Vi er alle ens. Siden vi langt om længe fik asyl, har vi ikke følt, at der var nogen forskel. Vi takker Gud for dette og håber, at vi fortsat kan være her – Inshallah! [om Gud vil].

I den efterfølgende tid sammen med familien forekom lignende spontane, begejstrede udtalelser om danskere – og det danske samfund – hyppigt.

En aften spurgte jeg Aalim og Rabah, hvorfor de ikke havde været interesserede i at holde en kontakt med det ældre frivillige ægtepar, som havde hjulpet dem med at

flytte, og hvorfor de ikke var interesserede i at lære nogen af naboerne i det lille lejlighedskompleks at kende. De svarede, at de fire-fem gange, ægteparret havde besøgt dem, var de kommet i dagtimerne, hvor børnene ikke havde været hjemme. De havde således ikke rigtigt kunnet kommunikere sammen, og derudover – sagde de – havde de ”ikke rigtigt sagt dem noget”. Om selve naboerne fortalte de, at disse alle var enlige unge mennesker, uden familie og børn, og at der desuden var en meget stor flyttfrekvens iblandt dem. De sociale omgivelser, som indtil videre havde været tilgængelige for forældrene i form af det ældre ægtepar og de nærmeste naboer, havde med andre ord ikke kunnet bekræfte den identitet som ’familie’, de selv oplevede at have. Men det var som om, at de ikke havde ret til at fravælge en given social omgivelse i tilfælde, hvor de ikke fandt, at denne gensidigt kunne konfirmere deres egen selvoplevede, foretrukne identitet. Som nye flygtninge i lokalsamfundet forventedes de derimod at interessere sig for alle sociale omgivelser, de blev præsenteret for eller boede tæt på. Ellers tolkedes det som arrogance eller ligegyldighed – eller at man bare ville køre ”sit eget lille Palæstina”.²⁹

Set fra for eksempel Rabahs eget synspunkt, så virkeligheden imidlertid noget anderledes ud, idet hun netop ofte savnede selskab og kontakt med omverdenen uden for hoveddøren. Hun fortalte:

Rabah: Jeg føler, at alt er ”trummerum” her – dagene og nætterne er ens. Vi besøger ikke nogen, og der er ingen, som besøger os.

Ego: Er du ked af dét?

Rabah: Man bliver ikke ked af det – man keder sig bare utroligt meget.

Ego: Du føler dig ensom?

Rabah: Ja, man føler sig isoleret, når der ikke er nogen, som kender til dig eller kommer og banker på din dør for at spørge efter dig. Jeg bliver så glad når min yngste søn på fem år kommer hjem fra børnehaven sammen med hans ældre

²⁹ I taxaen på vej til det første besøg hos familien udtrykte formanden for den lokale flygtningefrivilligruppe på lignende vis irritation over, at når der for eksempel havde foregået et fællesspisningsarrangement for lokale flygtninge og danskere (arrangeret af frivilligruppen), og der i den forbindelse var blevet taget fotos, som skulle i lokalavisen, da ville flygtningene som regel have, at man spurgte dem om lov først – hvorefter de så ofte sagde nej. Denne ”manglende” ret til ikke at ønske fotos af sig selv bragt i lokalavisen, på baggrund af at have deltaget i et fællesspisningsarrangement, kan på samme måde ses som et udtryk for, at flygtningene ofte ikke var tilskrevet den samme ”ret” som andre lokale indbyggere til selv at forvalte, hvornår – og over for hvem – de ønskede sig socialt tilgængelige (her, i form af at optræde med foto i lokalavisen).

søskende, for så ringer han altid på døren, fordi han synes det er sjovt. Og så bliver jeg så glad og overrasket over, at det pludseligt ringer på vores dør! [høj latter].

Ved flere lejligheder gjorde familien mig da også opmærksom på, at jeg var den første dansker, der gennem længerevarende samtale havde spurgt ind til deres liv, hverdag og historie, men hvor samtalen ikke samtidigt havde haft relation til en form for fremsætning af krav eller forpligtigelser, sådan som ellers havde været kendetegnende for de længerevarende samtaler, de havde haft med danskere (i form af f.eks. ansatte på asylcentre og kommunale sagsbehandlere i Næsdal).

”Vi har aldrig mødt en sur dansker!”. Det slog mig, da jeg hørte denne udtalelse, at danske indbyggere i Næsdal ikke anede, hvor positivt familien tænkte om dem; og omvendt – at familien samtidigt ikke anede, hvor samfundsmæssigt ”asociale” mange i Næsdal muligvis opfattede *dem* (den lokale integrationssagsbehandler og formanden for den lokale flygtninge-frivilligruppe inklusive). Men fordi forældrene som belyst oplevede, at deres liv gav mening og havde et værd – i kraft af, at deres *børn* nu havde en fremtid – skabtes et overskud til at føle tillid til og være positivt stemt over for det danske samfund og dets befolkning. Dette var en positiv indstilling til Danmark, som på mange måder forplantede sig til familiens børn og unge. Nedenstående eksempel stammer fra en samtale med den 24-årige datter, Hadia, og hendes 13-årige søster, Adina:

Hadia: Jeg hører tit andre udlændinge i Danmark sige, at der er meget racisme i Danmark. Men hvis der er racisme her i Danmark, så er det fordi, at udlændinge laver mange problemer og meget ballade. Derfor bliver danskere racister. Der er måske racister her i Danmark, men det har ikke været imod mig. Jeg har aldrig oplevet det. Her i Danmark respekterer de mennesker. De kigger ikke sådan... ”hvor kommer han fra, hvad tænker han, eller hvilken religion har han”. De tænker ikke sådan. For dem er det bare et menneske. Ikke som i Libyen. Men flygtninge her i Danmark, hvis de for eksempel går til butikken og stjæler, så *må* der jo komme racister! Det er klart. De bor her i Danmark. De skal respektere Danmark og danskere.

Adina: Ligesom dem, der [under ”Mohammed-krisen”] brændte danske flag af i København! Det er derfor, der er racister. Hvis jeg kommer og siger ”Se, jeg har lige

tegnet Jesus”, så gør danskerne slet ikke noget. Der er sådan en frihed her i Danmark.

Hadia: Man ser tit muslimer i tv slå nogen ihjel og råbe ”Allah!”. Men det er *virkelig* forbudt i vores religion at slå ihjel. Jeg bliver sur, når jeg ser nogen på tv halshugge nogen og råbe ”Allah!”. Det er muslimers egen skyld, at en dansker tegner sådan en tegning [den berømte tegning af Mohammed med en bombe i turbanen]. I stedet for at brænde flag af i København skulle de hellere tale sammen med danskere og forklare dem om vores religion – at vold og terror er forbudt – sådan at danskerne kan respektere dem mere. Men hvis muslimerne i Danmark aldrig gør dette, og folk bare ser bomber og ”Allah!” i tv, så er det da klart, at danskere tror, at dét er Islam, og at de bliver racister. Men dette er muslimernes eget ansvar! Jeg kan ikke sige én eneste dårlig ting om Danmark. De respekterer mennesker – dét er nok.

Familiens medlemmer, voksne som børn, var med andre ord meget positivt stemt over for Danmark og den danske befolkning. Vælger man imidlertid at betragte familiens overhoveder, Aalim og Rabah, ud fra en rent *integrationspolitisk* tilgang, kunne disse dog siges at være relativt ”uintegrerede” i det danske samfund. Dette vil sige, set ud fra parametre såsom ’selvforsørgelse’, ’beskæftigelse’, ’dansk kundskaber’ og ’kontakt med danskere i hverdagen’, hvilket alene udgør fire ud af den danske regerings ’syv kriterier for vellykket integration’, og ingen af hvilke forældrene kunne siges at ”opfylde”. Men set fra forældrenes eget ståsted oplevede de, at deres børn nu havde fået en fremtid, og gennem dette intergenerationelle rationelle skabtes en personlig integritet hos forældrene, forstået som oplevelsen af en mening og sammenhæng i tilværelsen. Netop ud af denne personlige integritet – oplevelsen af at deres liv gav mening og havde et værd – fremvoksede forældrenes overskud til at kunne føle tillid til og være positivt indstillet over for det danske samfund. Som vist var dette en tillid og positiv indstilling til livet i Danmark, som forældrene i bredt omfang gav videre til deres børn, og på denne måde kom forældrenes oplevelse af personlig integritet til at hænge tæt sammen med en mere politisk defineret samfundsintegration på sigt.

"Our children will grow very stubborn here": den sudanesiske familie som case

Ved feltarbejdets begyndelse var det som nævnt seks måneder siden, at den kristne sudanesiske familie var ankommet til Danmark fra en flygtningelejr i det nordlige Uganda. Her havde moren været hjemmegående, mens faren i perioder havde arbejdet som pedel på flygtningelejrens skole. I landsbyen Fuglestrup (400 indb.) i Næsdal Kommune, hvor de blev boligplaceret, boede familien og den ældste datter, Rachel, på hver deres etage i en stor ældre murstensvilla ud til landsbyens gennemfartsvej.

Anskuet ud fra de politisk definerede integrationsparametre kan den sudanesiske familie umiddelbart siges at have langt mere 'integrationspotentiale' end den palæstinensiske familie: Forældrene, 44-årige Emmanuel og 42-årige Miranda, var sunde og raske, og fulgte begge, ligesom den voksne datter Rachel, det obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram i den nærmeste større by. Emmanuel arbejdede hårdt i sprogskolen, og sad ofte på biblioteket i weekenden og efter skole og lærte sig EDB. Desuden studerede han ofte i danske 'læs-og-forstå'-bøger under den halvanden time lange bustur frem og tilbage fra sprogskole hver dag. Begge forældrene ønskede sig brændende så snart som muligt at komme i arbejde, så de kunne forsørge sig selv. Og de beklagede ikke at kende nogen naboer eller andre indbyggere i landsbyen, ud over et ældre dansk ægtepar, som udgjorde initiativtagerne til områdets lokale flygtninge-frivilligruppe, og som i det daglige fungerede som familiens frivillige kontaktpersoner i forskellige praktiske henseender. Derudover deltog forældrene meget gerne i de forskellige arrangementer for flygtninge og lokale danskere, som frivilligruppen arrangerede (som f.eks. julestue eller udflugt til zoologisk have). Med andre ord udviste forældrene en bred vilje til og intention om at "integrere sig". Dette gjaldt både i relation til 'dansk kundskaber og uddannelse', 'beskæftigelse', 'selvforsørgelse' og 'kontakt til danskere', hvilket udgør hele fire ud af den danske regerings syv målkriterier for "en vellykket integration".

Efter at jeg igennem et stykke tid havde fulgt familien i dens dagligdag inden- og uden for hjemmet og dens lokale omgivelser i Fuglestrup, blev en skepsis blandt de voksne familiemedlemmer over for at skulle leve i Danmark imidlertid tydeligere og tydeligere. Som det fremgik af Kapitel 3, fandt de voksne familiemedlemmer det vanskeligt at have forladt deres velkendte sociale miljø og tidligere måder at praktisere

deres hverdag på, og de havde generelt svært ved at finde sig til rette inden for deres nye danske omgivelser. Som vi så, hang dette i høj grad sammen med dét ikke at være omgivet af et netværk af etablerede slægtninge, som i dagligdagen kunne fungere som sociale mediatorer mellem familien og det omgivende danske samfund: dels i forhold til at opbygge en fortrolighed med danske hverdagsrutiner og implicitte normer for familieliv, dels i forhold til generelt at opbygge en tillid til det omgivende danske velfærdssystem. Endvidere spillede savnet af konkrete familiemedlemmer i Uganda en rolle, kombineret med disse familiemedlemmers samtidige skuffelse over dem som slægtninge, idet de ikke kunne indfri de forventninger om remitter, som blev stillet til dem. Som belyst var ovennævnte problemstillinger alle på forskellig vis centreret omkring akkurat familiens børn og omkring 'forældreskab'. Som jeg i indestående kapitel videre skal uddybe, var forældre-børn-relationen med andre ord central for de voksne familiemedlemmers oplevelse af dét at skulle bosætte sig og finde sig til rette i Danmark. Dette var ikke mindst tilfældet – skal jeg vise – i kraft af et intergenerationelt rationale, som betød, at de voksne familiemedlemmer bedømte succesen af deres migrationshandling ud fra, hvad fremtiden lovede for deres børn. Gennem en beskrivelse af en situation fra familiens liv i Fuglestrup, skal jeg nedenstående belyse måderne, hvorpå forældrenes stræben efter en bedre fremtid (i form af social og økonomisk mobilitet) blev omsat til hverdagslig praksis gennem børnene. Hvor tilstedeværelsen af en intergenerationel logik for de palæstinensiske forældre som belyst affødte en generel skabelse af mening, tillid og fremtidshåb i forhold til deres nuværende liv i Danmark, da blev udfaldet af den samme logik, som vi skal se, et andet for den sudanesiske familie.

Fortællingen om Barbara

En dag, to måneder inde i feltarbejdet, da jeg kom hjem til den sudanesiske familie efter ikke at have besøgt dem i nogle uger, var sekstenårige Barbara pludseligt blevet fjernet af Kommunen og anbragt uden for hjemmet. Emmanuel var ude af sig selv og fortalte, at Barbara igennem et stykke tid havde kærestet med en 22-årig sudanesiske fyr i området, som var kommet dertil som enlig flygtning med samme fly fra Uganda som dem selv. En morgen, hvor Barbara ikke var kommet hjem efter at have besøgt kæresten, havde Emmanuel oprørt kontaktet det lokale politi for at spørge, hvad den juridiske

aldersgrænse var for at gifte sig i Danmark. For Emmanuel udgjorde dét at gifte sig og dét at have en kæreste to sider af samme sag. "*If you have a boyfriend, that is, have sex, then you must marry the person concerned*", forklarede han mig oprevet. Intetanende om dette ræsonnement havde politiet svaret ham, at man skulle være atten år for at gifte sig i Danmark, men havde således ikke nævnt noget om selve den seksuelle lavalder på femten år. Emmanuel havde derfor tænkt, at hans sekstenårige datter gjorde noget ulovligt, og at hvis han – som hendes far – ikke gjorde alt, hvad der stod i hans magt for at forhindre dette, så var det i virkeligheden *ham*, der brød loven.³⁰ Han havde derfor kontaktet politiet igen for at høre, hvad han kunne gøre for at undgå, at Barbara overnattede hos kæresten, og de havde svaret, at hvis han ikke brød sig om, at hun ikke kom hjem og sov, kunne han jo ikke gøre så meget andet end at forsøge at undgå, at hun forlod huset. Og det havde han så gjort: Emmanuel fortalte, hvordan han samme aften havde bundet Barbaras fødder og hænder med en ledning, slået hende adskillige gange med et bælte og derefter låst døren til hendes værelse. Næste dag i skolen havde Barbara fortalt sin lærer om episoden, hvorefter Kommunen blev underrettet. Samme eftermiddag var pigen blevet fjernet og midlertidigt anbragt hos en dansk plejefamilie i en lille landsby med cirka firs indbyggere, otte kilometer fra familiens hjem i Fuglestrup.

Jeg spurgte Emmanuel, hvorfor han var imod datterens kæresteri. Han gav mig to grunde: For det første kom den unge sudanesiske fyr fra samme klan som dem selv, hvorfor der eksisterede et giftetabu imellem dem. For det andet ønskede han ikke, at datteren i en alder af seksten år skulle gifte sig og have børn nu, men at hun skulle få sig en uddannelse først. Fortvivlet forklarede han mig:

Nowadays you are worth nothing if you do not have an education and therefore something you are good at. Without education, other people will not consider you. You will not even develop yourself, because no one will want you. Employment is the one to solve all problems! But if you escape from reading and learning, you will

³⁰ I Uganda eksisterer en såkaldt "*defilement law*" (altså, direkte oversat, en lov vedrørende "tilsmudsning" eller "besudling"), som tilskriver, at en mand, der har seksuelt samkvem med en pige under 18 år, kan straffes med fængsel (se, Meinert 2003: 193). Denne lovgivningsmæssige praksis i Uganda kan yderligere have tjent til at forvirre faren.

not be employed and, hence, you will not be fine. So, the only future for my children will be to learn and to be employed.³¹

I farens egen generation – fortalte han mig – blev piger, ligesom Barbaras egen mor, meget tidligt gift og fik ingen uddannelse. Emmanuel drømte om, at det skulle gå hans datter Barbara anderledes, kan ses som udtryk for en *integrerende* holdning i forhold til et omgivende samfund, hvor man i dag ”ingenting er værd uden en uddannelse”, som han udtrykte det. Grundet Emmanuel endnu manglende fortrolighed med (og tillid til) danske normer for legitim børneopdragelse, kom det, der fra Emmanuel side var intenderet som et brud med hans egen generations opvækstbetingelser, imidlertid til i stedet at udmønte sig som en *dis-integrerende* proces i forhold til omgivelserne. Dette var ikke mindst tilfældet i forhold til familiens professionelle omgivelser over for hvem, faren følte, at hans navn var blevet ødelagt. Eksempelvis, fortalte han, havde Lone – den lokale integrationssagsbehandler – sagt til ham, at han var et dårligt menneske. Men også i forhold til Sudan og Uganda følte Emmanuel, at hans renommé havde lidt skade, idet han var sikker på, at det dér allerede var rygtedes, at datteren var kæreste med en fyr fra samme klan (via de øvrige sudanesiske familier, som ankom til Danmark fra det nordlige Uganda på samme tid, og som nu var spredt ud over den pågældende landeregion).

I månederne efter anbringelsen af Barbara uden for hjemmet var jeg tilstede under en række møder mellem Barbaras forældre og forskellige sagsbehandlere fra bl.a. Næsdal Kommunes Børne- og Ungdomsforvaltning.³² Dagsordenen for møderne, der fandt sted i hjemmet, var oftest todelt: dels bestod den i at spørge ind til den konkrete baggrund for konflikten mellem forældrene og Barbara, samt i at forklare, hvorfor man havde været nødsaget til at fjerne hende; dels bestod den i at oplyse forældrene om

³¹ For en etnografisk diskussion af måderne, hvorpå skolegang og uddannelse i det rurale Uganda generelt forbindes med en lys fremtid – i form af social og økonomisk mobilitet – og med fænomener som modernitet, urbanitet og moralitet, se Meinert 2003, samt Whyte 1997.

³² Hvor Emmanuel, ud over et meget begrænset dansk, både talte sit modersmål *kuku*, to øvrige sydsudanesiske dialekter, Khartoum-arabisk, swahili, en række nordugandiske dialekter og engelsk, talte og forstod Miranda derimod udelukkende *kuku*. Da der som tidligere omtalt ikke fandtes nogen personer i hele regionen, som både beherskede *kuku* og dansk, fandt møderne med Kommunen derfor enten sted på engelsk (uden brug af tolk) eller på Khartoum-arabisk (med brug af en nordsudanesiske tolk). Da Emmanuel som regel kun på sporadisk vis oversatte for Miranda undervejs, betød dette, at Miranda ikke kunne deltage kommunikativt i møderne. Denne manglende mulighed for reelt at kunne tage del i møderne – omhandlende fjernelsen af hendes egen datter – var kilde til stor frustration for hende.

danske opdragelsesnormer og dansk teenageliv. Allerede under førstnævnte punkt – baggrunden for konflikten, og hvad faren havde foretaget sig i forhold til Barbara – kørte møderne som regel i hårdknude. Definitionen af hvad det vil sige 'at slå', viste sig ganske enkelt for divergerende parterne imellem til, at en egentlig dialog videre kunne etableres. Under et møde stillede en sagsbehandler eksempelvis Emmanuel spørgsmålet *"Why did you beat her?"*, hvortil Emmanuel med et overrasket ansigtsudtryk blot svarede: *"I didn't beat her. What I did, was only protecting her. When I beat a child, the child cannot even walk to school the following day! So, I did not beat her. I only used a small belt"*. I forhold til sidstnævnte punkt – danske opdragelsesnormer og dansk ungdomsliv – lykkedes det heller aldrig parterne at nå til en fælles forståelse. Tilsammen affødte dette som regel, at den enkelte sagsbehandler opgav og efterfølgende overdrog sagen til en anden, hvorfor sagsbehandleren fra møde til møde oftest var en ny. De forskellige sagsbehandlere forsøgte at forklare forældrene, at det i Danmark var almindeligt, at piger i Barbaras alder havde en ungdomskæreste, og at dette hverken betød, at de unge ikke fortsatte deres skolegang og uddannelse, eller at de skulle gifte sig. Heri lå det gerne underforstået, at Barbara var i sin fulde ret til at fortsætte med at se sin kæreste, og at forældrene gjorde klogt i at forlige sig med denne tanke, hvis Barbara skulle ønske at flytte hjem igen. Forældrene udviste dog mest af alt blot frygt og afstandstagen over for denne mulighed. Samtidigt følte de dog stor frustration over Barbaras fjernelse og ønskede hende tilbage til hjemmet, hvilket placerede dem i et følelsesmæssigt stort dilemma. I et studie udført blandt cambodjanske flygtningefamilier i USA, beskriver antropologen Aihwa Ong på lignende vis, hvordan forældrene ofte følte sig presset til at følge en vestlig "dating-kultur", der lagde op til serielt monogami og så ungdomskæresteri som en træning i at sige fra og lære sine seksuelle grænser at kende (2003: 178ff.). Som det ligeledes gjorde sig gældende i relation til de sudanesiske forældre, havde samtalerne mellem de cambodjanske flygtningeforældre og deres sagsbehandlere derfor ikke kun karakter af udredning af konkrete konflikter, men også af en helt bestemt måde at søge at undgå lignende konflikter på i familierne fremover:

The experts went beyond punishment for child abuse to what seemed to the parents to be the destruction of their authority as parents. Over time [...] the focus of the officials' concerns shifted from child abuse to letting children go out dating; they had to become like mainstream American parents (ibid.: 185).

I tiden efter Barbaras anbringelse uden for hjemmet talte jeg ved flere lejligheder med Emmanuel om, hvordan han planlagde at forholde sig til Barbara, herunder til hendes kæresteforhold, hvis hun flyttede hjem igen. Som regel svarede Emmanuel mig med sorg i blikket, at Barbara nu kunne gøre, hvad hun ville, og at hun med sine handlinger havde givet udtryk for, at hun nu mente at kunne klare sig selv og ikke længere havde brug for hans faderlige rådgivning. Han forklarede:

I advised her, but she failed to take my advice. So, now let her do whatever she wants. It's upon her alone now. I am not going to ask her about this boyfriend. She should have to feel for herself. Even if she comes home, I am not going to talk with her concerning this problem. Because I am not the one sending her away from the home, she is the one sending herself away, and she is only associating with the Kommune now. So I will not interfere with her any longer. I have given up! I sign out now. If she comes back, I just welcome her. If she doesn't, I just remain.

Endvidere pointerede Emmanuel adskillige gange med frustration i stemmen, at Kommunen desuden lod til at have overtaget ansvaret og myndigheden over Barbara, og hermed også retten til at bestemme over hende, og at hans oplevelse var, at dette fortsat ville være tilfældet, såfremt Barbara flyttede hjem igen. Han formulerede det således: *"It is no longer in my hands what is going to happen. She now belongs to the Kommune, not to me"*.

"Africans listen by beating"

Som jeg har belyst frem til nu, var der mange faktorer involveret i skabelsen af de sudanesiske forældres samlede oplevelse af, hvor deres genplacering fra en flygtningelejr i det nordlige Uganda til en landsby i det rurale Jylland havde bragt dem i

forhold til ønsket om en grundlæggende bedre fremtid. Dette var faktorer som konflikter med børnehavepædagoger, skolelærere og kommunale integrationsmedarbejdere (vedrørende forskellige hverdagspraktikker såsom madpakker, afhentning af børn i institution, deltagelse i fritidsklub m.v.), ærgrelse over de stramme danske familiesammenføringsregler, og skuffelse over deres bolig og over ikke at være i arbejde og tjene deres egne penge. Den faktor, der i allerhøjeste grad influerede på de voksne familiemedlemmers tro på en god og lykkebringende fremtid for familien i Danmark, var dog den eksisterende forskellighed i hverdagslige opdragelsesrutiner – eller mere præcist formuleret: den forskellige forståelse af hvilke opdragelsesmetoder, der skaber – og ikke skaber – et velopdraget, respektabelt og harmonisk voksent individ. Det følgende er fra en samtale med familiens ældste datter, 22-årige Rachel, mor til femårige Andreas og treårige Sam:

Rachel: This law that you cannot hit your children, if they do something wrong, that one, it's not a good law, because in Uganda... I mean, Africans listen by beating! If you don't beat them... even me, when I was young I was beaten... but beating is not killing. Even though you beat a child, the child will not die. You want him to become a good person, and not that you are beating him to die. It's *not* like that. You beat him, so that he can *listen* what he has done wrong! But here they say that you are not going to beat a child. "Oh, you are not going to do this and this... and if you do this the children will be taken away" and so on. But now, what is the solution for the children? I don't understand that law... because even though you talk with the children with *mouth*, even *then* sometimes here they say that you are disturbing the children. But that is *not* a way! If they do a *wrong* thing, they have to be beaten! If a person does a mistake, you must be punished. Yeah! But if I beat them, Andreas will go and tell them in the kindergarten that "Oh, I was beaten yesterday".

Ego: Because he knows about this law?

Rachel: Yeah, the teachers there told them, that children must not be beaten. And that if your mother beats you, you should come and tell us.

Ego: How do you know that?

Rachel: One day I was... Andreas, he use to urinate in his clothes... *all the time*, and then I beat him... with my... even I did not beat him *too* much, I just *slapped* him and he went to kindergarten and told them that he was beaten. So when I went to the

kindergarten the teacher said that if I beat Andreas again, they will come and collect Andreas and Sam and they will take them to another place.

Ego: So when your father was beating Barbara some months ago, and she was taken away, you were angry at the social workers?

Rachel: Yeah! Because that one is not for the law to decide! Africa is also a... this one... democratic place... Uganda, it's a democratic place, yeah, but it's *not* like this one. They allow you to beat your child with *reason*, not that you beat a child without reason. If you beat a child without reason, they can punish you. But if you beat your child with a reason, they cannot do anything, because they know that if the child is doing a wrong thing, and if he is not being punished, the child will grow *bad*. Hm! This Danish people... their children will grow not good. My children will grow *very very* stubborn here, and they will not listen *anything* if they grow here... If they reach, let's say, fifteen years in Denmark, I don't know whether these children will be good persons.

I et studie af skole, sundhed og hverdagsliv i det nordlige Uganda, beskriver antropologen Lotte Meinert, hvordan forældre og lærere generelt opfatter disciplinering som den vigtigste kompetence, børn skal opnå ved at gå i skole, og hvordan børnene kun anses at kunne udvikle sådan disciplin gennem fysisk afstraffelse. Meinert skriver:

Physical punishment of children [...] is regarded as a necessity, not only in school, but as part of everyday socialization in the family. It is widely believed that children need to be beaten and punished in order to "become proper persons" and not "grow wildly as bushes" (2009: 75).

Meinert beskriver endvidere, hvorledes en lov fra 1996, som forbyder fysisk afstraffelse i de ugandiske skoler (med mindre de enkelte forældre har givet deres tilladelse), har ført til dyb frustration blandt mange skolelærere, der ikke længere ser noget håb for børns skolegang og generelle tilegnelse af disciplin (ibid.: 76). På samme måde var Rachel, som mor, overbevist om, at de rammer, inden for hvilke, hun skulle opdrage sine børn i Danmark – jævnfør, det retslige forbud mod at slå børn – i sig selv ville ødelægge hendes børn og udvikle dem til "dårlige" mennesker (jvf. "*they will grow bad*", "*they will grow not good*", "*they will grow very stubborn*", "*they will not become good persons*").

Følgende udtalelse fra Rachel, Barbara og Ivans mor, Miranda, illustrerer yderligere dette rationale. Jeg skal i den sammenhæng understrege, at spørgsmålet Miranda besvarer, ikke var stillet i en kontekst relateret til børneopdragelse, men derimod udsprang af en bredere generel sammenhæng:

Ego: Hvilken fremtid håber du, at dine børn får i Danmark?

Miranda: Jeg har mistet alt håb. Ser du, da vi kom, fortalte sagsbehandleren os, at det ikke er ligesom i Afrika, hvor forældrene bestemmer, men at her bestemmer børnene også. Og at det ikke er tilladt at straffe dem, hvis de opfører sig forkert. Så jeg har mistet alt fremtidshåb. Mine børn vil blive ballademagere. Jeg har intet håb tilbage for dem.³³

I et kvalitativt studie af vestindiske immigrantfamiliers møde med det amerikanske samfund beskriver sociologen Mary C. Waters på samme vis, hvordan problemstillinger i forhold til opdragelse og disciplinering af børn spillede en yderst central rolle i forældrenes liv. Waters skriver:

The parents we spoke with believe that physical punishment is the best way to deal with a child who has misbehaved. They are shocked that this is unacceptable in the United States, and consistently told us that it was one of the most disturbing aspects of living in this country. Over and over again, [...] the issue of corporal punishment and its apparent unacceptability in the United States was described as a very serious problem. That the state can dictate that a parent cannot beat a child is seen by these parents as a real threat to their ability to raise their children correctly (1999: 220) (se også fx Kibria 1993; Pessar 2003; Stepick & Stepick 2003; Suarez-Orozco & Suarez-Orozco 2001; Waters & Sykes 2009).

³³ Samtaleuddraget er baseret på et interview udført ved hjælp af en yngre *kuku*-talende kvinde som tolk. Kvinden, der var bosat andetsteds i landet, og som familien ikke var bekendt med forud for hendes besøg, havde jeg til lejligheden betalt for at komme langvejsfra, idet dette udgjorde min eneste mulighed for at kunne kommunikere med Miranda uden tilstedeværelsen af hendes mand eller børn som oversættere.

Ligesådan beskriver Aihwa Ong (2003: 168-191), hvordan de cambodjanske flygtningeforældre, hun deltagerobserverede iblandt i USA, havde vanskeligt ved at tilegne sig de verbale, ikke-fysiske afstraffelsesformer, som deres amerikanske socialarbejdere søgte at lære dem gennem en reformering af selve deres forælder-barn-opfattelse. Samtidigt praktiserede socialarbejderne en terapeutisk tilgang over for børnene, der fokuserede på at hjælpe disse med at udvikle deres selvidentitet. Forældrene var utilpasse og utrygge ved på denne måde at skulle behandle deres børn som jævnbyrdige og promovere deres individuelle ønsker uagtet familiens kollektive interesser (og herunder altså også, som tidligere nævnt, at skulle acceptere, at deres teenagebørn havde ungdomskærester). Ong beskriver således, hvordan der under socialarbejdernes proces med at lære forældrene om børns rettigheder samtidigt fandt en grundlæggende demoralisering af forældrene sted, idet disse oplevede det sådan, at de nu blot havde mistet alle deres egne rettigheder. Ifølge Ong erfarede forældrene med andre ord et massivt tab af autoritet og kontrol og talte ofte om "at miste deres børn" til en omverden præget af "kaos" og "ballade".

Som det er fremgået gennem casen, var forældrene i den sudanesiske familie på samme måde overbevist om, at deres børn – hvis de fortsatte med at vokse op i det danske samfund, hvor fysisk afstraffelse ikke er lovligt – ville komme i problemer og ende som "ballademagere" og "dårlige mennesker". Denne overbevisning så ud til at erodere hele forældrenes fundament for at kunne forestille sig en god og lykkebringende fremtid for familien i deres nye land (jf. *"Jeg har mistet alt håb"*). Dette skyldtes, at selve dette fundament for at kunne forestille sig en sådan fremtid netop var forankret i en intergenerationel rationalitet, som betød at forældrene i meget høj grad bedømte familiens sociale mobilitet – og succesen af hele migrationsprocessen som sådan – ud fra udsigterne for, hvorvidt *næste generation*, børnene, ville vokse op til moralsk respektable individer.

"The youth have the burden of being the future": sammenhænge mellem generation, forældreautoritet og fremtidshåb

Med udgangspunkt i etnografiske situationsbeskrivelser fra studiets henholdsvis palæstinensiske og sudanesiske familie har jeg indtil nu behandlet, hvorledes familieoverhovedernes ønsker og drømme om en bedre fremtid i bosætningslandet var omsat til levet hverdagsliv gennem en intergenerationel logik. Men hvor denne hos de palæstinensiske forældre som belyst affødte en generel skabelse af mening, tillid og fremtidshåb i forhold til deres nuværende tilværelse i Danmark, da var udfaldet, som vi har set, på mange måder det modsatte for de sudanesiske forældre. I forhold til den mening og sammenhæng i egen tilværelse, som flygtningeforældrene inden for deres nye omgivelser vedvarende måtte stræbe efter at skabe, udgjorde den intergenerationelle forældre-børn-relation med andre ord en yderst betydningsfuld faktor. Kapitlets situationsbeskrivelser fra den palæstinensiske og sudanesiske families hverdag rummer imidlertid flere generationelle forståelsesniveauer end alene relationen mellem selve forældrene og børnene. Når det selv samme intergenerationelle rationale familierne imellem viste sig at generere to så divergerende udfald i forhold til skabelsen af mening, tillid og fremtidshåb, hænger dette netop sammen med måden, hvorpå netop flere samtidige niveauer af generation spiller ind i det diskuterende materiale.

Lad mig begynde med det generationelle niveau, som henviser til bredere samfundsmæssige personkategorier såsom 'voksne', 'børn' eller 'unge'. Tager vi udgangspunkt i de beskrevne møder mellem de sudanesiske forældre og de kommunale sagsbehandlere, som var ansvarlige for Barbaras anbringelse uden for hjemmet, viste der sig en grundlæggende uoverensstemmelse parterne imellem i forhold til samfundskategorien 'unge'. Denne uoverensstemmelse bestod ikke mindst i, hvilke sociale aktiviteter, der var moralsk legitime og ikke-legitime for denne samfundskategori af personer at indgå i (her i forhold til dét at have – og overnatte hos – en kæreste). Mens sagsbehandlerne lod Emmanuel og Miranda vide, at Barbara var i sin fulde ret til at fortsætte med at se sin kæreste, og at de gjorde klogt i at forlige sig med denne tanke, hvis de ønskede Barbara hjem igen, da udviste forældrene som beskrevet blot frygt over for denne praksismodel og over for 'seksualitet' som en social

aktivitet, der var naturlig for kategorien 'unge' at være indskrevet i. På paradoksalt vis havde imidlertid både forældrene og sagsbehandlerne – på hver deres måde – til hensigt at beskytte Barbara og sikre hendes videre velbefindende: faren ved at forsøge at sikre hendes moralske integritet og videre uddannelse, og sagsbehandlerne ved at sikre hendes ret til at udvikle sin seksuelle identitet. Når det kom til selve stadfæstelsen af, *hvilken* af disse to forståelser knyttet til kategorien 'unge', der skulle gøre sig gældende, var sagsbehandlerens magt imidlertid stærkest. Et andet og yderligere generationsniveau, som ligeledes gør sig gældende i det diskuterede materiale, er det niveau, der henviser til en bestemt gruppering af mennesker, som tilhører den samme historiske fødselsårgang. Af kapitlets situationsbeskrivelser fremgik det, hvordan både de palæstinensiske og sudanesiske forældre gennem deres migrationshandling netop ønskede og stræbte efter at kunne give deres børn en tilværelse, som brød med deres *egen generations* opvækstbetingelser – hvad enten som afrikanske kvinder, der tidligt blev gift og fik børn og således forblev uuddannede, eller som statsløse palæstinensere, der havde måttet tilbringe en usikker og utryk tilværelse i arabiske nabolande uden menneskelig respekt og basale rettigheder. 'Generation' er således i vid udtrækning en *relationel* term, der både indfanger de sociale relationer internt i en familie, mellem aldersmæssige samfundsgrupperinger og mellem historisk definerede generationer. Men generation er i lige så høj grad en *temporal* som en relationel term. Som Whyte *et al.* pointerer:

Generation is one of the most powerful analytical tools for studying society because it implies relations in time. Whether we think of intergenerational links within families or across historical periods, generation is about connections and contrasts – and often conflicts – in a temporal perspective (2008: 1).

Som jeg i de følgende to analytiske afsnit skal argumentere for, kan den essentielle rolle, som generationelitet spiller i forhold til flygtningeforældrenes skabelse af tillid, mening og fremtidshåb, netop tilskrives det generationelles både *relationelle* og *temporale* væsen. I det første afsnit fokuserer jeg derfor – med udgangspunkt i begreberne 'autoritet' og 'kontrol' – på en række relationelle aspekter ved det fremlagte materiale, mens jeg i det andet afsnit – ud fra et narrativt omdrejningspunkt – fokuserer på

materialets mere temporale aspekter. Tilsammen ønsker jeg med dette at analysere sammenhængen mellem 'generation', 'autoritet' og 'fremtid' for herefter at kunne diskutere denne sammenhængs vitale betydning for flygtningeforældres bosætningsproces og skabelse af sted og tilhørsforhold i det danske samfund.

Den relationelle forbindelse

Den mest centrale kvalitet ved det intergenerationelle forhold mellem forældre og deres børn består, ifølge Whyte *et al.*, i reciprocitet (2008: 6). Denne reciprocitet er kendetegnet ved at involvere udveksling af forskellige materielle og immaterielle ressourcer, samt ved at være gennemsyret af moralske forventninger til, hvad der udgør passende social adfærd generationerne imellem (ibid.). I forhold til sådanne moralske forventninger – argumenterer Whyte *et al.* – udgør social praksis relateret til 'dyd' ofte en særlig kilde til strid generationerne imellem, herunder særligt de to dydsaspekter, som de benævner 'seksuel integritet' og 'social forstand' (ibid.: 17). Om disse skriver de: *"On the one hand, this is the essence of the ethos that one generation passes to the next in the course of socialization. On the other, it is always generationcentric because of differences in historical experiences"* (ibid.). Centralt for intergenerationel reciprocitet er derfor ikke kun 'moral' og 'dyd', understreger Whyte *et al.*, men – på uundgåelig vis – også 'konflikt' (ibid.: 8).

Mens problematikker knyttet til moral, dyd og konflikt altså kan siges at gøre sig gældende for intergenerationelle relationer i al almindelighed, kan den generationelle dynamik dog ofte siges at have en yderligere dimension, når det omhandler migrantfamilier. Her finder den sociale reciprocitet mellem familiens voksne og børn ikke alene sted mellem generationer opvokset på forskellige historiske *tidspunkter* (genererende forskellige moralske udgangspunkter), men derudover også mellem generationer, som ofte er opvokset i forskellige kulturelle *rum* (for det tilfælde at forældrene er vokset op i ét kulturelt samfund, mens deres børn er født eller delvist opvokset i et andet). Sociologen Nancy Foner skriver:

Intergenerationel conflict, of course, is not unique to immigrant families. [...] Yet the strains resulting from "normal" teenage rebelliousness or life styles often become intensified when the parents come from another country and culture and are unfamiliar with or disapprove of dominant values and practices [within the country of settlement] (2009: 4).

Hvor for eksempel teenagekonflikter i al almindelighed kan siges at knytte sig til en brydning imellem en voksen- og en ungdomsverden, da må børn af migranter derudover ofte skabe mening i *to* forskellige, samtidige voksenverdner, henholdsvis deres forældres og det bredere samfunds (se fx Zhou 2009). På samme måde kan selve forældregenerationen siges ofte at måtte manøvrere inden for to samtidige, og nogle gange disharmoniske, forståelser af en børne- og ungdomsverden, henholdsvis "deres egen" og det omgivende samfunds. Måske er det denne dobbelthed – den både tidsligt og rumligt definerede afstand mellem generationerne – der bevirker, at de intergenerationelle konflikter, som *generelt* eksisterer i familier, nogle gange træder klarere frem, når det er migrantfamilier, der udgør vores undersøgelsesobjekt. Og muligvis af samme årsag spiller begreber som 'forældreautoritet', 'kontrol' og 'respekt' ofte så central en rolle i antropologiske og sociologiske studier udført blandt flygtninge- og indvandrerfamilier (se, fx Espiritu 2009; Foner & Kasinitz 2007; Ong 2003; Pessar 2003; Waters 1999; Zhou 2009). I det følgende skal jeg diskutere disse begrebers relevans for kapitlets etnografiske materiale.

Tager vi udgangspunkt i den sudanesiske familie, udtrykte forældrene på flere niveauer en oplevelse af tab af forældreautoritet og -kontrol. For det første oplevede de at have mistet kontrollen over Barbaras "dyd" og moralske integritet, og de følte sig overbevist om, at deres børn generelt – herunder Barbara – inden for rammerne af det danske samfund på sigt ville udvikle sig til "ballademagere" og "dårlige" mennesker, uden hverken uddannelse eller moralsk respektabilitet. Heraf kunne forældrene også siges – for det andet – at opleve at have mistet kontrollen over selve fremtiden, dvs. børnenes fremtid, og dermed også deres egen (jf. den intergenerationelle rationalitet iboende selve migrationshandlingen). For det tredje oplevede forældrene på mange måder at have mistet selve Barbara: Ikke alene boede hun ikke længere i hjemmet, men forældrene oplevede derudover, at Kommunen havde overtaget ansvaret og myndigheden over datteren, og dermed også retten til at bestemme over hende. "She

now belongs to the Kommune, not to me”, som Emmanuel udtrykte det. Forældrene havde således tabt autoritet og ansigt i forhold til myndighederne, og hermed havde de også tabt autoritet og ansigt i forhold til børnene selv. Med andre ord oplevede forældrene – for det fjerde – at have mistet deres position som forældre. Dette var ikke mindst tilfældet i kraft af, at børnene hurtigt lærte, at myndighederne havde autoritet over deres forældre, og at de var i stand til at indberette dem for eksempelvis at anvende fysisk afstraffelse – en helt ny magtsituation for både børn og forældre. Emmanuel, der som nævnt i Uganda kom fra at kunne drage fordel af en vis form for statusposition som ansat på flygtningelejrens skole, oplevede med andre ord nu i stedet at blive *frataget* autoritet og respektabilitet. Som forælder kunne ligeledes Miranda siges at være blevet frataget al autoritet og udgangspunkt for kontrol: grundet fraværet af *kuku*-talende tolke inden for rimelig afstand, kunne hun slet ikke tage kommunikativt del i møderne omhandlende fjernelsen af hendes egen datter.

Som nævnt har Danmark siden 2005 i sin udvælgelse af kvoteflygtninge lagt vægt på disses ’integrationspotentiale’. Modsat den palæstinensiske familie, der på egen hånd var kommet til Danmark som asylansøgere, var den sudanesiske familie netop blevet udvalgt på baggrund af en sådan vurdering af potentiale for fremtidig samfundsintegration. Men de forventninger, som det danske modtagerssamfund havde til dem som ”flygtningefamilien med de lovende integrationspotentialer”, havde familien umiddelbart vanskeligt ved at leve op til, og det, der overordnet blev forventet af dem, formåede de således ikke at indfri (på trods af at dette – som vi har set – netop var, hvad faren stræbte efter at gøre).

Hvor de sudanesiske forældre som ovenfor diskuteret kunne siges at opleve *et tab* af autoritet, kontrol og respektabilitet, da gjorde det omvendte forhold sig snarere gældende i forhold til de palæstinensiske forældre. Efter at have levet en tilværelse som statsløse palæstinensere i Libyen uden hverken basale rettigheder eller grundlæggende menneskelig respekt, og hvor familiens medlemmer dagligt følte sig diskriminerede, da oplevede forældrene nu på mange måder at have fået *tildelt* autoritet og kontrol. Gennem den officielle kategorisering af forældrene som førtidspensionister kunne de i sig selv siges at være blevet tildelt en form for respekt og rettighed: retten til at være syg, så at sige. De forventninger, der fra det danske velfærdssamfunds side stilledes til dem, kunne de palæstinensiske forældre med andre ord leve op til. Det, der forventedes af dem, oplevede de at kunne passe ind i. Således erfarede børnene heller ikke (som i

den sudanesiske families tilfælde) forældrene tabe autoritet og ansigt – udadtil såvel som indadtil – i deres forsøg på at leve op til de forventninger, som det omgivende danske samfund havde til dem. Lidt firkantet kan det altså opsummerende siges, at hvor de sudanesiske forældre på mange måder fik undermineret deres position som forældre, da fik de palæstinensiske forældre snarere en position tildelt.

Den temporale forbindelse

Forældrenes bosætningserfaringer i Danmark kunne på mange områder siges at være indskrevet i en større migrationsfortælling, som var narrativt struktureret ud fra en intergenerationel omdrejningsakse. For nærmere at forstå måderne, hvorpå dette var tilfældet, er en fremanalysering af familiernes overordnede migrationsfortælling derfor nødvendig. I denne fortælling – både når de involverede aktørers forventninger til migrationen indfries, og når de ikke gør – hvilken betydning som handlings- og erfaringsmæssig omdrejningsakse har det generationelle nærmere? Ikke kun i forhold til det nuværende levede liv, men også i forhold til fremtidige ønsker, drømme og planer? Og hvilken rolle spiller fortiden som kontekst for denne projekterede fremtid?

Når vi inden for antropologien beskæftiger os med narrativitet og narrative praksisser blandt vores informanter, kan vores analytiske begrebsapparat oftest føres tilbage til de litterære fag, inden for hvilke den narrative struktur indlejret i f.eks. fiktion eller historieskrivning udgør et centralt undersøgelsesobjekt. Som filosof og fænomenolog David Carr (1991) imidlertid gør opmærksom på, da udgør den tidslige struktur, som kendetegner narrativitet – tilstedeværelsen af begyndelse, midte og ende – dog langt fra en struktur, der alene knytter sig til litterære narrationer. Carr pointerer:

This [narrative] structure belongs just as surely to the human events – experiences and actions – about which stories are told, and, more important, it belongs to them whether or not a story, in the sense of a literary text, is told about them at all (1991: 51f).

Menneskelig handling og erfaring, og hermed hele strukturen af menneskets hverdagsliv som sådan, har altså, understreger Carr, i sig selv en narrativ karakter: "*Narrative form is*

not a dress that covers something else but the structure inherent in human experience and action (ibid: 65).

Narrationen er kendetegnet ved dens på én gang bagudskuende og fremadskuende udgangspunkt, hvor fortid, nutid og fremtid smelter sammen, så at sige, i en enkelt hændelse, erfaring eller handling. Det essentielle ved narrationen er altså, at den tager form i kraft af et bestemt – omend bestandigt flyttende sig – udsynspunkt, hvorfra en serie af hændelser forbindes til et større hele. I forhold til denne hele tiden fortløbende organisering af erfaringer og handlinger har narrationen således for det enkelte individ en vigtig eksistentiel menings- og sammenhængsskabende funktion. Men, fastslår Carr, hvor ikke så lidt teoriarbejde foreligger omkring forholdet mellem narration og menneskelig erfaring, da har den narrative struktur, som ofte knytter sig til menneskelig *handling*, været genstand for langt mindre opmærksomhed (ibid.: 31).

Dette kapitels etnografiske situationsbeskrivelser fra to forskellige flygtningefamiliers levede hverdag rummer en god del både narrativt struktureret erfaring og handling. Lad os her eksempelvis tage udgangspunkt i beskrivelsen af den sudanesiske familie, hvor den centrale handling var Emmanuels fysiske afstraffelse af Barbara. Når denne handlings bagvedliggende logik på mange måder følger en narrativ temporal struktur, kan dette ikke mindst tilskrives handlingens specifikke intention: nemlig at tjene fremtiden. Set fra farens perspektiv var det intenderede fremtidsmål – 'protentionen' – med hans afstraffelse nemlig på bedste vis at sikre Barbaras fremtidige færd i livet ved at søge at opfostre en velfungerende, velopdragen og veluddannet datter (idet afstraffelsen skulle forhindre det, han forestillede sig ville udvikle sig til giftermål, tidligt moderskab og ingen uddannelse, og heraf heller intet fremtidigt "menneskeligt værd", som han udtrykte det). Carr skriver: "*When an experience or an action enters into a larger context it is not usually by being a mere member of a series, but by having a function or a value in a larger structure*" (ibid.: 53). Farens fysiske afstraffelse af Barbara kan med andre ord opfattes som en del-handling, der var intenderet til at være del af en større handlingshelhed og en større fortælling, som rakte langt ud over selve afstraffeshandlingen – nemlig fortællingen om opdragelsen af Barbara til et moralsk respektabelt og veluddannet voksent individ. Men som Carr påpeger:

Nothing is more common than the retrospective revision whereby the elements of one story become the elements of another: the movements and strokes of my tennis game were supposed to be part of my victory in the tennis match; instead, they are part of the sad story of my developing back problems which forced me out of the match (ibid.: 68).

På samme måde blev Emmanuels fysiske afstraffelse af Barbara del af en helt anden overordnet fortælling, end den, den oprindeligt var indskrevet i. Den overordnede fortælling om opdragelsen af Barbara til en veluddannet og moralsk respektabel person brød sammen for i stedet at blive til den triste fortælling om at miste alt håb om at kunne opfostre sine børn til gode mennesker – fortællingen om at miste alt fremtidshåb.

På tilsvarende vis kan én og samme handling på samme tid opleves af forskellige personer som del af meget forskellige historier – et forhold iblandt andre moralfilosoffen Alasdair MacIntyre (1981) har beskæftiget sig med. MacIntyre skriver: *"Behavior is only characterized adequately when we know what the longer-term and longest-term intentions invoked are and how the shorter-term intentions are related to the longer"* (ibid.: 208). Han eksemplificerer:

One and the same segment of human behavior may be correctly characterized in a number of different ways. To the question "What is he doing?" the answers may with equal truth and appropriateness be "Digging", "Gardening", "Taking exercise", "Preparing for winter" or "Pleasing his wife". Some of these answers will characterize the agent's intentions, other unintended consequences of his actions [...]. What is important to notice immediately is that any answer to the questions of how we are to understand or explain a given segment of behavior will presuppose some prior answer to the question of how these different correct answers to the question "What is he doing?" are related to each other. For if someone's primary intention is to put the garden in order before the winter and it is only incidentally the case that in so doing he is taking exercise and pleasing his wife, we have one type of behavior to be explained; but if the agent's primary intention is to please his wife by taking exercise, we have quite another type of behavior to be explained and we will have to look in a different direction for understanding and explanation (ibid.: 206).

På lignende vis kan man i relation til situationsbeskrivelsen fra den sudanesiske familie spørge: Hvad gør faren? Opdrager han sit barn til et moralsk respektabelt individ? Udøver han vold mod sin datter? Disse to meget forskelligartede fortællinger, som Emmanuels fysiske afstraffelseshandling – på samme tid – blev indskrevet i af henholdsvis forældrene selv og deres sociale omgivelser, forekommer gensidigt udelukkende, og denne fastlåste situation blev ikke mindst konkretiseret under de omtalte møder mellem Kommunens sagsbehandlere og Barbaras forældre. Her gav det – for sagsbehandlernes vedkommende – ikke mening at høre faren omtale sin voldsudøvelse som omsorgsfuld faderlig beskyttelse, mens det – for farens vedkommende – ikke gav mening at høre sine forældrelige anstrengelser omtalt som udøvelse af vold (jf. *"I didn't beat her – what I did, was only protecting her"*).

Den misten af alt håb for fremtiden, som den sudanesiske families voksne medlemmer udtrykte i relation til at skulle opfostre deres børn inden for deres nuværende omgivelser, knyttede sig til en bredere livskontekst, som tager os tilbage til niveauet af større og mere langvarige narrative handlings- og erfaringsforløb – såsom individets kontinuerlige skabelse af mening og sammenhæng i tilværelsen. På dette plan kunne selve forældrenes overordnede migrationsfortælling siges at være brudt sammen, og i dette sammenbrud spillede den intergenerationelle relation en afgørende rolle: forældrene kunne ikke finde mening i en fremtid for deres børn i Danmark, og dermed heller ikke for sig selv. *"The youth have the burden of being the future"*, hørte jeg engang en kollega formulere det under en præsentation af sit antropologiske arbejde, og dette gør sig altså ikke mindst gældende for børn af flygtninge.³⁴ Ude af stand til at skabe mening inden for de omgivelser, de befandt sig i, så hele sammenhængskraften i de sudanesiske forældres nuværende tilværelse ud til at bryde sammen (jf. *"jeg har mistet alt håb"*). Dette skete i kraft af, at den fremtidshorisont, som de voksne familiemedlemmer så for sig for deres børn i Danmark, pludseligt og imod forventning viste sig at være sammenfaldende med det, de kom fra: elendighed og dårligdom. 'Begyndelsen' og 'enden' faldt således sammen i en art cirkulær bevægelse, der affødte en form for "væren fanget i tid". Familiens overordnede migrationsfortælling var blevet cyklisk, ledende ingen andre steder hen, end det, de kom fra; helvede, ifølge dem selv.

³⁴ Jeg takker antropolog Martin Demant Frederiksen, der har bedrevet feltarbejde blandt unge i Georgien, for lån af den elegante formulering.

Hvor hele migrationsfortællingens 'plot' – en bedre fremtid i Danmark – altså for de sudanesiske forældre brød sammen, forholdt det sig anderledes for de palæstinensiske forældre, for hvem en generel skabelse af mening, tillid og fremtidshåb i forhold til deres nuværende liv i Danmark i bredt omfang lykkedes. På trods af det forskellige udfald, skete dette gennem samme intergenerationelle rationalitet som hos den sudanesiske familie. Følgende samtaleuddrag fra den palæstinensiske mor, Rabah, understreger dette:

Vi glemmer ikke, hvad vi har oplevet i Libyen, uanset hvor vi tager hen. Min ældste datter, Hadia, plejede at være en af de bedste elever i sin klasse i Libyen, men når hun skulle have karakterer, gav de hende dumpekarakter og gav de gode karakterer til de andre libyske piger, for vi var jo flygtninge. Lærerne plejede at sige til hende "du er en af de bedste elever, men du får det ikke registreret nogen steder, fordi du er flygtning". Men *her*, når de ser en velopdragen elev, som er klog og dygtig, og som har viljen til at lære, så hjælper og støtter de mine børn. I skolen i Libyen accepterede de aldrig mine børn, selvom de var født i Libyen. De betragtede dem bare som fremmede. Men her i Danmark kan de få uddannelse, de kan få job, de kan få... alt. Prøv at tænke, at selvom vi boede i et arabisk land [Libyen], så har vi aldrig før oplevet at blive accepteret, som vi bliver det her i Danmark.

Modsat i Libyen, fandt Rabah altså, at den fremtid, som det danske samfund havde at tilbyde hendes børn, var en lys fremtid med uddannelse, menneskelig respekt og fravær af diskrimination. I modsætning til de sudanesiske forældre havde de palæstinensiske forældre således en oplevelse af, at deres børn inden for rammerne af deres nuværende omgivelser ville udvikle sig til veluddannede, velfungerende og respekterede personer. I dannelsen af dette positive fremtidssyn på tilværelsen i Danmark spillede *fortiden* som livskontekst en fundamental rolle. Nedenstående anekdotiske beretning fra Rabah, viser denne fortidens vigtige kontekstuelle betydning for hendes nuværende liv og fremtidsorientering:

Nogle gange, når jeg er i supermarkedet og står i køen ligesom som alle de andre, stille og roligt, så tænker jeg tilbage på, hvordan vi i Libyen altid blev sendt til den bagerste række, fordi de libyske borgere havde førsteret. Jeg sværger, engang da jeg var i Odense og besøge min mor [der da havde boet i Danmark i seksten år], så stod

vi i kø, og jeg kunne se, at en politimand stod bag os, så jeg sagde: "Mor, politiet er bag os". Jeg sværger, jeg boede stadig på asylcenter og havde ikke fået opholdstilladelse endnu, så jeg sagde til min mor igen: "Mor, politiet er bag os". Og hun svarede: "Og hvad så, hvis politiet er bag os?!". Jeg sagde: "Jamen, mor, han står jo i kø, lad ham komme før os". Hun svarede: "Hvorfor skal jeg dog det?". Min mor begyndte at forklare ham, hvad jeg havde sagt, og at han godt måtte komme før os, og han sagde nej tak. I Libyen er det anderledes. Selv hvis det er *naboen* til politiet, så skal du lade ham komme før dig i køen, for dét er respekt. Her er politiet rigtigt politi. Når man ser på de forskellige behandlinger her og dér, takker man Gud for, at man er hér og ikke der.

For de palæstinensiske forældre havde deres fortidige tilværelse med andre ord karakter af en form for *baggrund* ud fra hvilken, de erfarede kvaliteten af deres nuværende og fremtidige liv i Danmark. Hvad angik de sudanesiske forældres forståelse af deres tilværelse i Danmark, spillede fortiden som genfortolket livskontekst en lige så essentiel – men noget divergerende – rolle. Måderne, hvorpå dette var tilfældet, skal jeg følgende diskutere.

Igennem de tolv måneder jeg fulgte den sudanesiske familie i dens hverdag, observerede jeg en ændring i de voksne familiemedlemmers fremtidsorientering. Efterhånden som forældrenes forventning om en bedre fremtid for dem selv og deres børn i Danmark skuffedes, og hele deres overordnede migrationsfortælling som vist brød sammen, skete nu gradvist det forbavsende, at de så at sige ændrede fortællingens begyndelse – dvs. fortiden – for herigennem også at kunne ændre fortællingens slutning – dvs. fremtiden. Som Carr pointerer:

The future has varying degrees of openness. But it is also factually open in the sense that it can surprise and frustrate. [...] When what actually happens surprises us, then in an important sense the past is [also] changed. That is, earlier, now retained phases have become parts of a different whole and thus change their significance for us altogether" (1991: 29).

Det følgende stammer fra en samtale med den sudanesiske mor, Miranda:

Jeg savner Afrika meget. I Afrika er vi tæt sammen og snakker med venner og folk fra kirken. Når jeg har problemer her, er der ingen, der kan komme og trøste mig. I Afrika har du altid nogen, du kan snakke med. Det samvær savner jeg. Her sidder man bare *alene*... Jeg føler mig meget ensom. Særligt efter at Kommunen har taget min datter. Det gør mig så ondt at være her, at jeg tænker, at hvis jeg bare kunne *gå* til Uganda, så ville jeg gøre det med det samme. Den eneste grund til, at jeg ikke tager tilbage, er fordi man skal rejse med fly, og jeg ingen penge har til en flybillet. Og at jeg ikke kan gå dertil på mine ben.

I takt med at forældrene i den sudanesiske familie begyndte at genfortolke deres tidligere tilværelse i Uganda og tillægge den nye betydninger, blev denne tilværelse samtidigt omdannet til løsningen eller udvejen på den ellers så miserable livshorisont i Danmark. De længtes nu med stærke følelser efter tilværelsen i Uganda, som i sig selv blev gjort til den tilstræbte og projekterede fremtid, i form af et brændende ønske hos de voksne familiemedlemmer om at vende tilbage. Nedenstående uddrag er fra en samtale med den ældste datter, Rachel, mor til femårige Andreas og treårige Sam:

I use to dream that I go back to Africa. The life here is *so* hard. You see, sometimes you say to this Danish people "hej" and they *cannot* even answer you. They see you like a person who is mad! They... even though you say hello, they just see you like a person who is... not a person. And I don't have a job. Another thing that makes me feel bad, is that my boyfriend is not here. That one is paining me too much. But even if I should get a job and earn money, I feel like I should go back. Even if my boyfriend should manage to come to Denmark to stay with me... we are *not* going to stay here forever. No way! No, no, no, no! We want to go back... we *have* to go back! Because I cannot forget about Africa. Yeah! In Uganda the weather is fine and you can meet with a lot of people, with whom you can talk. Here in Denmark you are staying inside, alone, nothing you can do! I would like my children to have a good education and get a job, but if I go back, they will *learn* as well in Africa! Yeah. Because education is also *there*! Going to school is the only good thing about Denmark. But in Uganda, too, you go to school! And in Uganda you can easily find a job or open a small shop. Not like here in Denmark where you don't get a job. So why stay here, where there is a lot of money in our surroundings, but where we cannot even feed

ourselves properly? In Uganda, even though you don't have money you can grow fat, because you have friends and relatives to talk to. Yeah! And even though you stay starving from morning up till sunset – you didn't eat, but you are feeling okay, because you are meeting and laughing with a lot of people. I really want to go back. There, there's a lot of people you can laugh with, and you live well and enjoy life. I will just go there and live and get a small job. Because that is what Africa is about: to live fair and to talk and laugh with people.

Gennem det, Carr formulerer som "*the forward-backward grasp of the narrative act*" (1991: 62), blev familiens fortid med andre ord ændret retrospektivt for dernæst at blive gjort til deres fremtid. Carr skriver:

The beginning of an action [her, migrationshandlingen] is its initiation, which bears within it, thanks to the protentional orientation of action, both means or middle and end. Or rather, [...] it points first or primarily to the end which then organizes quasi-retrospectively the intervening steps and stages toward its realization (ibid.: 48).

På denne måde indskrev de voksne familiemedlemmer nu dét at returnere til Uganda som et sådant "*intervening step*" på vejen mod det (stadigt samme) overordnede handlingsmål – *en bedre fremtid*. Det væsentlige her er selvsagt ikke, om denne returnering så i fremtiden vil få karakter af fysisk virkelighed eller ikke, men derimod, at den – som en indlejret horisont i det levede nu – allerede er en del af forældrenes *eksistentielle* virkelighed. Som Carr understreger: "*Narratives, [...] are typically about, and thus purport to represent, not the world as such, reality as a whole, but human reality*" (ibid.: 19) (Carrs understregning).

Selvom de sudanesiske forældre – som Miranda udtrykte det – "havde mistet alt håb" om en god fremtid i Danmark for deres børn (og dermed også for dem selv), da udgør sådan tilstand af ikke-mening og ikke-sammenhæng i tilværelsen med andre ord ikke en endestation for menneskelig handling. Frem for at holde op med at agere – her forstået som den agens, der ligger i individets kontinuerlige forsøg på at skabe mening og sammenhæng i tilværelsen – gik de sudanesiske forældre i stedet aktivt ind, så at sige, og omdirigerede narrationens projekterede fremtid. Dette skete gennem en ændring af den position, som fortiden oprindeligt indtog i migrationsfortællingen: det, der dengang var "helvede", blev omdannet til fremtidsløsningen på deres problemer i Danmark. Hvor

den fortidige tilværelse for de palæstinensiske forældre, som belyst, tog form af en *baggrund* ud fra hvilken, de erfarede kvaliteten af deres nuværende og fremtidige liv i Danmark, da fik fortiden for de sudanesiske forældre således rettere karakter af en *forgrund*.

Konklusion

Med udgangspunkt i studiets henholdsvis palæstinensiske og sudanesiske familie har jeg i dette kapitel undersøgt, hvordan forskellige dynamikker knyttet til forældre-børn-relationen indvirkede på forældrenes skabelse af samfundstillid, mening og fremtidshåb i Danmark. Gennem en komparativ analyse af etnografiske situationsbeskrivelser fra familiernes hverdag har jeg belyst, hvordan forældrene i vid udstrækning målte den overordnede succes af deres migrationshandling ud fra, hvad fremtiden lovede for deres børn, snarere end for dem selv. Dette betød, at den overordnede migrationsfortælling, som forældrene indskrev sig i (og som bestandigt, ligesom enhver anden livsfortælling, stod til revision), i høj grad var struktureret ud fra et intergenerationelt rationale. I forhold til den palæstinensiske familie viste det etnografiske materiale, hvordan forældrene i Danmark så for sig, at deres børn (til forskel fra i Libyen) ville udvikle sig til velfungerende og veluddannede personer, moralsk respekterede og værdsat blandt deres danske omgivelser. På trods af svære fysiske og psykiske sygdomstilstande oplevede de palæstinensiske forældre derfor, at deres tilværelse gav mening og havde et værd – i kraft af, at deres *børn* nu havde fået en fremtid. Gennem dette intergenerationelle rationale skabtes hos forældrene et overskud til at føle tillid til og være positivt indstillet over for det danske samfund – en positiv samfundsindstilling, som i bredt omfang forplantede sig til familiens børn og unge. For de sudanesiske forældre, derimod, fik den samme intergenerationelle rationalitet imidlertid en noget anderledes indvirkning i forhold til deres skabelse af samfundstillid, mening og fremtidshåb. I Danmark, hvor fysisk disciplinering ikke er en tilladt opdragelsesform, så de for sig, at deres børn ville udvikle sig til "ballademagere" og "dårlige mennesker". Denne overbevisning eroderede hele forældrenes fundament for at kunne forestille sig en god og lykkebringende fremtid inden for deres nye, danske omgivelser. Den overordnede migrationsfortælling, hvis centrale omdrejningspunkt havde bestået i en

bedre fremtid for familien – målt gennem fremtidsudsigterne for børnene – blev på denne måde omdannet til en helt anden og divergerende fortælling; fortællingen om at miste alt fremtidshåb. Hos forældrene opstod derfor et brændende ønske om at vende tilbage til deres velkendte tilværelse i Uganda, som – frem for et liv i Danmark – nu kom til at udgøre nøglen til det forsat samme mål: en bedre fremtid.

Inden for den dominerende politiske diskurs og offentlige debat i Danmark – såvel som i andre europæiske lande – problematiseres konflikter og spændinger imellem migrantforældre og deres børn oftest alene ud fra et spørgsmål om divergerende kulturelle forståelser, normer og praksisser forældregenerationen og det omgivende samfund imellem. Herved gøres intergenerationelle brydninger inden for migrantfamilier i mange tilfælde udelukkende til et spørgsmål om en autoritativ kamp mellem forældrenes kulturelle traditioner på den ene side, og børnenes kulturelle eksponering inden for bosætningslandet på den anden. Som det er fremgået igennem kapitlet, er det dog ikke tilstrækkeligt at forstå sociale konflikter mellem migrantforældre og deres børn ud fra alene et sådant udgangspunkt i størrelserne ("første-" og "anden-")generation og forældreautoritet. Som jeg har argumenteret, er der ofte noget større på spil end alene dét som migrantforældre at have kontrol og autoritet over sine børn for herigennem at kunne præge dem i henhold til eget kulturelt og moralsk ståsted. Selve *fremtiden* er på spil. For som mit materiale understreger, kan det på mange måder siges, at børnene *er* fremtiden. Hvis fremtiden på sådan vis ses gennem børnene, følger det af sig selv, at dette kræver en bevarelse af en vis kontrol over børnene (og herigennem over fremtiden). Af denne grund så vi eksempelvis, hvordan de sudanesiske forældre – som på flere måder oplevede at have mistet deres autoritet som forældre – ikke var i stand til at se en fremtid for sig (i Danmark). Når forskellige dynamikker knyttet til forældre-børn-relationen havde en så fundamental indvirkning på den mening og sammenhæng i tilværelsen, som dette studies flygtningeforældre inden for deres nye omgivelser vedvarende måtte stræbe efter at skabe, har jeg derfor diskuteret, hvordan dette særligt havde at gøre med sammenhængen mellem 'generation', 'autoritet' og 'fremtid'.

Den afgørende rolle, som forældre-børn-relationen spillede for forældrenes bosætningsproces i Danmark, angik imidlertid ikke alene overskuddet til personligt at skabe mening og sammenhæng i tilværelsen, men vedrørte derudover også ønsket om samfundsindlemmelse: to dimensioner af bosætningsprocessen – en indre personlig

integritet og en mere ydre samfundsmæssig *integration* – der, som jeg har vist, er tæt internt forbundne. Etymologisk er 'integritet' og 'integration' begge afledt af det latinske *integer*, der betyder 'uskadt' og henviser til det, at en helhed er intakt eller i fuldkommen stand (Katlev 2000). Flygtningeforældres oplevelse af en personlig integritet – *forstået som oplevelsen af en indre sammenhængskraft og mening i tilværelsen inden for deres nuværende omgivelser* – udgør på flere måder forudsætningen for, at det skal lykkes at skabe en mere politisk defineret samfundsintegration, der, frem for personlig skabelse af mening og sammenhæng, mere handler om ønsket om at være del af samfundet i mere social forstand. Motivationen, evnen, viljen og overskuddet til sådan "integration" i det danske samfund kræver nemlig, at forældrenes "narrative" fremtid ligger i Danmark – *forstået på den måde* at de evner at se en meningsfyldt fremtid for sig inden for rammerne af det danske samfund. Og som jeg har vist, afhænger dette i vid udstrækning af de fremtidsudsigter, som forældrene forestiller sig for *næste generation*, dvs. hvorvidt de ser for sig, at deres børn inden for rammerne af det danske samfund vil vokse op til velfungerende, moralsk respektable (og respekterede) personer.

I den danske lovændring fra 2005 vedrørende Danmarks udvælgelse af FN-kvoteflygtninge hedder det som nævnt, at der skal lægges vægt på disses "*motivation*", "*handlekraft*" og "*fremdrift*" og herigennem på deres "*mulighed for at kunne slå rod i Danmark og få glæde af deres ophold*". Dette kræver, at man inden for sine nye, danske omgivelser i et vist omfang formår at skabe en mening og sammenhæng i egen tilværelse. Forældre, der umiddelbart udviser stort 'integrationspotentiale' ved et vurderende interview udført i den anden ende af verden, er ikke nødvendigvis de samme forældre, for hvem det lykkes i Danmark at skabe en oplevelse af sådan meningsgivende sammenhæng i tilværelsen. Som vist kan flygtningeforældres genfortolkning af deres tidligere tilværelse i vid udstrækning være medbestemmende for, hvorvidt de på sigt ønsker at være del af det danske samfund. Og hvordan de enkelte flygtningeforældre viser sig at genfortolke fortiden og deres tidligere livsrum, når de ankommer til et nyt og ukendt samfund, kan ikke forudsiges ud fra kategoriske udvælgelseskriterier. Dette fordi disse som kategoriske størrelser netop ikke er i stand til at indfange den intergenerationelle processualitet og dynamik, som i forhold til flygtningeforældres fremtidsorientering og ønsker om samfundsindlemmelse viser sig så meget mere afgørende end alene spørgsmål om motivation, handlekraft og vilje.

Kapitel 5

Velordnede haver og fratrukne gardiner: naboskabsrelationer og betydningen af domestisk rum i den sociale accept af flygtninge i en dansk landsby

I udforskningen af nyankomne flygtningefamiliers skabelse af sted og tilhørsforhold i det danske samfund fokuserede jeg i de to forrige kapitler på betydningen af 'familien' som institution. Dette gjorde jeg gennem en række analyser af samspillet mellem – på den ene side – forskellige normer og værdier knyttet til familieliv, som studiets flygtninge mødte blandt deres danske omgivelser, og – på den anden side – flygtningenes egne familieinstitutioner; dels i form af slægtskabsbånd i Danmark såvel som mere transkontinentalt, og dels i form af forældre-børn-relationen inden for den enkelte familieenhed. I indestående kapitel udbygger jeg dette fokus ved at kaste lys over 'lokalsamfundet' som det omgærdende sociale rum, nyankomne flygtnings daglige bosætningspraksis i Danmark udspiller sig inden for. Hvor jeg i de foregående kapitler særligt belyste flygtningenes bosætningsproces i det danske samfund i lyset af interaktionen med det omgivende velfærdssamfunds ansatte (såsom skolelærere, børnehavepersonale og kommunale integrationssagsbehandlere), vil jeg i dette kapitel nærmere fokusere på interaktionen med den almindelige lokalbefolkning inden for rammerne af det nære boligområde.

Som peget på frem til nu, spiller forskellige materielle og kropslige hverdagsrutiner, som er knyttet til familielivet og det domestiske rum, en væsentlig rolle for flygtnings erfaringer af dét at skabe sig en ny tilværelse i Danmark. Som belyst i Kapitel 3 og 4 gør dette sig ikke mindst gældende i relation til f.eks. måltidsrutiner, børns fritidsrutiner og forældrelige opdragelsesrutiner. I dette kapitel skal jeg uddybe denne tematik ved mere indgående at analysere, hvordan domestiske dagligdagsrutiner og materiel kultur inden for flygtnings lokale boligområder kan indvirke på bosætningsprocessen, og herunder på de forhandlinger af sted og tilhørsforhold, som finder sted i mødet med det omgivende danske samfund. Jeg viser, hvordan hjemmelivssfæren udgør et vitalt sociokulturelt domæne i den lokale accept og inklusion

af nytilkomne flygtninge og argumenterer herigennem for vigtigheden af, at fremtidige studier af flygtninges og migranternes sociale inklusion og eksklusion i skandinaviske samfund i højere grad inkluderer en lokal domestisk optik.

Den lokale 'sociabilitet' og dens konkretisering og materialisering i domestisk rum

Når man som antropolog bedriver feltarbejde i eget samfund – eller såkaldt feltarbejde "hjemme" – understreges det ofte, at dét at erkende betydningen af fælles kulturelle idéer og praksisser kan være vanskeligt (se fx Hojer & Vacher 2009; Löfgren 1987). At undres over lokale rutiner inden for eget samfund fordrer således en særlig opmærksomhed, idet etnografen ofte vil have en vis grad af tavs viden og implicitte kulturelle forståelser tilfælles med sine informanter. Med andre ord risikerer etnografen at tage en række lokale hverdagspraksisser for givet, som blot fremstår sædvanlige eller trivielle. Som Marianne Gullestad dog har pointeret: *"The most trivial social fields may turn out to hold the greatest potential for cultural analysis"* (1992: 91). Mit første møde med felten illustrerer dette.

På feltarbejdets første dag skulle jeg besøge en congolesisk familie – et forældrepar med otte børn – som var boligplaceret i et stort parcelhus i en lille, afsidesliggende jysk landsby med omkring halvfems indbyggere. Da jeg nåede frem til familiens havelåge efter timers bustransport, blev jeg mødt af to af familiens yngste drenge, der – med stor iver og omhyggelighed – slog græsset og klippede den hæk, der adskilte deres have fra naboens have og fra det offentlige rum uden for deres grund. Jeg tildelte ikke drengenes haveaktivitet nogen større opmærksomhed, idet den – retrospektivt set – forekom mig ganske almindelig, og jeg overvejede derfor ikke, om den måtte gemme på nogen særlig etnografisk vigtighed. Efterhånden som jeg besøgte flere familier, blev jeg imidlertid klar over, at det, der for mig så ud til at udgøre helt trivielle, domestiske hverdagsrutiner – græsslåning og hækklipning – rent faktisk var formålsrettede forsøg på at følge lokale kulturelle kutymers og normer med henblik på at blive socialt accepteret og inkluderet i lokalsamfundene.

Igennem kapitlet undersøger jeg, hvordan det domestiske dagliglivs rytmer og rutiner kan signalere *lokale koder for sociabilitet*. Herved anvender jeg 'sociabilitet' ud

fra en anden betydning, end den begrebet i antropologisk sammenhæng oftest forbindes med, nemlig sociologen Georg Simmels *Geselligkeit* (1949[1911]), på engelsk '*sociability*', og ofte oversat til dansk ved 'selskabelighed' (se fx Ørnstrup 1989). Hos Simmel knytter 'sociabilitet' sig til de gældende sociale og kulturelle etiketter, som individet inden for en given selskabelig sammenhæng forventes at gebærde sig i henhold til. Hermed skelner Simmel gennem begrebet mellem et selskabsliv, så at sige, og et hverdagsliv: i selskabelighedens sfære er det sociale samvær i høj grad konstitueret gennem deltagernes abstrakte forestilling om selve det sociale i dets ideelle – eller 'rene' – form, løsrevet fra indholdet af den mere faktiske socialitet i den konkrete verden (Simmel 1949 [1911]). Det selskabelige samvær – hvis kommunikationsform frem for alt er konversationen – fungerer hermed hos Simmel som en form for 'iscenesættelse' af det sociale, der løfter deltagerne ud af det egentlige samfundsrum og dets hverdagslige realiteter og trivialiteter (ibid.; Reumert 2007). I kapitlet anvender jeg 'sociabilitet' i en anden forstand end denne. For det første vil jeg med begrebet ikke alene fokusere på lokale etiketter for socialitet og selskabelighed, men også på lokale normer for *privathed* og *uselskabelighed* – det vil sige, de legitime udtryksformer igennem hvilke et givent individ inden for en bestemt lokal kontekst kan signalere, at han eller hun i en pågældende situation eller på et pågældende tidspunkt *ikke* ønsker at være social eller selskabelig. For det andet fremanalyserer jeg sådanne lokale koder for 'socialitet' og 'privathed' i forhold til akkurat det konkret praktiserede samfundsrum og dets "trivielle" dagligdagsrutiner, og hermed også i forhold til hverdagslige situationer, hvor den primære sociale kommunikationsform, frem for artikulation og konversation, snarere er karakteriseret ved det ikke-verbale og implicite. Snarere end 'selskabelighed', anvender jeg med andre ord 'sociabilitet' i en bredere forstand, defineret ved individets almene fornemmelse for det hverdagslige sociale omgængelighedskodeks gældende inden for en bestemt lokal sammenhæng. Jeg viser, hvordan flygtninges bemestring og ikke-bemestring af sådanne lokale koder for sociabilitet kan henholdsvis lette eller hindre den proces, det er at bosætte sig i Danmark og udvikle en oplevelse af social inklusion og tilhørsforhold, lokalt såvel som i samfundet bredere forstået.

Marianne Gullestad (1986, 1992) har peget på, hvordan demonstreringen af 'utilgængelighed' (*inaccessibility*) og 'symbolske gærder' (*symbolic fences*) udgør en nødvendig hverdagspraksis for enhver indbygger, i ethvert boligområde. For at beboerne inden for et givent boligmiljø skal kunne interagere socialt og indgå i sociale

relationer til hinanden, da må de – viste hun – samtidigt kunne have kontrol over, hvornår (og med hvem) de ønsker at være sociale, og hvornår de snarere foretrækker privatliv og uforstyrrethed. Demonstreringen af utilgængelighed – eller 'social afstandsskabelse' – igennem symbolske gærder er dermed ikke at forstå som en afvisning af de sociale omgivelser, men snarere som et egentligt grundvilkår for socialitet: *"Some kinds of discontinuity – good fences – are necessary in order to create some kinds of continuity – good neighbours. There is a general tension involved in this. The question is part, so to speak, of the common human predicament"* (Gullestad 1992: 165). Mens udvisningen af utilgængelighed altså udgør et uafværgeligt vilkår for socialitet inden for ethvert givent boligområde, hvor mennesker bor sammen, da vil de lokale koder for manifesteringen af symbolske gærder og 'forvaltningen af utilgængelighed' (Haugen 1978) imidlertid variere fra den ene lokalitet og region i verden til den anden. I en skandinavisk kontekst har studier vist, hvordan social utilgængelighed og opsættelsen af symbolske gærder primært udvises gennem undvigelsen af kontakt, samt at sådanne undvigelsesbudskaber primært foregår diskret, subtilt og ikke-verbalt gennem f.eks. stemmeføring, ansigtsudtryk, styring af blikket, kropsholdning, placering i forhold til døre og møbler m.v. (Haugen 1978: 409) (se også Haugen & Holtedahl 1982). Også Gullestad har, med udgangspunkt i Norge, understreget den ikke-direkte form som forvaltningen af social utilgængelighed inden for et givent boligområde ofte i skandinavisk sammenhæng antager. Hun skriver:

In Norway a lot of communication is implicit. This means that it is necessary to know the code. In order to establish and develop social contact, it is important to be able to see what goes on from the other participants' perspective and in this way to understand the expectations which are not expressed directly (1992: 189).

I forlængelse af ovennævnte implicitte og nonverbale praksisform peger mit studie blandt flygtninge i danske lokalsamfund endvidere på, at lokale koder for passende demonstrering af social tilgængelighed og utilgængelighed ofte er udtrykt i relation til den hjemlige sfære på en måde, der tilfører den symbolske hegnssætning en højst *konkret* og *materiel* karakter. Gennem en etnografisk beskrivelse omhandlende en congolesisk flygtningefamilie, som jeg i Næsdal Kommune kom i kontakt med under feltarbejdet, skal jeg igennem kapitlet udforske denne konkretisering og materialisering

af symbolske gærder i domestisk rum, såvel som betydningen af disse gærder for lokal sociabilitet, og – hermed – også for social inklusion og eksklusion i lokalsamfundet. Jeg skal begynde med den symbolske grænse, haven. Herefter skal jeg passere de symbolske skillelinjer, vinduerne og gardinerne, hvorfra jeg bevæger mig ind i huset, hvor jeg slutteligt ender op omkring stuens spisebord.

I deres studier af samværsformer i norske nabolag har iblandt andre Haugen (1978; Haugen & Høltedahl 1982) og Gullestad (1986, 1992) beskæftiget sig med det fælles, indforståede system blandt boligområdets beboere – på tværs af social og økonomisk klasse – knyttet til dét at udvise symbolske gærder og social utilgængelighed over for hinanden. Hvad disse studier imidlertid ikke berører, er den situation, hvor en lokal indbygger *ikke* er fortrolig med det lokalt underforståede kodeks for forvaltningen af social utilgængelighed, og således står helt *uden for* dette. Et centralt spørgsmål i dette kapitel – ud over måden, hvorpå lokale koder for sociabilitet i danske lokalsamfund ofte er konkretiseret og materialiseret i domestisk rum – omhandler dette forhold. Jeg skal argumentere for, hvordan dét ikke at være fortrolig med, og således ikke bemestre, de lokale koder for sociabilitet (som ud over tilgængelighed og utilgængelighed ligeledes, som vi skal se, inkluderer koder for moralsk respektabilitet) kan føre til en overtrædelse af ens symbolske gærder i den forstand, at grænsefladen mellem 'det offentlige' og 'det private' udviskes, hvilket resulterer i et tab af kontrol over ens privatliv, og hermed også over ens liv som større helhed.

Ny i nabolaget: historien om Daniel

"Jeg er ikke interesseret i, hvordan alle de andre i Sandvig bor. Det interesserer mig ikke. Men hvordan kan det så være, at de alle sammen er interesseret i, hvordan jeg bor? Hvordan jeg lever?". Spørgsmålet var fyrråriges Daniels, der var født og opvokset i Den Demokratiske Republik Congo, og som nu boede i en lille jysk landsby. Igennem kapitlet skal jeg forsøge at besvare hans spørgsmål.

Da jeg stiftede bekendtskab med Daniel, var det fem år siden, han blev udvalgt til at komme til Danmark som kvoteflygtning. Daniel var forfulgt af det congolesiske styre på baggrund af sit oppositionspolitiske arbejde i en lokal menneskerettighedsorganisation. Han ankom til Danmark sammen med sine to teenagedrenge og sin niårige datter.

Adskillige år forud var han og børnenes mor blevet skilt, og Daniel var blevet tildelt forældremyndigheden over børnene. I Danmark, hvor Daniel ingen slægtninge havde, blev familien boligplaceret i Næsdal Kommune, i landsbyen Sandvig med omkring 400 indbyggere (femten kilometer fra landsbyen Fuglestrup, hvor studiets sudanesiske informantfamilie var boligplaceret). Ved ankomsten formåede de lokale myndigheder ikke at finde en passende bolig til Daniel og hans børn inden for kommunens radius, og familien blev derfor midlertidigt indlogeret i to værelser på den lokale landsbykro.

En mandlig dansk indbygger i landsbyen, der talte fransk, kontaktede inden længe Daniel, der ligeledes talte fransk, og sammen – gennem den husstandsomdelte lokalavis – tog de to initiativ til at invitere den lokale befolkning til en aftenkomsammen på kroen, hvor indbyggerne kunne blive introduceret til Daniel og hans børn og høre om baggrunden for deres flight fra Congo. Mange mødte op, og aftenen havde været en succes, oplevede Daniel. Bortset fra en enkelt danskgift, grønlandsk kvinde, udgjorde han og hans børn de eneste i Sandvig med en såkaldt anden etnisk baggrund end dansk. Ved under sammenkomsten på kroen at have fortalt sin historie og om årsagen til, at han var endt i Danmark med sine børn, håbede han at have banet vejen for at blive gode venner med den lokale befolkning.

Efter at have tilbragt ti måneder på den lokale kro, var det fortsat ikke lykkedes de lokale kommunale myndigheder at finde en passende boligløsning til Daniel. De tilbød ham derfor at blive overflyttet til en nabokommune, hvor ledige lejeboliger fandtes. Da dette blev kendt i Sandvig, tilbød en lokal kvinde Daniel at købe et hus, der var til salg ved siden af hendes eget, og som hun da efterfølgende ville leje ud til ham, så han kunne blive boende i kommunen og hans børn dermed undgå at skulle skifte skole. Daniel accepterede hendes tilbud, og snart flyttede han med sine tre børn ind i det 85 m² lille parcelhus med for- og baghave.

Jeg mødte Daniel hen mod slutningen af mit feltarbejde, og på daværende tidspunkt havde han boet i huset i fire og et halvt år. Hans sønner, der nu var omkring tyve år, var flyttet hjemmefra til regionens største by, mens hans fjortenårige datter stadig boede hjemme. Daniel studerede nanoteknologi på universitetet, også i regionens største by, halvanden times busrejse væk. Daniel, der talte godt dansk, fortalte mig om sine erfaringer knyttet til at bo i lokalområdet:

Jeg husker særligt en bestemt situation. Jeg var på vej hjem med den lokale bus, da to ældre damer steg på bussen. De stirrede på mig, mens jeg sad på mit sæde og læste i en bog. Så hviskede den ene kvinde til den anden "Se! De kan også læse!". Men højt nok til at jeg kunne høre det. Men dette var ikke nødvendigvis på grund af racisme, men på grund af uvidenhed. På samme måde kan jeg huske en mand, der en dag spurgte mig i bussen: "Så, i Afrika, lever I der tæt på chimpanserne?". "Nej, det er farligt", svarede jeg ham, "vi bor i huse, ligesom I gør". De kender kun Afrika fra medierne – krig, sult og så videre. Mandens spørgsmål skyldtes uvidenhed, ikke racisme. Og i sådan nogle situationer, da er det *min* opgave, *mit* ansvar at forklare dem og ikke bare vende ryggen til og tænke, at de er racister. Som udlænding, hvis du ikke selv har arbejdet for det, kan du ikke bare sige, at danskerne ikke gider at snakke med dig. *Efter* det, hvis de stadig [viser med hænderne: 'skubber dig væk'], så ok, *så* kan du sige sådan.

Daniel forklarede mig, at han overordnet set var glad for at bo i Sandvig, hvor han altid kunne modtage hjælp fra sine nærmeste naboer, når han havde behov for det. Da jeg spurgte ham, i hvilke situationer dette skete, svarede han, at når eksempelvis hans græsslåmaskine brød sammen, tilbød en af hans naboer altid at lave den. Alligevel – fortalte han mig – var de eneste personer i Sandvig, med hvem han indgik i det, han selv ville betegne som en social relation, hans tre nærmeste naboer. Daniel forklarede:

Jeg kan endda gå rundt i Næsdal by og måske se nogen fra Sandvig uden at vide, at de bor her. Men modsat, så ved alle i Sandvig, hvem jeg er, da jeg er den eneste afrikaner, der bor her. Og ikke bare ved de, hvem jeg er, men også hvordan jeg bor, og hvordan jeg lever.

Han uddybede over for mig karakteren af den sociale relation til hver af sine tre nærmeste naboer. Først nævnte han naboen i huset til venstre. Manden her var ansvarlig for at administrere den lokale internetforbindelse, men på grund af Daniels vanskelige økonomiske situation bad han ikke Daniel om penge for hans del af opkoblingen. Dernæst nævnte han naboen i huset overfor, på den anden siden af vejen. Her var manden øl-entusiast, og af og til, når han havde købt en ny og spændende øl fra et eksotisk sted i verden, kom han forbi for at hente Daniel, hvorefter de sammen smagte på øllen, mens de snakkede og grinede. Til slut nævnte han naboen i huset til højre. Her

boede kvinden, der havde købt Daniels hus, og som nu lejede det ud til ham. Daniel selv omtalte hende som sin "*landlady*" (herefter, 'udlejer'). Denne kvinde havde altid været flink – fortalte han – til at låne ham penge til f.eks. huslejen eller elregningen, når det kneb med økonomien. Adskillige gange nævnte Daniel, at han somme tider ønskede at flytte fra Sandvig til regionens største by, dels på grund af husets lille størrelse, og dels på grund af den lange afstand – halvanden time med offentlig transport – hver dag til og fra universitetet, indkøbsfaciliteter etc. Men hver gang endte han med at sige, at han var bange for, at hans udlejer ville blive såret, og at han på en eller anden måde derfor følte sig forpligtet til at blive for herved at vise hende sin respekt.

Haven

Daniel var meget taknemmelig over for sin udlejer for at have købt et hus, hvor han kunne bo, og han oplevede på mange måder, at hun var den person i Sandvig, han havde den tætteste relation til. Imidlertid var hun også den, Daniel havde haft flest og størst konflikter med. Disse konflikter, forklarede Daniel, begyndte i relation til hans have:

Den første gave, en dansker nogen sinde gav mig, var en blomst. Det var, da jeg lige var flyttet ind i huset. Jeg forstod det ikke. Hvorfor kom hun med en blomst? I Afrika ville dette være det samme som bare at samle et stykke papir op fra gaden og sige "Værsgo' – her er en gave". I Afrika, der skal gaver være tøj eller mad, og så slut! Ikke andet. Og jeg klarede ikke at passe den blomst. Efter to dage faldt alle bladene af! For i min kultur har vi ikke haver, og træer og blomster er ikke noget, man passer, men er vildt. Så da jeg flyttede ind i dette her hus, tænkte jeg heller ikke over haven, som noget jeg skulle tage mig af. En dag, efter at have boet her i noget tid, kom min *landlady* så pludseligt til mig og sagde, at hvis jeg ikke ville passe min have og slå græsset, så var det bedst, om jeg bare flyttede ind til byen. Hun sagde til mig: "Kolonitiden er forbi, og jeg vil ikke være nødt til at skulle civilisere dig!". Denne kommentar gjorde mig meget ked af det. Alligevel begyndte jeg at slå græsset og klippe hækken. Ikke hver uge, men nogle gange hver anden. Jeg kunne ikke blive vred på hende. Min kultur tillod mig det ikke. Hun var min *landlady*, og at være blevet sur på hende ville have været uhøfligt. Så jeg sagde bare "Ok" og forklarede hende, at jeg kom fra en anden kultur og ikke var vant til at have en have. Men i dag,

hvis græsset er blevet meget højt, kan jeg nu endda selv tænke "Åh, det ligner jo, at her ikke bor nogen", og så bliver jeg flov. Men dengang forstod jeg det ikke.

Inden for socialvidenskaben findes kun ganske lidt skrevet om haven som etnografisk og sociologisk rum, og havearbejde betragtes oftest blot som "*an entirely innocent everyday activity, a retreat from the public world of work and politics*" (Bhatti 1999: 181). Enkelte samfundsforskere (se fx Foucault 1986; Hoyles 1991) har imidlertid diskuteret, hvordan haven som rum tilkendegiver centrale kulturelle idéer omkring forholdet mellem individet og den omgivende verden. Om haven set i et sociologisk perspektiv skriver Michel Foucault således: "*The garden is a carpet where the world as a whole obtains symbolic perfection. [...] The garden [then] is the smallest entity of the world, and at the same time it represents the wholeness of the world*" (1986: 14f.). Ifølge Foucault repræsenterer haven med andre ord en symbolsk orden, der balancerer den omkransende sociale og fysiske verdens uorden og imperfektion. Det, der forårsagede havekonflikten mellem Daniel og hans udlejer i Sandvig, var grundlæggende det forhold, at Daniel ikke bidrog til at opretholde denne orden: han kultiverede ikke sin have, og holdt derfor heller ikke den omgivende verdens vildnis og uorden ude. Således antydede Daniels udlejer ganske enkelt, at den relation, han havde til sin have – og dermed til det omgivende nabolag og lokalsamfund – vidnede om et uciviliseret, ukultiveret menneske (jf. "*Kolonitiden er ovre, og jeg vil ikke være nødt til at skulle civilisere dig!*"). Socialt kom Daniel hermed til at repræsentere lokal uorden. Mens indbyggerne i nabolaget alle måtte have forskellige idéer i forhold til, hvilken type have de hver især foretrak, da var de imidlertid alle enige om haven som et sted værd at investere tid og kræfter i. Med Pierre Bourdieus begreber kan det med andre ord siges, at de havde en fælles konsensus – eller et '*illusio*' – om haven som 'et spil' værd at deltage i (jf. Bourdieu 1997[1994]: 151-54). Daniel var dog uvidende om dette fælles, lokale '*illusio*' omhandlende haven.

Det samme gjorde sig gældende i forhold til de fleste andre flygtningefamilier i lokalområdet, hvor de viste sig, at emnet havepasning faktisk ofte udgjorde en kilde til konflikt mellem boligplacerede flygtninge og deres naboer. I den nærliggende landsby, Fuglestrup, hvor den nyankomne, sudanesiske informantfamilie boede, havde det ældre ægtepar, som udgjorde initiativtagerne til områdets lokale flygtninge-frivilligforening, derfor dannet en særlig "task force": hver anden uge kørte de forbi de forskellige flygtningefamilier i nærområdet for at se, om deres haver blev ordentligt holdt. Hvis

ikke, slog de frivilligt græsset og klippede hækken for familierne, for at naboerne ikke skulle klage til de kommunale myndigheder, som da ville være nødsaget til at sende en gartner på flygtningenes regning. Grundet den lave introduktionsydelse, som oftest udgjorde flygtningenes eneste indkomst, ville dette nemlig for mange af dem have affødt anseelige økonomiske problemer.

Vinduerne

Den næste konflikt, Daniel oplevede i forhold til sin udlejer, omhandlede hans vinduer. Han forklarede mig, hvordan udlejeren en dag var kommet hjem til ham for at fortælle ham, at hans naboer på den modsatte side af vejen ikke forstod, hvorfor hans vinduesgardiner altid var trukket for. Udlejeren havde forklaret ham, at dette i dansk kultur betyder, at du ikke vil have noget med dine naboer at gøre. Om end Daniel var blevet ked af at blive bebrejdet på sådan vis, havde han igen ikke tilladt sig selv at blive vred på sin udlejer. Han forklarede:

Der er jo mange måder at sige tingene på, og det kunne hun godt tænke over, selvom min kultur ikke tillod, at jeg blev vred på hende. Men hvis – i den danske kultur – at have sine gardiner trukket for betyder, at du ikke vil dine omgivelser, at du skubber dem væk fra dig, så ville jeg ikke have, at mine naboer skulle tro sådan om mig. Så jeg begyndte at trække gardinerne fra.

Daniel fortsatte:

Først her for nylig, år efter, kom hun så med en anden forklaring om, at dagslys er godt. Hun forklarede mig alle de gode ting ved, at dagslys kommer ind i din stue – at det varmer huset op og gør din el-regning billigere, for eksempel. Og specielt i Danmark, fortalte hun mig, hvor solen ikke skinner så meget, er det vigtigt at trække gardinerne fra, når den endelig gør. [Kigger bestemt på mig] Se, dette var en mere venskabelig forklaring, ikke – én som jeg kunne forstå. Den gav mening. Men hendes første forklaring – den der handlede om naboerne – dét forstod jeg ikke. I min kultur, er huset indenfor noget privat. Man vil ikke have, at andre ser, hvad man laver.

Som allerede nævnt, blev Daniels fravær af investering i det lokale 'spil', eller '*illusio*', om haven erfaret af omgivelserne som, at han ikke ønskede at tage del i det sociale liv – og den lokale måde at gøre tingene på – i nabolaget. Daniels dagligdagsvane med at have gardinerne i sin stue trukket for bekræftede yderligere denne antagelse blandt de lokale om, at han ikke ønskede socialt at være en del af lokalsamfundet – at han "skubbede sine naboer fra sig", som hans udlejer udtrykte det. På denne måde kom Daniel til at blive betragtet som én, der ønskede at placere sig selv *uden for*, snarere end *inden for*, det lokale fællesskab, og – som beskrevet – kom hans tilstedeværelse derfor til at udgøre en form for lokal uorden. Som Mary Douglas (1966) har lært os, er dét at repræsentere uorden ofte tæt forbundet med dét at repræsentere fare. Dette viste sig også relevant i Daniels tilfælde. Han indviede mig i, hvordan nogen i nabolaget – efter at han havde boet i huset i et års tid – havde kontaktet politiet, idet vedkommende mistænkte Daniel for at være en terrorist, der fra sin computer i Sandvig, bag sine tillukkede gardiner, planlagde terroraktiviteter i Congo. Politiet havde aflagt Daniel et besøg, og beskyldningerne fra den anonyme nabo viste sig hurtigt usande.

Ligesom have-problematikken, var også de tillukkede gardiner en tilbagevendende tematik i forholdet mellem lokalområdernes flygtninge og værtsbefolkning. Under min interaktion med danske indbyggere i de forskellige lokalsamfund, hvor jeg færdedes under feltarbejdet, hændte det adskillige gange, at disse spontant fortalte mig om lokale flygtninge eller indvandrere, som de havde oplevet eller hørt om i dagtimerne have deres gardiner mod gaden eller mod naboerne trukket for. Emnet blev hver gang berørt med en vis grad af indignation, og en hyppig bemærkning var eksempelvis: "*Hvem tror de, vi er? Tror de, at vi går rundt og spionerer ind ad deres vinduer!*".

Køkkenet

Daniels spisevaner udgjorde et tredje konfliktemne i relationen til hans udlejer. Efter at have boet i huset i et stykke tid, havde sidstnævnte spurgt Daniels – på daværende tidspunkt – tiårige datter, hvad de plejede at spise til aftensmad, og datteren havde svaret hende, at hendes far lavede afrikanske retter til dem, og at han primært købte deres madvarer i en afrikansk butik, når han var i byen. Datteren havde også forklaret hende, at faren af og til, når han havde travlt, bad hende om at tilberede noget mad til sig

selv. Den følgende dag var udlejeren kommet forbi for at fortælle Daniel om vigtigheden af at spise aftensmad sammen med sine børn hver dag. Daniel så på mig:

Men i Afrika er spisningen ikke tidspunktet, ligesom i Danmark, hvor man snakker sammen med sine børn. Det ville snarere være, når man har sit barn med på arbejde, for eksempel i marken eller på markedet. *Det* er de tidspunkter, hvor man snakker om livet med sine børn og fortæller små historier. Dette er en meget privat stund. Men ikke når du spiser.

Efter samtalen med datteren, havde Daniels udlejer imidlertid arrangeret med de kommunale myndigheder, at en familiekonsulent skulle besøge ham i hjemmet to gange om ugen med henblik på at lære ham at spise sammen med sine børn – *og* at tilberede danske retter. Han viste mig fire ældre, falmende kogebøger, som familiekonsulenten havde haft medbragt til ham, alle indeholdende udelukkende traditionelle danske madopskrifter. Daniel huskede tilbage på deres møder i huset:

Når hun kom, satte vi os ned og kiggede på billederne i kogebøgerne, og så valgte vi, hvad vi skulle spise den dag. Så viste hun mig, hvordan man lavede en liste over alle de ingredienser, vi skulle bruge til den bestemte ret. Så lavede vi indkøbene og maden sammen, og til sidst skulle vi så spise sammen alle sammen – mig, hende og mine tre børn. Men jeg sagde til hende, at jeg ikke ville spise, fordi jeg ikke kunne lide maden. Jeg fortalte hende, at de der retter kunne jeg spise hjemme hos hende, fordi hun var dansker, men at hjemme hos mig selv, der foretrak jeg at spise afrikansk mad. Men ungerne spiste det, og kunne lide det. Og det var jo fint nok. Men at betale denne dame for at komme her to gange om ugen i tre måneder var et kæmpe spild af penge! Når man tænker på, hvad denne service har kostet – den samme mængde hjælp, kunne jeg ikke have modtaget den på en anden måde? Derudover, hvad denne dame overhovedet ikke tænkte på, var det lille beløb, jeg havde til rådighed hver måned. Retterne, som hun valgte, at vi skulle lave, oversteg langt mit daglige husholdningsbudget.

På linje med haven kan også køkkenet tænkes som en mediator mellem det naturlige, det kulturelle og det sociale. Som med havearbejde, transformeres også 'naturen' igennem madlavning, idet den bringes ind i det domestiske rum, hvor den integreres i

aktørens kulturelle og sociale hverdagspraksis, og ligesom havearbejdsfærdigheder er også madlavningsfærdigheder derfor del af et husholds selvrepræsentation (Chevalier 1998: 48). Som sociale rum kan både haven og køkkenet således siges at udtrykke – og mediere – kulturelle forståelser af socialitet: køkkenet eller spiseområdet som en intern mediator for socialitet inden for familien, og haven som en ekstern mediator imellem ikke-slægtninge, der er fælles om det samme offentlige rum (ibid.). I Daniels tilfælde forblev det, der foregik rundt om spisebordet, imidlertid ikke et internt anliggende, men blev transformeret til en ekstern affære på linje med haven. Mens den fejl, Daniel begik i relation til sin have, bestod i, at han ikke domesticerede naturen i det hele taget, bestod fejlen i relation til hans madlavning i, at han domesticerede den ”forkerte” natur. Han anvendte ganske enkelt de forkerte råvarer, det vil sige afrikanske råvarer købt i afrikanske butikker, og ikke danske råvarer. Som familiekonsulenten havde formuleret det i et såkaldt bekymringsbrev til de kommunale myndigheder:

Daniel har brug for støtte, helt ned til de basale ting, [...] så han udvikler sin forælderevne og forstår, hvad der forventes af ham, når han vælger at bo i et land, hvor kultur/værdier/normer/krav er anderledes, end der, hvor han kommer fra. Der er endnu mange områder af den almindelige dagligdag, som Daniel har brug for støtte i forhold til. At lære at lave dansk mad af danske råvarer er kun en begyndelse (min understregning).

Som jeg ligeledes belyste i Kapitel 3 og 4, var et af de hovedproblemer, som studiets flygtningefamilier kontinuerligt stødte på, særligt knyttet til i hvor høj grad, ikke alene deres domestiske praktikker, men også hele deres måde at være en familie på, levede op til danske kulturelle forståelser og normer for familieliv. Som diskuteret blev flygtningenes sociale inkorporation i samfundet således ofte et spørgsmål om, hvorvidt deres familier lykkedes, *som* familier. Og ligesom vi så det eksemplificeret i forhold til den sudanesiske informantfamilie, og her i forhold til congolesiske Daniel, da viste daglige spisevaner og domestiske måltidsrutiner sig ofte centrale i denne sammenhæng – ikke mindst i kraft af måden, hvorpå disse vaner og rutiner ofte af omgivelserne blev eksplicit knyttet til spørgsmål omhandlende forældreskab og tilstrækkelige forælderevner. Ud over at være bekymret over Daniels præference for at lave afrikansk og ikke dansk mad, var hans udlejer således også foruroliget over det forhold, at hans

datter sommetider måtte tilberede og indtage sine måltider alene, når faren havde travlt. I tillæg til at lære Daniel at lave danske retter, af danske råvarer, var et andet mål med familiekonsulentens hjemmebesøg derfor også at søge at etablere en vane i Daniel for hver dag at spise aftensmad sammen med sine børn. Flere antropologer og etnologer har peget på denne centrale plads, som måltidet indtager i skandinaviske forståelser af, hvad det vil sige at udgøre en familie (se fx Gullestad 1984; Frykman & Löfgren 1990 [1979]; Löfgren 1984). Dette kan endvidere ses afspejlet i f.eks. Norges Offentlige Statistikkers definition af et hushold, som indtil for blot to årtier siden omfattede "*de personer, som har samme bolig og minst ett felles måltid pr. dag*" (Gullestad 1984: 39).

Som nyankommen i Danmark – forklarede Daniel mig – var det imidlertid helt andre "danske" værdier, end lige netop værdier knyttet til mad og måltider, han dengang havde savnet at blive introduceret til i sin hverdag, og som han derfor mente, at de kommunale integrationsmyndigheder hellere skulle have brugt deres ressourcer på at lære ham. Daniel fortalte:

I begyndelsen var det meget svært at være kommet til Danmark, og jeg tror, at en af grundene til det var, at jeg ikke blev godt nok introduceret til spørgsmålet om, hvordan jeg skulle møde danskerne. For eksempel at man ikke kommer for sent, og at man overholder sine aftaler – for ellers... dette er noget, der *virkelig* kan få danskere til fuldstændig at bakke ud over for dig. Men jeg føler ikke, at integrationsarbejderne i Kommunen introducerede mig godt nok til sådanne danske værdier. I dag er dette faktisk to ting, som jeg virkelig værdsætter ved den danske kultur, og som jeg har taget til mig: at overholde aftaler og ikke komme for sent. Jeg har set et skilt inde i [regionens største by], hvor der står: "I Syden har man tid, i Vesten har man ure" [griner]. Men jeg overholder tiden nu. Jeg forstår godt, at man for eksempel skal sige til i god tid, hvis man aflyser en aftale, og at man ikke kan gøre det fem minutter før. Jeg er dansker nu i forhold til tid. Og jeg har prøvet at give disse værdier videre til mine børn, for at deres danske venner ikke skal blive trætte af dem og en dag ikke gide dem mere. Ja, der er mange ting i Danmark, som jeg sætter pris på, og jeg er meget taknemmelig over for Danmark og det danske folk. Hvis Danmark og Congo skulle spille en fodboldkamp, ville jeg holde med Danmark. Helt klart. Jeg føler mig meget knyttet til Danmark. Danmark er mit land. Men... en dårlig ting ved den danske kultur er, at danskerne tror, at *deres* kultur er den bedste kultur – at det er den eneste rigtige kultur. Og at det, de gør, er den *eneste* måde at gøre tingene på. Nej, jeg skal *acceptere* den danske kultur, men det er ikke den *eneste*

måde. *Jeg* har en anden måde. Jeg kom som voksen. Jeg har andre traditioner. *Jeg* har en anden kultur. For eksempel så kan jeg jo lide at spise afrikansk mad, og ingen autoritet skal bestemme over, hvad jeg spiser i mit eget hjem. I stedet skulle de have brugt pengene dengang på at introducere mig til *vigtige* danske værdier: at overholde aftaler og ikke at komme for sent. Ting af betydning i forhold til at få venner i Sandvig! Men da ikke hvad jeg putter i munden indenfor i mit eget hjem! (min understregning).

Dét "*at møde danskerne*" og "*få venner*" inden for lokalsamfundet var, som materialet har peget på, imidlertid netop medieret gennem det domestiske rum og dagligdagsrutinerne indlejret i dette. Med andre ord, da var dét for Daniel at blive del af socialiteten i det omgivende danske nabolag ikke noget, der alene kunne finde sted ved blot at træde *ud* af det hjemlige rum og *ind* i det offentlige rum (*ind* i "den danske kultur") uden for hjemmet: selve den proces at blive del af det ekstra-domestiske, lokale sociale moralfællesskab startede tværtimod i centret af selve det domestiske – rundt om spisebordet, mellem vindueskarmene og i haven.

Bemestringen af lokale koder for social tilgængelighed og utilgængelighed

Haven kan ses som en kontaktflade eller "buffer-zone" imellem det offentlige rum (vejen) og det private rum (huset), såvel som mellem ens eget private rum og andres private rum (Marckman 2004: 15). I Daniels tilfælde blev grænsen mellem hans offentlige og private sfære imidlertid nedbrudt: både huset indenfor som privat rum, og haven udenfor som semi-offentligt rum, blev begge transformeret til fuldt offentlige rum. En vigtig årsag til, at den symbolske grænse mellem hans offentlige og private rum på denne måde blev udvisket, skal netop findes i det forhold, at Daniel var ubekendt med, hvordan han skulle administrere den rent *materielle* grænse mellem hans offentlige og private sfære, dvs. hans vinduer og gardiner.

Som nyankommen og ikke-lokal i Sandvig, var Daniel ikke fortrolig med de lokale koder for forvaltningen af social tilgængelighed og utilgængelighed: han mestrede ikke det lokale sprog knyttet til udvisningen af symbolske gærder. Ved at lade sine gardiner være trukket for, valgte Daniel, som vi så, den "forkerte" måde at demonstrere sit behov

for privatliv på. Således blev hans tillukkede gardiner opfattet som en afvisning af hans sociale omgivelser. Selv var Daniel imidlertid overrasket over, at hans naboer tænkte sådan om ham. Set fra Daniels eget perspektiv, længtes han nemlig efter selskab og var ivrig efter at komme i kontakt med sine lokale, sociale omgivelser:

I Afrika vidste jeg ikke, hvad depression betød. Jeg havde læst om det i bøger, men jeg forstod ikke rigtigt, hvad det var. Vi har ikke depression i Afrika. Men nu forstår jeg, hvad depression er, for jeg er *så* deprimeret. For det første savner jeg mine søskende i Afrika enormt. For det andet – vi afrikanere kan ikke bære et individuelt liv: bare at sidde hjemme og kun snakke med sin nærmeste familie. Og når danskere så nogle gange går ud, så går de bare hen på en restaurant og så hjem igen. Nej, *det* er ikke nok. Jeg bliver nødt til at *møde* andre og *diskutere* med dem. Afrikanere kan ikke leve et monotont liv: bare sidde hjemme indenfor i huset hele tiden.

På grund af sin iver efter social kontakt havde han således flere gange – før konflikten omkring gardinerne indtraf – forsøgt at stille sig på fortovet uden for sin have for at vise sin sociale tilgængelighed, ventende på, at nogen i nabolaget skulle komme forbi og sætte sig ned med ham. Dette skete imidlertid aldrig: hver gang en lokal passerede forbi, havde han eller hun blot kigget på ham med et undrende blik. Ikke alene havde Daniel altså valgt den ”forkerte” måde at demonstrere sit behov for privatliv og uforstyrrethed på (ved at have sine gardiner tillukkede i dagstiden), men han havde også brugt en ”forkert” måde at demonstrere sit behov for socialitet på (ved afventende at placere sig selv i det offentlige rum på fortovet uden for sin have). Som jeg følgende skal diskutere, knytter lokale koder for sociabilitet sig imidlertid ikke alene til den rette forvaltning af social tilgængelighed og utilgængelighed, men vedrører også tematikker omhandlende moralsk respektabilitet.

Mekanismer for naboskab: respektabilitet og gensidig moralsk bekræftelse

I deres studie af den sociale interaktion mellem husmødre i et lille lokalsamfund på den norske vestkyst, viser Melhuus og Borchgrevink (1984), hvordan dét at arbejde hårdt og vedvarende for at opretholde et rent og pænt hjem repræsenterede en vigtig tematik og central værdi i husmødrenes indbyrdes socialitet. Blandt de lokale kvinder

repræsenterede husarbejde således en vital social arena for forhandlingen af identitet og gensidig moralsk bekræftelse. Det, der gør husarbejde fundamentalt anderledes end andre typer af arbejde, pointerer Melhuus og Borchgrevink, er, at det ikke er "synligt": for det første bliver det hovedsageligt kun lagt mærke til, når det *ikke* er gjort, og for det andet – i det mindste i en vestlig kontekst, må det tilføjes – finder den egentlige arbejdsproces oftest sted uden nogen vidner fra det omgivende samfund uden for husholdet (ibid.: 326). Dette er måske særligt tilfældet i skandinaviske lokalsamfund, hvor der er en tendens til, at der kun i begrænset omfang finder uformel og spontan socialitet sted imellem naboer (se fx Jensen 1994; Jørgensen 2001; Larsen 1984; Reddy 1993; Solheim 1984).³⁵

Som følge af husarbejdets usynlighed – pointerer Melhuus og Borchgrevink – måtte den enkelte kvinde derfor over for nabokvinderne forsøge at skabe en opmærksomhed omkring sine huslige anstrengelser. Den vigtigste måde at gøre dette på, bestod i det sociale budskab om "at have travlt", og således også i at være så "usynlig" som muligt uden for hjemmet om dagen (1984: 328). Med andre ord forsøgte kvinderne at vise, at de i løbet af dagstiden var socialt utilgængelige for uformelt samvær i nabolaget. Sådanne budskaber om "at have travlt" – gennem dét at være "usynlig" – blev for den enkelte husmor det middel, hvorigennem hun fra den omgivende verden uden for husholdet kunne modtage social og moralsk anerkendelse af sin arbejdsdisciplin (ibid.: 329). Denne gensidige moralske bekræftelse, argumenterer Melhuus og Borchgrevink, fordrede en vis grad af social regulering og kontrol nabokvinderne imellem (jf. "er de andre travle/usynlige nok?"). For at den enkelte husmor kunne opretholde en oplevelse af social anerkendelse af sin arbejdsmoral, havde hun med andre ord brug for at vide – og således holde øje med – hvorvidt hendes naboer delte den samme moral.

Fund som det ovennævnte kan blandt andet ses i lyset af de skandinaviske landes stærke lutherske og pietistiske historie, hvor spørgsmål om arbejdsdisciplin og moralsk respektabilitet traditionelt set har været tæt sammenknyttet (Stenius 1997), og hvor protestantisk etik har betydet, at dét at være hårdtarbejdende i sig selv har indikeret en moralsk renhed (Melhuus og Borchgrevink 1984: 331). Omvendt har dét *ikke* at være hårdtarbejdende – i betydningen af at have "for meget" tid tilovers til andre forehavender end arbejde – således traditionelt indikeret mangel på moral. Til en vis

³⁵ For en ofte fremhævet nordnorsk undtagelse til dette, se dog fx Lien 2001.

grad kan denne sammenknytning af personlig moralitet og arbejdsmoral fortsat siges at karakterisere de skandinaviske samfund i dag (Stenius 1997). Ud over Melhuus og Borchgrevinks studie, da er sådanne nutidige opfattelser af en stærk arbejdsetik (jf. "at have travlt") som værende ensbetydende med en stærk personmoral ligeledes blevet fundet i en dansk lokalsamfundskontekst (se Jensen 1994). På baggrund af mit eget materiale foreslår jeg imidlertid, at det forhold, at husarbejde hovedsageligt er usynligt for andre, ikke alene betyder, at det over for ens lokale omgivelser er nødvendigt at vise, at man "har travlt". Husarbejdets usynlige karakter har den yderligere konsekvens, at de dele af det domestiske rum – som f.eks. haven – hvor ens hårdtarbejdende anstrengelser faktisk *kan* ses og observeres af andre, blot bliver desto endnu vigtigere som sociale arenaer for gensidig moralsk forhandling og bekræftelse.

Med ovenstående diskussion i tankerne, begik Daniel mindst to "fejl", som fik hans naboer til at stille spørgsmålstejn ved ikke alene, hvorvidt han var villig til at være del af deres lokale sociale fællesskab, men også hvorvidt han som sådan overhovedet udgjorde en moralsk person. For det første: Når Daniel i dagstimerne ikke havde "andet at gøre" end at stå på fortovet uden for sit hus, ventende på at nogen skulle komme forbi og snakke med ham, da udsendte han et budskab til naboerne om, at han ikke havde "travlt" (jf. ikke var "hårdtarbejdende"), hvilket da videre blev opfattet som tæt på, at han var en egentlig umoralsk person. Og når han ikke holdt sin have og hæk ordentligt, udsendte han blot det samme budskab om ikke at være "hårdtarbejdende" – og dermed en "moralisk" – person. For det andet, og af lige så central betydning: Daniels fravær af arbejdsaktivitet i haven bevirkede, at naboerne ikke var i stand til gennem Daniel at modtage anerkendelse for deres egne have-anstrengelser. Når Daniel, åbenlyst for alle, ikke tillagde det nogen vigtighed eller værdi at holde *sin* have i en pæn og ordentlig stand, betød dette også, at han ikke påskønnede – eller end blot bemærkede – naboernes arbejdsindsats i *deres* haver. Som Gullestad har argumenteret, da kan det, der foregår i det sociale møde i skandinaviske nabolag ofte analyseres i henhold til en identitetsforvaltning i den forstand, at beboerne søger at finde andre, der kan bekræfte, at de er værdige, respektable mennesker (1992: 171). Gullestad skriver:

[In Scandinavia] people of all social classes attempt to create hierarchy by setting themselves apart. They are generally more accessible to people equal to themselves who are willing to confirm their desired identities, and more inaccessible to people

considered inferior, superior, or for other reasons unable or unwilling to be supportive (ibid.: 173).

Den enkelte lokale indbyggers selvpræsentation er med andre ord afhængig af andres velvilje til at bekræfte hans eller hendes eget selvsyn. Således har naboerne muligvis oplevet, at Daniel ikke var opbyggende i bekræftelsen af deres egne, foretrukne selvforståelser som "hårdtarbejdende", moralske personer. I den forstand kan naboerne have følt sig indignerede og det, der altså muligvis erfarede som et fravær af moralsk anerkendelse af dem selv fra Daniels side, lod sig derfor omsætte til en moralsk fordømmelse af Daniel fra deres side.

At tildele Daniel en permanent position som 'outsider' i midten af deres lokale fællesskab ville imidlertid på længere sigt udgøre en potentiel forstyrrelse af den etablerede, lokale moralske orden. Naboerne ser derfor ud til at have fundet, at en mere holdbar løsning i stedet var at forsøge socialt og moralsk at gøre Daniel til en 'insider' iblandt dem. Således blev deres bebrejdelser af Daniel suppleret med instruktioner i de lokale værdier og etiketter knyttet til – for eksempel – havehold. Daniel blev således inviteret, så at sige, til at blive del af det sociale, moralske fællesskab i Sandvig, og som tiden gik, internaliserede han langsomt det fælles lokale '*illusio*' om haven som en social arena, igennem hvilken man søger social anerkendelse og moralsk respektabilitet. Som Daniel tidligere forklarede: *"I dag, hvis græsset er blevet meget højt, kan jeg nu endda selv tænke 'Åh, det ligner jo, at her ikke bor nogen', og så bliver jeg flov. Men dengang forstod jeg det ikke"*. Naboerne havde hermed opnået to ting på samme tid. For det første havde de elimineret den potentielle trussel bestående i at have en 'outsider' boende i deres midte. For det andet havde de nu gjort det muligt gennem Daniel at modtage social anerkendelse og bekræftelse af deres *egen* moralske respektabilitet (her udvist gennem deres arbejde i haven). Ved at gøre Daniel til en samvittighedsfuld havemand lykkedes det med andre ord for hans naboer at gøre ham til én, der var villig til at bekræfte deres eget moralske syn på dem selv som "værdige, respektable mennesker" (jf. Gullestad 1992).

Stræben efter personlig integritet og opsætningen af nye grænser

Mens Daniel erklærede, at han i dag var glad for at bo i Sandvig og i Danmark, gav han dog fortsat udtryk for en oplevelse af, at hans symbolske grænser var blevet overtrådt og hans privathed krænket. For at kunne bevare en vis følelse af personlig og moralsk integritet havde han således måtte søge at opsætte nye, alternative 'symbolske gærder'. Et sådant erstattende symbolsk gærde over for sine omgivelser så ud til at være udgjort af "hans afrikanske kultur". Betragt eksempelvis de følgende citat-uddrag fra Daniel: *"Vi afrikanere kan ikke bære et individuelt liv"; "Afrikanere kan ikke leve et monotont liv: bare sidde hjemme indenfor i huset hele tiden"; "Jeg kunne ikke blive vred på hende. Min kultur tillod mig det ikke"; "I min kultur, er huset indenfor noget privat. Man vil ikke have, at andre ser, hvad man laver"; "Jeg forklarede hende, at jeg kom fra en anden kultur"; "Jeg har en anden kultur".* Daniel syntes at have internaliseret den "kultur-snak", han mødte hos sine sociale omgivelser og sin udlejer (jf. f.eks. *"I den danske kultur betyder dét at have sine gardiner trukket for, at..."*). Ikke alene havde Daniel forstået de lokale koder for kulturalisering, og hvordan de fungerede; han var aktivt begyndt selv at anvende det lokale kulturaliseringssprog og i sin praktisering at tilegne sig det til sin egen fordel. Her, i dette rum – "hans kultur" – havde Daniel fundet det sted, hvor kun han spillede på hjemmebane, og de andre på udebane.

For at blive del af sine lokale sociale omgivelser havde Daniel måttet acceptere en række af naboernes klager, ikke mindst vedrørende hans have og gardiner (da det kom til kravet om at ændre spisevaner, havde han imidlertid forsøgt at trække grænsen). Under denne sociale inklusionsproces i Sandvig blev grænsefladen mellem Daniels offentlige og private sfære på mange måder undergravet. Som en reaktion på ikke at have nogen andre omsluttende grænser tilbage, søgte Daniel derfor – i form af "sin kultur" – at skabe et alternativt værn eller 'symbolsk gærde' rundt om sig, som han kunne fremsætte i forhold til sine omgivelser (og, måske endnu vigtigere, i forhold til sig selv). I den forstand blev Daniels kulturaliseringspraksis en slags katalysator for hans egen personlige integritet – som om "hans kultur", både emotionelt og retorisk, var blevet hans sidste private rum.

Konklusion

Med udgangspunkt i en etnografisk case-beskrivelse omhandlende congolesiske Daniel, har jeg i dette kapitel diskuteret, hvordan lokale koder for sociabilitet i danske nabolag ofte er konkretiseret og materialiseret i domestisk rum på en måde, der – i forhold til lokal inkorporation af nyankomne flygtninge – transformerer den hjemlige sfære til et afgørende sociokulturelt domæne.

I kraft af sin ufortrolighed med haven som et sted igennem hvilket de lokale indbyggere i Sandvig søger gensidig moralsk bekræftelse og anerkendelse, begik Daniel sin første "fejl" i relation til sin have (omend han begyndte at pleje haven, og således følge den "rette" lokale måde at gøre tingene på tids nok til, at de lokale myndigheder ikke måtte involvere sig ved at sende en gartner). Daniels naboer kastede derefter deres kritiske blik på hans vinduer og gardiner, noterende sig hans manglende efterlevelse af de lokale koder for demonstrering af utilgængelighed (resulterende i at myndighederne, i form af politiet, blev involveret på grund af en nabos mistanke om igangværende terrorplanering). Naboernes øjne bevægede sig dernæst gennem vinduerne og ind i selve huset, hvor de endte ved spisebordet (og myndighederne blev atter involveret, i form af en kommunalt finansieret familiekonsulent, der underviste Daniel i "korrekt" madlavning).

På ovenstående vis var Daniels domestiske rum blevet regulært gennemtrængt, så at sige, udefra og ind. På sin vej havde denne indtrængen omdannet både semi-offentligt rum (haven) og privat rum (hjemmet) til fuldt offentligt rum. Denne transformation var ikke alene foranlediget af naboerne, men også bistået af det mere overordnede danske velfærdssamfund i skikkelse af en hjemme-kokkerende familiekonsulent. Gennem sin manglende fortrolighed med de lokale sociale koder for tilgængelighed, utilgængelighed og moralsk respektabilitet, formåede Daniel ikke at opretholde hjemmets 'symbolske gærder' mod omverdenen, hvilket ledte til, at disse i stedet helt blev nedtrådt. Når grænsefladen, eller "buffer-zonen", mellem Daniels offentlige og private rum på denne måde blev undergravet, betød dette ligeledes, at Daniel blev frataget muligheden for at administrere sin egen sociale tilgængelighed og utilgængelighed (og hermed også sit privatliv). Med andre ord blev han frataget de grundlæggende sociale instrumenter nødvendige for at kunne agere – og blive ageret på – som menneske og socialt individ. Som Gullestad har pointeret: *"Being able to close the entrance door seems to be a*

fundamental premise for social contact and cooperation. [...] To administer one's inaccessibility is a part of being able to maintain control over one's life" (1992: 181, 196). Slutteligt, efterhånden som de symbolske grænser, der omhegnede hans domestiske sfære, én for én blev overtrådt, udviklede Daniel en kulturaliseringspraksis, hvorigennem han, så at sige, kulturaliserede "tilbage" mod de lokale omgivelser i forsøget på at skabe et sidste privat rum – "hans afrikanske kultur" – hvori han kunne opretholde en oplevelse af personlig og moralsk integritet.

Set fra naboerne og udlejerens perspektiv, var indblandingen i Daniels (manglende) havehold, gardinpositionering og spisevaner uden tvivl ment som integrative handlinger, der skulle hjælpe Daniels inklusion i lokalfællesskabet på vej gennem at gøre ham opmærksom på de "rette" måder at gøre tingene på (jf. de lokale sociale koder knyttet til familieliv og til tilgængelighed, utilgængelighed og respektabilitet inden for nabolaget). De kommunale integrationsmyndigheders beslutning om at sende en familiekonsulent to gange om ugen for at lære Daniel at lave danske retter af danske råvarer var med al sandsynlighed baseret på samme velmenende intentioner. Sådanne interventioner i flygtningefamiliers domestiske rum fra både velfærdsstatens og lokale indbyggers side kan imidlertid ikke alene forstås som resultat af velmenende, integrative initiativer, men må tillige ses i lyset af et stærkt enshedsideal i det danske samfund, der gør, at folk ofte oplever et behov for at føle sig 'ens' for også at føle sig 'lige' (jf. Gullestad). Som tidligere diskuteret i Kapitel 3, betyder denne 'lighed-som-enshed'-logik, at håndteringen af forskellighed i mange tilfælde opleves som vanskelig, hvorfor folk ofte i hverdagen tillægger sig en række interaktionsformer, der fremhæver enshed og underkommunikerer forskellighed (Gullestad 1992: 219). Som jeg i dette kapitel har vist, forholder dette sig dog helt modsat i situationer, hvor et socialt individ – som Daniel – *ikke* udgør en 'insider' i forhold til denne fælles, indforståede sociale samværsform: i en sådan situation har forskelle i hverdagslivsstil ikke tendens til blandt lokale beboere at blive underkommunikeret, men derimod snarere *over*kommunikeret.

Når Daniel spørger, hvorfor alle i Sandvig er interesseret i, hvordan *han* bor – hvordan *han* lever – når alle de andres måder at bo og leve på ikke interesserer ham, da er svaret således todelt. *For det første* skyldes det, at Daniel som nytilkommen i lokalsamfundet indtog en social position uden for den fælles, indforståede lokale samværsform. Dermed stod han også uden for den interne, lokale konsensus om

underkommunikation af indbyrdes livsstilsforskelle til fordel for fremhævelsen af det fælles og det enskhedskabende. På denne måde kunne Daniel heller ikke inkluderes i denne sociale interaktionsform, idet denne jo netop kun fungerer og er opretholdt gennem de involveredes fælles *konsensus* omkring den. Således udgjorde Daniel også på et mere alment plan en potentiel trussel i forhold til nabolagets generelle, etablerede omgangsform. Han måtte derfor gøres "lokal", gøres til en 'insider' i forhold til det lokale moralfællesskab. Og denne proces fordrede netop en overkommunikation, og ikke en underkommunikation, af Daniels forskelle i livsstil. *For det andet* havde de lokale indbyggeres interesse for Daniels levevis at gøre med måden, hvorpå de lokale koder for sociabilitet, som belyst, ofte i danske lokalsamfund er konkretiseret og materialiseret i domestisk rum. Denne domesticering – eller hjemmelivsgørelse – af den "rette" sociale omgangsform, og det førnævnte behov for overkommunikation af Daniels livsstilsforskelle, har selvklart en gensidigt forstærkende indvirkning på hinanden, og udgør som faktorer derfor tilsammen svaret på Daniels spørgsmål.

I den del af den danske offentlige diskurs, der omhandler mediedebatten og den politiske debat, repræsenteres og diskuteres flygtninge og indvandreres "manglende" *enshed* hovedsagligt i relation til "større" sociokulturelle problematikker, såsom religiøs overbevisning, etnisk orientering, national identitet, kønsmæssige relationer etc. Når vi inden for socialvidenskaben beskæftiger os med temaet flygtninge og indvandrere, gælder den samme tendens: Størsteparten af migrationsstudier optaget af spørgsmålet om flygtninge og indvandreres inklusion og eksklusion i vestlige samfund, er, som hovedregel, netop indrammet af de "store" analytiske begreber og sociokulturelle domæner såsom 'religion', 'etnicitet', 'identitet' eller 'køn'. Mindre gængse er migrationsstudier, der tilnærmer sig flygtninge og indvandreres samfundsmæssige inklusion og eksklusion gennem domænet 'domesticitet', forstået som de inter-domestiske hverdagsrutiner, værdier og normer, som eksisterer inden for flygtninges og indvandreres daglige, lokale levesteder. I de skandinaviske samfund er sådanne studier af stor vigtighed. For det første, som argumenteret for i dette kapitel, fordi lokale koder for sociabilitet (og følgelig for social inklusion og eksklusion) her ofte i høj grad er konkretiseret og materialiseret i domestisk rum. I relation til social inklusion og eksklusion kommer netop den domestiske sfære således ofte for migranten til at udgøre det sted, hvor – med Linde-Laursens ord – "*den lille forskel gør den store anderledeshed*" (1993: 145). For det andet, og som følge af dette, spiller det domestiske domæne – og de

lokale værdier og rutiner knyttet til dagligt domestisk liv – en vital rolle i det lokale såvel som bredere samfunds accept af flygtninge- og indvandrereindivider. Derved er det inter-domestiske rum af central, overordnet betydning for flygtninge og migranternes bosætningsproces og udvikling af en oplevelse af social inklusion, ligestilling og tilhørsforhold – ikke alene inden for lokalområdet, men tillige i relation til det større værtsamfund som sådan.

Kapitel 6

Mellem skole, hjem og fritid: flygtningebørn og -unges skabelse af inklusion og tilhørsforhold i det danske samfund

På tværs af afhandlingens kapitler har jeg frem til nu kastet lys over den betydning, 'familien' og 'hjemmet' som institution har for nytilkomne flygtnings skabelse af sted og tilhørsforhold i Danmark. Dette har jeg gjort ved at analysere samspillet mellem, på den ene side, danske normer og værdier for familieliv og domestisk rum og, på den anden side, flygtnings egne familieinstitutioner og domestiske rutiner. Undervejs har jeg vist, hvordan studiets børn og unge udgjorde et vigtigt omdrejningspunkt for dette samspil – hvad enten set gennem det omgivende modtagersamfund eller gennem forældrene selv. I dette kapitel skal jeg undersøge skabelsen af sted og tilhørsforhold i Danmark fra børnene og de unges eget perspektiv.

Jeg har tilbragt tid med børnene og de unge i hjemmet, på villavejen, i folkeskolen, i ungdomssprogs skolen, til sports- og fritidsaktiviteter og i deres almene færden i lokalsamfundet, ligesom jeg sammen med særligt de unge har tilbragt store mængder tid i offentlig transport til og fra f.eks. ungdomssprogs skole i nærmeste større by. Igennem mit samvær med børnene og de unge i disse forskellige sociale rum har jeg undersøgt deres erfaringer og praksisser knyttet til dét at falde til og finde sig til rette inden for deres nye, danske omgivelser. Gennem skolegang som empirisk og analytisk indfaldsvinkel skal jeg tage udgangspunkt i børnene i folkeskolealderen, hvorefter jeg sammenligner denne aldersgruppe med deres ældre søskende. Jeg viser, hvordan divergerende skoletilknytning yngre og ældre søskende imellem – i form af henholdsvis deltagelse i lokal folkeskole eller centralt placeret ungdomssprogs skole – var af essentiel betydning for, hvorledes børnene og de unge erfarede deres møde med det danske samfund og heraf også for, hvorledes deres skabelse af socialt tilhørsforhold inden for dette udformede sig.

Generelt erfarede jeg i familierne et tæt sammenhold mellem børnene/de unge og deres forældre. Dette skal forstås sådan, at jeg ofte oplevede hjemmet som et sted, hvor voksne, børn og unge sammen delte de mange glæder, forbavnelser og udfordringer ved

pludseligt at være bosat i et nyt – og på mange måder ukendt – samfund. Som bekendt var der ikke forældrene og børnene imellem tale om såkaldt ”1. og 2. generationsindvandrere” eller ”-flygtninge”, idet ingen af børnene eller de unge var født eller opvokset i Danmark. Derimod var familiernes medlemmer alle ankommet til landet for ganske nyligt. Til trods for dette var dagligdagen i familierne på flere områder kendetegnet ved en form for ”omvendt” afhængighedsforhold forældrene og deres børn imellem. Børnene og de unge var typisk de første til at udvikle en forståelse og beherskelse af det danske sprog. På samme måde var de de første til at blive fortrolige med hjemmets tekniske udstyr (fjernsyn, video, støvsugere, komfurer, antenner og vaskemaskiner), samt til at danne sig et overblik over forskellige systempraksisser i samfundet generelt (såsom i forhold til det offentlige transportsystem, sundhedssystemet og det kommunale ”system”). Familiernes børn og unge udtrykte imidlertid aldrig – spontant eller når adspurgt – beklagelse over dette på mange måder ”omvendte” afhængighedsforhold dem og deres forældre imellem. Snarere gav børnene og de unge udtryk for, at de oplevede det som en selvfølge for eksempel at tolke for deres forældre hos lægen og tandlægen eller på posthuset, ligesom de fandt det selvfølgeligt at hjælpe forældrene med deres lektier til sprogskolen, med at stige på den rigtige bus eller med at læse sig til den korrekte dosering på en medicinpakning.³⁶

Som jeg skal underbygge igennem kapitlet, var det mit indtryk, at børnene og de unge i deres dagligdag generelt trivedes. På mange måder udgjorde sudanesiske Ivan og Barbara i Fuglestrup dog en undtagelse herfra. Som diskuteret i Kapitel 3 medførte det stor bedrøvelse for niårige Ivan, at hans far forbød ham at gå i fritidsklub sammen med sine klassekammerater efter skoletid, idet Ivans morbroder i Uganda fandt, at drengen i stedet burde bruge sin tid på at lave lektier. Dette forhold gav anledning til mange konflikter i dagligdagen mellem Ivan og hans forældre (og som vi så, mellem forældrene og det omgivende samfund). Ivans faste holdepunkt og støtteperson i hverdagen blev på mange måder hans modtagerlærer i Næsdal Skole, ligesom hans søster, Barbaras, danske plejemor også senere kom til at udgøre en sådan person, som Ivan – under sine besøg hos sin søster – søgte trøst hos og betroede sig til. Som belyst i Kapitel 4 led sekstenårige Barbara på samme vis under en række problemer i sin hverdag, idet også hun gennemlevede store uenigheder med sine forældre – uenigheder, der resulterede i,

³⁶ For en videre diskussion af det ”omvendte” afhængighedsforhold, der kan eksistere imellem migrantforældre og deres børn, se fx Pedersen 2007; Valenzuela 1999.

at hun endvidere fik dét at kæmpe med pludseligt at skulle falde til hos en dansk plejefamilie. På en meget brat og direkte måde blev Barbara således mere end nogen af de andre børn og unge i studiet eksponeret for en radikal social omvæltning: otte måneder efter sin ankomst til Danmark flyttede hun fra den ene dag til den anden ind i et dansk hjem, hos en dansk familie. Barbaras familieliv og overordnede hverdagssituation – og heraf også hendes generelle vilkår for skabelse af socialt tilhørsforhold i det danske samfund – adskilte sig med andre ord væsentligt fra studiets øvrige børn og unge. Under feltarbejdet besøgte jeg flere gange Barbara i plejefamiliens hjem på en ældre nedlagt gård, otte kilometer fra Fuglestrup. I løbet af sin tid hos plejefamilien knyttede Barbara et tæt bånd til plejeforældrene, herunder særligt til plejemoren. Selvom hun holdt meget af at være hos plejefamilien, gav opholdet også anledning til en anseelig følelse af splittelse og ambivalens hos Barbara. Hun savnede sine forældre og hjemmet i Fuglestrup, men samtidigt var hun meget vred på sin far over, at han havde slået hende. Alligevel var hun plaget af dårlig samvittighed over for faren og følte, at hun burde lytte til hans standpunkt og afslutte det kæresteforhold, som havde givet anledning til hele konflikten imellem dem. Hun satte pris på den danske lovgivning og børneopfattelse, der forbød hendes far at straffe hende fysisk, men samtidigt stillede hun sig kritisk over for en dansk opdragelse, hvor fysisk afstraffelse ikke var en mulighed i det hele taget, og hun mente derfor, at sådan afstraffelsesform burde være tilladt over for børn yngre end hun selv. Hun savnede Afrika enormt, og ligesom sine forældre og sin ældre søster Rachel ønskede hun ikke i fremtiden at bo i Danmark, som hun ikke fandt, at hun ville savne, hvis hun rejste tilbage til Uganda sammen med sin familie. Samtidigt udtrykte hun dog, at hun ikke ville kunne undvære plejemoren, der "var blevet som en mor for hende", og som hun derfor – i sin forestilling om den ideelle fremtid – ville tage med sig tilbage til Uganda. Hendes savn efter Afrika kanaliserede hun – i sit fravær – på mange måder ind i hjemmet i Fuglestrup. Når hun var hos plejeforældrene kunne hun således være nærmest syg af længsel efter at være hos sine forældre og søskende. Og når hun tog på besøg i hjemmet i Fuglestrup, savnede hun omvendt plejeforældrene og deres opmærksomhed og omsorg. Barbaras tilværelse hos plejefamilien var med andre ord karakteriseret ved en grundlæggende følelsesmæssig splittelse imellem forskellige sociale rum og kulturelle værdisætninger. Efter indflytningen hos plejefamilien skulle Barbara ikke længere – på lige fod med de andre børn og unge – primært gennem skole og fritid gradvist gøre sig erfaringer i

forhold til det omgivende danske samfund, men også hele Barbaras hjemmesfære var nu med ét helt ny. Omvæltningen var, med andre ord, total.³⁷

For studiets øvrige børn og unge var skolen imidlertid det sted, hvor de hovedsageligt skulle blive eksponeret for det danske samfund og dets kulturelle normer og værdier. Igennem kapitlet følger jeg børnene og de unge i deres skoler – først folkeskolen og dernæst ungdomsskolen – og viser som nævnt, hvordan skolerne som sociale rum fik divergerende indvirkning på henholdsvis de yngre og ældre søskendes skabelse af tilhørsforhold i Danmark. Hvor gruppen af unge kom til at forstå og kategorisere sig selv som 'udlændinge', udvikledes en meget anden selvforståelse og selvkategoriisering blandt deres mindre søskende i folkeskolen, hvem jeg aldrig hørte anvende ordet udlændinge om sig selv. Slutteligt diskuterer jeg, hvordan de ældre søskendes selvidentifikation som 'udlændinge' imidlertid ikke var at forstå som en kontraidentitet i forhold til det omgivende danske samfund, men snarere som en indikator for et gruppesammenhold, hvorigennem de stræbte mod på sigt netop at opnå samme livsgrundlag som deres danske jævnaldrende.

"Jeg går i 5.a.": flygtningebarnet og den lokale folkeskole

Den rurale spredning eller decentralisering af nyankomne flygtninge i Danmark kan siges at finde sted på samme tid, som der sker en stigende urban centralisering af de institutionelle, økonomiske og sociale ressourcer, de voksne flygtninge har brug for i deres hverdag – indkøbsmuligheder, arbejds- og praktikpladser, sprogskoler m.v. For flygtningeforældre boligplaceret i danske landsbyer og småbyer beliggende i en vis afstand fra et større urbant centrum, betyder dette, at de på grund af lange daglige rejser med offentlig transport en stor del af deres vågne tid ikke opholder sig i deres givne lokalsamfund. Det samme gør sig ofte gældende for unge flygtninge fra 17-18 år

³⁷ Da Barbara efter syv måneder hos plejefamilien atter flyttede tilbage til forældrene i Fuglestrup, havde hendes erfaring med at have været anbragt uden for hjemmet ikke haft en positiv virkning i forhold til en udvikling af socialt tilhørsforhold til det danske samfund. På trods af alle de ting, hun havde holdt så meget af ved at bo hos sin danske plejefamilie, havde Barbara – på paradoksal vis – ved sin hjemkomst aldrig følt sig så lidt til rette i forhold til det omgivende danske samfund, og hendes drøm om at vende tilbage til Uganda med sin familie var blot intensiveret. Forholdet til sin kæreste afsluttede hun, idet hun, som hun sagde, "var blevet klogere" og "havde erkendt vigtigheden af at følge en faders råd".

og opefter, som følger det treårige obligatoriske sprog- og samfundsintroduktionsprogram på særlige ungdomssprogskoler, ligeledes centralt placeret i de nærmeste større byer. Hvor sådan stor grad af lokal ikke-tilstedeværelse altså i mange tilfælde kendetegner selve forældrenes og de unges dagligdag, forbliver imidlertid familiernes børn i folkeskolealderen hele dagen i nærområdet, hvor deres skole, fritidshjem, idrætsklub og kammerater befinder sig. De landsbyer eller mindre småbyer, som mange flygtningefamilier i Danmark i dag er placeret i, bliver derfor ofte – frem for alt – *børnenes* byer. Netop den danske folkeskole udgør, sammen med børnehaver og vuggestuer, ofte en af de eneste tilbageværende samfundsinstitutioner i mindre danske lokalsamfund og udgør således også en væsentlig – om ikke *den* væsentligste – institution lokalt, der fra politisk hold tænkes på, når det med næste generation for øje antages, at boligplacering i små samfund fremmer flygtninges samfundsindlemmelse. Men Folkeskolen udgør ikke alene en central institution i lokalsamfundene og i spredningspolitikken af flygtninge. Også set fra flygtningebørnenes eget ståsted – skal jeg vise – kom den lokale folkeskole til at udgøre et centralt omdrejningspunkt for deres skabelse af socialt tilhørsforhold inden for deres nye, danske omgivelser.

I sit studie af den danske skoleklasse som socialt og kulturelt fænomen diskuterer antropologen Sally Anderson (2000) 'klassens' særlige funktion som det overordnede strukturerende princip i den danske folkeskole. Sidstnævnte er som bekendt baseret på et særligt klassesystem, hvor den enkelte skoleelev – ideelt set – følger den samme gruppe børn ni år i træk. Dette er ledsaget af et særligt klasselærersystem, der på samme måde tilstræber, at den enkelte klasse igennem alle ni år har den samme klasselærer. Mens faste klasser og klasselærere også udgør praksis inden for andre skolesystemer, såsom det svenske, norske og tyske, da udgør Danmark imidlertid det eneste land, hvor klassernes og klasselærernes kontinuitet tilstræbes at spænde over hele det samlede skoleforløb (ibid.: 16). Den danske folkeskole, argumenterer Anderson, danner derfor en social sammenhæng, hvor kontinuerlig 'nærhed' og 'tryghed' er i fokus, og hvor betydningen af 'at kende' og 'at pleje' kommer til at udgøre de væsentligste integrerende værdier: Gennem at gøre "det vi plejer" sammen med "dem vi kender" anses 'klassen' som et vedvarende stabilt fundament, hvorfra eleverne fortløbende kan opbygge tryghed og socialt tilhørsforhold i deres udvikling til borgere i det danske samfund. I forhold til elever med indvandrer- eller flygtningebaggrund

fremhæver Anderson imidlertid, hvordan disse ofte kommer til at udgøre marginaliserede elever i klassen, tildelt en perifer social position blandt elever og lærere (ibid.: 253-55). En tilsvarende pointe understreger antropologen Laura Gilliam (2009) i sit studie af social identitet og etnisk kategorisering blandt 10-11-årige børn i en række københavnske folkeskoleklasser, hvor børn med anden etnisk baggrund end dansk udgjorde omkring halvdelen af eleverne. Gilliam viser, hvordan disse elever – både internt iblandt dem selv og eksternt iblandt de øvrige elever i klassen – i høj grad var kategoriseret som 'indvandrere' eller 'udlændinge', der pr. definition skilte sig ud socialt og kulturelt fra det danske fællesskab i klassen og på skolen.

Under mit feltarbejde havde jeg lejlighed til at følge samtlige af mine nøgleinformant-familiers børn i folkeskolealderen i deres respektive skoler: Iransk-kurdiske Sirwa (13 år, 6. klasse) og Merdem (11 år, 4. klasse) i Askbjerg Skole; burmesiske Thaung (13 år, 5. klasse) i Maglelund Skole; samt palæstinensiske Adina (13 år, 7. klasse) og Omar (16 år, 9. klasse) og sudanesiske Barbara (16 år, 8. klasse) og Ivan (9 år, 3. klasse) i Næsdal Skole. Under mine skolebesøg observerede jeg, hvordan børnene i deres respektive klasser generelt udgjorde populære kammerater, der havde forholdsvis nemt ved at få venner og veninder. Modsvarende ovennævnte antropologiske studier udført i dansk folkeskolesammenhæng fandt jeg med andre ord ikke, at flygtningebørnene i deres skoleklasser indtog en marginaliseret position som mere eller mindre ekskluderet fra sammenholdet og fællesskabet blandt klassens etnisk danske elever. Denne position som socialt vellidte og inkluderede elever i klassen kan der være flere grunde til. I forlængelse af nedenstående situationsbeskrivelse, der er baseret på et feltnoteuddrag fra en dag i skole med to af ovennævnte børn, skal jeg forsøge at identificere og diskutere en række af disse grunde.

En dag i Askbjerg folkeskole

Jeg skal i Askbjerg Skole med min iransk-kurdiske informantfamilies to yngste børn, datteren Sirwa og sønnen Merdem. Jeg tager en taxa kl. 07.30 fra Maglelund til Askbjerg. Der var ingen busafgang, der passede. Chaufføren sætter mig af helt oppe ved skolen, der tæller omkring 250 elever fra 0.-9. klasse. Jeg går ind på det fyldte lærerværelse, der er præget af en duft af kaffe og et generelt virvar af lærere på vej til dagens første undervisning. Maria, der er sidst i trediverne og såkaldt "modtagerlærer" for skolens

tosprogede, kommer hen og hilser på mig. Vi sætter os ved et bord og når at snakke lidt, inden vi skal til time. Hun fortæller, at både Sirwa, 6. klasse, og Merdem, 4. klasse, er meget generte, og at hun brugte den første lange tid – tre måneder – på bare at lære dem at kende. Nu, hvor de har været her i tolv måneder, er de blevet mindre generte. Jeg går med Maria ind i Sirwas klasse. De skal have historie, og Sirwa sidder på forreste række i klasselokalet. Jeg fortæller lidt om mig selv til klassen. Maria tilføjer: *"Ja, så Birgitte er her også for at se, hvordan Sirwa fungerer sammen med jer, så I skal ikke være anderledes, end I plejer at være"*. Undervisningen går i gang, og Maria og jeg sætter os i en sofa bagerst i lokalet. Jeg fortæller hende, at jeg for noget tid siden havde givet Sirwa et engangskamera og bedt hende om at fotografere sin hverdag. Bagefter, da vi sammen skulle tale om billederne, havde hun peget på en pige på et af dem og sagt, at det var hendes bedste veninde, og at hun hed Martha og gik i hendes klasse. Jeg beder Maria om at udpege Martha for mig. Hun peger på Martha og siger så: *"Uh, det er vi ikke glade for"*. Overrasket spørger jeg hvorfor. Hun svarer: *"Martha er selv tosproget i en eller anden forstand. Hendes mor er englænder, og Martha er meget strengt opdraget. Bare hun vifter forkert med et øjenbryn, så får hun skældud, og hun må ikke gå alene op til Sirwa, for eksempel"*. Hun fortsætter: *"Vi har prøvet sådan at få dem lidt fra hinanden. Og de var også blevet lidt uvenner her for noget tid siden, men det er åbenbart blevet godt igen så. Sirwa skal have en veninde, hvor hun har mulighed for at komme hjem i et dansk hjem. Hvor det ikke er så strengt"*. Senere i et frikvarter, hvor Maria er gårdvagt, står hun og jeg sammen og kigger ud over skolegården, hvor en gruppe drenge spiller fodbold, imens nogle piger leger fangeleg. Vi ser Martha og Sirwa, der går rundt for sig selv og griner. Maria siger: *"Hun skal ud af den der tosomhed. Sirwa er en enorm ressource for den sjetteklasse. Hun er faktisk meget social. Hun fungerer som et samlende punkt for klassen, når der er svære problemer... sådan som nu ham fra klassen, der har fået muskelsvind, og de to piger, der begge lige har mistet deres far"*. Tilbage i sofaen i klasselokalet. Maria viser mig Sirwas skoleskema, og dernæst en bog, hvor hun og Emmy skriver sammen. Emmy er koordinator for skolens tosprogede og den "modtagerklasse", som disse starter ud med at gå i, indtil de kan deltage i den almene klasseundervisning fuldt ud. I bogen skriver Emmy og Maria til hinanden, hvad de hver især har lavet med Sirwa og Merdem i modtagerklassen, og hvad de har givet dem for af lektier. For tiden er der kun de to i modtagerklassen. De øvrige tre børn på skolen med flygtningebaggrund "er allerede integrerede", fortæller Maria. Sirwa og Merdem er nu nede på otte timer om ugen i modtagerklassen. De øvrige af ugens timer tilbringer de i deres respektive 6. og 4. klasse. De har det begge godt i deres klasser, understreger Maria, og ingen af dem bliver drillet eller mobbet.

Efter Sirwas historietime skal hun og Merdem i modtagerklasse med Maria. Vi sidder vi fire alene i et klasselokale. Da Sirwa kommer ind ad døren, siger Maria: *"Du har dine nye støvler på i dag!"*. Sirwa smiler, og Maria forklarer: *"Jeg gav Sirwa nogle støvler i går, fordi hun i sidste uge havde været ude at lege i sneen med Martha og Sidsel fra klassen, og hun havde ingen vinterstøvler, så hun var blevet helt gennemblødt"*. Hun fortsætter: *"Og du blev så glad for dem, er det ikke rigtigt, Sirwa?"*. Sirwa bekræfter med et genert smil. De skal have matematik. Jeg hjælper Merdem, og Maria hjælper Sirwa. Maria siger, at Merdem bare er en "super-haj" til matematik, og at Sirwa bare læser så flot i dansk. Hun roser dem meget, og fortæller dem flere gange, at de er meget dygtige. På et tidspunkt fortæller Maria, at hun i sidste uge havde bagt kager til Merdem og Sirwa, som hun skulle have haft med om torsdagen, hvor de havde etårs dag i Danmark. Men så havde skolen været lukket både torsdag og fredag på grund af kraftigt snefald, så hun havde i stedet spist kagerne selv sammen med sine børn. Alle griner. Merdem er kørt sur i et regnestykke. Han kigger op på Maria og siger, at han ikke kan huske, hvordan man skal regne stykket ud, og om hun ikke nok vil sige, hvad det bliver. Hun giver ham svaret og griner til mig: *"Når der kommer de der store brune øjne og kigger på mig og siger 'jeg kan ikke huske det', så kan jeg altså nogle gange bare ikke lade være med at give dem svaret"*. Maria fortæller, at hun nogle gange som stavetræning bruger SMS'er i dansk-undervisningen af Sirwa. Så sender hun hende en SMS, som hun skal besvare. Ud over selve stavetræningen – fortæller Maria – er pointen den, at Sirwa på denne måde bliver fortrolig med at anvende en mobiltelefon, således at hun i sin fritid bedre kan tage part i SMS-kommunikationen klassens elever imellem. Jeg spørger Merdem, om han også har en mobiltelefon. Det har han ikke. Men Maria siger, at hun har lovet ham, at når hun snart får en ny, så kan han få hendes den gamle. Timen er forbi, og det er spisefrikvarter. Merdem har fri og går hjem. Sirwa og jeg spiser vores frokost sammen fra skolens madbod – pølsehorn med gulerødder og agurker skåret i stave – imens Maria tager noter fra timen til Emmy. Pludselig siger Sirwa: *"Nå, jeg går ned i klassen nu. Vi skal ned og spille kort nogen af os"*. Smilende fordufter hun.

Timen efter skal Sirwa være alene i modtagerklasse med Emmy. Vi er kun os tre. Emmy fortæller mig, at hun i mange år har arbejdet på en skole på et asylcenter, og at hun har en efteruddannelse i undervisning af tosprogede. *"Så jeg føler mig godt rustet til det her meget dejlige job"*, siger hun glad. Sirwa og Emmy øver dansk udtale ud fra en læsebog. Emmy fortæller, at Sirwa og Merdem de første tre måneder havde tolk med i skole hver dag. Senere kommer Emmy ind på, at Sirwa har fortalt hende, at familien havde fået afslag fra Kommunen på deres ønske om økonomisk støtte til en cykel til Sirwa. Nu havde Emmy så selv lavet en formel ansøgning til Kommunen, men havde ingenting hørt. *"De skal til cykelprøve med klassen i maj, og hun skal have lært at cykle inden"*, siger Emmy og

fortsætter med opmuntrende stemme til Sirwa: *"Så skal vi to cykle sammen, ikke også, for jeg cykler jo også"*. Sirwa smiler og siger, at hun håber det lykkes dem at skaffe en cykel, så hun kan nå at være med til cykelprøven. Da det ringer ud, spørger Emmy: *"Hvad skal du så nu, Sirwa? Ud at gå med Martha?"*. Sirwa svarer ja, og Emmy mumler med et skævt træk på smilebåndet: *"Ja, det tænkte jeg nok"*. I frikvarteret ser jeg igen Sirwa og Martha gå skolegården tynd sammen. Jeg snakker lidt med dem, og spørger dem blandt andet om de har besøgt hinanden. *"Ja, og hun har set mit værelse!"*, svarer Martha ivrigt. På lærerværelset siger jeg farvel til Emmy. Hun siger, at hun synes, at Sirwa og Merdem klarer det utroligt godt i skolen: *"Jeg synes, at de er sådan nogle dejlige børn. Og så dygtige. Og de har sådan en positiv familie, som støtter op om dem. I mit arbejde med tosprogede har jeg været vant til op- og ned-perioder. Men ikke med Sirwa og Merdem. Med dem går det bare fremad og fremad! Jeg synes, at Sirwa er en meget kvik pige – også at hun kan sidde og lave de her meget smukke kurdiske fingerringe af små perler"*. Hun peger på sin ringfinger og en ring, som Sirwa har lavet til hende.

Ovenstående situationsbeskrivelse er på flere områder illustrerende for flygtningebørnenes hverdag i de små lokalsamfunds folkeskoler. Kendetegnende for informantbørnene i folkeskolealderen – fordelt over 3.-9. klasse på tre forskellige skoler – var, at de generelt udtrykte stor glæde ved deres skolegang. De oplevede at trives i deres klasser, at være blevet taget godt imod af elever såvel som lærere, samt at have forholdsvis nemt ved at opbygge venskaber. Yderligere erfarede jeg, hvordan børnene relativt hurtigt lærte sig dansk, hvordan lærere og klassekammerater i høj grad var opmærksomme på at anerkende og vise hensyn til deres individuelle styrker og svagheder, og ikke mindst hvordan børnene ofte knyttede meget nære bånd til deres lærere, herunder – hvilket jeg skal vende tilbage til – ikke mindst til deres modtagerlærere. Desuden havde ingen af informantbørnene, ifølge både dem selv og deres lærere, oplevet at være udsat for drilleri eller mobning. Samlet var min overordnede erfaring derfor, at skolegangen i de små samfunds folkeskoler socialt og fagligt udgjorde et frugtbart og konstruktivt forløb for flygtningebørnene. Følgende skal jeg søge at fremanalysere en række årsagssammenhænge, der kan ligge til grund for dette forhold.

Nærheden og ensheden

På hver af de tre folkeskoler, jeg besøgte under feltarbejdet, kunne antallet af elever med indvandrer- eller flygtningebaggrund tælles på én hånd: på Askebjerg Skole i alt fem (hvoraf iransk-kurdiske Merdem og Sirwa udgjorde de to); på Maglelund Skole i alt to (hvoraf burmesiske Thaung udgjorde den ene); og på Næsdal Skole i alt fire (udgjort af palæstinensiske Adina og Omar og sudanesiske Ivan og Barbara). Under mine besøg på skolerne observerede jeg, hvordan dette fåtal medførte, at både modtagerlærere, klasselærere og øvrige involverede lærere generelt udviste stor interesse for den enkelte flygtninge-elev. Denne interesse (hvis motivationer jeg senere skal uddybe) bevirkede blandt andet, at lærerne generelt opbyggede et bredt kendskab til flygtningebarnets individuelle baggrund og familiesituation, hvilket gjorde dem i stand til i høj grad at medtænke disse faktorer i forhold til diverse problemstillinger vedrørende eleven. I vid udstrækning medførte dette en fra lærernes side relativt "holistisk" tilgang til den enkelte flygtninge-elev som person, hvilket igen var medvirkende til, at der generelt opstod nære bånd mellem flygtningebørnene og deres lærere, herunder ikke mindst mellem børnene og deres modtagerlærere. I de tilfælde, hvor et flygtningebarns forældre – oftest af hverdagslogistiske årsager – begyndte at tale om efter udgangen af den treårige boligplaceringsperiode at flytte til en større by med bedre transport- og jobmuligheder, gav det pågældende barn hver gang udtryk for at opleve dette som et katastrofalt indgreb i dets verden – først og fremmest i forhold til netop dét at skulle skifte skole. Ikke alene børnenes kammerater i klassen blev i denne forbindelse nævnt som et centralt argument for ikke at ville flytte skole, men tungtvejende var også tit tanken om at "miste" deres nuværende modtagerlærer, som de ofte hver især havde fået et meget personligt kendskab og nært tillidsforhold til (i det vekselvirkende forhold mellem at udgøre denne lærers eneste elever i "modtagerklassen" og – følgelig – denne lærers særlige ansvarsfølelse og personlige engagement i forhold til dem som elever).

Når Anderson som nævnt finder, at børn af flygtninge og indvandrere i en dansk folkeskolesammenhæng ofte blandt både elever og lærere tildeles en perifer social position og derfor kommer til at udgøre marginaliserede elever i deres klasser, begrundet hun dette i, at en række bestemte sociale og kulturelle egenskaber ved selve den danske skoleklasse gør, at den har svært ved at rumme 'indvandrerens' (2000: 253). Som vi følgende skal se gennem en uddybning af Andersons skoleklasseteori, knytter

disse egenskaber sig særligt til 'nærhed' og 'enshed' som de to grundlæggende værdier ved dansk skoleklassepraksis.

På baggrund af sit feltarbejde på en københavnsk folkeskole argumenterer Anderson for, hvordan den danske skoleklasse blandt lærerne ofte opfattes i familiemetaforer:

Den klassiske model med to lærere – klasselæreren, som oftest en kvinde ('mor'), og matematiklæreren, som oftest en mand ('far') – kan opfattes som klassens 'forældre', idet de varetager dens opdragelse og sociale og faglige velbefindende. [...] Eleverne i en klasse opfattes som 'deres børn' (især 'moderens') (ibid.: 55).

På samme måde opfattes klassekammeraterne ofte som "søskende", og klassen som barnets "hjem" de første ni år af dets skolegang. Anderson skriver: "*I den pædagogiske litteratur fremstilles skoleklassen ikke så meget som en gruppe elever, der er sammen med henblik på skoleindlæring, men snarere som et trygt socialt fællesskab, der [...] fungerer godt som social enhed*" (ibid.). Anderson pointerer, at netop (kerne)familien eller husstanden i den vestlige verden ofte opfattes som den prototypiske enhed for "naturlig" inklusion: vi fødes ind i en bestemt kernefamilie, og vi tilhører denne pågældende familie (ibid.: 247). Men opfattelser af familie inkluderer imidlertid også, hvordan forskellige familiemedlemmer hierarkisk er relateret til hinanden, for eksempel i forholdet mellem forældre og børn og mellem søskende. Derfor, understreger Anderson, udgør familien – og folkeskoleklassen – ikke alene en model for "naturligt" tilhørsforhold, men også for "naturligt" positionelt hierarki (ibid.).

Sådan hierarkisk differentiering, viser Anderson, nedtones dog i den danske skoleklassepraksis gennem eksplicite erklæringer fra lærernes side om, at alle er lige – at alle i klassen er "ligesom" hinanden. Imens har eleverne imidlertid travlt i det daglige med implicit at differentiere imellem hinanden som "ulige": de ser hinanden som en "slags" – en socialt eftertragtet eller socialt perifer person – som man skal søge at blande sig med eller holde sig adskilt fra. På denne måde fungerer klassen i praksis som en "*kronisk afgrænset social sammenhæng, hvor 'lige' individer konkurrerer med hinanden om eftertragtede positioner*" (ibid.: 178). En attraktiv position i klassen står derfor hele tiden til forhandling igennem den daglige sociale interaktion i klassen, hvor et barn enten kan blive inkluderet eller holdt udenfor. I skoleklassen, understreger Anderson,

handler håndteringen af hierarki og succesrig positionering derfor overordnet om "*at overbevise de eftertragtede andre om, at man er 'ligesom' dem og således 'naturligt' bør inkluderes*" (ibid.: 216). Anderson viser, hvordan dette korresponderer med selve lærernes forståelse af 'den gode klasse', som skal være 'glat' og 'jævn' uden for mange, der 'skiller sig ud'. Hun skriver:

I forhold til klassen er de 'utilpassede' de børn, som enten er for dumme, for kloge eller for anderledes på andre måder (for lydige, for destruktive, for selvhøjtidelige eller for fremmede). Idealet er jævnhed. Der bruges meget tid og energi på at kontrollere, regulere og forme en udjævning. Mangel på lighed ses som et problem (ibid.: 209, min understregning).

Det er i denne sammenhæng, argumenterer Anderson, at flygtninge- eller indvandrerelven ofte kommer til netop at blive opfattet som én, der skiller sig ud og én, der bryder den jævne overflade – én, der ikke er 'ligesom', og derfor heller ikke 'naturligt' inkluderes. Herved kommer den pågældende elev til at indtage en perifer, marginaliseret position i klassen. Anderson konkluderer således:

Det er min påstand, at kategorien 'indvandrer' ødelægger lærerens distinktioner mellem naturlig kategori og naturlig nærhed [...]. Lærerens opfattelse af relationel orden konfronteres med "forkerte" kategorier, der er "uden for den lokale relationelle orden" og dermed potentielt "ude af kontrol". Disse "forkerte" børn kan kun i minimal grad og med stort besvær håndteres socialt gennem den implicite fortrolighed og nærhed, der knytter sig til det at *kende*. Grunden til det er muligvis netop, at 'nærhed og det at kende' ikke er udbredt som "naturlige" træk ved relationerne mellem danskere og indvandrere (ibid.: 254, Andersons kursivering).

Som nævnt oplevede jeg imidlertid under mit eget studie, hvordan netop '*nærhed*' og '*det at kende*' karakteriserede relationen mellem informantbørnene og deres lærere. Frem for – som i Andersons studie – at være tildelt en position "*uden for den lokale relationelle orden*" befandt flygtningebørnene sig derfor snarere inden for denne orden og udgjorde derfor heller ikke "*en forkert kategori, potentielt ude af kontrol*". Stik modsat hændte det endda, at flygtningebørnene ligefrem blev betragtet som udgørende "en enorm ressource" og "et samlende punkt for klassen" (jf. Sirwas modtagerklasselærer i

den tidligere situationsbeskrivelse). Men ud over selve fåtallet af elever med flygtninge- eller indvandrerbaggrund på skolerne, hvad skyldtes da nærmere denne forskellighed fra andre studier udført i danske folkeskoleklasser?

Den generelle tilstedeværelse af 'nærhed' og 'det at kende' i relationen mellem informantbørnene og deres lærere havde ikke så meget at gøre med fåtallet af flygtninge-elever på skolerne *i sig selv*. Derimod havde det at gøre med måden, hvorpå dette fåtal kom til at betyde, at den enkelte flygtninge-elev på mange måder blev et "projekt" for klassen og dens lærere. Som folkeskole i et mindre lokalsamfund med en forholdsvis stor social tæthed – og med kun enkelte flygtningefamilier – erfarede jeg, hvordan skolens lærere generelt lagde stor personlig og faglig stolthed i, at modtagelsen og inkorporationen på skolen af den enkelte flygtninge-elev blev forbundet med en vis succes, ikke kun indadtil i forhold til kollegaerne, men også udadtil i forhold til det omgivende lokalsamfund. Dette betød, at en given lærer ikke kun investerede sin personlige og faglige stolthed i forhold til sine fagfæller, men potentielt også i forhold til sin egen nabo (som måske i fritiden var håndboldtræneren til "hendes" flygtninge-elev) eller i forhold til sin lokale praktiserende læge (hvis datter måske udgjorde samme flygtninge-elevs bedste veninde). Således var informantbørnenes vellykkede faglige og sociale inkorporation på skolen og i klasseværelset ikke alene et indre skoleprojekt, men på mange måder også et ydre anliggende, som hele det omgivende lokalsamfund kunne overvære og følge med i. Og i forhold til dette efterstræbte personlige og faglige resultat indadtil såvel som udadtil – en vellykket inklusion af flygtninge-eleverne på skolen og i klassen – udgjorde netop 'nærhed' og 'det at kende' en notorisk forudsætning for lærernes relation til informantbørnene (jf. Anderson 2000).

Tilstedeværelsen af 'nærhed' og 'det at kende' i relationen mellem flygtningebørnene og deres lærere udgjorde dog – som vi skal se – ikke i sig selv en fyldestgørende forklaring på informantbørnenes ikke-marginaliserede og ikke-perifere sociale positioner i deres skoleklasser. I analysen af dette forhold må også inddrages det af Anderson førnævnte ideal om 'enshed' og 'jævnhed' og om ikke 'at stikke (for meget) ud'. Som jeg følgende skal vise, eksisterer der imidlertid i mit materiale et direkte vekselvirkende forhold imellem disse to aspekter: 1) informantbørnenes nære relationer til deres lærere og 2) deres muligheder for at blive del af ligheds- og enshedsfællesskabet blandt deres danske medelever.

De nære kendskabs- og tillidsrelationer mellem informantbørnene og deres modtagerlærere på én gang udsprang af og resulterede i nogle særdeles engagerede modtagerlærere, som involverede sig dybt i flygtningebørnenes liv og ikke gik af vejen for at yde forskellige former for personlig hjælp, der bevægede sig et godt stykke ud over deres egentlige arbejdsområde. Dette gjaldt ikke blot i forhold til f.eks. at købe vinterstøvler til eleven eller skaffe vedkommende en mobiltelefon, men også i forhold til at hanke op i de lokale myndigheder i situationer, hvor modtagerlæreren oplevede, at disse "svigtede" barnet eller dets familie (som eksempelvis ved på familiens vegne at ansøge Kommunen om økonomisk støtte til en cykel til eleven eller ved at søge at lægge pres på Kommunen for at handle på et skimmelsvampsangreb i elevens hjem). Som tidligere understreget af Anderson afhænger den enkelte elevs succesrige positionering inden for 'klassen' af, om vedkommende formår at overbevise de andre om, at han/hun er "ligesom" dem og således "naturligt" bør inkluderes. Sirwas erhvervelse af vinterstøvler betød, at hun nu *ligesom* sine klassekammerater kunne færdes og lege i sneen i frikvartererne. Tilsvarende betød hendes erhvervelse af en mobiltelefon, at hun nu *ligesom* de andre kunne deltage i den kommunikation eleverne imellem, der i fritiden foregik over SMS. Og snart, håbede Sirwa, ville hun – hvis modtagerlærerens ansøgning til Kommunen blot gik igennem – også *ligesom* sine klassekammerater kunne cykle rundt på villavejene i Askbjerg efter skole og i weekenden. Således blev en virkning af modtagerlærernes nære tilstedeværelse og personlige engagement i flygtningebørnenes (skole)liv ofte, at en række muligheder åbnede sig for informantbørnene i forhold til at kunne indgå i det ensheds- og lighedsbaserede fællesskab blandt de øvrige elever i klassen. Som jeg følgende skal uddybe, betød børnenes egen stræben efter at indgå i dette lighedsfællesskab, at de i lige så høj grad som deres modtagerlærere (og andre lærere) var medaktører i dette hverdagslige inklusionsprojekt, centreret omkring værdierne 'enshed' og 'lighed'.

På en lang række områder udviste flygtningebørnene generelt i deres dagligdag et stort ønske om at være og kunne gøre "ligesom" deres jævnaldrende kammerater. Sirwa var ikke kun, som vi har set, ivrig efter at lære at SMS'e og at cykle, men var – som belyst i Kapitel 3 – endvidere meget optaget af at have et fritidsjob, ligesom mange af hendes klassekammerater havde det. Således var hun i sin fritid både avisuddeler i Askbjerg og, sammen med nogle piger fra sin klasse, opvasker på en lokal restaurant. På tilsvarende vis udviste flere af de andre flygtningebørn, når de var sammen med deres danske

jævnaldrende, et ønske om for eksempel at spise ligesom dem. Under et besøg på Maglelund Skole, hvor jeg fulgte burmesiske Thaung i hans femteklasse, fortalte hans klasselærer mig blandt andet:

Da vi skulle på lejrskole, var vi meget spændt på, hvordan det skulle gå. Men det gik *så* godt. Der var ingen problemer. Heller ikke med maden... For han spiser jo næsten kun ris med ting på, og hvis han ville have noget i den retning, så kunne vi fint lave det, men der sagde han bare "Nej – jeg vil lære at spise det samme som de andre!". Så han spiste både rugbrød og sild og... Og det var ikke det hele, han var lige vild med, men han *ville*, ik' også.

På samme måde så vi i Kapitel 3, hvordan niårige Ivan for at kunne spise det samme som sine klassekammerater i spisefrikvarteret – til lærerens store ros og sin egen store stolthed – havde taget rugbrød med i sin madpakke (selvom han, ligesom resten af sin familie, egentligt foretrak lyst brød).

Blandt de yngste af mine informanter i folkeskolealderen erfarede jeg endvidere, at de i relation til dét at have deres bedste ven eller andre klassekammerater med hjemme fra skole sommetider oplevede det som pinligt, at det ikke var "ligesom hjemme hos kammeraten". For eksempel fandt Ivan det flovt, når han havde sin bedste ven, Rune, med hjemme, at han stort set ingen legeting eller videospil havde, sammenlignet med hvad Rune kunne tilbyde af legesager og elektroniske herligheder, når de var hjemme hos ham. På samme måde udtrykte Thaung af og til flovhed i forhold til den "anderledes" mad, som hans mor, Lwin, serverede for dem, når han havde sin bedste ven, Thorbjørn, med hjemme. I timerne før et besøg af Thorbjørn oplevede jeg således flere gange, hvordan Thaung nøje gav sin mor instruktioner om, hvad hun eventuelt kunne tilberede af mad, så det ikke var så anderledes fra, hvad de fik serveret, når de legede sammen hjemme hos Thorbjørn. Lwin, der generelt udviste stor omtanke for sønnens situation og ikke ønskede at bidrage til at gøre ham usikker i forhold til hans danske venner, gjorde sit bedste for at efterleve sønnens sådanne ønsker og instruktioner. Generelt oplevede jeg i det hele taget, at flygtningeforældrene var meget opmærksomme på, at deres børn skulle have det godt sammen med deres danske jævnaldrende, og herunder at de ikke vilkårmæssigt skilte sig for meget ud i forhold til disse. Under et hjemmemøde mellem de iransk-kurdiske forældre og deres kommunale

integrationssagsbehandler oplevede jeg eksempelvis moren, Gulan, beklage, at de ikke havde råd til at give Merdem og Sirwa det samme smarte tøj, som deres klassekammerater gik i, ligesom hun som mor var ked af, at de ikke havde råd til en cykel til Sirwa, da dette betød, at hun ikke sammen med sine klassekammerater kunne cykle rundt i Askebjerg. Således anmodede Gulan integrationssagsbehandleren om økonomisk støtte til en cykel til Sirwa (hvilket de som nævnt fik afslag på, hvorefter Sirwas modtagerlærer tog sagen i egen hånd), og endvidere anmodede hun om en symaskine, så hun selv kunne forsøge sig med at sy noget flot tøj til Sirwa og Merdem. På samme måde lagde faren i den palæstinensiske familie, Aalim, konsekvent penge til side af deres sparsomme husholdningsbudget til lommepenge til trettenårige Adina, for at hun – på lige fod med sine danske jævnaldrende – af og til kunne gå op på torvet i Næsdal og købe sig en T-shirt eller et par øreringe sammen med sine veninder fra klassen. Når størsteparten af informantbørnene desuden var ivrige efter i fritiden at være medlem af en lokal idrætsforening – ”ligesom” deres skolekammerater – støttede forældrene dem også i dette (på trods af at de vidste, at de ville få vanskeligt ved at finde penge i deres budgetter til de medfølgende medlemskontingenter). Med undtagelse af Adina, der foretrak at tilbringe sin fritid sammen med sin familie, og som ikke holdt af sport, var samtlige af informantbørnene i skolealderen således aktive i lokale idrætsforeninger. Ivan, Merdem og Thaung gik til fodbold i henholdsvis Næsdal, Askebjerg og Maglelund; Omar til kick-boksning i Næsdal; og Sirwa til håndbold i Askebjerg. Da Barbara flyttede til sin danske plejefamilie, startede også hun med at gå til håndbold i en nabolandsby til Fuglestrup.

I kraft af flygtningebørnenes (og på deres vegne deres forældres) mange egne bestræbelser på ’lighed’ og ’enshed’ undgik informantbørnene at komme til at udgøre – med Andersons ordbrug – en *”forkert”* kategori af elever, der *”konfronterede og ødelagde”* lærernes ideal om ’jævnhed’ og om at gøre ’det vi plejer’ sammen med ’dem vi kender’, uden at nogen ’stikker for meget ud’. Når Sirwa – som vi så det i situationsbeskrivelsen – insisterede på at være bedste veninde med Martha, syntes dette derfor for lærerne at udgøre en potentiel trussel. Som Sirwas modtagerlærer forklarede: *”Martha er selv tosproget i en eller anden forstand. Hendes mor er englænder, og Martha er meget strengt opdraget. Vi har prøvet sådan at få dem lidt fra hinanden. Sirwa skal have en veninde, hvor hun har mulighed for at komme hjem i et dansk hjem”*. Sirwas relation til akkurat Martha (jf. en anden *”tosproget”* elev med *”ikke-dansk”*

opdragelsesbaggrund) forbandt lærerne med andre ord med en risiko for, at de to pigers sammenhold netop kunne udvikle sig til en "forkert" kategori af elever, der "konfronterede og ødelagde" idealet om 'jævnhed' og om ikke 'at stikke for meget ud'.

I sit skoleklassestudie viser Anderson imidlertid også, hvordan elevernes sociale positionering inden for klassen generelt er underlagt et modsætningsfyldt strukturelt vilkår (2000: 173,178). På den ene side forventes det, at eleven udviser *individueel uafhængighed*, forstået som dét at "vise hvem man er" gennem personlig autonomi og en vis (men nøje afstemt) mangel på lydighed/disciplin over for elevfællesskabet og læreren. På den anden side kræves det, at eleven udviser *gensidig afhængighed*, forstået som dét at "vise hvor man hører til" gennem viljen til at tilpasse sin adfærd i forhold til den samlede elevgruppe og klassens 'jævne' overflade. Som belyst udviste Sirwa stor villighed til sidstnævnte – at stræbe efter at være "ligesom" for herigennem at indgå i klassens enshedsfællesskab. De to ovennævnte forhold (udvisningen af henholdsvis gensidig afhængighed og individuel uafhængighed) lod imidlertid ikke til i relation til Sirwa at være vægtet ligeligt hos lærerne. Når Sirwa gennem personlig autonomi "viste hvem hun var" (læs: bedste veninde med Martha), og i denne forbindelse tilmed udviste mangel på lydighed/disciplin over for lærernes forsøg på at adskille dem, da blev dette ikke erfaret som en nødvendig balance imellem de to ovennævnte forhold, men derimod alene som en potentiel bevægelse væk fra viljen til at vise "hvor hun hørte til", nemlig i klassens enshedsfællesskab.

I dette afsnit har jeg belyst, hvordan værdierne 'nærhed' og 'enshed' havde indflydelse på det forhold, at studiets flygtningebørn generelt i deres skoleklasser udgjorde vellidte og populære børn, der var socialt inkluderet i fællesskabet blandt skolens etnisk danske elever og lærere. På trods af deres "anderledeshed" på en række områder, blev informantbørnene – som følge af deres iver efter at være 'ligesom' de andre – ikke anskuet som 'utilpassede' elever (jf. Anderson 2000), hvorfor de heller ikke af lærere og medelever blev tildelt en position som perifere elever i klassen, ledende til social marginalisering. Snarere kunne det modsatte siges at gøre sig gældende: gennem flygtningebørnenes ønsker om 'enshed' og om at være 'ligesom' blev lærerne bekræftet i deres forestilling om 'udjævning' som ideal og succeskriterium. Og denne gensidige bekræftelse lærerne og informantbørnene imellem af 'enshed' som efterstræbt ideal skabte blot grobund for en yderligere intensivering af 'nærheden' og 'det at kende' i relationen mellem dem. Med andre ord: de samme grundlæggende værdier ved dansk

folkeskolepraksis, som i andre studier betød, at elever med flygtninge- og indvandrerbaggrund blev marginaliserede (jf. fx Anderson 2000; Gilliam 2009), var de samme værdier, som resulterede i, at det modsatte blev tilfældet for mit eget studies informantbørn. Dette skyldtes en række særlige omstændigheder, hvorunder disse værdier i det daglige kom til udfoldelse. Én sådan omstændighed var selve fåtallet af flygtninge-elever, som bevirkede, at de på en særlig måde blev et "projekt" for lærerne og for skolen – et projekt, som det omgivende lokalsamfund i vid udstrækning kunne følge med i. Lærernes succesrige arbejde med at inkludere den enkelte flygtninge-elev på skolen var således ikke noget, der i det daglige blot stod til at blive bedømt blandt kollegerne, men også blandt den øvrige lokalbefolkning. Dette efterstræbte personlige og faglige resultat over for omgivelserne – en vellykket inklusion af flygtninge-eleven på skolen – på én gang både nødvendiggjorde og affødte en række tætte relationer mellem informantbørnene og deres lærere, og som vist var dette relationer, som atter virkede tilbage på børnenes muligheder for at indgå i skolens enshedsfællesskab. Ud over værdierne 'nærhed' og 'enshed' spillede en række yderligere faktorer imidlertid ind i dette forhold. Som jeg følgende skal diskutere, knyttede disse faktorer sig til selve den indkøringsstruktur, som informantbørnenes skolestart i Danmark fandt sted under.

Fra fremmed til kendt: den gradvise, lokale modtagelse

På alle de tre skoler, hvor informantbørnene gik, foregik deres indkøring som beskrevet på den måde, at de ved deres ankomst til Danmark begyndte på den lokale folkeskole i en "modtagerklasse for tosprogede". Gennem den gradvise nedsættelse af timedeltagelsen i denne modtagerenhed fandt en løbende overgang til deres respektive klasse-enheder sted. For informantbørnene udgjorde denne indkøringsstruktur på mange måder en fordel. Frem for med ét at skulle deltage i deres klasser på fuld tid, kunne de derimod lidt efter lidt øge deres deltagelse, efterhånden som de i kraft af den første intensive tid med modtagerlæreren både oplevede 1) at have fået bedre styr på det danske sprog og 2) at have fået et generelt indblik i det sociale liv på en dansk skole – og herunder ikke mindst i nogle af de grundlæggende sociale spilleregler for dette liv.

Anderson diskuterer, hvordan den mest centrale implicitte spilleregul, som børn i dansk folkeskolesammenhæng lærer, er "*hvordan de skiftevis kan falde ind og stikke ud uden permanent at bryde den jævne overflade*" (2000: 250). Det nytilkomne indvandrer-

eller flygtningebarns svaghed bliver ofte – påpeger Anderson – at de er uvidende om denne ”rette” implicitte sociale og kulturelle form (ibid.: 253). For mine informantbørns vedkommende betød imidlertid den glidende overgang til deres respektive klasser, at de ved deres fulde overgang til disse – for det første – allerede havde opnået en vis fornemmelse for denne grundlæggende sociale spilleregul i klasserummet, og – for det andet – at de allerede var bekendt med klassens elever og lærere. Ved børnenes endelige overgang til ’klassen’ fik de således kun i ringe grad karakter af ”den nye pige eller dreng i klassen”, hvilket udgjorde en stor fordel for den enkelte flygtninge-elev. Som Anderson pointerer, er interaktionen med ’outsidere’/’fremmede’ – den ukendte vikar eller den nystartede dreng i klassen – potentielt farlig, idet denne interaktion indebærer, at man som ”lokal” må sætte sin egen position på spil, og på samme måde er ’outsideren’/’den fremmede’ nødt til at træde varsomt blandt de andre for at undgå faldgruberne ’forkert position’ eller ’ingen position’. Anderson skriver: *”Fremmede er i sigens natur ’uden for orden’ i forhold til rum og kategori. De er endvidere ’ude af kontrol’ i et system [den danske folkeskoleklasse], hvor disciplinen er baseret på håndtering af det nære over tid”* (ibid.: 249, min understregning). Med andre ord: Det, der kendetegnede informantbørnenes overordnede skoleindkøringsfase – *nære* relationer (baggrunden for hvilke jeg behandlede i forrige afsnit) og en langsom overgang *over tid* – udgør samtidigt det overordnede værdimæssige fundament, som hele det danske folkeskolesystem og -ideal er baseret på – *håndteringen af det nære over tid*. Dette sammentræf kan ikke udelukkes at have spillet en yderligere rolle i forhold til mine informantbørns succesrige sociale inklusion i dansk folkeskolesammenhæng – noget, der dog ikke er mig muligt at føre nærmere empirisk bevis for.

Informantbørnenes indkøring i deres danske folkeskoleklasser foregik imidlertid ikke alene *gradvist*. Den foregik også *lokalt* forstået på den måde, at skolerne lå placeret i de samme lokalsamfund eller nærområder, som flygtningebørnene boede og færdedes i uden for skoletid. Dette skabte et geografisk sammenfald imellem skolekammerater og lokale jævnaldrende, som på flere måder kom flygtningebørnene til gavn. Som Thaungs klasselærer på Maglelund Skole eksempelvis fortalte:

Af og til siger Thaung ikke så meget og er meget genert. Så i begyndelsen da han var startet i klassen, lavede vi lærere en aftale med drengene i klassen om, at de engang imellem skulle gå hjem og ringe på hos Thaung og spørge ham, om han ville med ud

at lege eller med hjem til dem. Dette fungerede fint, og de gik også af og til sammen ned på torvet eller på pizzeriaet. Nu har han gået her i et år og har i dag mange venner i klassen.

Størstedelen af informantbørnene havde en bedste ven eller bedste veninde i deres skoleklasse, og den lokale skolegang gav gode muligheder for at tilbringe tid med denne ven/veninde uden for skolen, f.eks. i hjemmet eller i forbindelse med deres fritidsaktiviteter i lokalsamfundets idrætsforeninger. Denne mulighed for uden for skoletid at kunne møde deres klassekammerater i idrætshallen, i køen hos Spar-købmanden, på hjørnet ved grillen eller i hinandens hjem var i vid udstrækning med til at skabe en oplevelse hos flygtningebørnene af en form for sammenhæng imellem deres skole-, hjemme- og fritidsliv. I kraft af denne sammenhæng gav børnene i deres daglige tilværelse udtryk for en almen følelse af at trives i lokalsamfundene. Som jeg følgende skal diskutere, tegnede det imidlertid til, at det geografiske sammenfald imellem skole, hjem og fritid fremover skulle ændre sig for kommende flygtningebørn – i hvert fald hvad lokalsamfundene Maglelund og Askbjerg angik.

Midtvejs under feltarbejdet fandt den store danske "kommunesammenlægning" sted i januar 2007. Dette betød eksempelvis, at Maglelund Kommune – som småbyen Askbjerg lå i – blev sammenlagt med tre andre kommuner for nu tilsammen at udgøre én storkommune. Bortset fra at denne kommunesammenlægning udvidede den radius, inden for hvilken flygtningefamilier i det tidligere Maglelund Kommune nu ville kunne tillade sig at flytte (og stadig overholde Integrationslovens krav om ikke at måtte fraflytte deres boligplaceringskommune), da så kommunesammenlægningen til at begynde med ikke ud til at skulle få nogen større betydning for flygtningefamiliernes hverdag (når man altså ser bort fra det bureaukratiske kaos, som kommunesammenlægningerne igennem en længerevarende periode generelt medførte for landets borgere). I den nye storkommune, som Maglelund Kommune blev del af, blev der imidlertid hen mod slutningen af feltarbejdet taget et nyt initiativ på folkeskoleområdet af økonomiske sparehensyn. Initiativet indebar, at alle nytilkomne flygtningebørn i storkommunen fremover ikke længere skulle "indkøres" i små modtagerklasser på de enkelte lokalsamfunds skoler, men derimod alle skulle samles i én modtagerenhed på den nye storkommunes største folkeskole. Efter endt "indkøring" i denne modtagerenhed kunne den enkelte flygtninge-elev da enten integreres i en

klasse på samme skole, eller i folkeskolen i elevens eget lokalsamfund (såsom i Askebjerg- eller Maglelund Skole). Socialt set vil begge løsninger have en række konsekvenser for flygtningebørn i skolealderen ankommet til den nye storkommune efter initiativets ikrafttrædelse.

Vælges det, at eleven efter endt "indkøring" i den centrale modtagerenhed skal integreres i eget lokalsamfunds folkeskole, bliver der således tale om en brat overgang, og ikke – som for mine informantbørns vedkommende – en mere glidende overgang (hvor timeantallet i den lokale skoles modtagerklasse løbende reduceredes til fordel for en gradvist øget deltagelse i klassen). Modsat de flygtningebørn, der indgik i mit studie, vil den pågældende flygtninge-elev ved sin start i klassen således ikke allerede være indskrevet i en række relationer til dens elever og lærere, baseret på 'nærhed og det at kende over tid' (jf. Anderson 2000). Herved risikerer den givne elev i højere grad, end tilfældet var for mine informantbørn, at få karakter af "klassens nye dreng/pige". Medtænker vi hertil det tidligere diskutererede forhold, at sådan position som 'outsider/fremmed' – ifølge Anderson – ofte forstærkes yderligere i relation til netop nye elever med indvandrer- eller flygtningebaggrund, betyder dette, at den pågældende elev vil være i fare for ikke blot at blive positioneret som 'outsider', men som "dobbelt" 'outsider'. Vælger man imidlertid, at eleven efter endt "indkøring" i den større skoles centrale modtagerenhed forbliver på selv samme skole, betyder dette omvendt, at der for det pågældende flygtningebarn ikke længere i dets hverdag vil være et sammenfald imellem skolekammerater og lokale jævnaldrende (ligesom den beskrevne relation imellem lærerindsatsen og den med-observerende lokalbefolkning ligeledes vil forsvinde). En stor del af grundlaget for den overordnede sociale sammenhæng, som flygtningebørnene i mit studie udtrykte at opleve i relation til deres daglige tilværelse i lokalsamfundet, vil hermed for fremtidige flygtningebørn i Maglelund og Askebjerg forsvinde.³⁸ Med andre ord: uanset hvilken af de to ovennævnte modeller, der vælges, vil de særlige omstændigheder bortfalde, som i mit eget studie ledte til, at de grundlæggende værdier ved dansk skoleklassepraksis ikke for informantbørnene omsattes til social marginalisering, men derimod til social inklusion og popularitet.

Mens der for studiets folkeskolebørn var tale om et geografisk sammenfald imellem sfærerne skole, hjem og fritid, var situationen for deres ældre søskende

³⁸ Mens den lokale skoleindkøringsprocedure – for så vidt jeg er underrettet – er uændret for lokalsamfundet Næsdals vedkommende.

imidlertid en anden i kraft af disses skoletilknytning til netop en centralt placeret ungdomssprogscole. Som jeg følgende skal diskutere, var denne divergerende skoletilknytning børnene og de unge imellem af central betydning for, hvorledes de to aldersgruppers dannelse af tilhørsforhold i relation til det danske samfund tog sig ud.

Ind eller ud af 'klassen': en komparation af folkeskolebørnene og deres ældre søskendes skoletilknytning og selvkategorisering

På hver af de tre folkeskoler, jeg besøgte, fandtes som nævnt kun et fåtal af elever med indvandrers- eller flygtningebaggrund. Som vi eksempelvis så det på Askbjerg Skole, var der i alt fem elever på skolen med flygtningebaggrund, hvoraf Merdem og Sirwa udgjorde de eneste to, der stadig modtog timer i skolens modtagerklasse. De resterende tre elever med flygtningebaggrund "*var allerede integrerede*", som lærerne samtlige steder udtrykte det i relation til skolens tosprogede elever – det vil sige, integrerede i deres *klasser*. Dette forhold udgjorde på mange måder en hverdagskontrast til flygtningebørnenes ældre søskende i alderen fra 17 år og opefter. Disse fulgte det treårige sprog- og samfundsintroduktionsprogram i særlige centralt placerede ungdomssprogscole, hvor de – modsat deres yngre søskende – udelukkende interagerede med andre elever med anden etnisk baggrund end dansk. På baggrund af nedenstående situationsbeskrivelse, der er baseret på et feltnoteuddrag fra en dag i ungdomssprogscole med en række af disse ældre søskende, skal jeg diskutere, hvordan denne forskelligartede skoletilknytning influerede på de to søskendegrupperingers sociale selvforståelser og selvkategoriseringer.

En dag i ungdomssprogscole

Jeg tager bussen kl. 08.00 fra Maglelund. I bussen sidder min iransk-kurdiske informantfamilies to sønner, 21-årige Jiwan og 18-årige Welat, der er steget på i Askbjerg ti minutter før mig. De smiler og siger godmorgen. Jeg sætter mig over for dem. På sædet bag os sidder 19-årige burmesiske Abraha. Også han er boligplaceret i Askbjerg og er nu på vej til sprogscole i den nærmeste større by, lidt over en times buskørsel væk. Nyunt, der er tyve år og den ældste søn i min burmesiske informantfamilie i Maglelund, stiger på.

Vi hilser. Han sætter sig på sædet over for Abraha. Nyunt og Abraha kommer ikke fra samme etniske gruppering i Burma og forstår ikke hinandens dialekter. Og da Abraha er opvokset i Malaysia, og Nyunt i Thailand, deler de heller ikke et andetsprog, hvorfor de taler dansk sammen. Begge har de, ligesom Jiwan og Welat, boet i Danmark under et år. Sammen taler de fire drenge om deres fodboldspil i henholdsvis Maglelunds og Askbjergs idrætsforeninger, om de sidste lørdagskampe, og om hvem på holdene, der har spillet bedst. Abraha siger: *"Jeg er træt af, at alle udlændingene kommer til træning hver tirsdag og torsdag, og så står vi der og venter på danskerne, som kommer ikke, fordi de kun gider spille kamp om lørdagen"*. Senere siger Jiwan noget om en eller anden dansker fra Askbjerg, som han og Welat havde mødt på deres vej til bussen i morges, og som er racist og ikke kan lide udlændinge, mener Jiwan. Abraha farer op: *"Nej, han er ikke racist. Du skal ikke sige sådan, Jiwan! Jeg kender ham, og han er ikke racist"*. Jiwan siger ikke mere og skifter emne.

Vi ankommer til sprogskolen og tager elevatoren op til ungdomsafdelingen på tredje sal (mens der i bygningens øvrige etager er sprogskole for voksne). Vi møder Jiwan og Welats søster, 19-årige Naznaz, der er ankommet fra Rørsten to timers busrejse væk, hvor hun er flyttet sammen med sin iransk-kurdisk kæreste (og fætter). De tre søskende går på hold sammen, mens Abraha og Nyunt går på et andet hold. Da vi kommer op i klasselokalet, er underviseren – Simon – allerede kommet og sidder ved katederet. Vi snakker ganske kort. Jeg sætter mig ved siden af Jiwan, mens Welat og Naznaz sidder over for os i den hestesko, som klasselokalets borde danner. Jeg præsenterer mig selv for klassen. En afrikansk fyr spørger mig, om jeg så hjælper flygtninge, som gerne vil flytte fra små byer, og jeg siger nej – at det kan jeg ikke hjælpe folk med. På holdet er i alt ti elever: de tre iransk-kurdiske søskende, fire congolesiske fyre, en thailandsk bror og søster og en dreng fra Sri Lanka, som ikke er til stede i dag. Tre af de fire elever fra Congo er kommet til Danmark alene og bor i samme større by som sprogskolen. De har ingen forældre, fortæller den ene af dem. Den fjerde congoleser er her sammen med sine forældre og søskende og bor i en lille landsby. Sidstnævnte har strikhue og solbriller på og en enorm hængerøv i bukserne, og er en anelse højtråbende. De andre tre fra Congo er mere stille. Alle har de igennem de sidste ti år boet i flygtningelejre i Uganda og er ankommet til Danmark som kvoteflygtninge for et halvt år siden. De to thailandske søskende er ligeledes kommet for et halvt år siden, men som familiesammenførte til deres mor, der er gift med en dansk mand. Den Sri Lankanske elevs baggrund kender jeg ikke.

I klassen hænger nogle store collager, som eleverne selv har lavet, og som omhandler hvert deres oprindelsesland: Congo, Sri Lanka, Thailand og, sidst, Kurdistan, som der står på Jiwan, Welat og Naznaz' collager. Derudover hænger der på væggen en stor plakat med klassens regler, som eleverne selv har diskuteret sig frem til indbyrdes og efterfølgende

nedskrevet. En af reglerne lyder: *"Vi skal ikke være sure på andre lande [læs: nationaliteter]"*. Der hænger også to store sedler, hvorpå eleverne har oplistet de ting, som de mener, at danske unge laver i deres fritid. Ud over *"går på bibliotek, spiller fodbold, køber ind og laver mad"*, står der også *"drikker øl, ryger, har kærester/kysser, holder fest"*. I denne uge har eleverne så skullet skrive en stil om, hvad de selv laver i fritiden, og i næste uge skal de interviewe hinanden to og to om dette emne. I pausen, da jeg taler med Simon, fortæller han mig, at dette er et tema, som de kører for tiden – fritid. Onsdag og fredag har de kun dansk hele dagen. De får ikke engelsk på skemaet, før de har været i Danmark i over et år. Tirsdag og torsdag har de "skolesupplerende" undervisning, kalder Simon det, i form af matematik og idræt. Jeg siger til Simon, at jeg er overrasket over det sproglige niveau i klassen i betragtning af, at eleverne blot har været i Danmark mellem seks og ti måneder. Særligt, siger jeg, er jeg imponeret over, hvor godt den congolesiske elev fra den mindre landsby taler. Simon svarer, at det skyldes, at han er en meget udadvendt person, som går meget til fodbold i landsbyen, hvor han bor. De i alt fire hold på ungdomsetagen har pause på samme tid. Nogle spiser, nogle spiller bordfodbold, og nogle griner og fjanter. Simon fortæller, at her på tredje sal, hvor alle ungdomseleverne mellem 17 og 21 år er samlet, har de med vilje lagt deres pauser forskelligt fra sprogskolens øvrige etager, sådan at forældrene ikke kan komme op og holde øje med deres børn i pauserne. Ude på gangen nærstuderer jeg nogle plancher, som eleverne har lavet med tekst og fotos fra deres respektive praktikophold. Jeg ser, at Nyunt har været i praktik på et hotel, Welat på en McDonald's, Jiwan i en antikvitetsbutik og Naznaz i en frisørsalon. Endvidere ser jeg plancher fra praktikophold hos f.eks. fotografer, malere og børnehaver.

Der er lærerskift til Uffe. Eleverne skal have "test-træning", idet de snart skal op til en såkaldt modultest. De skal i denne forbindelse også have nogle øvelser tilbage, som Uffe har rettet. Eleverne har generelt fået mange point i opgaverne. Men da jeg kigger ned på Jiwans opgave, kan jeg se, at Uffe har været meget flink. Mange af Jiwans svar var ret beset ikke korrekte. Uffe siger da også ud i klassen, at han nok generelt har været for flink over for dem lige med denne her øvelse, hvor de skulle skrive de kortest mulige svar på en række spørgsmål. En af congoleserne siger, at han synes, at opgaven havde været meget svær, fordi det var vanskeligt for ham at svare så kort som muligt på et spørgsmål. Han forklarer: *"I Afrika, kan du ikke bare svare sådan. Der må du starte helt forfra og sige 'fordi...' og så hele sætningen igen"*. Uffe svarer: *"Ja, men glem Afrika"*. Congoleseren fra den lille landsby bryder ind: *"Ja, det er rigtigt! Glem Afrika, vi er her nu!"*. Han rejser sig op og vender ryggen til klassen, mens han peger på sin ryg og råber: *"Vi er her nu – i Danmark!"*. På ryggen af hans røde trøje står skrevet "DANMARK" med store hvide bogstaver. Uffe og alle eleverne griner. *"Nej, jeg mener selvfølgelig ikke, at du skal glemme Afrika"*, siger Uffe

så til den første congoleser efter lidt, *"men du bliver bare nødt til at følge instrukserne – det er Ministeriet, der laver retningslinjerne for, hvad I kan svare til en test, og hvis de skriver korte svar, så mener de korte svar"*. Naznaz' mobiltelefon ringer. Uffe sukker med et smil om munden og siger vredt, men i sjov: *"Altså, Naznaz! Næste gang din kæreste ringer, så vil jeg altså gerne lige tale med ham!"*. Hele klassen griner. Efter timen finder jeg Nyunt ude i opholdsrummet, hvor han sidder og spiser. Jeg spørger ham, hvordan jeg lettest finder vej ned til togstationen. En pige i hijab, der sidder over for ham, bryder ind på syngende jysk: *"Det letteste er nok, hvis du drejer til venstre ad..."*. Nyunt og Welat ender med at følge mig ned til stationen. På vejen i elevatoren taler Welat kurdisk med en ung pige. Hun viser sig at være en af Welats herboende kusiner. Vi når ned til toget, hvor vi siger farvel.

Ovennævnte situationsbeskrivelse illustrerer flere af de hovedtemaer, som generelt optog de unge informanter, og som de i deres hverdag tumlede med. Det var temaer som kærester, venner, fritidsaktiviteter, mødet med danskere og dansk ungdomskultur, racisme, kampen for at tilegne sig et nyt sprog, og sidst men ikke mindst det pludselige møde – ikke bare med danskere og dansk kultur – men også med jævnaldrende personer fra et væld af andre nationaliteter, som de i deres dagligdag skulle forholde sig til, interagere med og skabe relationer til. For, som vi har set, var de unge i deres skoletid udelukkende sammen med andre elever med udlændingebaggrund. Jeg bruger her ordet 'udlændinge' som en emisk term, idet dette – som jeg skal vende tilbage til – udgjorde den betegnelse, som de unge anvendte om sig selv, både som enkeltindivider og som samfundsgruppe.

Idet klasserne i de centralt placerede ungdomssprogskoler alene bestod af elever med anden etnisk baggrund end dansk, bestod det dominante tema i undervisningen – erfarede jeg – i at tale og skrive om, hvordan danske unges hverdagsliv ser ud, hvad de laver i deres fritid, og hvilke værdier, der generelt karakteriserer dansk ungdomskultur. Således oplevede jeg, hvordan "danskhed" blev et meget ekspliciteret og allestedsnærværende emne inden for klasserummet. Dette gjaldt både i relationen internt mellem eleverne, i relationen mellem eleverne og deres lærere, og i lærernes og elevernes fælles relation til det, der lå uden for sprogskolens vægge. Denne hele tiden eksplicite betoning af en "danskhed" (forstået som det, der var uden for skolen) stillet over for en "ikke-danskhed" eller "udlændingehed" (forstået som det, der var inden for skolen) var ikke på samme måde aktuel i forhold til de yngre søskende i folkeskolen. For Sirwa og Merdem i Askbjerg Skole – og de øvrige informanter i folkeskolealderen – blev

"det danske" eller "danskerne" ikke primært lig med alt det, der eksisterede udenom skolen, men var her snarere repræsenteret internt inden for selve skolen i form af "klassen": det var *klassen*, de skulle integreres ind i.

Mens børnene i folkeskolen for at blive indlemmet i det danske samfund altså skulle integreres ind i deres klasser, skulle de unge i ungdomssprogs skolen derimod snarere integreres *ud* af deres klasser, så at sige. Samværet og sammenholdet i ungdomssprogs skolens klasselokaler var derfor på mange måder netop determineret ved det, klassen og dens elever *ikke* var – nemlig "del" af det danske samfund. Når "danskhed" for ungdomssprogs skole-eleverne på sådan vis hele tiden blev et ekspliciteret og artikuleret emne, betød det, at mod-identiteten 'ikke-dansker' eller 'udlænding' også hele tiden lå latent i luften. Når sprogs kule-eleverne eksempelvis havde ophængt placher over deres individuelle hjemlande – Kurdistan, Thailand, Congo og Sri Lanka – fik det derfor igen den virkning, at de blot havde hver deres "udlændingehed" til fælles. Som nævnt omtalte informanterne i ungdomssprogs skolen da også stort set altid sig selv og hinanden som netop 'udlændinge', både i og uden for skolen – en term, jeg aldrig hørte mine informanter i folkeskolealderen anvende om sig selv. Folkeskolebørnenes primære selv kategorisering, derimod, når de skulle placere sig selv i forhold til deres sociale omgivelser, var oftest blot "jeg går i 5.a. på Askbjerg Skole" eller "jeg går i 6.b. på Næsdal Skole". Mens de ældre søskendes sociale selv identifikation (jf. 'udlænding') således kunne siges at være bestemt af deres position *uden for* deres skole, da var de yngre søskendes sociale selv identifikation (jf. 'elev i 6.b.') altså snarere bestemt af deres position *inden for* deres skole. Dermed var det ikke kun venskaber med konkrete klassekammerater og nære bånd til konkrete lærere og modtagerlærere, som den enkelte informant i folkeskolealderen som nævnt gruede for at miste ved en eventuel flytning til en anden by (og hermed anden skole), men derimod hele det styrende, retningsgivende fikspunkt for deres falden til og indlemmelse i det danske samfund: *deres klasse*.

En interessant kontrast til ovenstående er at finde i antropologen Laura Gilliams (2009) tidligere nævnte studie af social identitet og etnisk kategorisering i københavnske folkeskoleklasser, hvor hun viser, hvordan eleverne med anden etnisk baggrund end dansk konsekvent kategoriserede og positionerede sig selv og hinanden som 'indvandrere' og 'udlændinge', der skilte sig ud fra det danske fællesskab i klassen/skolen. Imidlertid har jeg vist, hvordan særligt tilstedeværelsen af 'nærhed' og

'enshed', sammen med en både lokal og gradvis skoleindkøringsfase, dannede en vigtig grobund for, at flygtninge-eleverne i mit eget studie ikke på sådan vis forstod sig selv som 'udlændinge', der var adskilte fra det omgivende danske fællesskab. Som belyst var en sådan selvforståelse dog netop tilfældet for deres ældre søskende. Følgende skal jeg nærmere diskutere de dagligdagsforhandlinger knyttet til inklusion og tilhørsforhold, som disse ældre søskende også uden for skoletid indgik i, ligesom jeg skal belyse måderne, hvorpå disse forhandlinger var centreret omkring netop kategorierne 'udlændinge' og 'danskere'. Jeg viser, hvordan de unges selvidentifikation som 'udlændinge' ikke så meget udgjorde en form for kontraidentitet, men mere markerede et fællesskab, igennem hvilket de moralsk kunne støtte og opbakke hinanden i forhold til i fremtiden at opnå samme livs- og hverdagsvilkår som 'danskere'. I diskussionen af dette tager jeg udgangspunkt i den iransk-kurdiske families to sønner, Welat og Jiwan, og deres kammerater med flygtningebaggrund i lokalsamfundet Askbjerg.

At blive ligestillet 'danskerne': det pan-etniske fællesskab som drivkraft og vej

Ud over iransk-kurdiske Welat og Jiwan, 18 og 21 år, bestod vennegruppen af unge med flygtningebaggrund i Askbjerg af 19-årige burmesiske U-nu, der havde en buddhistisk baggrund, 19-årige burmesiske Abraha med muslimsk baggrund, samt 20-årige kosovoalbanske Ardit, ligeledes med muslimsk baggrund. Ardit var kommet til Danmark som asylansøger syv år tidligere og havde nu boet i Askbjerg med sin familie i fire år. Welat, Jiwan, U-nu og Abraha var – ved feltarbejdets begyndelse – derimod alle blevet boligplaceret i Askbjerg som kvoteflygtninge mellem seks og otte måneder tidligere. Sammen talte de fem venner dansk, idet det udgjorde deres eneste fælles sprog. Alle undtagen U-nu spillede fodbold i den lokale fodboldforening i Askbjerg, og alle – undtagen Ardit, der var i arbejde – deltog dagligt i ungdomsskolen i den nærmeste større by, fordelt over forskellige klasser. Ud over fodbold tilbragte vennegruppen tiden sammen med for eksempel at "gå i hallen" og se på håndbold og fodbold, køre på knallert i Askbjergs gader eller gå til lokale halballer i Askbjergs omegn. Ligeledes deltog vennegruppen ofte sammen med deres forældre og søskende i de forskellige arrangementer, som Maglelund og Askbjergs lokale flygtninge-frivilligforening, *Lev Sammen*, arrangerede – herunder ikke mindst fællesspisningsarrangementerne for

flygtninge og lokale danskere. Endvidere besøgte de unge venner af og til en lokal højskole i Maglelund, hvor en yngre mandlig ansat inviterede dem til at komme for at spille bordtennis og billard eller for at høre musik (en lokal dansker, de netop havde mødt gennem ovennævnte fællesspisningsarrangementer). En stor del af tiden samledes de unge hos burmesiske U-nu, der var i Danmark uden familie og boede alene i en ungdomsbolig i Askbjerg. Derudover kom de desuden alle frit i hinandens hjem. Når vennerne kom på besøg hos Welat eller Jiwan, tilbragte de unge som regel lige dele tid alene på Welat eller Jiwans værelse og i stuen rundt om te-bordet sammen med den øvrige familie.

Som andre unge i samme aldersgruppe var vennegruppen optaget af spørgsmålene om, hvor de gerne ville bo, når de på et tidspunkt skulle flytte hjemmefra, hvilket arbejde/hvilken uddannelse, de kunne tænke sig efter sprogskolen, eller hvad de gerne ville i lære som, såfremt de ikke planlagde at komme direkte i arbejde som ufaglærte. Ved siden af almene ungdomsbekymringer som disse, måtte de – som belyst – imidlertid også brydes med spørgsmål relateret til dét at være "udlændinge" i det danske samfund. Dette var en samfundskategori, som i høj grad var dem tilskrevet udefra – ikke mindst i kraft af hele det politiske integrationsprogram, som omgærdede deres hverdag (introduktionsprogrammet på ungdomssprogskolen, den ikke-selvvalgte boligplacering i lokalsamfundet, forældrenes lave introduktionsydelse m.v.). Men som nævnt var det også en kategorisering, som de unge i vid udstrækning selv havde taget på sig, og som derfor i dagligdagen i lige så høj grad produceredes og reproduceredes iblandt dem selv.

Når de unge venner i Askbjerg var sammen, var deres gruppeidentifikation som 'udlændinge' altid i forgrunden for deres mere individuelle identiteter som "kurdere", "burmesere" eller "kosovoalbaner". Den fælles gruppeidentitet blev ikke kun markeret imellem dem gennem den interne selv kategorisering som 'udlændinge', men også gennem andre former for sprogbrug. Eksempelvis anvendtes hyppigt inden for gruppen de arabiske udtryk *Wallah* [Ved Gud (jeg sværger)], *Jalla* [kom] og *Habibi* [ven]. De unges interne brug af disse ord fangede min opmærksomhed af flere grunde: for det første fordi ingen af gruppens medlemmer var arabisktalende, og for det andet fordi dansk udgjorde det eneste sprog, som de alle hver især beherskede, og derfor som nævnt også det sprog, som de ellers talte sammen på. Men netop for at de som sproglige udtryk skulle kunne fungere som interne markører for deres fælles "udlændingehed",

måtte gruppen selvklart betjene sig af et andet sprog end lige akkurat dansk. Sprogudtryk, der stammede fra hver af de fem venners modersmål, var imidlertid heller ikke velegnet til dette formål, idet dette – frem for at betone deres fælles "udlændingehed" – snarere blot ville fremhæve den enkeltes baggrund som "kurder", "burmeser" eller "kosovoalbener". Dette betyder, at der inden for gruppen var behov for en række sproglige udtryk, som hverken knyttede sig til deres individuelle sprogbaggrunde eller til deres eneste fællessprog, dansk, og disse sprogudtryk samlede de unge venner op blandt sprogskolens arabisktalende elever. Med andre ord praktiserede de en form for det, som af danske sprogforskere er blevet betegnet som 'multi-etnolekt', dvs. en sproglig variant, som knytter sig til blandede grupper af unge, som har forskellige etniske baggrunde og dansk som fællessprog (Quist 2000a) (se endvidere Christensen 2004; Fraurud & Bijvoet 2004; Kotsinas 1996; Quist 2000b).

I den antropologiske og sociologiske migrationslitteratur omhandlende grupper af unge med flygtninge- eller indvandrerbaggrund (se fx Ong 2003; Waters 1999) er en sådan insisteren på en fælles identitet som 'udlændinge' ofte beskrevet som en form for 'oppositionel identitet' (Ogbu 1978). Dette begreb knytter sig til det tilfælde, hvor en given gruppe af minoritetsunge har udviklet en social adfærd, som de ikke blot forstår som værende *forskellig* fra den dominerende adfærd i majoritetssamfundet, men også som værende i egentlig *opposition* til denne. Følgende erfarer medlemmerne af den givne minoritetsgruppe ikke alene deres oppositionelle adfærd som en vigtig indbygget del af deres sociale identitet, men også som helt central for opretholdelsen af et individuelt og kollektivt selvværd (Ogbu 1978). Blandt minoritetsunge kan sådan oppositionel adfærd eksempelvis tage form af en modstand mod at ville tale majoritetssamfundets standardsprog eller mod at ville indordne sig under dets skole- og uddannelsesmæssige værdier (ibid.). I mit eget studie kan den unge flygtningegrupes kollektive selv kategorisering som 'udlændinge' imidlertid ikke forstås som en sådan kontraidentitet, men – som jeg skal diskutere – mere som en slags fælles moralsk platform, hvorfra de støttede hinanden i forhold til på sigt at opnå det samme livsgrundlag som 'danskere'.

Vennernes gruppeidentifikation som 'udlændinge' tog afsæt i deres indbyrdes bevidsthed om, at de som unge flygtninge i Danmark på mange måder var anderledes stillet end deres danske jævnaldrende – økonomisk, socialt og ikke mindst juridisk og rettighedsmæssigt. Eksempelvis var de bevidste om, at det som "udlændinge" kunne

blive sværere for dem at få arbejde og praktikplads, og ligeledes var de bevidste om, at de i princippet kunne blive sendt ud af Danmark, indtil de en dag måtte opnå permanent opholdstilladelse (hvilket, som nævnt, tidligst kan ske efter fire år og er afhængigt af opfyldelsen af flere samtidige kriterier). Dette kunne for eksempel blive tilfældet, såfremt situationen i deres forældres oprindelseslande pludseligt skulle ændre sig i positiv retning (med undtagelse af Ardit var de unge alle selv født og opvokset uden for forældrenes oprindelseslande). Deres endelige ligestilling i samfundet forbandt de unge venner i Askbjerg således i høj grad med i fremtiden ikke blot at opnå permanent opholdstilladelse, men også dansk statsborgerskab (hvilket for flygtninge tidligst kan ske efter otte år). Først da – vidste de – ville de opnå fuld retslig ligestilling med danskere (i form af f.eks. stemmeret, besiddelse af dansk pas og en sikkerhed i forhold til at kunne blive boende i Danmark). Samtidigt var de unge velvidende om, at dansk statsborgerskab ikke blot var noget, som ville tilfalde dem automatisk, men at det var noget, de var nødt til på en lang række områder at knokle målrettet for en dag at opnå. Som vi skal se af den følgende situationsbeskrivelse, der er baseret på feltnoteuddrag fra samvær med nogle af gruppens medlemmer, var disse områder for de unge særligt centreret omkring emnerne danskindlæring, uddannelse, arbejde, geografisk bosætning og overholdelse af loven.

Samvær og samtaler med og mellem de unge i Askbjerg

En eftermiddag sidder jeg i den iransk-kurdiske families stue sammen med en række af dens medlemmer. Vi drikker te, spiser frugt og ser musikvideoer på fjernsynets kurdiske tv-kanal. I sofaen sidder jeg ved siden af Jiwan, der pludseligt modtager en SMS. *"Det er fra en dansk veninde her i Askbjerg"*, fortæller han mig. Jeg spørger, om det er hans kæreste, men det er det ikke, siger han. Han fortæller, at han havde mødt hende nede i hallen, og hun havde spurgt, om hun måtte få hans mobilnummer. Han siger: *"Jeg vil ikke have en kæreste. Jeg kan godt få en, men jeg vil ikke. Ikke nu. Jeg vil først gøre sprogskolen færdig og så arbejde. Hvis jeg har kæreste, kan jeg ikke koncentrere mig i skolen, hvis jeg tænker på hende hele tiden. Det er ikke godt. Jeg skal først blive god til dansk. Og bagefter vil jeg gerne i lære som automekaniker. Efter det, så kan jeg have en kæreste"*. Han tilføjer: *"Jeg har prøvet at have en kæreste i Askbjerg, men nu er det slut, for når jeg tænkte på hende, kunne jeg ikke koncentrere mig i skolen"*. I det samme kommer Welat hjem. Han har været nede i hallen og se sin lillesøster, Sirwa, spille håndbold. Han sætter sig ned ved siden af os. Han siger til

mig, at han gerne vil se København en dag, og at han aldrig har været der, men at han har hørt, at der er mange problemer der. Han fortæller: *"Jeg har hørt, at udlændinge og danskere slås på diskotekerne, og at der sælges meget hash på gaden. Jeg vil ikke bo dér engang, fordi der er så mange problemer. Jeg vil bo i for eksempel Horsens [en by i det østlige Jylland med 53.000 indbyggere, Danmarks 8. største by] – dét er en stor by, hvor det er let at få arbejde, men uden at den er alt for stor med meget kriminalitet og med mange problemer mellem udlændinge og danskere. Jeg vil gerne være tømrer, og måske kan jeg få læreplads i en by som Horsens"*. Jiwan bryder ind: *"Det er ikke godt at bo i København. Hvis man som udlænding kommer i problemer eller ballade, så kan man ikke senere få dansk pas [læs: dansk statsborgerskab]. Og det er også vigtigt at gøre vores sprogskole færdig. Det er ikke godt bare at tage til København og begynde at arbejde midt i det hele, sådan som nogle fra sprogskolen har gjort. For så kan de få problemer med at bestå eksamen senere, og den skal man bruge om mange år for at få dansk pas [læs: blive dansk statsborger]"*.

Et par uger senere, da jeg igen sidder i familiens stue, banker Jiwan og Welats kosovoalbanske kammerat, Ardit, på døren. Han kommer ind i stuen, hilser høfligt på forældrene og sætter sig i sofaen, mens moren, Gulan, serverer ham et glas te. Ardit forklarer mig lidt om sig selv. Han er tyve år, og kom til Danmark for syv år siden, har boet på asylcenter i tre år, og nu i Askbjerg i fire år. Han har fem søstre. De to er kosovoalbansk gift og bor for sig selv med mand og børn i Askbjerg. Han fortæller: *"Dengang vi fik opholdstilladelse skulle vi faktisk have boet i København. Men vi lavede det om til Askbjerg. Min far ville hellere have, at vi boede i en lille by, da han sagde, at der var mange problemer med udlændinge i København. Og han har arbejdet som skolelærer i Kosovo i 30 år, så han ved godt, hvordan det er med unge! Mine forældre taler meget meget lidt dansk, men de er meget glade for at bo her. Her er stille og roligt"*. Han fortsætter: *"Først gik jeg tre år på folkeskolen her i Askbjerg, og så gik jeg bagefter ét år på sprogskolen, hvor de andre går nu. Da jeg var færdig der, holdt jeg ferie i tyve dage, men så kedede jeg mig og tænkte, hvad jeg nu skulle lave. Og så gik jeg selv rundt og spurgte om arbejde her i Askbjerg. For det er udlændinge selv, der skal spørge. Danskerne kommer ikke og spørger dig derhjemme. Så nu er jeg startet på arbejde her i Askbjerg på en fabrik, der laver filtre til ventilationsanlæg. Jeg er meget glad for det. Jeg møder kl. seks, men kan godt komme så tidligt op. Mig og min familie vil ikke flytte fra byen her. Hvorfor skulle vi det? Jeg har fået arbejde, og vores naboer er søde og kommer nogle gange og drikker te med mine forældre, selvom de ikke kan snakke sammen"*. Han tager en slurk af sin te og fortæller videre: *"Da jeg boede på asylcenter, gad jeg ikke at tage mig sammen i skolen og lære godt dansk, for jeg vidste ikke, om de ville sende os tilbage igen. Men da vi så fik opholdstilladelse, ville jeg meget gerne lære dansk og passe min skole. Jeg vil nemlig gerne være selvstændig frisør. Det har jeg altid drømt om. Nu vil jeg*

arbejde lidt først for at tjene penge til en frisørsalon, og så vil jeg bagefter prøve, om jeg kan blive frisør. Jeg har allerede købt alle tingene – kamme, børster og små spejle”. Welat bryder ind: ”Det eneste jeg tænker på, er at blive tømrer – og så på min knallert”. Vi griner. Jiwan mobiltelefon bipper, og Ardit spørger ham, hvem beskeden er fra. ”Kærester, kærester, Jiwan mange kærester”, griner moren fra den anden ende af sofaarrangementet. ”Nej, mor, jeg har jo sagt, at jeg ikke vil have nogen kæreste”, svarer Jiwan på dansk tilbage til moren. Jeg spørger Ardit, om han har en kæreste. Han svarer: ”Nej, jeg er træt af kærester, for når man har en kæreste, kan man ikke koncentrere sig om det, der er vigtigt – sin skole eller sit arbejde”. Welat afbryder Ardit og siger i den forbindelse stolt til mig, at han netop har afleveret en jobansøgning til både Føtex, Netto og McDonald’s i den nærmeste større by, hvor sprogskolen ligger. Han vil gerne have et weekendarbejde. Mens han fortæller, kigger han samtidigt under job-sektionen i en avis, der ligger på gulvet foran ham. Ardit siger til ham: ”Du skal ikke kigge i den dér, mand! Du skal ud til dem og snakke med dem, mand, ellers får du ikke noget arbejde. Dét der hjælper ikke”. Welat lægger avisen fra sig og skifter emne.

Da jeg om aftenen skal gå, følger Welat, Jiwan og Ardit mig ned til bussen. Welat kører på sin knallert, som han fortæller mig, at han har købt brugt af en dansker fra fodboldholdet. Ardit siger til Welat, at han skal passe på, at politiet ikke kommer, da han ikke har knallert-kørekort. Ved samme lejlighed kommer Ardit selv i tanker om, at han har glemt sine lygter og således ikke har noget lys på sin cykel. Han udbryder: ”Shit mand, jeg skal bare ikke have nogen bøde eller noget. Hvis du som udlænding gør noget ulovligt, det er ikke godt. Din straffeattest skal bare være helt tom, ellers så bliver du aldrig dansk statsborger, mand!”. Da vi går ned mod busstoppestedet gennem Askbjergs parcelhusveje, siger Ardit til mig: ”Det er dejligt i en lille by, ikke? Jeg kan godt lide at bo i en lille by. Det er ligesom i Kosovo, der boede vi også i en lille by. Det er dejligt stille og roligt. Ingen problemer. Og nu kender vi folk og sådan”. Han gentager sit synspunkt fra tidligere på aftenen: ”Jeg vil ikke bo i en stor by. Der er mange problemer. Som i København for eksempel – Uh! Hvis der er nogen, der ikke kan lide dig som udlænding, og du går på gaden, så kommer de bare og slår dig eller sådan noget. Nej, det er bedre her, hvor vi kender folk, og det er stille og roligt”. Et par minutter senere, da vi når ned til busstoppestedet, siger Ardit, mens han peger over på supermarkedet: ”Men den dér, den lukker for tidligt, mand! Det er det eneste irriterende ved Askbjerg. Vi har ikke mange butikker her. Kun Spar og så den der Brugsen. Men der er ikke noget billigt supermarked. Dét er et problem”.

Ovennævnte situationsbeskrivelse viser blandt andet, hvordan de unge i deres dagligdag var meget optagede af, at de måtte gøre deres yderste for at blive gode til dansk, sådan at de sidenhen både ville kunne få arbejde og bestå de eksaminer, som

opnåelsen af statsborgerskab krævede (og her var det bedst, fortalte de hinanden, om man forsøgte ikke at lade denne proces forstyrre af kærester). Og ikke mindst var de unge meget optagede af, at de måtte gøre deres yderste for ikke at overtræde danske love, men derimod forsøge at overholde disse til punkt og prikke – hvad enten dette gjaldt at køre på cykel uden lygter eller at komme op at slås med eventuelle danskere, som ikke måtte kunne lide dem. Sidstnævnte forhold ville muligvis kunne medføre en plettet straffeattest, og det sikreste var derfor – mente de – ikke at flytte til de store danske byer som København eller Århus, men i stedet holde sig til landets mindre byer.³⁹

Med andre ord delte de unge i vennegruppen i vid udstrækning en fælles idé om hvilken adfærd, der udgjorde den rette og nødvendige for at nå frem til deres mål – samfundsmæssig og retslig ligestilling i kraft af statsborgerskab – og gennem deres sammenhold som 'udlændinge' støttede og opbakkede de hinanden i dette projekt. Dermed var det deres fælles situation som unge flygtninge i Danmark, der skabte det interne gruppesammenhold, men samtidigt også dette gruppesammenhold, der fungerede som drivkraft og mobilisator for at komme i en *anden* og – mente de – bedre situation, hvor de økonomisk, socialt og juridisk havde opnået samme vilkår og livsgrundlag som 'danskerne'. Frem for en 'oppositionel identitet' i forhold til det omgivende majoritetssamfund var de unges selv kategorisering som 'udlændinge' derfor snarere udtryk for det, der af blandt andre sociologen Yen Le Espiritu (1992) er blevet benævnt som et 'pan-etnisk' gruppesammenhold. Espiritu skriver:

[Pan-ethnic groups] enclose diverse peoples who are nevertheless seen as homogeneous by outsiders. [...] Despite their distinctive histories and separate identities, these ethnic groups have [thus] united to protect and promote their collective interests (1992: 2). [Espiritu fortsætter:] Over time, these individuals may see themselves as more than just an artificial state category, but rather as a group which shares important common experiences (ibid.: 10f.).

³⁹ Dette var endvidere en indstilling, som jeg også generelt mødte blandt studiets voksne informanter. Med undtagelse af familieoverhovederne i den sudanesiske nøgleinformant-familie, som havde et stort ønske om efter den tvungne boligplaceringsperiode at flytte til den nærmeste større by (der samtidigt udgør én af Danmarks fem største byer), da gav samtlige voksne flygtninge, jeg var i kontakt med, udtryk for, at de ikke ønskede at flytte til landets store byer såsom København, Århus, Odense eller Ålborg. På linje med de unge selv, begrundede de ofte dette med, at de fandt, at der i disse byer "var mange problemer" i form af f.eks. ungdomskriminalitet og vold mellem unge danskere og udlændinge, og de mente derfor, at det ville være bedst for dem som familier at blive boende i mindre byer i den danske provins.

Disse fælles erfaringer – pointerer Espiritu – kan føre til, at “*groups [of diverse ethnic origins] previously unrelated in culture and descent submerge their differences and assume a common identity*” (ibid.: 3). ‘Pan-etniske’ identiteter og gruppesammenhold, understreger hun, bliver dermed hele tiden produceret og reproduceret i interaktionen mellem både eksterne og interne kræfter (ibid.: 7) (se også fx Cornell 1988). Det samme var også tilfældet i relation til de unge flygtninge i Askbjerg. Når de eksempelvis fortalte hinanden (og mig), at det var vigtigt at gøre sin sprogskole færdig, hvis man ville kunne bestå de eksaminer, man skulle bruge for at opnå dansk statsborgerskab, ligesom det i samme henseende var vigtigt at overholde loven, da var dette ikke mindst en viden, de unge netop havde fået indplantet gennem deres forskellige sprogskolelærere (i kraft af disses funktion som professionelt bindeled mellem flygtninge-eleverne og det omgivende danske modtagersamfund). Som individer og som gruppe havde de unge i Askbjerg imidlertid internaliseret denne viden i den forstand, at den ikke blot udgjorde en viden, som de besad, men også en viden, som de i høj grad *handlede* ud fra; den var blevet en del af deres daglige praksis, så at sige. Dette gjaldt helt ned i almindelige hverdagsaktiviteter (såsom i forhold til at huske lys på cyklen), men også i forhold til en række mere overordnede valg, som de unge traf i deres hverdag (såsom ikke at ville have en kæreste, da dette kunne ødelægge koncentrationen i skolen). Således var der ikke længere alene tale om forskellige udefrakommende moralske forventninger til de unge (fra sprogskolen, det politiske integrationsprogram og det overordnede danske modtagersamfunds side). Der var også tale om en moralsk impuls og forventning, som i vid udstrækning genereredes indefra i gruppen selv.

Gennem gruppeidentiteten som ‘udlændinge’ stod de sammen om at være i en anden og på mange områder mindre privilegeret situation end danske jævnaldrende, og ved netop at stå sammen som gruppe kunne de bakke hinanden op i forhold til at bevæge sig ud af denne mindre privilegerede situation og videre hen mod ‘danskernes’ situation – i forhold til for eksempel dét at have arbejde og tjene penge, at tale godt dansk og at have dansk statsborgerskab (og dermed også at have samme *juridiske* status). Den “rette” vej til opfyldelsen af sådanne lige livsvilkår i Danmark blev – som også afspejlet igennem situationsbeskrivelsen – særligt “guidet” af én af vennegruppens medlemmer, nemlig den kosovoalbanske Ardit, som kunne siges at udfylde en rolle som gruppens ‘pan-etniske entreprenør’ (Espiritu 1992: 166). Som den, der havde længst erfaring med det omgivende danske modtagersamfund og dets forventninger til

flygtninge (og som den, der nu både talte flydende dansk og havde arbejde), var Ardit også i det daglige den, lod gruppens medlemmer til at mene, der besad den største viden om, hvilken moralsk adfærd det krævede af dem, hvis de i fremtiden skulle opnå accept i samfundet på lige fod med danskere. Således kom Ardit på mange måder til at udgøre samme form for socialt medierende bindeled imellem sine nytilkomne kammerater og det omgivende danske samfund, som jeg tidligere belyste i forhold til informantfamiliernes herboende, etablerede slægtninge (jf. Kapitel 3).

Ét spørgsmål må imidlertid stå ubesvaret hen. Det er, hvorvidt de unges gruppesammenhold som 'udlændinge' netop med tiden vil udvikle sig til en mere 'oppositionel identitet' (jf. Ogbu 1978), såfremt de om en årrække måtte opleve, at deres individuelle og kollektive drivkraft i sidste ende ikke bliver dem honoreret af deres danske omgivelser – dvs. hvis de, for eksempel, *ikke* får læreplads, *ikke* får arbejde og *ikke* får permanent opholdstilladelse eller statsborgerskab, til trods for stor vilje og målrettethed (hvad enten denne vilje og målrettethed har bestået i at knokle i sprogskolen, i at huske lygter på cyklen eller i at blive boende i den danske provins).

Konklusion

Gennem skolegang som empirisk og analytisk indfaldsvinkel, har jeg i dette kapitel belyst flygtningebørnene og de unges erfaringer og praksisser i forhold til dét at falde til og finde sig til rette inden for deres nye, danske omgivelser. Med afsæt i informanterne i folkeskolealderen har jeg diskuteret, hvordan det geografiske sammenfald mellem institutionerne 'skole', 'hjem' og 'fritid' bevirkede, at børnene i deres dagligdag i vid udstrækning oplevede at trives i lokalsamfundene. Til forskel fra hvad andre studier udført i danske folkeskoleklasser har vist, indtog flygtningebørnene generelt i deres skoleklasser en position som vellidte, populære kammerater, socialt inkluderende i det danske fællesskab blandt klassens/skolens elever og lærere. I kapitlets første del fremanalyserede jeg en række årsagssammenhænge, der dannende grobund for dette forhold. Særligt relevant viste sig her dels værdierne 'nærhed' og 'enshed' og dels informantbørnenes på én gang lokale og gradvise skoleindkøringsfase. Sidstnævnte betød blandt andet, at børnene ved deres endelige overgang fra modtagerklassen til den egentlige skoleklasse ikke fik karakter af "klassens nye dreng/pige", men derimod

allerede var indskrevet i sociale relationer til klassens elever og lærere baseret på 'nærhed over tid'.

Jeg har diskuteret, hvordan de ofte meget nære relationer mellem informantbørnene og deres lærere særligt beroede på to ting. Som skole i et mindre samfund med en forholdsvis stor social tæthed, og med kun få flygtningefamilier, erfarede jeg for det første, hvordan skolens lærere ofte lagde stor personlig og faglig stolthed i, at inkorporationen af den enkelte flygtninge-elev på skolen blev forbundet med en vis succes – ikke blot indadtil i forhold til kollegaerne, men også udadtil i forhold til det omgivende lokalsamfund. Fra lærernes side krævede dette en relation til den enkelte flygtninge-elev, som netop var karakteriseret ved inklusion og nærhed. For det andet erfarede jeg, hvordan børnenes mange egne ønsker om 'enshed' – og om at være 'ligesom' – på samme måde virkede befordrende for dannelsen af nære relationer flygtninge-eleverne og deres lærere imellem. I kraft af informantbørnenes egen stræben efter at indgå i det lighedsbaserede fællesskab i klassen, forstyrrede de ikke lærernes ideal om en 'jævn' klasse, hvor ingen 'stikker for meget ud'. I relationen mellem børnene og deres lærere eksisterede således et vekselvirkende forhold imellem værdierne 'nærhed' og 'enshed': Gennem børnenes eget ønske om ensked skabtes grobund for nærhed mellem dem og deres lærere, og gennem denne nærhed skabtes hos lærerne et dybt engagement i den enkelte flygtninge-elev, som ofte åbnede op for en række muligheder for, at informantbørnene kunne blive yderligere del af klassens/skolens enskedsfællesskab (og *vice versa*). Det hele tiden vekselvirkende forhold mellem 'nærhed' og 'enshed' i relationen mellem flygtningebørnene og deres lærere var med andre ord udtryk for de selvsamme grundlæggende værdier ved dansk skoleklassepraksis, som i andre studier betød, at flygtninge- og indvandrerelver indtog en position som socialt marginaliserede fra det danske fællesskab i klassen. Ud over børnene selv og deres lærere/medelever, har jeg endvidere vist, hvordan også forældrene på deres børns vegne ofte udgjorde vigtige medaktører i dette daglige inklusionsprojekt centreret omkring lighed og ensked.

Gennem en komparation til folkeskolebørnenes ældre søskende har jeg endvidere diskuteret, hvordan divergerende skoletilknytning (i form af henholdsvis folkeskole og ungdomssprogskole) var af afgørende betydning for måden, hvorpå disse to aldersgruppers dannelse af socialt tilhørsforhold i Danmark udformede sig. Idet klasserne i de centralt placerede ungdomssprogskoler alene bestod af elever med anden

etnisk baggrund end dansk, blev "danskhed" et hele tiden ekspliciteret, allestedsnærværende tema inden for klasserummet. Denne kontinuerede generering af en "danskhed" (i form af det, der fandtes uden for skolen) stillet over for en "ikke-danskhed" eller "udlændingehed" (i form af det, der fandtes inden for skolen) gjorde sig ikke på samme måde gældende i forhold til de yngre søskende: mens de unge i sprogskolen for at blive indlemmet i det danske samfund skulle integreres *ud* af deres klasser, skulle informanterne i folkeskolealderen snarere integreres *ind* i deres klasser. Modsat i folkeskolen, var samværet og sammenholdet i ungdomssprogskolens klasselokaler derfor i vid udtrækning centreret omkring det, eleverne *ikke* var, nemlig "danskere". Derfor blev 'udlændinge' den selvkategorisering, som de unge i deres dagligdag – i og uden for skolen – anvendte om sig selv.

Som jeg slutteligt har diskuteret, var de unges selvidentifikation som 'udlændinge' imidlertid ikke at forstå som en kontraidentitet i opposition til det danske majoritetssamfund. Snarere havde selvidentifikationen karakter af en intern markør for et fællesskab, igennem hvilket de unge på forskellige områder kunne stå sammen om at stræbe mod at blive ligestillet danskere – økonomisk, socialt og ikke mindst retsligt. Blandt informantbørnene i folkeskolealderen anvendtes selvkategoriseringen 'udlændinge' imidlertid aldrig. Når disse, i og uden for skoletid, skulle placere sig selv i forhold til deres sociale omgivelser, var deres primære selvidentifikation derimod knyttet til selve medlemskabet af deres respektive skoleklasse (jf. f.eks. 'jeg går i 5.a. på Askbjerg Skole'). For flygtningebørnene i folkeskolealderen udgjorde deres skoleklasse derfor på mange måder det styrende, retningsgivende fikspunkt for deres indlemmelse i det danske samfund – og dette altså foranlediget af 1) deres eget ønske om at være del af enhedsfællesskabet i deres klasser og af 2) nære relationer til lærere, der støttede dem i dette daglige inklusions- og lighedsprojekt. Det, de unge flygtninge i hverdagen støttede hinanden i, var på mange måder det samme: et dagligt inklusionsprojekt, der skulle gøre dem til en ligestillet del af det danske samfund.

Kapitel 7

Individualitet og fællesskab: forhandlinger af krop og danskhed i mødet mellem flygtningebørn og -unge og deres lokale sociale omgivelser

I forrige kapitel belyste jeg gennem skolegang som empirisk og analytisk indfaldsvinkel, hvorledes børnene og de unge skabte sted og tilhørsforhold i det danske samfund. I indestående kapitel skal jeg mere bredt diskutere de overordnede normer og forventninger, som børnene og de unge i deres dagligdag konfronteredes med fra deres lokale sociale omgivelser – ikke kun i form af skolelærere, men også i form af f.eks. frivillige flygtningehjælpere og integrationssagsbehandlere. Det er samfundsmæssige forventninger og normer, viser jeg, som børnene og de unge i deres forhandlinger af inklusion og tilhørsforhold i høj grad må manøvrere inden for, og som baserer sig på indfødte danske forståelser af, på den ene side, hvad det vil sige at være et selvstændigt individ og, på den anden side, hvad det vil sige at være et medlem af samfundet. Jeg argumenterer for, at der foregår en på én gang individualitets- og kollektivitetsstræbende proces, som for flygtningefamiliernes sociale omgivelser bliver ensbetydende med et større danskhedsprojekt, i henhold til hvilket de implicit forstår og agerer i forhold til flygtningebørnene og de unge. Dette danskhedsprojekt kommer i særdeleshed til at handle om et frisættelsesprojekt, hvor børnene/de unge skal frisættes fra disciplin, lydighed og social bundethed, ikke mindst i relation til deres familier. Ofte, viser jeg, blev disse nemlig implicit antaget at skabe mindre selvstændige og individuelt uafhængige børn og unge end danske familier generelt. Som vi skal se, handler det således om en meget kulturelt defineret frisættelse, som dertil viste sig at være stærkt bundet af sociale normer: mens børnene og de unge skulle "frisættes", "selvstændiggøres" og "individualiseres", skulle dette imidlertid ske på præcis den samme måde som "alle andre". Ofte transformerede *frisættelsen fra disciplin* sig således snarere til en *disciplinering i frisættelse* – en disciplinering, i forhold til hvilken kroppen og bestemte kropslige praktikker udgjorde et vitalt omdrejningspunkt.

Som tidligere diskuteret kan den tvungne boligplaceringslovgivning siges at være knyttet til en bestemt idealiserende opfattelse af lokalsamfundet som besiddende en særlig integrativ kraft og kvalitet i forhold til indlemmelsen af flygtningefamilier og deres børn/unge. Som nævnt i Kapitel 3 peger mit materiale imidlertid på, at det, der ofte skete i forhold til flygtningefamilierne, var, at det ideologiske udgangspunkt – *den politiske velfærdsstats forventninger til, hvad lokalsamfundet kan for 'familien'* – i praksis omsattes til *lokalsamfundets forventninger til, hvad 'familien' kan og skal være i velfærdssamfundet*. Som jeg belyser i dette kapitel, var de lokale omgivers forventninger til, hvad 'familien' inden for det danske samfund er – hvordan den bør fungere og dens interne relationer praktiseres – ikke alene rettet mod flygtningeforældrene (hvilket vi på forskellige måder så belyst i både Kapitel 3, 4 og 5), men i høj grad også mod børnene og de unge selv. Netop 'familien' som institution og socialt rum kan siges at indtage en central placering imellem det enkelte individ og det omkringværende samfund. I dette kapitel tager jeg udgangspunkt i dette felt mellem individ, familie og samfund, og den spænding mellem individualitet og kollektivitet som friktionen mellem disse tre størrelser afføder for flygtningefamiliernes børn og unge i deres hverdag.

At skabe sig selv: den lokale orkestrering af individualitet og kropslig autonomi

Siden midten af det 20. århundrede kan individualiseringsprocessen i den vestlige verden i stigende omfang siges at være nået samfundets yngste, børnene. Denne udvikling ses blandt andet statueret i form af FN's konvention om børns rettigheder fra 1989. Den stigende grad af børns individualisering betyder, at der inden for store dele af verden – herunder de skandinaviske lande – igennem de sidste årtier har fundet en række markante ændringer sted i opfattelsen af børn og unge og deres opdragelse. Marianne Gullestad diskuterer, hvordan børn for blot få generationer siden primært skulle være lydige og pligtopfyldende, hvor det i dag forventes, at de skal 'finde sig selv' og udvikle en selvidentitet (2002: 255-257; 2006: 87-88). For forældre, skolelærere og andre voksne i berøringsflade med børn og unge, betyder denne individualisering – pointerer Gullestad – at overførslen af værdier fra generation til generation i dag anses for at have de bedste forudsætninger for at bære frugt, hvis den finder sted gennem en

form for forhandling, snarere end gennem krav om lydighed og underordning. Gullestad påpeger, at autoritet og disciplin af denne grund i mange vestlige samfund ikke længere er i centrum for børneopdragelsen, men at 'grænsesætning' derimod er blevet det centrale organiserende begreb. I modsætning til begreberne 'disciplin' og 'autoritet', pointerer hun, går grænsesætning bedre i spænd med målet om "at finde (og være) sig selv". Snarere end overførslen af specifikke idéer og værdier, betragtes forældrenes ansvar således rettere som bestående i – gennem grænsesætning – at overføre evnen til at finde og udvikle sig selv. Tanken er, skriver Gullestad, at børn og unge for at kunne udvikle deres unikke personlige potentiale behøver visse grænser for at kunne strukturere deres selvidentitet (se også Gulløv 2003), og inden for disse grænser anses de for at være "frie", forstået som frie til "at finde og skabe sig selv". Gullestad understreger: *"I disse prosessene får begreper som plikt og ansvar nye meninger. Det er en endring av tyngdepunkt fra ytre til indre disiplinering gjennom selvskaping"* (2002: 255).⁴⁰

En kold vinteraften deltog jeg i et fællesspisningsarrangement for lokale flygtninge og danskere, arrangeret af Maglelund og Askbjergs lokale flygtninge-frivilligforening, *Lev Sammen*. Arrangementet, der fandt sted i menighedshuset tilknyttet den lokale folkekirke, nærmede sig sin afslutning, mens grinlyde fra børn i alle aldre og en tyk duft af stærk mad stadig hang i luften. Den lokale folkemusiker havde allerede pakket sin harmonika ned og de første deltagere rejst sig fra langbordene for at tage deres varme overtøj på. Jeg befandt mig i entréen sammen med Lise, der var sidst i fyrrerne og foreningens koordinator af frivillige kontaktpersoner til lokalområdets flygtningefamilier. Der havde været fuldt hus i dag, fortalte hun – næsten firs deltagere, inklusive børn og danskere. Else, min iransk-kurdiske informantfamilies kontaktperson, der var i starten af tresserne, stødte til for at drøfte en sag med os. Else havde været familiens frivillige kontaktperson igennem et par måneder og udviste et stort engagement i familiemedlemmernes almene ve og vel. Frustreret fortalte Else os nu imidlertid, at hun havde mest at gøre med forældrene i familien, og at hun gerne ville have noget mere med børnene og de unge at gøre også, men at hun ikke vidste, hvad hun skulle finde på. Hun forklarede:

⁴⁰ Netop dette spændingsforhold mellem henholdsvis disciplin/lydighed og individuel selvskabelse var centralt for de i Kapitel 4 beskrevne møder mellem de sudanesiske forældre og deres kommunale sagsbehandlere vedrørende anbringelsen af datteren Barbara uden for hjemmet.

Nu for eksempel i forhold til de to ældste, Gulbîn og Jîno [24 og 25 år], dem er det meget svært at finde på noget sammen med. De kan jo ikke engang cykle, mens de mindre søskende i familien allerede har lært det eller er ved at lære det. Men det er som om, at Gulbîn og Jîno er hægtet helt af og "bare kan blive derhjemme med mor og far". Kunne de da ikke få en cykel, så jeg kunne lære dem at cykle! Det giver jo lidt mere individualitet at have en cykel, så kan man jo hurtigere lige komme lidt ud.

Jeg nævnte, at både sønnen Jîno og datteren Gulbîn ellers var begyndt på at spille fodbold i Askebjergs lokale idrætsforening, og at de på denne måde nu fik lidt adspredelse fra den daglige gang mellem hjemmet og den lokale voksensprogscole i Askebjerg, hvor de gik på samme undervisningshold som deres mor. *"Det vidste jeg ikke, det er da godt"*, sagde Lise. *"Jo, men de kan jo hverken svømme eller cykle"*, brød Else ind, *"og den individualitet har de altså brug for"*.

Halvanden måned senere, da det så småt var blevet forår udenfor, sad jeg på stuegulvet hjemme hos den iransk-kurdiske familie, hvor datteren Sirwa var ved at lære mig at lave kurdiske fingerringe af perler. I baggrunden kørte i fjernsynet et ungdomsmusikprogram på DR1. Jeg havde svært ved dét med perlerne, og min koncentration svigtede, da jeg endnu engang blev afsporet af stuereolen foran mig og dens indhold: et mellemøstligt te-stel i uendeligt mange dele, et lille plastik-juletræ med slukket lyskæde, en flaske gin, fire små tøjbamser og et usendt postkort med et portræt af Kronprins Frederik, Kronprinsesse Mary og lille Prins Christian. Jeg blev afbrudt i mine betragtninger, da det bankede på husets hoveddør. Sirwas far, 65-årige Sazan, der længe havde siddet i sin lænestol og stirret tomt ind i fjernsynet, rejste sig hurtigt og gik ud for at åbne døren. Iført hvide, malingsplettede bukser og en mørkeblå håndværkerfleece kom Else ind i stuen for – på sin vej hjem fra sit arbejde i et lokalt malerfirma – at give en besked til familien. Moren, Gulan, der netop havde lavet te, gav smilende hånd til Else og gjorde tegn til, at hun skal sætte sig ned. Men Else skulle skynde sig, sagde hun, og blev derfor i stedet stående midt i rummet. Hun spurgte Sirwa, om hun ville oversætte til resten af familien, der sad i stuens store læderhjørnesofa af ældre dato, at hun og hendes veninde ville komme forbi dem i morgen, lørdag. Så ville de tage noget mad med, som de kunne spise sammen, og en cykel. Else sagde: *"Når vi så har spist, så kan vi tage cyklen med i bilen og køre et sted hen, hvor der ikke er så meget trafik, og hvor Gulbîn kan lære at cykle"*. Sirwa oversatte. Alle kiggede hen på Gulbîn, der sad i sofaen.

Hun kiggede op fra sin rygende te med opspærrede øjne, og at dømme ud fra hendes ansigtsudtryk var hun ikke videre opsat på idéen. Else udbrød: "*Selvfølgelig kan du lære at cykle, Gulbîn! Hvis Sirwa har lært det i Danmark, så kan du også!*".

Nogle dage efter gik jeg en aftentur i Askbjergs gader sammen med Sirwa. En flok drenge fra 3.b. – oplyste Sirwa mig – cyklede forbi os om kap, og vi kom ind på, hvorvidt det var lykkedes Else forleden at få Gulbîn med ud at cykle. Det var det, fortalte Sirwa, men det var ikke gået så godt. Gulbîn havde ikke kunnet holde balancen og var blevet meget utryg. Som vi gik der, følte jeg en ubekvemhed ved hele situationen omkring Else og Gulbîns cykling, uden at jeg dog helt vidste hvorfor. For samtidigt kunne jeg genkende Elses bekymring og insisteren fra mit eget liv: ufrivilligt fik den mig til at tænke på min egen (dengang) to-og-et-halvt-årige datter, som jeg igennem et stykke tid havde forsøgt at lære at køre på trehjulet cykel, uden held. Det samme var sket hver gang – hun kunne ikke få pedalerne til at træde rundt, idet hun på samme tid pressede på dem begge med identisk vægt, hvorefter hun stak i et hyl og nægtede at prøve igen. Og hver gang jeg havde hentet hende i daginstitutionens gård, med hendes jævnaldrende susende omkring mine ben på trehjulede cykler, havde jeg lovet mig selv, at i *næste* weekend ville jeg virkeligt gøre en indsats. Men den ene weekend havde taget den anden. Og nu befandt jeg mig her, på feltarbejde, stillet over for mine egne implicite handlinger og samvittighedskvaler, men igennem en situation, som jeg på den anden side ikke brød mig om. Måske mest af alt netop derfor, gjorde Elses insisteren mig ubekvem: den konfronterede mig med det faktum, at jeg på mange måder selv var en lige så stor del af den cykle-problematik, som jeg var blevet præsenteret for – og som jeg nu skulle undersøge – som eksempelvis Else var. Jeg var, med andre ord, i et vist omfang blevet min egen informant (jf. Hastrup 2005 [1995]: 51).

Senere samme forår deltog jeg en aften i en generalforsamling i *Lev Sammen*. De omkring ti fremmødte, der alle var frivillige kontaktpersoner for en flygtningefamilie i Maglelund eller Askbjerg, lagde ud med på tur at fortælle, hvad de hver især havde lavet sammen med "deres" familie siden sidst. Turen nåede til Else:

I søndags tog jeg familien med på skovtur, og det var bare sådan en succes! Jeg kørte bare forbi uanmeldt og spurgte dem, om de ville med. Og det ville de alle sammen! Så jeg måtte ringe til min veninde for at skaffe en bil mere. Vi sad på et tæppe i skoven, og det var rigtig hyggeligt. Jeg prøvede så at få Gulbîn og Jîno lidt med mig

alene, for at de ikke altid skal hænge sammen med deres forældre. For det er lidt ligesom, at de fire hænger sammen på en eller anden måde. Men de skal jo også kunne noget alene, ikke. Og Gulbîn var den mest modige af dem. Jeg fik hende helt med ud i en bæk med bare tæer og fiske med fiskenet! Og hun hyggede sig sådan og grinte. Det er så vigtigt, at hun på denne måde laver noget alene uden sin mor. [Hun tilføjer:] Men en anden gang, da lykkedes det for eksempel ikke helt. Jeg var kørt forbi dem med en plan om at ville hente Jîno og Gulbîn alene. Men så sagde moren, at hun også gerne ville med. Og det kom hun så, selvom det jo ikke lige var dét, der var meningen. Jeg prøvede at forklare moren det, da hun kom og sagde, at hun også gerne ville med, men det forstod hun ikke og tog bare glad og lykkelig med.

Når Else kom forbi deres hus for at besøge dem eller for at tage dem med et sted hen, oplevede familiemedlemmerne det – herunder ikke mindst moren – som et kærkoment brud med hverdagen og som en indgang til at opleve hjørner af deres danske omgivelser, som de ellers var ubekendte med (f.eks. gennem udflugter i skoven, ture til nærområdets antikvitsbutikker eller til Elses gård og hjemmegartneri). Dette betød, at det ikke altid var lige enkelt for Else at få børnene eller de unge med sig alene på tur.

Ovenstående eksempler viser, hvordan Else søgte at afhjælpe det, hun oplevede som et fravær af "individualitet" hos 24-årige Gulbîn. Dette skete gennem Elses præsentation af en række kropslige aktiviteter, såsom cykling og soppen i en bæk. I kraft af disse aktiviteter var Elses intention, at en større interesse skulle blive vagt i Gulbîn for fysisk at bevæge sig væk fra hjemmet. Herigennem håbede Else også at kunne fremme en løsrivelsesproces fra forældrene – ikke alene fysisk, men også i mere overført betydning i form af Gulbîns udvikling og kropsliggørelse af en personlig selvstændighed og uafhængighed.

I forhold til den generelle forventning til børn og unge i dag om "at finde sig selv" er den sociale relation til forældrene af central betydning. Det er netop ved at forholde sig til og omskabe indflydelsen fra forældrene, at det enkelte barn/den enkelte unge i vid udtrækning udvikler sine egne værdier (Gullestad 2002: 255). I en flygtningesammenhæng, argumenterer jeg, forstærkes imidlertid ofte fra omgivelsernes side denne centrale betydning af den sociale relation til forældrene og hjemmet. Som jeg løbende skal vise igennem kapitlet, peger mit materiale nemlig på, hvordan 'hjemmet' inden for sådan migrantkontekst ofte bliver konceptualiseret af omgivelserne som

udgørende netop dét sociale rum, der forhindrer børnene og de unge i til fulde at finde, skabe og udvikle sig selv, og som de således på forskellige måder sættes under pres for at løsrive sig fra. Som vi ligeledes så belyst i eksemplerne omhandlende Else og Gulbîn, søges denne løsrivelse ofte opnået gennem *fysisk* løsrivelse. I mit materiale eksisterer med andre ord blandt flygtningefamiliernes danske omgivelser en opfattelse af, at kropslig adskillelse mellem flygtningeforældrene og deres børn/unge udgør en forudsætning for sidstnævntes selvskabelse og evne til "at finde sig selv". Denne tendens skal jeg følgende uddybe og udbrede nærmere.

En dag havde jeg været i skole med min burmesiske informantfamilies yngste søn, trettenårige Thaung. Fra morgenstunden havde jeg deltaget i undervisningen og frikvartererne i den femteklasse på Maglelund Skole, Thaung gik i, når han ikke ni timer om ugen var i modtagerklassen (hvor han p.t. udgjorde den eneste elev). Efter endt skoledag drak jeg på lærerværelset en kop kaffe med Thaungs klasselærer, Pernille, der var i starten af fyrrerne. Da vi skulle til at sige farvel, sagde hun til mig med dæmpet stemme:

Jeg ved ikke, om du har hørt... jeg ved ikke, om det er sådan stadig, men Thaung har jo haft meget svært ved at sove, hvis han ikke sov ved siden af sin mor. De sover jo nok lidt længere med deres børn end vi. Men... jo ikke så længe! Nu skal han jo altså snart til at løsrive sig fra sin mor.

Denne forventning til flygtningebørnene og de unge om "at finde og skabe sig selv" gennem kropslig løsrivelse fra deres forældre var ikke kun udbredt blandt frivillige flygtningehjælpere og folkeskolelærere. Også i relationen mellem familierne og deres kommunale integrationssagsbehandlere udgjorde dette et gentagende tema, som jeg nedenfor skal belyse gennem et eksempel fra min palæstinensiske informantfamilie.

Før mit første møde med den palæstinensiske familie havde jeg, som nævnt i Kapitel 4, et møde med Næsdal Kommunes på daværende tidspunkt eneste integrationssagsbehandler, Lone. Formålet med mødet var på generelt plan at informere mig om familien og dens medlemmer, inden jeg få timer senere skulle besøge dem for første gang. Lone, der var omkring halvtreds, fortalte mig blandt andet:

På et tidspunkt havde jeg fået i stand, at Hadia, familiens ældste datter på 24 år, kunne flytte i ungdomsbolig i Næsdal. Men moren ville ikke have, at hun flyttede, tror jeg. Så de lod som om over for Kommunen, at Hadia boede i ungdomsboligen og fik så penge til etablering [møbler m.v.]. Da jeg så opdagede, at hun ikke boede der, blev jeg selvfølgelig sur og bad dem om at betale pengene tilbage.

En dag – flere måneder senere – da jeg sad ved siden af Hadia i bussen på vej til sprogskole, talte vi om familiens tid på forskellige danske asylcentre og om, hvordan det hele var endt. I denne forbindelse kom Hadia ind på dét at flytte hjemmefra. Hun fortalte:

Da vi efter seks år på asylcenter fik besked om, at vi havde fået opholdstilladelse, da kom politiet hjem til os på asylcentret og sagde det til os personligt. Først troede vi, at de kom for at sige, at vi skulle sendes hjem. For normalt, altid på asylcentre, når politiet kommer, er det hundrede procent sikkert, at det er for at sende nogen hjem. Så hun satte sig ned inde på vores værelse, og vi var sikre på, at hun ville sige, at vi skulle hjem nu, så mig og min mor vi græd. Vi var meget nervøse. Men så sagde hun, at vi havde fået ophold. Vi var alt for glade! Hun var meget sød. Hun hed Alexandra. Jeg husker stadig hendes navn. Først bagefter fortalte hun så, at jeg ikke havde fået den samme slags opholdstilladelse som resten af familien. Hvorfor ved jeg ikke. Modsat de andre var min opholdstilladelse sådan, at både Libyen og Libanon skulle spørges i alt tre gange mere – med et halvt års mellemrum – om de ønskede at tage imod mig. Og kun hvis de blev ved med at sige nej alle tre gange, kunne jeg endeligt blive her sammen med resten af min familie. Heldigvis sagde Libyen og Libanon nej alle tre gange. Den sidste gang var her for bare en måned siden. Hver gang har jeg haft ondt i maven og hovedet og ikke kunnet tænke på andet i flere måneder op til, at de skulle spørge dem. Nogle gange græd jeg i flere dage og måtte blive hjemme fra sprogskole. Først *nu* ved jeg med sikkerhed, at jeg kan blive sammen med min familie! Lone fra Kommunen har prøvet at få mig til at flytte hjemmefra. Hun havde allerede fundet ungdomsbolig og det hele til mig. Men jeg ville ikke bo alene, så jeg flyttede hjem igen med det samme. Men jeg turde ikke fortælle det til hende, for jeg var bange for, at hun skulle blive sur, så der gik noget tid, før hun selv opdagede det. Nu har jeg i mere end syv år kæmpet for at få lov til at leve i frihed sammen med min familie – og for ikke at blive sendt tilbage uden dem. Hvorfor skulle jeg pludseligt gerne ville bo alene, uden min familie? Dét er det sidste, jeg ønsker.

Eksemplerne omhandlende Gulbîn, Thaung og Hadia viser, hvordan idealet om personlig uafhængighed og selvskabelse ofte inden for det danske samfund søges indlejret i det enkelte barn/den enkelte unge gennem forskellige former for kropslig adskillelse fra forældrene og hjemmet. Med andre ord menes det enkelte barn/den enkelte unges kropsliggørelse af selvidentitet og personlig uafhængighed at kræve en vis grad af fysisk separation fra *det* sociale rum og fællesskab, som barnet/den unge primært skal individualisere sig på baggrund af og i forhold til – nemlig familien og forældrene. Denne kulturelle antagelse i det danske samfund ses bl.a. afspejlet i den udbredte norm og tradition for, at unge, når de når en vis alder, flytter hjemmefra og herved selvstændiggør sig ved at "klare sig selv" og "stå på egne ben" – en praksis, der ikke inden for andre kulturelle samfund nødvendigvis forbindes med samme selvfølgelighed (se fx Waters 1999: 214f.). Migrantbørn og -unges individualiserings- og selvstændiggørelsesprocesser inden for det danske samfund opfattes således ofte af omgivelserne som et "valg" mellem "familie" eller "ikke-familie", eller mere korrekt – som en "alderssvarende" prioritering imellem forskellige sociale rum, nemlig imellem det domestiske rum og det offentlige rum uden for hjemmet. Dette skal forstås på den måde, at det enkelte barn/den enkelte unge – som en forudsætning for dannelsen af *personlig* uafhængighed – i et vist foreskrevet tempo ligeledes forventes at tilegne sig en *kropslig* uafhængighed gennem en gradvis fysisk frigørelse fra forældrene/hjemmet. I en dansk sammenhæng kan det derfor siges, at børns og unges udvikling af personlig uafhængighed og selvstændighed – eller, som Else benævnte det, "individualitet" – i høj grad forbindes med *frihed*, forstået som dét at kunne gøre sig "fri" af sine forældre. Men ligesom et begreb som for eksempel 'individualisme' kan rumme forskellige betydninger kulturelle samfund imellem – og hvor selvstændighed og uafhængighed ifølge Gullestad udgør kernebetydningerne af skandinavisk individualisme (1992:194) – da gør samme mangetydighed sig gældende for begrebet 'frihed'. Gullestad skriver: "[In Scandinavia], freedom is often identified with independence" (ibid.: 199). Mens den kommunale integrationssagsbehandlers forsøg på at få 24-årige Hadia til at flytte hjemmefra således var knyttet til en intention om at *tilføre* Hadia frihed (forstået som selvstændighed og uafhængighed), da forbandt Hadia imidlertid fraflyttelsesforsøget med en *fratagelse* af frihed. Efter mangeårig kamp for tildeling af asyl oplevede Hadia nemlig omsider at have opnået en frihed til at bo i ro og fred sammen med sin familie –

frihed til det hjemlige fællesskab, så at sige, og ikke frihed forstået som individuel uafhængighedsskabelse fra dette.

De skandinaviske samfund er i høj grad blevet karakteriseret som individualistisk orienterede (Gullestad 1992: 194). På samme tid, understreger Gullestad, er de skandinaviske velfærdsstater kendetegnet ved stærke kollektive værdier, hvilket betyder, at det ikke er hensigtsmæssigt at tale om skandinavisk individualisme uden samtidigt at tale om socialitet og fællesskab. Der er derfor heller ikke tale om, at børn og unge som Gulbîn, Thaung og Hadia blot skal individualiseres *på bekostning* af kollektivitet. På mange måder kan det tværtimod siges, at de netop skal individualiseres *ind* i et fællesskab; det danske samfund. Denne indlemmelsesproces skal jeg følgende analysere nærmere ved at tage udgangspunkt i den særlige rolle, som kroppen og forskellige kropspraksisser viste sig at spille i forhold til denne.

Fra familiemedlem til samfundsmedlem: betydningen af krop og kropsteknikker

Sally Anderson (2003, 2008) viser i sine studier af børn og unges socialitet og civiliseringsprocesser, hvordan der i det danske samfund eksisterer en generel opfattelse af, at børn for at kunne udvikle sig, ikke blot til selvstændige individer, men også til samfundsmedlemmer, gradvist bør indgå i flere og flere samfundsaktiviteter på egen hånd for herigennem at opnå en øget erfaring i at "stå på egne ben" uden for hjemmets fire vægge. Denne træning i på egen hånd at færdes og agere i det offentlige rum – for herved at øve sig i at begå sig som samfundsborger – finder ifølge Anderson i en dansk kontekst typisk sted gennem børn og unges deltagelse i diverse former for foreningsliv i fritiden (forstået som den tid, der ligger uden for barnets institutionsliv i f.eks. børnehave, skole, fritidshjem eller ungdomsklub). Sådan øvelse i at agere i ekstrapræstations sociale rum (som altså endvidere bevæger sig ud over barnets institutionsliv) anses som befordrende for, at det enkelte barn, ud over at være medlem af en familie, ligeledes kan udvikle sig til medlem af samfundet. Denne ønskede udvikling materialiserer sig typisk ved, viser Anderson, at forældrene opfordrer barnet til at tage del i et foreningsliv ved "at gå til noget" (såsom fodbold, håndbold, badminton, gymnastik, dans eller spejder). Anderson skriver:

By "going to something", children are familiarizing themselves with a foundational schema of Danish society – the common routine of voluntarily leaving the compulsory quotidian relations of home, school, and public institutions, and going "out into society" (2008: 3).

"Foreningsløse børn" (Anderson 2003) – altså børn, der ikke "går til noget" – opfattes derfor typisk af det omgivende samfund, understreger Andersen, som manglende noget essentielt i deres daglige opvækst, nemlig muligheden for at øve sig i på egen hånd at begå sig socialt uden for hjemmets trygge og velkendte rammer.

Børn og unge skal således ikke alene skabe sig selv og udvikle en individualitet i forhold til deres forældre og hjemmet. De skal også gradvist udvikle sig til medlemmer af samfundet. I Hadias eksempel så vi, hvordan integrationssagsbehandleren ønskede at fremme en sådan udvikling af voksne Hadia som samfundsmedlem (versus alene medlem af en familie) ved at søge at få hende til at flytte hjemmefra og herigennem skabe en øget bevægelse væk fra det domestiske rum og hen imod det omgivende samfundsrum. For danskere flest kan denne tilstræbte udvikling og "træning" af barnet/den unge til samfundsmedlem – frem for alene familiemedlem – givetvis forekomme indlysende. Ikke desto mindre er det vigtigt at understrege, at netop dette forhold på mange måder udgjorde en ny og ikke-vant situation for informantfamilierne. For den sudanesiske og den iransk-kurdiske familie, der som flygtninge havde været bosat 20 og 25 år i internationale FN-flygtningelejre i henholdsvis Uganda og Irak/Jordan, havde intentionen fra disse landes side netop ikke været, at familiernes børn og unge skulle indlemmes som borgere i det omgivende samfund. Det samme kan siges i forhold til den palæstinensiske og den burmesiske familie: i henholdsvis Libyen og Thailand, hvor de to familier igennem 26 og 25 år havde måttet opholde sig illegalt, havde deres livsvilkår netop været defineret ved, at deres børn og unge fra det libyske og thailandske samfunds side var uønskede som legale borgere. For samtlige informantfamiliers vedkommende havde det således igennem hele børnene og de unges opvækst gjaldt, at 'familien' – og ikke 'samfundet' – havde udgjort det altovervejende rum for social inklusion, identifikation og tilhørsforhold.

I Danmark eksisterede nu derimod en forventning og et ønske fra det omgivende samfunds side om, at familiernes børn og unge på lige fod med deres danske jævnaldrende skulle udvikle sig til økonomisk og socialt integrerede borgere, der tog

aktivt del i samfundet. Sådant evne til at begå sig som samfundsmedlem i det offentlige rum opfattes, som nævnt, i en dansk kontekst i høj grad som noget, der udvikler sig gennem børn og unges deltagelse på egen hånd i et foreningsliv. For til fulde blandt deres omgivelser at blive opfattet som vordende samfundsborgere var det i forhold til flygtningebørnene og de unge imidlertid ikke tilstrækkeligt, argumenterer jeg, alene på sådan vis at tage aktivt del i det offentlige rum gennem dét at deltage på egen hånd i idrætsklubber eller andre former for foreningsliv. I forhold til disse børn og unge var der mere på spil end alene dét "at gå til noget". Som Else udtrykte det, da jeg oplyste hende om, at både Gulbîn og Jîno på eget initiativ var begyndt at gå til fodbold i Askbjergs lokale idrætsklub: *"Jo, men de kan jo hverken cykle eller svømme, og den individualitet har de altså brug for"*. Fra omgivelsernes side handlede det med andre ord ikke alene om, at børnene og de unge skulle være til stede i det offentlige rum gennem et aktivt fritids- og foreningsliv. Det handlede i lige så høj grad om, at de – i dette offentlige rum – kunne bemestre nogle helt bestemte kropsteknikker (i dette tilfælde cykling og svømning). Når Else insisterede på at lære Gulbîn at cykle, da må den tilstræbte tilegnelse af denne kropsteknik således forstås som udtryk for andet og mere end blot et middel til at få Gulbîn til på egen hånd at bevæge sig væk fra hjemmet og ud i det offentlige rum. Derimod, diskuterer jeg følgende, udgjorde tilegnelsen af denne kropsteknik – i den intenderede udvikling af Gulbîn til samfundsmedlem – på mange måder et mål i sig selv.

I artiklen 'Techniques of the Body' (1992 [1934]) diskuterer Marcel Mauss, hvordan det enkelte individs tilegnelse og beherskelse af forskellige kropslige teknikker bidrager til både skabelsen og opretholdelsen af individets sociale tilhørsforhold til et bestemt samfund. Mens dette, påpeger Mauss, gælder i forhold til alle samfund, varierer forskellige kropsteknikker dog i deres form og udfoldelse samfund imellem. Netop i kraft af, blandt andet, sådanne bestemte måder f.eks. at spise, vaske, føde, grave, bære, sidde, sove, danse, gå, stå eller løbe på – argumenterer Mauss – er individet at betragte som medlem af et givent samfund. Endvidere eksisterer en række kropslige teknikker, som udelukkende praktiseres alment inden for nogle samfund, mens de intet fokus tillægges inden for andre. Som eksempel på en sådan kropsteknik nævner Mauss blandt andet svømning (ibid.: 455f.). Mauss forstår kropslige teknikker som følger: *"I call 'technique' an action that is effective and traditional. [...] There is no technique and no transmission in the absence of tradition. This, above all, is what distinguishes man from*

the animals: the transmission of techniques" (ibid.: 461) (Mauss' understregning). Han fortsætter: "*Cases of adaptation [of body techniques] is an individual psychological matter. In general, though, they are governed by education, and at least by the circumstances of life in common, of contact*" (ibid.: 474). På denne måde sammenkæder Mauss kropsteknikker som både fysiologisk, psykologisk og sociologisk størrelse. Mauss pointe er den, at bestemte kropslige teknikker ikke blot er signifikante for socialt tilhørsforhold, men – heraf – også både skabende og opretholdende for dette sociale tilhørsforhold. For at blive betragtet som medlem af et bestemt samfund, må individet med andre ord bebo sin krop på en bestemt måde.⁴¹

Sådanne *kropslige teknikker som veje til social indlemmelse i et bestemt fællesskab* varierer som nævnt i deres indhold, form og udfoldelse fra samfund til samfund. Inden for det danske samfund kan eksempelvis svømning og cykling anses som kropslige teknikker, man med tiden forventes at tilegne sig og kunne bemestre. Således udviste Else en generel bekymring i forhold til netop det faktum, at de to ældste og voksne af søskendene i den iransk-kurdiske familie "hverken kunne cykle eller svømme". Når flygtningefamiliernes sociale omgivelser – såsom skolelærere og frivillige flygtningehjælpere – på sådan vis havde et særligt fokus på eksempelvis børnene og de unges tilegnelse af cykelkunsten, har det derfor netop at gøre med sammenhængen mellem bemestringen af denne bestemte kropsteknik og socialt tilhørsforhold: Det, der fra omgivelsernes side gennem cykle-tillæringen stræbtes mod, var børnene og de unges indlemmelse i "det danske fællesskab". Ud over et stort personligt engagement i familiemedlemmernes tilværelser, kunne Elses bekymring således ses som et oprigtigt og velment ønske om, at familiens medlemmer, herunder voksne Gulbîn, af deres lokale omgivelser måtte blive accepteret som medlemmer af det danske samfund på lige fod med andre borgere. Dette reelle og ofte dybtføjte ønske fra omgivelsernes side om, at børnene/de unge i samme grad som deres jævnaldrende måtte blive indlemmet i det danske fællesskab, indbefattede imidlertid, som vist, at børnene og de unge måtte "bebo deres krop" på en bestemt måde – det vil sige, tilegne sig en række særlige kropslige teknikker, som af omgivelserne oplevedes som både signifikante og nødvendige for dette sociale tilhørsforhold, såsom f.eks. cykling og svømning. I denne sammenhæng er

⁴¹ Pierre Bourdieus 'habitus'-begreb (1990[1980]) baserer sig på en videreudvikling af Mauss' teori. Mauss selv anvendte termen 'habitus' om totaliteten af kulturelt signifikante kropsteknikker forankret i det enkelte individ/samfundsmedlem (Mauss 1992 [1934]: 458).

det relevant at nævne etnologen Jonas Frykman (1993), der beskriver, hvordan netop cykling og svømning i 1930'ernes Sverige kom til at udgøre centrale kropspraksisser i det nationale, svenske samlings- og moderniseringsprojekt. I dette nationaliserings- og moderniseringsprojekt, skriver Frykman, skulle svenskernes kroppe og sind på én gang både 'frigøres' fra gamle vaner og traditioner, men også 'synkroniseres' i forhold til forskellige økonomiske, sociale og regionale samfundsskel. I denne på én og samme tid kropsligt frigørende og kropsligt disciplinerende proces – som Frykman betegner 'forsvenskningen af Sverige' – blev cykling og svømning (sammen med blandt andet gymnastik) således både udtryk for en moderne individualiseringsproces, men også for en national indskoling i "svenskhed" (ibid.: 161-201).

Mens fodbold (som både Gulbîn og Jîno altså på eget initiativ havde tilmeldt sig) er at betragte som den universelt set mest udbredte og praktiserede idrætsaktivitet (Dunning 1991: 103; Guttman 1993: 129), kan cykling og svømning derimod – til sammenligning – siges på globalt plan at udgøre mere geo-kulturelt afgrænsede praksisser. Hvor hverken cykling eller svømning således havde udgjort alment praktiserede kropsteknikker i det landlige Irak og Jordan, hvor Gulbîn og Jîno var vokset op i flygtningelejre, da havde til gengæld netop fodbold udgjort en integreret del af deres opvækst. Men inden for det danske samfund anses som vist cykling og svømning som kropslige teknikker, man som barn forventes med tiden at kunne bemestre (og hvilket der ikke alene eksisterer en implicit forventning til forældre om at tage ansvar for, men som også er indskrevet i selve læringsplanerne for den danske folkeskole). Som kropslige teknikker bliver svømning og cykling med andre ord kulturelt signifikante for socialt tilhørsforhold til det danske offentlige rum på en måde, som eksempelvis fodbold ikke gør. Dette skyldes ikke, at fodbold globalt set udgør en langt bredere praktiseret kropsteknik, men at det ikke med rimelighed kan siges (ligesom det kan siges i forhold til cykling og svømning), at fodbold specifikt udgør "en kropsteknik man inden for det danske samfund med tiden forventes at kunne bemestre", ligesom det samme heller ikke kan siges i forhold til f.eks. håndbold, badminton, tennis eller dans. Her er det centrale primært "at gå til noget", mens det altså er af mindre afgørende betydning, *hvad* man går til. På dette plan er det selve dét "at gå til noget", der udgør det kulturelt betydningsbærende i forhold til en dansk børne- og ungdomsforståelse, og altså ikke praktikkerne fodbold, håndbold eller dans i sig selv. Set fra et samfundssynspunkt (ikke at forveksle med udøvernes eget synspunkt!) udgør børn og unges bemestring af de

forskellige kropslige teknikker bag f.eks. fodbold og håndbold således først og fremmest "et middel til målet" (jf. at træne i at begå sig som samfundsmedlem på egen hånd i en social sammenhæng uden for den domestiske sfære). Det essentielle ved "at gå til noget" består med andre ord i den socialitet/kollektivitet (jf. det danske samfund), som barnet/den unge netop gennem sin foreningsdeltagelse skal udvikle sig som medlem af. Men som mit materiale viser, skal barnet/den unge samtidigt være medlem af denne socialitet/dette kollektiv – det danske samfund – *som* individ *med* en autonom krop, der bemestrer nogle helt bestemte kropslige teknikker, og hvor det altså omvendt er den givne kropsteknik, der *i sig selv* udgør det kulturelt betydningsbærende. På dette niveau er det ikke på samme måde underordnet, om det er cykling, rulleskøjtning eller skateboarding, man bemestrer, så længe man bare når frem til skole i tide. At barnet/den unge eventuelt måtte mestre både at stå på rulleskøjter *og* på skateboard (*og* nå frem til skole i tide), ændrer med andre ord ikke ved, at der stadigt vil eksistere en forventning til vedkommende om at kunne cykle.

Sådan opfattelse inden for det danske samfund af vigtigheden af at kunne cykle finder mest af alt sted på et implicit og udtalt plan, og udgør således noget, der i høj grad er taget for givet. Det forventes ganske enkelt blot, at børn, inden de når en vis alder, har lært at cykle. Slår man i denne forbindelse op i to af de i Danmark mest anvendte familiehåndbøger vedrørende børns sundhed, opdragelse og trivsel – henholdsvis Vibeke Manniches *Bogen om barnet* og Margrethe Brun Hansens *Rød stue kalder* – kan man således læse, at "børn i 5-6-års alderen skal kunne cykle uden støtte" (Manniche 2005[1995]: 209), ligesom barnet for at være skoleparat "skal have sin motorik og balance i orden, hvilket bl.a. betyder, at det skal kunne cykle uden støttehjul" (Hansen 2008 [1998]): 186). På sådan vis er det de færreste børn opvokset i Danmark, som starter i skole uden selv at kunne holde balancen på en cykel (måske lige med undtagelse af min egen datter, der i en alder af (nu) fem og et halvt år fortsat ikke har smidt støttehjulene, hvilket min samvittighed fremdeles plages med). For personer som børnene og de unge i mit studie, som ikke nødvendigvis er vokset op med dét at cykle som en integreret og selvfølgerlig del af barndommen, bliver denne kropslige praksis derfor pludseligt central: som en kropsteknik kulturelt signifikant for socialt tilhørsforhold til det danske samfund bliver dét at kunne cykle ikke kun et middel – en vej – til social indlemmelse i det danske offentlige rum, men på mange måder også (set fra omgivelsernes synspunkt og i nogle tilfælde også fra børnenes eget) et mål i sig selv.

Opfostringen i danskhed: den "rigtige" og "forkerte" personlige autonomi

Centralt for det etnografiske materiale i de forudgående afsnit er reaktionen fra personer i flygtningefamiliernes danske omgivelser på det, de oplevede som et fravær af individuel selvstændighed, eller personlig autonomi, hos familiernes børn og unge. I de diskuterede eksempler anvendte de involverede personer ikke selv betegnelsen 'personlig autonomi'. Dette er et begreb jeg i nærværende afsnit vil lægge ned over den behandlede empiri med henblik på yderligere at kunne italesætte og diskutere en række analytiske aspekter ved denne. Lad os derfor først kort vende tilbage til de emiske termer i materialet i form af de måder, hvorpå flygtningefamiliernes sociale omgivelser selv satte ord på problemstillingen.

De omgivende personer, som er blevet præsenteret igennem kapitlet, talte bl.a. om *individualitet* ("de kan hverken cykle eller svømme, og den individualitet har de brug for"), om *at løsrive sig* ("nu skal han jo snart til at løsrive sig fra sin mor"), og om *at hænge sammen* med sine forældre ("det er som om, at Gulbîn og Jîno hænger sammen med deres mor og far"). Det, familiernes sociale omgivelser samlet formulerer, er altså noget i retning af følgende: Børnene og de unge har brug for en *individualitet*, og for at kunne udvikle denne kan de ikke *hænge sammen* med deres forældre, hvorfor de må *løsrive sig* fra hjemmet ved at bevæge sig mere og mere ud i samfundet (på måder, der spænder fra *dét at cykle en tur* til *dét at flytte hjemmefra*). Sammenfattende for denne indfødte forståelse af, hvad "individualitet" indebærer og vil sige, vælger jeg at anvende betegnelsen 'personlig autonomi'. Etymologisk kommer 'autonomi' fra det græske *autónomos*, der (sammensat af *autós*, 'selv', og *nómos*, 'lov') betyder 'som lever under sin egen lov' eller 'uafhængig' (Katlev 2000). Når jeg i det følgende benytter termen 'personlig autonomi', refererer jeg således netop til størrelserne *selvbestemmelse* og *uafhængighed*, samt til idéen om det suveræne individ som værende betinget af disse størrelser.

Det behandlede materiale har illustreret en række reaktioner fra omgivende personer på det, de oplevede som et *fravær* af 'personlig autonomi' hos børnene og de unge. Anskuer man imidlertid sagen fra en anden vinkel, kunne flygtningebørnene/de unge imidlertid siges i relation til de diskuterede situationer på hver deres måde netop at udvise selvstændighed og autonomi, ligesom de hver især kunne siges på forskellig vis at være godt i gang med at "finde sig selv" (jf. Gullestad). Ligesom Hadia, der "fandt

sig selv" i familiens skød, mødte vi i forrige kapitel også Sirwa, der "fandt sig selv" sammen med Martha. Som vi så, opfattede Sirwas skolelærere imidlertid dette venindeforhold som det "forkerte" fællesskab for Sirwa at indgå i (læs: "et tosproget fællesskab" inkluderende en streng engelsk mor, ikke-repræsentativ for "det danske fællesskab"). I forhold til denne reaktion fra omgivelsernes side udviste Sirwa imidlertid – i form af selvstændighed og selvbestemmelse – personlig autonomi ved at insistere på sit samvær med Martha. Til trods for et pres udefra om at bevæge sig ud af det konkrete venindeforhold, lod hun derfor ikke til at lade omgivelserne røkke ved den glæde, hun følte sammen med Martha. Ligeledes må det eksempelvis ses som udtryk for personlig autonomi, når Hadia over for Kommunen insisterede på ikke at ville flytte hjemmefra. På samme måde udviste Gulbîn personlig autonomi, da hun søgte at signalere modvilje mod Elses cykle-planer. Med andre ord udviste børnene og de unge – i relation til de situationer, jeg har beskrevet – på hver deres forskellige måde både selvstændighed og personlig autonomi. Som belyst blev denne situationelle autonomi dog fra de omgivende parter side overskygget af fokuset på den ikke-autonomi og ikke-selvstændighed, som disse derimod forbandt de givne situationer med – et forhold, jeg nedenfor skal diskutere.

Selvklart handler det essentielle her ikke om dét at cykle eller ikke cykle, eller dét at flytte hjemmefra eller ikke flytte hjemmefra, men om erkendelsen af den personlige vilje og autonomi, når denne udspiller sig. Gulbîn ville ikke cykle; lillesøster Sirwa havde, som vi så i forrige kapitel, stor lyst til at lære at cykle (men fik som nævnt afslag fra Kommunen på anmodningen om økonomisk støtte til en cykel). Hadia ønskede ikke at flytte hjemmefra; andre – såsom Sirwa og Gulbîns 21-årige bror, Jiwan – drømte om at flytte hjemmefra og "få sit eget sted" (grundet tidspres prioriterede familiens integrationssagsbehandler imidlertid ikke at assistere i forhold til dette, hvorfor Askbjergs eneste ledige ungdomsbolig blev udlejet til anden side). Endvidere kan eksempelvis nævnes 19-årige Naznaz – Sirwa, Gulbîn og Jiwans søster – der, som omtalt andet sted, var flyttet hjemmefra sammen med sin kæreste. Pointen, derimod, er, at alene den personlige autonomi, der pegede "hen imod" det ekstra-domestiske samfundsrum (jf. en insisteren på at ville cykle eller på at ville flytte hjemmefra) blev erfaret blandt omgivelserne som individuel selvbestemmelse og selvstændighed. Den personlige autonomi, der derimod pegede "tilbage" mod det domestiske rum (jf. en insisteren på *ikke* at ville cykle eller *ikke* at ville flytte hjemmefra) blev derimod ikke

erfaret – eller blot lagt mærke til – som udtryk for personlig selvstændighed og selvbestemmelse. Men som jeg følgende vil argumentere, skyldtes dette ikke udelukkende, at den personlige autonomi pegede i den "forkerte" retning (i henhold til opfattelsen af en gradvist øget bevægelse væk fra det domestiske rum og hen imod det offentlige rum som afgørende for danske børn og unges succesfulde udvikling til samfundsborgere). Som børn og unge med flygtningebaggrund i Danmark må problemstillingen, ud over ovennævnte generelle forhold i en dansk kontekst, ligeledes tilskrives en yderligere og forstærkende dimension.

Antropologiske studier omhandlende forståelsen af individ, person og selv i forskellige kulturelle samfund har i høj grad været kendetegnende ved en dualistisk skelnen mellem en "vestlig" og en "ikke-vestlig" verden som karakteriseret ved en henholdsvis individualistisk/egocentrisk og holistisk/sociocentrisk samfundsnatur (se fx Dumont 1970, 1985; Geertz 1984[1974]; Shweder & Bourne 1984). Det centrale argument inden for disse studier har dermed været, at henholdsvis individet og kollektivet inden for disse to "verden" – "the West" and "the Rest" (Sahlins 1976) – vægtes afgørende forskelligt. Igennem de seneste to årtier er anvendelsen af individualisme/sociocentrisme-dikotomien dog i stigende grad blevet kritiseret af antropologer for at have været overdreven og forsimplende. Eksempelvis skriver Melford Spiro (1993): *"There is much more differentiation, individuation, and autonomy in the putative non-Western self, and much more dependence and interdependence in the putative Western self, than these binary opposite types allow"* (ibid.: 117) (se også fx Ewing 1990; Holland & Kipnis 1994; Kusserow 1999; Murray 1993; Povinelli 2006).

På samme måde er det (heller) ikke i forhold til det danske samfund analytisk gavnligt at tale om individualisme uden samtidigt at tale om socialitet og fællesskab. Eksempelvis har mit materiale vist, hvordan børn og unges samfundsindlemmelse generelt i Danmark forstås som værende betinget af to divergerende, samtidige processer knyttet til individualitet og kollektivitet: på samme tid som de må udvikle en *individuek autonom krop* (i kraft af en gradvist øget fysisk frigørelse fra hjemmet/forældrenes kroppe), må de også udvikle en mere kollektivt indfældet og *socialt bundet krop* (i kraft af en forventet tilegnelse af bestemte individuelle kropslige teknikker kulturelt betydningsbærende og adgangsgivende for socialt tilhørsforhold til det danske offentlige rum). Det danske samfund er – med andre ord – karakteriseret ved en spænding mellem individuel uafhængighed og kollektiv afhængighed, snarere

end overvejende det éne frem for det andet. Den binære opposition mellem det "vestlige" og "ikke-vestlige" personlige selv som karakteriseret ved henholdsvis 'individuel autonomi' og 'social bundethed' viser sig imidlertid ikke kun begrænsende i forhold til en forståelse af disse ovennævnte generelle vilkår for social indlemmelse i det danske samfund, men – som vi har set – også i forhold til selve forståelsen af de flygtningebørn og -unge, vi har mødt igennem materialet.

Det væsentlige her er imidlertid, at der inden for det danske samfund i udpræget grad eksisterer en *diskurs* eller en *forestilling* om et vestligt selv som værende primært individuelt uafhængigt og et ikke-vestligt selv som værende primært socialt bundet. Antropologen Elizabeth Povinelli (2006) beskriver med udgangspunkt i det amerikanske og det australske samfund sådan binær diskurs inden for vestlige liberale samfund. Dette gør hun gennem brugen af de to begreber 'det autologiske subjekt' og 'det genealogiske samfund'. Førstnævnte refererer til forestillingen om det vestlige individ som kendetegnet ved personlig selvskabelse, selvsoverænitet og individuel frihed. Sidstnævnte refererer til forestillingen om det ikke-vestlige samfund som kendetegnet ved at virke socialt begrænsende for det enkelte individs soverænitet og frihed i kraft af et dominerende hensyn til forskellige nedarvede sociale institutioner som f.eks. familien, slægten eller stammen (ibid.: 2-4). I mange sammenhænge eksisterer på lignende vis inden for det danske samfund en udbredt diskurs om den "ikke-vestlige" medborger – 'flygtningen', 'indvandrer', 'migranten' – som kulturelt determineret ved sin sociale bundethed og ringere grad af individuel soverænitet. Og denne diskursive forståelse får en empirisk virkelighed og konsekvens. Som mit materiale har peget på, betyder den ikke mindst, at der inden for det danske modtagersamfund i relation til vores "ikke-vestlige" medborgere ofte eksisterer en tendens til at konceptualisere 'hjemmet' som netop dét sociale rum, der hindrer deres børn og unge i til fulde at kunne udvikle og udøve en selvstændighed og personlig autonomi.

Når den selvstændighed og personlige autonomi, som flygtningebørnene og de unge udviste i de beskrevne situationer, akkurat af deres sociale omgivelser blev erfaret som udtryk for det modsatte (ikke-selvstændighed, ikke-autonomi, fravær af "individualitet"), skyldtes dette med andre ord ikke, at der var tale om en uigenkendelig og anden *form* for personlig autonomi (såsom en art "vestlig" versus "ikke-vestlig" personlig autonomi). Derimod skyldtes det to andre årsager. For det første skyldtes det,

at den personlige autonomi, som nævnt, pegede i den "forkerte" retning (jf. "tilbage" mod hjemmet, frem for "hen imod" det omkringliggende samfund), og således ikke blev opfattet som vidnende om eller markerende en generel fremadskridende udvikling til selvstændigt samfundsmedlem (versus alene medlem af et domestisk fællesskab). Og for det andet skyldtes det, at den personlige autonomi ikke blot pegede "tilbage" mod et hvilket som helst hjem, men et "ikke-dansk" hjem, implicit antaget at frembringe mere socialt bundne – og mindre selvstændige og individuelt uafhængige – børn og unge end danske hjem flest. Som Sirwas modtagerlærer i forrige kapitel pointerede: *"Sirwa skal have en veninde, hvor hun har mulighed for at komme hjem i et dansk hjem – hvor det ikke er så strengt [som hos Martha]"*. Et sådant "strengt hjem", hvor disciplin og lydighed antages at udgøre de karakteriserende værdier i relationen mellem forældre og børn, opfattes som et problem, idet denne lydighed netop forstås som en hindring for barnets evne til "at finde og skabe sig selv". Som Gullestad pointerer:

Den nye plikten for alle til å skape seg selv ved å 'finde seg selv' er blitt en ny form for makt og disiplin. [...] Frigjøring fra lydighet i familien er nå støttet av et helt kobbelt av individualiseringsprofesjonelle: psykologer, psykiatere, lærere, socialarbeidere og så videre (2002: 249).

Denne generelle tendens (institutionaliseringen af børn og unges selvskabelse gennem "individualiseringsprofessionelles" indgriben) ser, som mit materiale har vist, i en dansk kontekst ofte ud til at forstærkes, når det drejer sig om børn og unge af flygtningefamilier. Dette hænger ikke mindst sammen med den førnævnte måde, hvorpå netop lydighed over for 'familien' som institution ofte inden for det danske samfund *a priori* antages at udgøre det karakteriserende for flygtningebørn og -unges daglige levevilkår i Danmark. Når palæstinensiske Hadia ikke ville flytte hjemmefra, blev det af den lokale integrationssagsbehandler derfor akkurat opfattet som et udtryk for lydighed over for familien (jf. *"hendes mor ville ikke have, at hun flyttede, tror jeg"*), og heraf også som et udtryk for et fravær af personlig autonomi. At Hadia – som tilfældet var – ikke *selv* ønskede at flytte hjemmefra, og at det, hun derfor snarere udviste, var en ulydighed over for de lokale integrationsmyndigheder (og heri en betydelig grad af personlig autonomi), kunne hun ganske enkelt ikke få øje på som et muligt forhold.

Som diskuteret i forrige kapitel forsøgte forældrene generelt i bredt omfang at imødekomme deres børns ønsker om at være del af det lokale fællesskab blandt deres danske jævnaldrende; for eksempel når de bestræbte sig på at give børnene lige vilkår i relation til tøj, lommepenge eller cykler, eller når de anstrengte sig for at servere mad, deres børn ikke over for kammeraterne kunne blive flove over. Omgivelserne lagde som oftest stor mærke til denne form for opbakning hjemmefra og anerkendte og roste den. Som vi så Sirwas modtagerlærer pointere: *"Jeg synes, at de [Merdem og Sirwa] er sådan nogle dejlige børn. Og de har sådan en positiv familie, som støtter op om dem"*. Men der, hvor forældrenes opbakning eksempelvis bestod i at støtte en datter i ikke at ville flytte hjemmefra, blev dette dog som oftest ikke opfattet som opbakning eller støtte, men derimod automatisk som en ordre og en lydighed, og dermed som social underlæggelse.

Konklusion

Jeg har i dette kapitel undersøgt måderne, hvorpå flygtningebørnene og de unge i deres forhandlinger af inklusion og tilhørsforhold inden for det danske samfund i høj grad måtte manøvrere inden for nogle bestemte normer og forventninger, som de i dagligdagen konfronteredes med i mødet med deres lokale sociale omgivelser, såsom i form af skolelærere, frivillige flygtningehjælpere og integrationssagsbehandlere. Jeg har belyst, hvordan disse normer og forventninger særligt knyttede sig til implicite forståelser i det danske samfund af sammenhængen mellem individualitet og personlig frihed. I den forbindelse har jeg vist, hvordan flygtningebørnene og de unge ofte som udgangspunkt blandt deres omgivelser opfattedes som havende mindre "individualitet" – og som værende mindre individuelt "frie" – end danske jævnaldrende. Således måtte de "individualiseres" og – herigennem – frigøres, ikke mindst i relation til deres forældre.

Som jeg imidlertid har diskuteret, er der dog ikke tale om fra omgivelsernes side, at børn og unge som Sirwa, Thaung, Hadia og Gulbîn skal individualiseres på bekostning af kollektivitet. Tværtimod skal de netop individualiseres ind i et fællesskab – det danske samfund. For at kunne udvikle sig fuldt ud som medlemmer af dette fællesskab, anses flygtningebørnene og de unge først at måtte opbygge en frihed, selvstændighed og uafhængighed i forhold til deres nuværende primære fællesskab, familien. Og denne

udvikling af individuel selvstændighed og uafhængighed opfattes af omgivelserne som værende betinget af en gradvis fysisk adskillelse flygtningebørnene/de unge og forældrene/hjemmet imellem. For at "finde sig selv" – både som selvstændige individer og som samfundsmedlemmer – er sådan øget bevægelse (alt efter alder) væk fra det domestiske rum og hen mod det offentlige samfundsrum forstået som en nødvendighed. Her i dette offentlige rum skal flygtningebørnene/de unge træne i at begå sig som samfundsmedlemmer (versus alene medlemmer af et domestisk fællesskab). Men samtidigt skal de indlemmes i dette offentlige, kollektive rum gennem en individuel krop, der bemestrer nogle helt bestemte kropslige teknikker, såsom cykling, implicit forstået blandt omgivelserne som både kulturelt betydningsbærende og adgangsgivende for socialt tilhørsforhold til det danske samfund. Når Else eksempelvis insisterede på at lære Gulbîn cykelkunsten, var dette således udtryk for mere end blot et middel til at få Gulbîn til at bevæge sig væk fra hjemmet og ud i det offentlige rum. I den tilstræbte udvikling af Gulbîn til samfundsmedlem kom denne kropsteknik derimod på mange måder til at udgøre et mål i sig selv – en slags markør på en integrationsproces i rette fremdrift. Den kropslige frigørelse fra hjemmet og forældrene som fællesskab blev hermed ofte i stedet transformeret til en kropslig disciplinering ind i et danskhedsfællesskab: børnene og de unge skulle "frigøres" og "individualiseres", men på kollektiv vis, sådan at deres frigørelse og individualisering skulle finde sted på præcis samme måde som alle andres. Gulbîn – iblandt andre – levede eksempelvis ikke op til det i Danmark implicit foreskrevne tempo for fysisk adskillelse fra hjemmet/forældrene over mod en øget bevægelse på egen hånd i det offentlige rum (f.eks. udviste hun hverken interesse for at flytte hjemmefra eller for at lære at cykle). Hermed levede Gulbîn i omgivelsernes øjne heller ikke op til danske implicite kriterier for "at have fundet sig selv" som person og individ. Således blev 24-årige Gulbîn af sine danske omgivelser i mange tilfælde ikke opfattet og behandlet som et voksent autonomt individ, men derimod på mange måder snarere som et stadigt umyndigt "barn" (eller ung), hvis tid, gøremål og præferencer, man som voksen omgivende person i vid udstrækning kunne bestemme over.

Indeholdt i gængs dansk børne- og ungeopfattelse eksisterer et umiskendeligt spændingsforhold mellem individualisme og sociocentrisme. På den ene side ansføres børn og unge i høj grad til fra barnsben at udvikle en individuel selvstændighed og personlig autonomi gennem gradvis fysisk separation fra hjemmet til fordel for en øget

færden på egen hånd i det offentlige sociale rum. På den anden side kræver opbygningen af denne individuelle selvstændighed og autonomi på samme tid et betydeligt indgreb i den personlige frihed, idet børnene og de unge skal være til stede i dette offentlige sociale rum på en helt bestemt måde, i et helt bestemt foreskrevet tempo og gennem nogle helt bestemte kropslige praktikker. I forhold til "ikke-vestlige" flygtningebørn og -unge, der ofte i udgangspunktet implicit antages at have mindre "individualitet" end deres danske jævnaldrende, forstærkes ofte omfanget og karakteren af dette indgreb i den personlige frihed yderligere.

Kapitel 8

Ind i Danmark: fremmedhedens og genkendelighedens materialiseringer

I efteråret 2010 indgik den danske Venstre- og Konservative regering sammen med støttepartiet Dansk Folkeparti en ny såkaldt udlændingeaftale – *Nye tider. Nye krav*.⁴² I denne kan man under afsnittet 'Bekæmpelse af parallelsamfund' læse, at "*aftaleparterne ser med stor bekymring på, at der er opstået en slags huller i Danmarkskortet*". Hvordan skal dette forstås? Hullerne henviser til bestemte boligområder i landets største byer, hvor procentdelen af beboere med anden etnisk baggrund end dansk er væsentlig højere end i resten af landet, og som derfor fra politisk hold kategoriseres som såkaldte "ghettoer". Hvilken nærmere konceptualisering af Danmark som kulturgeografisk rum kan siges at ligge til grund for denne billedbrug – et hullet Danmarkskort? Som "huller" udgør de givne boligområder en *negation* af det danske samfundsrum – de befinder sig *uden for* samfundet. Således befinder hullernes beboere sig ikke engang på "samfundets rand", så at sige, men er slet ikke en *del* af samfundet. Sagt på en anden måde er der tale om geografiske områder, hvor der er kommet huller i "danskheden"; eller huller i "*de værdier, der bærer det danske samfund*", som det formuleres i udlændingeaftalen. De konkrete geografiske områder udgør altså et helt *andet* Danmark – et Danmark, der ikke er "dansk". Inden for disse områder anses indbyggerne således at repræsentere en række *egne* afgrænsede (parallel)samfund, der ikke er forbundet til det mere overordnede 'danske samfund', som forestilles at binde Danmark som kulturgeografisk rum sammen. 'Danmark' er derfor beskadiget – er ikke længere intakt – det har ganske enkelt fået huller i sig.

Siden 1999 har man fra dansk politisk hold forsøgt at dæmme op for denne "beskadigelse" ved tvungent at boligplacere nyligt anerkendte flygtninge uden for de største danske byer, sådan at de i videst muligt omfang afskæres fra en social

⁴² Udlændingeaftalen, der er tilgængelig på Udlændingetjenestens hjemmeside (www.nyidanmark.dk), vedrører fortrinsvist en række stramninger af betingelserne for ægtefællesammenføring til Danmark, herunder særligt nogle nye krav til den udenlandske ansøger om, at denne "er i besiddelse af integrationsrelevante kvalifikationer", målt ud fra et specifikt pointsystem.

netværksdannelse, der bevæger sig i retning af "hullerne"/"parallelsamfundene" i landets urbane centre. Som en daværende politisk retsordfører som nævnt udtalte under den første folketingshøring af boligplaceringslovgivningen: *"Det er lettere [ude i lokalsamfundene] at få kontakt til det omgivende samfund og derved også [at] få et socialt netværk. [...] En sådan placering medvirker til, at de pågældende flygtningegrupper bliver en del af det omliggende samfund og ikke en enklave placeret ved siden af samfundet"* (Indenrigsministeriet 1998: 982). Nytilkomne flygtninges skabelse af tilknytning i Danmark skal dermed ske gennem dannelsen af nogle ganske *bestemte* sociale relationer og netværk, nemlig til den etnisk danske befolkning i landets provinsområder, hvor en række både velfærdsstatslige og civilsamfundslige kræfter følgelig står parat til at bistå dem i forhold til at blive fortrolige med at danne disse relationer.

Dette kvalitative, antropologiske studie har taget udgangspunkt i et mindre antal nyligt anerkendte flygtningefamilier af forskellig etnisk og national oprindelse, der på sådan vis er boligplacerede i lokalsamfund i den danske provins. Baseret på etnografisk feltarbejde udført blandt disse familier i deres hjem, nabolag og lokalsamfund har jeg analyseret familiemedlemmernes erfaringer og praksisser knyttet til dét at skabe mening, sted og tilhørsforhold i det danske samfund. Igennem afhandlingen har jeg dermed fokuseret på den bosætningsproces, hvorigennem familiemedlemmerne stræbte mod at omskabe deres nye, daglige omgivelser fra vilkårligt, ubestemmeligt 'rum' til at udgøre et mere genkendeligt og tilknytningsgenererende 'sted', hvor de kunne opbygge en ny tilværelse. De omgivelser, som for studiets flygtninge ved deres ankomst til Danmark fremtrådte udefinerbare og betydningstomme, udgør dog samtidigt et overordnet dansk samfundsrum (det, der altså nu er blevet "hullet"), som de skulle *integreres* i. For nytilkomne flygtninge er vejen gennem dette omgivende danske integrationslandskab imidlertid langt fra hverken "vilkaarlig" eller "ubestemmelig", men er derimod fra velfærdsstatsligt hold på mange måder allerede prædefineret og fastlagt for dem på forhånd. Dette gør sig ikke mindst gældende i kraft af den danske integrationslovs treårige obligatoriske 'introduktionsprogram', der blandt andet inkluderer loven om den tvungne boligplacering, om den særlige introduktionsydelse og om det daglige sprog- og samfundsintroduktionsprogram. Under deres "integrationsforløb" skal flygtninge i Danmark desuden løbende underskrive en række juridiske erklæringer og kontrakter, som skal bidrage til, at målet

nås – ”en vellykket integration” i det såkaldte danske majoritetssamfund. For studiets flygtningefamilier var det med andre ord et på mange måder gennemdefineret og gennemstruktureret dansk integrationslandskab, de var ankommet til: deres nye ”vilkårlige” og ”ubestemmelige” omverden var i vid udstrækning normativt og forventningsmæssigt indholdsudfyldt for dem på forhånd.

Mens dette større, prædefinerede integrationslandskab har udgjort selve studiets makrosociologiske udgangspunkt, har jeg imidlertid igennem afhandlingen søgt at kaste lys over og levendegøre modtagersamfundet ’Danmark’ ud fra en mere mikrosociologisk indfaldsvinkel. Med andre ord har jeg analyseret, hvad der sker, når det overordnede landspolitiske og velfærdsstatslige integrationsprojekt konkretiserer sig lokalt, idet det omsættes til praksis mellem mennesker. Hvilke forhandlinger af inklusion og eksklusion udspiller sig i det konkrete møde mellem medlemmer af flygtningefamilier og deres lokale sociale omgivelser i danske provinsområder – kommunale integrationssagsbehandlere, skolelærere, børnehavepædagoger, andre boligplacerede flygtninge, naboer, frivillige flygtningehjælpere m.v.? Hermed har studiets empiriske genstandsfelt bestået i den sociale interaktion og de sociale relationer, som på almen vis udgik fra familierne og deres medlemmer i det daglige levede liv, og som på forskellige måder havde relevans for deres skabelse af mening, sted og tilhørsforhold i Danmark.

I afhandlingen har jeg vist, hvordan der i bevægelsen fra landspolitisk intention til lokal praksis finder en bestemt, gennemgående transformation sted: Det, der begynder som den danske velfærdsstats politiske forventninger til lokalsamfundets særlige kvaliteter i forhold til integrationen af flygtningefamilier, omsættes i det levede liv til lokalsamfundets særlige forventninger til flygtningenes rette familieliv i forhold til det danske velfærdssamfund. Dette betyder, at nytilkomne flygtnings lokale accept og inklusion i Danmark i vid udstrækning kommer til at handle om, hvorvidt deres familier formår at lykkes, *som* familier. Således har jeg belyst, hvordan flygtningefamiliernes medlemmer – *for at kunne skabe mening, sted og tilhørsforhold inden for deres nye, danske omgivelser* – må manøvrere inden for nogle helt bestemte normer og værdier for familieliv og domestisk rum, som de i dagligdagen konfronteres med lokalt, alt imens jeg samtidigt har undersøgt, hvordan flygtnings egne familierelationer indvirker på denne manøvrering. I dette samspil mellem 1) implicitte lokale forventninger til hvad ’familien’ inden for det danske samfund er, og hvordan dens domestiske livsrum bør

praktiseres, og 2) flygtningenes egne familieinstitutioner og domestiske praktikker har jeg på tværs af afhandlingen vist, hvordan børnene og de unge på forskellig vis udgjorde et centralt omdrejningspunkt.

De hverdagslige praktikker knyttet til det domestiske livsrum, som i det daglige kunne give anledning til konflikt mellem flygtningefamilierne og det omgivende samfund, var oftest koncentreret omkring familiernes børn og unge (og herigennem også omkring forældrene og disses 'forældreskab'). Blandt integrationssagsbehandlere, skolelærere, børnehavepædagoger, frivillige flygtningehjælpere og naboer var det eksempelvis ikke alene forventet, at børnene og de unge spiste noget bestemt (og helst sammen med deres forældre), men også at de i mere bred forstand foretog sig en række ganske bestemte praksisser, på bestemte steder, tidspunkter og måder og sammen med bestemte personer. Sagt på en anden måde forventedes de at tilegne sig nogle specifikke kropslige dagligdagsrutiner, som blandt omgivelserne oplevedes som både kulturelt betydningsbærende og adgangsgivende for socialt tilhørsforhold til det danske samfundsrum, og som for omgivelserne følgelig kom til at fungere som en form for "markør" på den samlede families integrationsproces og dennes rette fremdrift, *målt* gennem børnene og de unge. Sådanne praktikker og rutiner knyttet til børnene og de unges dagligliv – rugbrødskonsumering, fritidshjemsdeltagelse, afhentning i daginstitution, aftenmåltidet sammen med forældrene, cykling, den gradvise fysiske adskillelse fra forældrene/hjemmet etc. – har derfor igennem afhandlingen ikke alene tjent som konkretiseringer og empiriske koncentrationer af det hele tiden iboende konfliktpotentiale i relationen mellem de nyankomne familier og deres lokale sociale omgivelser. De har også tjent som konkretiseringer af den konflikt, som opstår, når det større eksplicite, landspolitiske integrationsprogram hele tiden kommer til kort over for en række mere udtalte og implicitte integrationsagendaer, som i det daglige tager form lokalt. Dette sker, når forskellige kulturaliserede hverdagsrutiner, som fra den lokale danskers perspektiv fremstår fuldkomment indlysende og habituelle, pludseligt bliver komplekse og problematiske for flygtningen, herunder altså ikke mindst for forholdet mellem flygtningen og omgivelserne.

Set fra flygtningeforældrenes ståsted spillede børnene og de unge en ligeså central rolle for den overordnede families bosætningsproces i Danmark. Mest af alt ønskede forældrene i kraft af familiens migration at kunne give deres børn en grundlæggende bedre fremtid – en fremtid med skolegang og uddannelse og med menneskelig respekt

og anerkendelse fra deres omgivelser. Derfor blev det netop gennem fremtidsudsigterne for, hvorvidt deres børn inden for rammerne af det danske samfund ville vokse op til moralsk respektable – og respekterede – individer, at forældrene vurderede den overordnede succes af deres genbosætning i Danmark. Hermed blev det også i vid udstrækning *gennem* børnene, at det lykkedes eller ikke lykkedes for forældrene at skabe mening, fremtidshåb og samfundstillid knyttet til deres nye tilværelse. Børnene og de unge udgjorde dog ikke alene henholdsvis omgivelsernes og forældrenes ”projekt”, men i vid udstrækning også deres eget. I det daglige spændingsfelt mellem hjem, skole og fritid stræbte de – på forskellige måder, alt efter alder og skoletilknytning – mod at blive del af det omgivende danske enshedsfællesskab og blive ligestillede deres danske jævnaldrende, ikke alene socialt, men for de ældre søskende endvidere på et mere økonomisk og retsligt plan. For de yngre børn blev den lokale folkeskole og dens lærere afgørende for succes af dette daglige inklusions- og enshedsprojekt, mens de ældre søskende i høj grad fandt støtte og opbakning til deres hverdagslige ligheds- og inklusionsprojekt hos hinanden og sammen med andre jævnaldrende flygtninge i lokalområdet og i deres ungdomsskoler. Når familiernes børn og unge både blev omgivelsernes, forældrenes og deres eget ”projekt”, udspillede dette sig på måder, der var internt tæt forbundne. Hver for sig og tilsammen har jeg vist, hvordan de forskellige ”børne-/unge-projekter” centrerede sig omkring et komplekst samspil mellem værdierne ’familie’, ’individ’ og ’samfund’, hvori børnene og de unge på forskellig vis kom til at inkarnere selve omdrejningsaksen.

I det hele tiden vekselvirkende forhold mellem, på den ene side, flygtningenes egne familieinstitutioner og, på den anden side, omgivelsernes familieprojekt på flygtningenes vegne er forælder-barn-relationens centrale betydning tæt knyttet til en række tematikker, der har med bredere slægtsforhold at gøre. I afhandlingen har jeg diskuteret, hvordan nyankomne flygtninges tilknytning og tillidsbånd til slægtninge, der allerede er etablerede i Danmark, kan udgøre vigtige medierende sociale relationer i det overordnede felt mellem værtsland, lokalsamfund og individuelle flygtningefamilier. Betroede slægtninge, der selv har erfaring med dét at bosætte sig og opfostre sine børn i det danske samfund, har mulighed for at introducere nye flygtninge til implicite kulturelle familieværdier – herunder forskellige kulturaliserede rutiner knyttet til børnenes hverdagsliv – og vise dem, hvordan de skal navigere i forhold til disse. På denne måde kan etablerede familienetværk hjælpe nytilkomne forældre i forhold til at

skabe fortrolighed med og tillid til deres danske omgivelser og heraf også – har jeg vist – en større oplevelse i det daglige af at føle sig til rette og 'hjemme' inden for disse omgivelser (idet samme fortrolighed og tillid betyder, at færre konflikter i hverdagen opstår mellem den nyankomne familie og det omgivende samfund). Som mit materiale har peget på, er dette af særlig væsentlig betydning i et velfærdssamfund som det danske, hvor integrationsprocesser er særdeles regulerede, og ofte – når de omsættes til lokal praksis – involverer indgriben i nytilkomne flygtninges mest private sfærer, nemlig det domestiske livsrum og dette rums "rette" dagligdagspraktikker. Det kan derfor have stor betydning, hvorhenne de danske myndigheder mere præcist vælger at boligplacere nyligt anerkendte flygtningefamilier, der ikke i Danmark er omgivet af et netværk af slægtninge. I den situation kan det blive vitalt for de pågældende familieoverhoveder, at de inden for deres daglige lokale leveområde har mulighed for at danne nye tillidsbaserede, familielignende relationer til etablerede flygtninge, som i kraft af deres egen bosætningserfaring kan fungere som kulturelt og socialt bindeled mellem den nytilkomne familie og det omgivende samfund. Boligplaceres familien et sted, hvor muligheden for sådan netværksdannelse ikke er til stede, kan dette omvendt få alvorlige konsekvenser for familiemedlemmerne og deres evne til at skabe sig en ny tilværelse i det danske samfund. Uden et netværk af betroede personer, hvorigennem nyankomne flygtningeforældre kan opbygge lokal fortrolighed, kan en række omsiggribende konflikter – knyttet til det domestiske livsrum – tage form i feltet mellem familien og det omgivende velfærdssamfunds lokale ansatte. Disse konflikter, der oftest på forskellig vis har relation til børnene og de unges hverdagsliv, kan for de voksne flygtninge gradvist transformere sig til en mistillid til det danske samfund som sådan, og herigennem også til et manglende ønske om på sigt at ville være en social del af dette. De fremtidsudsigter, som forældrene i Danmark ser for sig for deres børn – og som deres eget overskud til at skabe sig en ny tilværelse som nævnt beror på – skal derfor forstås i tæt sammenhæng med de relationer, som forældrene konkret indgår i til det omgivende velfærdssamfunds forskellige ansatte (integrationssagsbehandlere, skolelærere, daginstitutionspersonale etc.). Væsentligt i denne forbindelse – har jeg vist – er imidlertid også relationer til slægtninge, som familien har måttet lade tilbage i flugtlandet. Som jeg har belyst, kan disse slægtsrelationer på forskellig emotionel, økonomisk og social vis både indvirke på de nyankomne familieoverhoveders 1) konkrete forhold til deres lokale velfærdsstatslige omgivelser og 2) deres almene

daglige overskud til at finde sig til rette og skabe en ny tilværelse – to aspekter af familiens bosætningsproces, der altså som diskuteret atter forstærker hinanden gensidigt.

Med andre ord har afhandlingen peget på, at flygtninges konkrete sociale relationer til den danske velfærdsstats lokale udøvere og til deres slægtninge (i Danmark såvel som transnationalt) i vid udtrækning ikke alene indvirker gensidigt på hinanden, men gør det på måder som får vital betydning for de involverede flygtninges overordnede skabelse af mening, sted og tilhørsforhold inden for deres nye omgivelser. Dette betyder, at der i et samfund som det danske er behov for at udføre kvalitative studier, som ikke kun undersøger de forskellige professionelle relationer, som flygtningefamilier er indskrevet i til f.eks. integrationssagsbehandlere, skolelærere eller daginstitutionspersonale, eller de slægtsnetværk, som flygtninge lokalt og transnationalt indgår i. Det er vigtigt, at studier også udforsker den komplekse vekselvirkning *mellem* disse to sociale sfærer af flygtninges hverdagsliv og den grundlæggende betydning, som denne vekselvirkning har for flygtninges skabelse af en ny tilværelse inden for deres vestlige velfærdssamfund.

Hvad dette videre betyder, er, at der i den antropologiske udforskning af migration og migrationsprocesser er behov for studier, som tager empirisk afsæt i det bredere felt af inter-etniske relationer, som flygtninge og migranter i deres dagligdag er en social del af, og som således i mindre omfang metodologisk afgrænser disse menneskers sociale felter til de intra-etniske relationer og netværk, som de på forskellig vis indgår i til deres "landsmænd", lokalt og transnationalt. Sidstnævnte er en tendens i antropologisk migrationsforskning, som er afspejlet i de talstærke studier af forskellige flygtninge- og migrantbefolkninger i vestlige samfund og disse befolkningers skabelse af identitet, sted og tilhørsforhold gennem deres respektive 'etniske fællesskaber' (*'ethnic communities'*). Som denne afhandling peger på, har migranternes sociale bånd til deres "landsmænd" (lokalt såvel som transnationalt) imidlertid stor indflydelse på de sociale relationer, som de samtidigt indgår i til forskellige indbyggere blandt værtssamfundets lokalbefolkning, *og omvendt*. For at forstå de forskellige faktorer i spil i det sociale felt mellem 'migrant' og 'landsmænd' er det derfor nødvendigt på samme tid – og på samme empiriske grundlag – at forstå selve de relationer, som konkret udspiller sig i det daglige sociale felt mellem migranten og destinationssamfundets *øvrige* lokalbefolkning (dvs. ud over *the ethnic community*).

Der er derfor brug for, at antropologiske migrationsstudier i mindre udpræget grad tager afsæt i et automatiseret oprindelseslandsfokus, som metodologisk forudsætter, at 'migranten' *frem for alt* lever en tilværelse præget af en transnational, diasporisk tilstand eller væren, og hvor destinationssamfundet således hovedsageligt kommer til at udgøre en empirisk og analytisk *kontekst* for denne tilstand/væren. Som migrationsforskere – foreslår jeg – må vi i højere grad tage på os, at de mennesker, hvis skabelse af inklusion og hjem i verden, vi studerer, rent faktisk (også) *ankommer* (og ikke kun tager af sted, eller "aldrig" ankommer). Som andre sociale individer skal de helt "banalt" have en tilværelse til at fungere inden for deres daglige lokale levesteder, og i den sociale opbygning af denne tilværelse udgør transnationalt og diasporisk identitetsarbejde blot ét aspekt. Tager vi på denne måde i større omfang udgangspunkt i destinationssamfundet som et mikrosociologisk livsrum i sig selv (mere end alene som en makrosociologisk, diskursiv kontekst for studiet af transnationalt liv), kan dette åbne op for andre, vigtige aspekter af migranter og flygtninges mangeartede praksisser og erfaringer forbundet med dét at skabe inklusion, sted og tilhørsforhold i verden.

Når jeg i dette studie metodologisk har taget afsæt i mine informaners konkrete hjem og daglige habitater, har jeg bidraget til synliggørelsen af et sådant vigtigt, underbelyst aspekt knyttet til flygtninge og migranternes skabelse af en ny tilværelse: den vitale betydning af det domestiske domæne, sådan som dette i det daglige bringes til live i interaktionsfeltet *mellem* migranter/flygtninge og værtssamfundets lokalbefolkning. Set fra dette mikrosociologiske, mellem menneskelige udgangspunkt kan de forskelle, der i forhold til 'inklusion' og 'eksklusion' gør en forskel – og de ligheder, der gør en lighed – overraske. Her kan det centrale, i en dansk kontekst, pludseligt bestå i sociokulturelle praksis- og erfaringsfænomener som græsslåning, rugbrødsindtagelse, gardinpositionering, hæklipning, madlavning og cykling. Med andre ord: her kan de implicitte sociale og kulturelle koder for "fremmedhed" og "ikke-fremmedhed" ofte på forskellig vis være konkretiseret, materialiseret og kropsliggjort i det inter-domestiske rum mellem migranten og omgivelserne. Følgelig er det migrantens bemestring/ikke-bemestring af disse lokalt indforståede og domestificerede samfundskoder, der her kan blive afgørende for hans eller hendes lokale accept. I et samfund som det danske – har jeg vist – kan det lokale inter-domestiske rum derfor være af central, overordnet betydning for flygtninge og migranternes bosætningsproces og udvikling af en oplevelse af social inklusion, ligeværdighed og tilhørsforhold – ikke

alene inden for lokalområdet, men endvidere i relation til det større værtssamfund som sådan. Hvad kan vi udlede af dette forhold, såfremt vi her vender tilbage til de førnævnte "huller", som altså fra politisk hold menes at være kommet i det danske landkort?

Når nytilkomne flygtninge skal bosættes væk fra disse "huller" – væk fra disse *negationer* af det danske samfundsrum – skyldes det som nævnt, at indbyggerne i hullerne menes at have dannet deres egne afgrænsede netværk, som ikke i tilstrækkelig grad er forbundet til det større overordnede netværk, som antages at binde 'Danmark' som kulturgeografisk rum sammen. For at kunne blive en del af det danske samfundsrum anses det derfor som en nødvendighed, at nye flygtninge i højere grad skaber sociale relationer til etnisk danske indbyggere. Imidlertid har afhandlingen peget på, at flygtnings indslusning i det danske samfund ikke alene skal ske igennem sådanne bestemte sociale relationer, men endvidere igennem bestemte former for materialitet. Med andre ord: for at blive betragtet af deres lokale sociale omgivelser som værende forbundet til det danske samfundsrum, skal de samtidigt være forbundet til en række specifikke materialiteter – såsom cykler, rugbrød, danske råvarer, haver, hække og gardiner – og på den *rigtige* måde. Ligesom der er de "rigtige" og "forkerte" sociale relationer at være tilknyttet 'Danmark' igennem, er der altså endvidere den "rigtige" og "forkerte" materialitet, og for flygtningene bliver det derfor ikke kun et spørgsmål om at omgås de rette mennesker, men også de rette objekter. Dette betyder, at det netværk, som nytilkomne flygtninge skal blive en del af, og som altså kan siges at udgøre dét overordnede netværk, som forestilles at binde 'Danmark' som kulturgeografisk rum sammen, ikke alene er et netværk mellem mennesker, men et komplekst netværk mellem *mennesker, implicitte kulturelle idéer og materialitet*. Hvad betyder da dette? Hvis 'danskerne' vitterligt "er blevet til af kål, kartofler og rugbrød" (jf. en bestemt *implicit kulturel idé* om bestemte *menneskers* interaktion med bestemte *materialiteter*), sådan som det som nævnt foreslås i den officielle danske håndbog til forældre, hvis børn skal begynde i skole, da gælder det, at 'dansk' er "noget", man kan *blive* – eller sagt på en anden måde, at "danskhed" ikke er en blodsbestemt og – derfor – uopnåelig størrelse, men snarere en materielt og kropsligt *medieret* størrelse.

Når implicitte sociale og kulturelle koder for "fremmedhed" og "ikke-fremmedhed" på denne måde i høj grad er konkretiseret i samspillet mellem mennesker og materialitet, skaber dette for flygtninge i et samfund som det danske både en potentiel

åbning og lukning. For at starte med det sidste: Potentielt skaber det en lukning, fordi det, som vi har set, ofte kan afføde en massiv udefrakommende indgriben i flygtninges mest private sfærer – deres domestiske livsrum – hvorved de så at sige fratages retten til at have andre livstilspræferencer, end dem deres omgivelser måtte finde acceptable. Og potentielt skaber det en åbning, fordi det på én og samme tid afføder et mulighedsrum og et rum for handling, idet "fremmedhed" bliver en mellemmenneskelig forhandling, som i det daglige finder sted gennem forskellige materielle og kropslige teknologier for *genkendelighed*. Congolesiske Daniel, der havde boet i Danmark længere end studiets øvrige informanter, havde – som vi så – med tiden opnået en fornemmelse for akkurat dette forhandlingsrum. Ved at trække sine gardiner fra og passe sin have havde han over for omgivelserne gjort sig lokalt *genkendelig* som menneske, hvilket – på sigt – skabte mere frirum for ham i forhold til for eksempel at blive ladet i fred med sin afrikanske mad, dét område af hans daglige levevis, han allernødigst ville ændre ved. Flygtninges skabelse af mening, sted og tilhørsforhold inden for deres nye samfundslige omgivelser er dermed en dobbeltsidet proces, der ikke kun fordrer, at omgivelserne bliver genkendelige for dem, men også at de bliver genkendelige for omgivelserne. Når 'fremmedhed' og 'genkendelighed' i vid udstrækning er medieret gennem materielle og kropslige hverdagspraktikker, skaber dette et potentielt handlings- og mulighedsrum for netop dette: at blive genkendelige for hinanden som mennesker, dybest set. Dette er en gensidig genkendelighed, der hæver sig over kategorierne 'dansker' eller 'ikke-dansker' og på samme tid giver rum til forskellighed.

Litteraturliste

Adelman, Howard & Susan McGrath

- (2007) To Date or to Marry: That is the Question. *Journal of Refugee Studies*, 20 (3): 376-380.

Akuei, Stephanie R.

- (2005) Remittances as Unforeseen Burdens: the Livelihoods and Social Obligations of Sudanese Refugees. *Global Migration Perspectives*, nr. 18. Geneve: Global Commission on International Migration (GCIM).

Allison, Anne

- (2008) Japanese Mothers and Obentós: The Lunch-Box as Ideological State Apparatus. I: Caroline Counihan & Penny van Esterik (red.), *Food and Culture: a Reader*, 2. udgave. New York: Routledge: 221-239.

Amin, Ash

- (2002) Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity. *Environment and Planning A*, 34: 959-80.

Anderson, Sally

- (2000) *I en klasse for sig* (overs. fra engelsk af Nanna Mik-Meyer & Charlotte Pietsch). København: Gyldendal Uddannelse.
- (2003) Associationless Children: Inner-City Sports and Local Society in Denmark. I: Karen Fog Olwig & Eva Gulløv (red.), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge: 138-161.
- (2008) *Civil Sociality: Children, Sport, and Cultural Policy in Denmark*. Charlotte, North Carolina: IAP-Information Age Pub.

Appadurai, Arjun

- (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Assal, Monzoul A. M.

- (2003) *Beyond Labelling: Somalis and Sudanese in Norway and the Challenge of Homemaking*. Dr. Polit.-afhandling, Institut for Socialantropologi, Universitetet i Bergen.
- (2004) *Sticky Labels or Rich Ambiguities?: Diaspora and Challenges of Homemaking for Somalis and Sudanese in Norway*. Oslo: BRIC, Universitetet i Bergen.

Baarts, Charlotte

- (2004) *Viden & kunnen: en antropologisk analyse af sikkerhed på en byggeplads*. Ph.d.-afhandling. Ph.d.-rækken nr. 27, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Barnes, James

- (1954) Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7: 39-58.

Barth, Fredrik

- (1969) Introduction. I: Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.

Barthes, Roland

- (1957) *Mythologies* (overs. fra fransk af Anette Lavers). New York: Noonday Press.

Basch, Linda, Nina Glick Schiller & Christina Szanton Blanc

- (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne, Pennsylvania: Gordon & Breach.

Basso, Keith H.

- (1996) *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Baumann, Gerd

- (1999) *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York/London: Routledge.

Bhatti, Mark

- (1999) The Meaning of Gardens in an Age of Risk. I: Tony Chapman & Jenny Hockey (red.), *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*. London: Routledge: 181-193.

Bender, Barbara

- (2001) Introduction. I: Barbara Bender & Margot Winer (red.), *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*. Oxford/New York: Berg Publishers: 1-19.

Bourdieu, Pierre

- (1990 [1980]) *The logic of Practice* (overs. fra fransk af Richard Nice). Stanford, CA: Stanford University Press: 52-79.

- (1997 [1994]) *Af praktiske grunde: omkring teorien om menneskelig handlen* (overs. fra fransk af Henrik Hovmark). København: Hans Reitzels Forlag.

Bringslid, Mary Bente

- (1998) Modernitet som vilkår for framandkulturell innvandring til lokal samfunn: eit døme frå den norske vestkysten. I: Lars Nilsson & Sven Lilja (red.), *Invandrarna & lokalsamhället: Historiska aspekter på integrationen av invandrare i nordiska lokalsamhällen*. Stads- och kommunhistoriska Institutet: Universitetet i Stockholm: 187-200.

Carlsen, Helle Brønnum

- (2007) Sund mad til dit skolebarn. I: Mathilde Bartholin, Anne Kirstine Hougaard, Lars Witt Jensen, Jette Nyborg Nysom, Winnie Pauli, Katrine Formann Røjel & Benedikte Ask Skotte (red.), *Mit barn skal i skole: forældrehåndbogen*. Udgivet af Mejeriforeningen i samarbejde med Rådet for Større Færdselssikkerhed og Skole & Samfund. Viby: Mejeriforeningens Forlag: 108-118.

Carr, David

- (1991) *Time, Narrative, and History*. Bloomington: Indiana University Press.

Chevalier, Sophie

- (1998) From Woollen Carpet to Grass Carpet: Bridging House and Garden in an English Suburb. I: Daniel Miller (red.), *Material Cultures: Why Some Things Matters*. London: University College London Press: 47-71.

Chimni, Bhupinder Singh

- (2009) The Birth of a "Discipline": From Refugee to Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies*, 22 (1): 11-29.

Christensen, Mette Vedsgaard

- (2004) Arabiske ord i dansk hos unge i multietniske områder i Århus. I: Christine B. Dabelsteen & Juni Söderberg Arnfast (red.), *Taler de dansk? Aktuell forskning i dansk som andetsprog*. Københavnerstudier i tosprogethed, Bind 37. København: Københavns Universitet: 33-52.

Coffey, Amanda

- (1999) *The Ethnographic Self: Fieldwork and the Representation of Identity*. London: SAGE Publications Ltd.

Cohen, Anthony P.

- (1982) Belonging: the Experience of Culture. I: Anthony P. Cohen (red.), *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*. Manchester: Manchester University Press: 1-18.

Cliggett, Lisa

- (2003) Gift Remitting and Alliance Building in Zambian Modernity: Old Answers to Modern Problems. I: *American Anthropologist*, New Series, 105 (3): 543-552.

Cornell, Stephen

- (1988) *The Return of the Native: American Indian Political Resurgence*. New York: Oxford University Press.

Damm, Anna Piil

- (2006) Geografisk spredning af flygtninge: vejen til assimilation? I: Ulf Hedetoft, Bo Petersen & Lina Sturfelt (red.), *Bortom stereotyperne? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam Förlag: 349-369.

DeWind, Josh

- (2007) Response to Hathaway. *Journal of Refugee Studies*, 20 (3): 381-385.

Douglas, Mary

- (1966) *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge and Kegan Paul.

Dumont, Louis

- (1970) *Homo Hierarchicus*. London: Wiedenfeld and Nicolson.
- (1985) A Modified View of Our Origins: The Christian Beginnings of Modern Individualism. I: Michael Carrithers, Steven Collins & Steven Lukes (red.), *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*. Cambridge: Cambridge University Press: 93-122.

Dunning, Eric

- (2001) The Development of Soccer as a World Game. I: Eric Dunning (red.), *Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilization*. London: Routledge.

Døving, Runar

- (2003) Matpakka: den store norske fortellingen om familien og nasjonen. I: *Rype med lettøl: en antropologi fra Norge*. Oslo: Pax Forlag: 89-115.

Eastmond, Marita

- (1998) Nationalist Discourses and the Construction of Difference: Bosnian Muslim Refugees in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 11 (2): 161-81.

ECRE

- (1999) *Good Practice Guide to the Integration of Refugees in the European Union*. London: ECRE Task Force on Integration.

Emerik, Ruth

- (2003) Integration – eller inklusion? Den danske diskussion om integration. Aalborg, *AMID Working Paper Series*, 31.

Eriksen, Thomas Hylland

- (1993) *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- (2007) Trust and Reciprocity in Transnational Flows. I: Marianne Lien & Marit Melhuus (red.), *Holding Worlds Together: Ethnographies of Knowing and Belonging*. New York: Berghahn Books: 1-16.

Espiritu, Yen Le

- (1992) *Asian American Pan-ethnicity: Bridging Institutions and Identities*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- (2009) Emotions, Sex, and Money: The Lives of Filipino Children of Immigrants. I: Nancy Foner (red.), *Across Generations: Immigrant Families in America*. New York: New York University Press: 47-71.

Ewing, Katherine

- (1990) The Illusion of Wholeness: Culture, Self, and the Experience of Inconsistency. *Ethos*, 18: 251-278.

Fair, Linda Scharn

- (2006) Spatial Dispersal Policies in Western Europe. Kapitel 3, i: *Impact of Spatial Dispersal on Refugees in Denmark*. Ph.d.-afhandling i Geografi. New Brunswick: State University of New Jersey: 49-90.

Favell, Adrian

- (2003) Games Without Frontiers? Questioning the Transnational Social Power of Migrants in Europe. *Archives Européennes de Sociologie*, 44 (3): 106-36.

Feld, Steven & Keith H. Basso

- (1996) Introduction. I: Steven Feld & Keith H. Basso (red.), *Senses of Place*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press: 3-12.

Foner, Nancy

- (2009) Introduction: Intergenerational Relations in Immigrant Families. I: Nancy Foner (red.), *Across Generations: Immigrant Families in America*. New York: New York University Press: 1-20.

Foner, Nancy & Philip Kasinitz

- (2007) The Second Generation. I: Mary Waters & Reed Ueda (red.), *The New Americans: A Guide to Immigration since 1965*. Cambridge: Harvard University Press: 270-82.

Foucault, Michel

- (1986) Of Other Spaces. *Diacritics*, 16 (1): 22-27.

Fraurud, Kari & Ellen Bijvoet

- (2004) Multietniska ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer. I: Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg (red.), *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning og samhälle*. Lund: Studentlitteratur: 389-417.

Frykman, Jonas

- (1993) Nationella ord och handlingar. I: Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren (red.), *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur: 120-201.

Frykman, Jonas & Orvar Löfgren

- (1990 [1979]) *Culture Builders: A Historical Anthropology of Middle-Class Life* (overs. fra svensk af Alan Crozier). New Brunswick: Rutgers University Press.

Fuglerud, Øivind

- (1999) *Life on the Outside: the Tamil Diaspora and Long Distance Nationalism*. London: Pluto Press.

Gammeltoft, Peter

- (2002) Remittances and Other Financial Flows to Developing Countries. *International Migration*, 40 (5): 181-211.

Gaunt, David & Louise Nyström

- (1996) The Scandinavian Model. I: Andre Burguière, Christiane Klapisch-Zuber, Martine Segalen & Francoise Zonabend (red.), *A History of the Family: Volume Two – The Impact of Modernity*. Cambridge: Polity Press: 476-501.

Geertz, Clifford

- (1984 [1974]) "From the Natives Point of View": On the Nature of Anthropological Understanding. I: Richard A. Shweder & Robert A. LeVine (red.), *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press: 123-136.

Gilliam, Laura

- (2009) *De umulige børn og det ordentlige menneske: identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Glick Schiller, Nina & Georges Fouron

- (1990) Everywhere we go we are in danger: Ti Manno and the emergence of a Haitian transnational Identity. *American Ethnologist*, 17 (2): 329-347.

Glick Schiller, Nina, Linda Basch & Christina Szanton Blanc

- (1992) Transnationalism: a New Analytical Framework for Understanding Migration. I: Nina Glick Schiller, Linda Basch & Christina Szanton Blanc (red.), *Toward a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences: 1-24.

Gluckman, Max

- (1958[1940]) *Analysis of a Social Situation in Modern Zululand*. Manchester: Manchester University Press for Rhodes-Livingstone Institute.

- (1961) Anthropological Problems Arising from the African Industrial Revolution. I: Aidan Southhall (red.), *Social Change in Modern Africa: Studies Presented and Discussed at the First International African Seminar, Makerere College, Kampala, January 1959*. London: Oxford University Press: 67-82.

Gotthardsen, Dorte N.

- (2005) *Med lov skal land bygges? En antropologisk analyse af Integrationsloven, politikere og flygtninge*. Kandidat-speciale i antropologi. Specialerækken nr. 129, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Grünenberg, Kristina

- (2006) *Is Home Where the Heart is, or Where I Hang my Hat? Constructing Senses of Belonging among Bosnian Refugees in Denmark*. Ph.d.-afhandling, Institut for Sociologi, Københavns Universitet.

Grønseth, Anne Sigfrid

- (2011) Tamil Refugees in Pain: Challenging Solidarity in the Norwegian Welfare State. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (2), særnummer-titel: 'Integration': Migrants and Refugees between Scandinavian Welfare Societies and Family Relations, Karen Fog Olwig, Birgitte Romme Larsen & Mikkel Rytter (gæste-red.): 312-332.

Gullestad, Marianne

- (1984) Socialantropologiske perspektiver på familie og hushold. I: Inger Rudie (red.), *Myk Start, hard landing: om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Oslo: Universitetsforlaget: 37-58.
- (1986) Symbolic Fences in Urban Norwegian Neighbourhoods. *Ethnos*, 51(1-2): 52-70.
- (1992) *The Art of Social Relations: Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- (2002) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.

- (2006) *Plausible Prejudice: Everyday Experiences and Social Images of Nation, Culture and Race*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gulløv, Eva

- (2003) Creating a Natural Place for Children: an Ethnographic Study of Danish Kindergartens. I: Karen F. Olwig & Eva Gulløv (red.), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge: 23-38.

Gupta, Akhil & James Ferguson

- (1997a) Culture, Power, Place: Ethnography at the End of an Era. I: Akhil Gupta & James Ferguson (red.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, North Carolina: Duke University Press: 1-32.
- (1997b) Discipline and Practice: 'the Field' as Site, Method, and Location in Anthropology'. I: Akhil Gupta & James Ferguson (red.), *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press: 1-46.

Guttman, Allen

- (1993) The Diffusion of Sports and the Problem of Cultural Imperialism. I: Eric Dunning, Joseph A. Maguire & Robert E. Pearton (red.), *The Sports Process: A Comparative and Developmental Approach*. Champaign: Human Kinetics.

Hammersley, Martyn & Paul Atkinson

- (1995) *Ethnography: Principles in Practice*. 2. udgave. London: Routledge.

Hansen, Margrethe Brun

- (2008[1998]) *Rød stue kalder: Familiehåndbog i institutionsliv*. København: Gyldendal.

Hastrup, Kirsten

- (2003) Sproget: den praktiske forståelse. I: Kirsten Hastrup (red.), *Ind i verden: en grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag: 207-225.
- (2005[1995]) *A Passage to Anthropology: Between Experience and Theory*. London: Routledge.

Hathaway, James C.

- (2007) Forced Migration Studies: Could We Agree Just to Date? *Journal of Refugee Studies*, 20 (3): 349-369.

Haugen, Inger

- (1978) Om forvaltning av utilgjengelighet: et perspektiv på studiet av boligmiljø og samværsform. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 19 (5-6): 405-414.

Haugen, Inger & Lisbet Holtedahll

(1982) Regulating Togetherness. *Acta Sociologica* 25 (1): 3-20.

Heidegger, Martin

(1971) Building, Dwelling, Thinking. I: *Poetry, Language, Thought* (overs. fra tysk af Albert Hofstadter). New York: Harper and Row: 141-160.

Hervik, Peter

(1999) *Den generende forskellighed: Danske svar på den stigende multikulturalisme*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hirsch, Eric

(1995) Landscape: between Place and Space. I: Eric Hirsch & Michael O'Hanlon (red.), *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press: 1-30.

Hojer, Maja & Vacher, Mark

(2009) Om hjemblindhed og husets antropologi. I: *Tidsskriftet antropologi*, 59/60 (temanummer: Hus og hjem): 3-16.

Holland, Dorothy & Andrew Kipnis

(1994) Metaphors for Embarrassment and Stories of Exposure: The Not-So-Egocentric self in American Culture. *Ethos*, 22: 316-342.

Hoyles, Martin

(1991) *The Story of Gardening*. London: Journeyman Press.

Indenrigsministeriet

(1998) *Hvidbog vedrørende lov nr. 474 af 1. juli 1998*, 1-4. København: Indenrigsministeriet.

(2001) *Udlændinges integration i det danske samfund: tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*. København: Indenrigsministeriet.

Jackson, Michael

(1995) *At home in the world*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Jagd, Christina B.

(2007) *Medborger eller modborger? Dansk-somalieres kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde*. Ph.d.-afhandling. Ph.d.-rækken nr. 43, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Jensen, Sussi F. S.

- (1994) Stressens bevægelige tale: Lærde og læge perspektiver. I: Karen Fog Olwig & John Liep (red.), *Komplekse liv: kulturel mangfoldighed i Danmark*. København: Akademisk Forlag: 105-123.

Jonassen, Christen T.

- (1983) *Value Systems and Personality in a Western Civilization: Norwegians in Europe and America*. Columbus: Ohio State University Press.

Jöhncke, Steffen

- (2007) Velfærdsstaten som integrationsprojekt. I: Karen Fog Olwig & Karsten Pærregaard (red.), *Integration: Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusculanums Forlag: 37-62.

Jöhncke, Steffen, Mette Nordahl Svendsen & Susan Reynolds Whyte

- (2004) Løsningsmodeller: Sociale teknologier som socialt arbejdsfelt. I: Kirsten Hastrup (red.), *Viden om verden: En grundbog i antropologisk analyse*. København: Hans Reitzels Forlag: 385-407.

Jørgensen, Trine

- (2001) *Gode naboer slider ikke hinandens dørtrin*. Kandidat-speciale i antropologi. Specialerækken nr. 197, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Kapferer, Bruce

- (2006[2005]) Situations, Crisis, and the Anthropology of the Concrete: The Contribution of Max Gluckman. I: Terry M. S. Evens & Don Handelman (red.), *The Manchester School: Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*. New York/Oxford: Berghahn Books: 118-155.

Katlev, Jan

- (2000) *Politikens Etymologisk Ordbog*. Politikens Forlag.

Kearney, Michael

- (1991) Borders and Boundaries of the State and Self at the End of Empire. *Journal of Historical Sociology*, 4 (1): 52-74.

Kibreab, Gaim

- (1999) Revisiting the Debate on People, Place, Identity, and Displacement. *Journal of Refugee Studies*, 12 (4): 384-410.

Kibria, Nazli

- (1993) *Family Tightrope: The Changing Lives of Vietnamese Americans*. Princeton: Princeton University Press.

Knudsen, John Chr.

- (1988) *Vietnamese Survivors: Processes Involved in Refugee Coping and Adaption*. Dr. Philos.-afhandling. Migrationsprojektet, Institut for Socialantropologi, Universitetet i Bergen.

Kohl, Katrine Syppli

- (2009) *Til glæde og gavn? Speciale om Danmarks udvælgelse af kvoteflygtninge*. Kandidat-speciale i sociologi ved Politisk Kommunikation og Ledelse, Copenhagen Business School.

Koser, Khalid

- (1997) Social Networks and the Asylum Cycle: The Case of Iranians in the Netherlands. *International Migration Review*, 31 (3): 591-611.

Kotsinas, Ulla-Britt

- (1996) Rinkebysvenska – ett ungdomsspråk. I: Åke Daun & Barbro Klein (red.), *Alla vi svenskar*. Nordiska Museets och Skansens Årsbok. Stockholm: Fataburen: 29-45.

Kunz, Egon F.

- (1973) The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *International Migration Review*, 7 (2): 125-146.
- (1981) Exile and Resettlement: Refugee Theory. *International Migration Review*, 15 (1/2): 42-51.

Kusserow, Adrie Suzanne

- (1999) Crossing the Great Divide: Anthropological Theories of the Western Self. *Journal of Anthropological Research*, 55 (4): 541-562.

Larsen, Anne Kathrine

- (1984) "Elska din granne, men lat grinda stande": Socialt samvær i en vest-norsk bygd. I: Arne Martin Klausen (red.), *Den norske væremåten: Antropologisk søkelys på norsk kultur*. Oslo: J. W. Cappelens forlag: 164-77.

Larsen, Birgitte Romme

- (2004) *I næstekærlighedens favn – mellem 'illegal' og menneske: en antropologisk undersøgelse af tilværelsen som afvist asylansøger i kirkeasyl i Norge*. Kandidat-speciale i antropologi. Specialerækken nr. 304, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- (2005) Afviste flygtningebørn i kirkeasyl: om "normalitet", "unormalitet" og rollen som mediatorer mellem forældre og samfund'. I: Karen Fog Olwig, Karen Valentin & Laura Gilliam (red.), *Lokale liv, fjerne forbindelser: studier af børn, unge og migration*. København: Hans Reitzels Forlag: 233-248.

Levitt, Peggy, Josh Dewind & Steven Vertovec

- (2003) International Perspectives on Transnational Migration: an Introduction. *International Migration Review*, 37 (3): 565-575.

Lien, Marianne E.

- (2001) Likhhet og verdighet: gavebytter og integrasjon i Båtsfjord. I: Marianne E. Lien, Hilde Lidén & Halvard Vike (red.), *Likhetens paradokser: Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget: 86-109.

Lien, Marianne E., Hilde Lidén & Halvard Vike (red.)

- (2001) *Likhetens Paradokser: Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.

Linde-Laursen, Anders

- (1993) Eksilets konkretisering: Om den personlige erfaring af anderledeshed. *Tidsskriftet Antropologi*, 28 (temanummer: Migration): 133-150.

Lindley, Anna

- (2009) The Early-Morning Phonecall: Remittances from a Refugee Diaspora Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (8): 1315-1334.

Linebäck, Britta & Mark Olson (red.)

- (2001) *Trygghetens gränser: kvotflyktningsars mottagande i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.

Löfgren, Orvar

- (1984) The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden. *Ethnologia Europaea*, 14: 44-64.
- (1987) Deconstructing Swedishness: Culture and Class in Modern Sweden. I: Anthony Jackson (red.), *Anthropology at Home*. London/New York: Tavistock Publications: 74-93.

MacIntyre, Alasdair

- (1981) *After Virtue: A Study in Moral Theory*. London: Duckworth.

Malkki, Liisa

- (1992) National Geographic: the Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology*, 7 (1): 24-44.
- (1995a) Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*, 24: 495-523.

(1995b) *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Manniche, Vibeke

(2005[1995]) *Bogen om barnet*. Serietitel: Politikens håndbøger. København: Politikens Forlag.

Marckman, Bella

(2004) *Mellem paradis og slagmark: En undersøgelse af haven i sociologisk perspektiv*. Kandidat-speciale i sociologi. Specialerækken nr. 46, Institut for Sociologi, Københavns Universitet.

Mauss, Marcel

(1954[1924]) *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies* (overs. fra fransk af Ian Cunnison). London: Cohen & West.

(1992 [1934]) *Techniques of the Body*. I: Jonathan Crary & Sanford Kwinter (red.), *Incorporations (Zone 6)*. Brooklyn, New York: Zone Books (Urzone inc.): 455-477.

Meinert, Lotte

(2003) *Sweet and Bitter Places: the Politics of Schoolchildren's Orientation in Rural Uganda*. I: Karen F. Olwig & Eva Gulløv (red.), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge: 179-196.

(2009) *Hopes in Friction: Schooling, Health and Everyday Life in Uganda*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Melhuus, Marit & Tordis Borchgrevink

(1984) *Husarbeid: tidsbinding av kvinner*. I: Inger Rudie (red.), *Myk Start, hard landing: om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Oslo: Universitetsforlaget: 319-338.

Merton, Robert K.

(1968[1949]) *Social Theory and Social Structure*. New York/London: Free Press.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration

(2005) *Lov om ændring af udlændingeloven (Ændret udvælgelse af og styrket integrationsindsats over for kvoteflygtninge)*, § 1, stk. 4.

(2007) *Medborger i Danmark: en håndbog for nye borgere om det danske samfund*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

(2010) *Analyse af kvoteflygtninge i Danmark – 2010*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Mitchell, James Clyde

- (1956) Case and Situation Analysis. *Sociological Review* 31 (1): 187-211.
- (1969) *Social Networks in Urban Situations: Analyses of Personal Relationships in Central African Towns*, Clyde Mitchell (red.). Manchester: Manchester University Press.

Murray, David

- (1993) What is the Western Concept of the Self? On Forgetting David Hume. *Ethos* 21 (1): 3-23.

Nannestad, Peter, Gunnar Svendsen & Gert Svendsen

- (2008) Bridge Over Troubled Water: Migration and Social Capital. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (4): 607-631.

Nieuwenhuys, Olga

- (2003) Growing up Between Places of Work and Non-Places of Childhood. I: Karen Fog Olwig & Eva Gulløv (red.), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge: 99-118.

Nuttall, Mark

- (2000) Choosing Kin: Sharing and Subsistence in a Greenlandic Hunting Community. I: Peter Schweitzer (red.), *Dividends of Kinship: Meanings and Uses of Social Relatedness*. London: Routledge: 33-60.

Ogbu, John

- (1978) *Minority Education and Caste: The American System in Cross-Cultural Perspective*. San Diego, California: Academic Press.

Olwig, Karen Fog

- (1997) Cultural Sites: Sustaining a Home in a Deterritorialized World. I: Karen Fog Olwig & Kirsten Hastrup (red.), *Siting Culture: the Shifting Anthropological Object*. London: Routledge: 17-38.
- (2002) A Respectable Livelihood: Mobility and Identity in a Caribbean Family. I: Nina Nyberg Sørensen & Karen Fog Olwig (red.), *Work and Migration: Life and Livelihood in a Globalized World*. London: Routledge: 85-105.
- (2003) "Transnational" Socio-Cultural Systems and Ethnographic Research: Views from an Extended Field Site. *International Migration Review*, 27 (3): 787-811.
- (2007) *Caribbean Journeys: an Ethnography of Migration and Home in Three Family Networks*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Olwig, Karen Fog & Eva Gulløv

- (2003) Towards an Anthropology of Children and Place. I: Karen Fog Olwig & Eva Gulløv (red.), *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge: 1-19.

Olwig, Karen Fog & Karsten Pærregaard (red.)

- (2007) *Integration: Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusculanums Forlag.

Ong, Aihwa

- (2003) *Buddha is Hiding. Refugees, Citizenship, the New America*. Berkeley, California: University of California Press.

Ooka, Emi & Barry Wellman

- (2006) Does Social Capital Pay Off More Within or Between Ethnic Groups? Analysing Job Searches in Five Toronto Ethnic Groups. I: Eric Fong (red.), *Inside the Mosaic*. Toronto: Toronto University Press Inc.: 199-226.

Pedersen, Maria-Louise Bønnelykke

- (2007) *Families from Away: on Exchange and Belonging among Refugee Families in Western Australia*. Kandidat-speciale i antropologi. Specialerækken nr. 486, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Pessar, Patricia

- (2003) Anthropology and the Engendering of Migration Studies. I: Nancy Foner (red.), *American Arrivals: Anthropology Engages the New Immigration*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press: 75-98.

Pieke, Frank N., Nicholas Van Hear & Anna Lindley

- (2007) Beyond Control? The Mechanics and Dynamics of 'Informal' Remittances between Europe and Africa. I: *Global Networks*, 7 (3): 348-66.

Povinelli, Elizabeth

- (2006) *The Empire of Love: Toward a Theory of Intimacy, Genealogy, and Carnality*. Durham/London: Duke University Press.

Preis, Ann-Belinda S.

- (1996) *Flygtninge, sandheden og andre gåder*. København: Munksgaard/Rosinante.

Putnam, Robert

- (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- (2007) E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century. *Scandinavian Political Studies*, 30 (2): 137-174.

Pærregaard, Karsten

(Kommende), *Return to Sender. The Moral Economy of Remittances in Peruvian Migration*. Stanford: University of Stanford Press.

Quist, Pia

(2000a) Ny københavnsk 'multietnolekt': om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer. I: *Danske Talesprog*, Bind 1. Institut for Dansk Dialektforskning. København: C.A. Reitzels Forlag: 143-212.

(2000b) Sproglig kreativitet i flersprogede ungdomsmiljøer. I: Anna-Brita Stenström, Ulla-Britt Kotsinas & Eli-Marie Drange (red.), *Ungdommers sprogsmøter*. København: Nordisk Ministerråd: 157-168.

Reddy, Prakash

(1993) *Danes Are Like That! Perspectives of an Indian Anthropologist on the Danish Society*. Mørke: Grevas.

Reumert, Rannveig L.

(2007) Magi og forførelse: Ånder og socialitet i det islandske fortællerum. I: Inger Sjørsløv (red.), *Scener for samvær: Ritualer, performance og socialitet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag: 35-51.

Rodman, Margaret C.

(1992) Empowering Place: Multilocality and Multivocality'. *American Anthropologist*, 94 (3): 640-56.

Rouse, Roger

(1991) Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism. *Diaspora*, 1 (1): 8-23.

Rytter, Mikkel

(2007) "Familien Danmark" og "De fremmede". I: Karen Fog Olwig & Karsten Pærregaard (red.), *Integration: Antropologiske perspektiver*. København: Museum Tusculanums Forlag: 63-86.

Sahlins, Marshall D.

(1972) *Stone Age Economics*. Chicago: Chicago University Press.

(1976) *Culture and Practical Reason*. Chicago: Chicago University Press.

Sandercock, Leonie

(2003) *Cosmopolis II: Mongrel Cities of the 21st Century*. London: Continuum.

Schneider, David M.

(1968) *American Kinship: a Cultural Account*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Shweder, Richard A. & Edwin J. Bourne

- (1984) Does the Concept of the Person Vary Cross-Culturally? I: Richard A. Shweder & Robert A. Levine (red.), *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press: 158-199.

Simich, Laura, B. Khamisa Baya, Hayley Hamilton & Gertrud Neuwirth

- (2004) *The Study of Sudanese Settlement in Ontario: Final Report*. Ontario: Citizenship and Immigration Canada, Settlement Directorate.

Simmel, Georg

- (1949 [1911]) The Sociology of Sociability (overs. fra tysk af Everett C. Hughes). *The American Journal of Sociology*, 55 (3): 254-261.

Stein, Barry N.

- (1981) The Refugee Experience: Defining the Parameters of a Field of Study. *International Migration Review*, 15 (1/2): 320-330.

Solheim, Liv

- (1984) "Ein skal vere sterk for å klare seg her". I: Inger Rudie (red.), *Myk Start, hard landing: om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Oslo: Universitetsforlaget: 301-318.

Spiro, Melford

- (1993) Is the Western Conception of the Self "Peculiar" Within the Context of the World Cultures? *Ethos*, 21 (2): 107-153.

Stenius, Henrik

- (1997) The Good Life is a Life of Conformity: The Impact of Lutheran Tradition on Nordic Political Culture. I: Øystein Sørensen & Bo Stråth (red.), *The Cultural Construction of Norden*. Oslo: Universitetsforlaget: 161-71.

Sutton, Constance

- (1987) The Caribbeanization of New York City and the Emergence of a Transnational Socio-Cultural System. I: Constance Sutton & Elsa Chaney, (red.), *Caribbean Life in New York City: Socio-Cultural Dimensions*. New York: Center for Migration Studies: 15-30.

Stepick, Alex & Carol D. Stepick

- (2003) Becoming American: Immigration, Identity, Intergenerational Relations, and Academic Orientation. I: Nancy Foner (red.), *American Arrivals: Anthropology Engages the New Immigration*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press: 129-162.

Stoll, Katrin & Phyllis Johnson

- (2007) Determinants of the Psychosocial Adjustment of Southern Sudanese Men. I: *Journal of Refugee Studies*, 20 (4): 621-640.

Suarez-Orozco, Carola & Marcelo Suarez-Orozco

- (2001) *Children of Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.

Sørensen, Ninna Nyberg, Nicholas Van Hear & Poul Engberg-Pedersen

- (2002) The Migration-Development Nexus: Evidence and Policy Options. I: *International Migration*, 40 (5): 49-73.

Tilia, Gitte

- (1999) Tilfældet Fanø: Om integration, Gemeinschaft og lokalidentitet. I: Berit Berg & Carl-Ulrik Schierup (red.), *Integration – retorik, politik, praktik: Om bosniska flyktningar i Norden*. København: Nordisk Ministerråd: 269-301.

Tölölyan, Khachig

- (1996) Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. *Diaspora*, 5 (1): 3-37.

Tönnies, Ferdinand

- (1996[1887]) *Community and Society*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Udlændingestyrelsen

- (2005) *Orienteringsbrev om nyt program for genbosætning af kvoteflygtninge*. København: Udlændingestyrelsen, Asyl- og Visumafdelingen.

Valenzuela, Abel

- (1999) Gender Roles and Settlement Activities among Children and Their Immigrant Families. *American Behavioral Scientist*, 42: 710-742.

Valtonen, Kathleen

- (1998) Resettlement of Middle Eastern Refugees in Finland: The Elusiveness of Integration. *Journal of Refugee Studies*, 11 (1): 38-60.

van Velsen, Jaap

- 1967 The Extended-Case Method and Situational Analysis. I: Arnold Leonard Epstein (red.), *The Craft of Social Anthropology*. London: Tavistock Publications: 129-149.

Verdensbanken

- (2008) *Migration and Remittances Factbook 2008*. The World Bank: Migration and Remittances Team, Development Prospects Group.

Vertovec, Steven

- (2006) The Emergence of Super-Diversity in Britain. *COMPAS Working Papers*, 25. Centre on Migration, Policy and Society: University of Oxford.
- (2007) Super-Diversity and its Implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30 (6): 1024-1054.

Wahlbeck, Östen

- (1999) *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. Basingstoke, MacMillan Press.

Warner, Daniel

- (1992) We Are All Refugees. *International Journal of Refugee Law*, 4 (3): 365-372.
- (1994) Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: a Critique of Liberal Mathematics. *Journal of Refugee Studies*, 7 (2-3): 160-74.

Waters, Mary C.

- (1999) *Black Identities: West Indian Immigrant Dreams and American Realities*. The Russell Sage Foundation, New York: Harvard University Press.

Waters, Mary C. & Jennifer E. Sykes

- (2009) Spare the Rod, Ruin the Child? First- and Second-Generation West Indian Child-Rearing Practices. I: Nancy Foner (red.), *Across Generations: Immigrant Families in America*. New York: New York University Press: 72-97.

Weiss, Robert S.

- (1994) *Learning from Strangers: the Art and Method of Qualitative Interview Studies*. New York: The Free Press.

Whyte, Susan R.

- (1997) The Pursuit of Health and Prosperity. Kapitel 2, i: *Questioning Misfortune: The Pragmatics of Uncertainty in Eastern Uganda*. Cambridge: Cambridge University Press: 34-59.

Whyte, Susan R., Alber Erdmute & Sjaak van der Geest

- (2008) Generational Connections and Conflicts in Africa: an Introduction. I: Erdmute Alber, Sjaak van der Geest & Susan R. Whyte (red.), *Generations in Africa: Connections and Conflicts*. Berlin, Lit: 1-27.

Wimmer, Andreas & Nina Glick Schiller

- (2002a) Methodological Nationalism and the Study of Migration. *Archives of European Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 53 (2): 217-240.
- (2002b) Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2 (4): 301-334.

- (2003) Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: an Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review*, 37 (3): 576-610.

Wren, Karen

- (2003) Refugee Dispersal in Denmark: From Macro- to Micro-scale Analysis. *International Journal of Population Geography*, 9: 57-75.

Zhou, Min

- (2009) Conflict, Coping, and Reconciliation: Intergenerational Relations in Chinese Immigrant Families. I: Nancy Foner (red.), *Across Generations: Immigrant Families in America*. New York: New York University Press: 21-46.

Ørnstrup, Henrik

- (1989) *Personligheden og det sociale. En introduktion til Georg Simmel*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Østergaard, Uffe

- (1997) The Geopolitics of Nordic Identity: From Composite States to Nation States. I: Øystein Sørensen & Bo Stråth (red.), *The Cultural Construction of Norden*. Oslo: Universitetsforlaget: 25-71.

Bilag 1

Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund

Navn:

Udl.nr./personnr.:

Jeg erklærer herved, at jeg vil arbejde aktivt for at sikre min egen og mine herboende børns og ægtefælles/samlevers integration og aktive medborgerskab i det danske samfund.

Jeg erklærer derfor følgende:

- Jeg vil på alle måder overholde den danske lovgivning og respektere de danske demokratiske principper.
- Jeg anerkender, at det danske sprog og kendskabet til det danske samfund er nøglen til en god og aktiv tilværelse i Danmark. Jeg vil derfor lære dansk og skaffe mig viden om det danske samfund hurtigst muligt. Jeg ved, at jeg kan lære dansk ved at deltage i den danskuddannelse, som kommunalbestyrelsen tilbyder mig.
- Jeg anerkender, at de enkelte borgere og familier har ansvar for at forsørge sig selv. Jeg vil derfor arbejde på at blive selvforsørgende hurtigst muligt. Jeg ved, at det kan hjælpe mig til at blive selvforsørgende, at jeg deltager i de aktiviteter, som er beskrevet i min integrationskontrakt med kommunen.
- Jeg ved, at hvis jeg er arbejdssøgende og deltager i danskuddannelse og i de aktiviteter, der er beskrevet i min integrationskontrakt med kommunen, er jeg – hvis jeg eller min ægtefælle ikke kan forsørge mig – berettiget til midlertidig økonomisk hjælp.
- Jeg anerkender, at mænd og kvinder har lige pligter og rettigheder i Danmark, og at både mænd og kvinder skal bidrage til samfundet. Mænd og kvinder har således den samme ret – og i visse tilfælde pligt – til at uddanne sig og arbejde, ligesom mænd og kvinder har den samme ret til at deltage i demokratiske processer. Både mænd og kvinder har pligt til at betale skat og varetage forældreansvaret over for deres børn.
- Jeg ved, at det i Danmark er strafbart at udøve vold mod og ulovlig tvang over ægtefælle og andre, herunder børn.
- Jeg anerkender, at der i Danmark skal være lige respekt og udfoldelsesmuligheder for alle børn – både piger og drenge – så de kan vokse op til at blive aktive og ansvarlige medborgere, der er i stand til at træffe deres egne valg. Jeg vil sikre, at mine børn får den bedst mulige opvækst, skolegang og integration i Danmark. Blandt andet vil jeg sørge for, at mit barn lærer dansk så tidligt som muligt og læser lektier gennem skoleforløbet, og jeg vil samarbejde aktivt med barnets daginstitution eller skole.
- Jeg ved, at omskæring af piger samt brug af tvang ved ægteskabsindgåelse er strafbare handlinger i Danmark.
- Jeg respekterer det enkelte menneskes frihed og personlige integritet, kønnenes ligestilling og tros- og ytringsfriheden, som er grundlæggende i Danmark.

- Jeg ved, at diskrimination på grund af bl.a. køn eller hudfarve og trusler og hån mod grupper på grund af bl.a. tro eller seksuel orientering er strafbare handlinger i Danmark.
- Jeg anerkender, at det danske samfund tager skarpt afstand fra terrorisme. Jeg ved, at den, som er vidende om, at der tilsigtes begået en forbrydelse, der medfører fare for menneskers liv eller velfærd eller for betydelige samfundsværdier, som det helt klare udgangspunkt har pligt til at gøre, hvad der står i hans eller hendes magt, for at forebygge forbrydelsen eller dens følger, om fornødent ved politianmeldelse, og at undladelse heraf kan straffes, hvis forbrydelsen bliver begået eller forsøgt, med bøde eller fængsel indtil 3 år.
- Jeg anerkender, at aktivt engagement i det danske samfund er en forudsætning for medborgerskab i Danmark, uanset hvor længe mit ophold her i landet måtte vare.
- Jeg ved, at forlængelse af min opholdstilladelse er betinget af, at grundlaget for opholdstilladelsen fortsat er til stede.
- Jeg ved, at tidsubegrænset opholdstilladelse normalt bl.a. er betinget af, at man har bestået Prøve i Dansk 2 eller en danskprøve på et tilsvarende eller højere niveau, at man har haft ordinær fuldtidsbeskæftigelse her i landet i mindst 2 år og 6 måneder inden for de sidste 3 år forud for indgivelsen af ansøgning om tidsubegrænset opholdstilladelse og fortsat må antages at være tilknyttet arbejdsmarkedet på tidspunktet, hvor tidsubegrænset opholdstilladelse vil kunne meddeles, at man ikke i de sidste 3 år forud for indgivelsen af ansøgning om tidsubegrænset opholdstilladelse, og indtil man vil kunne meddeles tidsubegrænset opholdstilladelse, har modtaget offentlig hjælp efter lov om aktiv socialpolitik eller integrationsloven, at man ikke har forfalden gæld til det offentlige, og at man har bestået en medborgerskabsprøve eller har udvist aktivt medborgerskab her i landet gennem mindst 1 års deltagelse i bestyrelser, organisationer m.v. Jeg ved, at kriminelle handlinger vil kunne udskyde eller forhindre, at man får tidsubegrænset opholdstilladelse.
- Jeg ved, at man som flygtning ikke længere har krav på beskyttelse, hvis forholdene i ens hjemland har ændret sig på en sådan måde, at man kan vende hjem. Jeg ved, at flygtninge og deres familier kan få økonomisk støtte til at rejse hjem til deres oprindelige hjemland eller tidligere opholdsland, hvis de på et tidspunkt skulle ønske dette.

Dato:

Underskrift:

Bilag 2

Integrationskontrakt

Vedrørende _____ Cpr.nr. _____

Grundoplysninger ved modtagelsen

Dato for kommunalbestyrelsens overtagelse af integrationsansvaret: _____

Tidspunkt for påbegyndelse af introduktionsforløb: _____

I. Opholdsoplysninger m.v.

Er omfattet af integrationsloven som:

A. Flygtning m.v., jf. integrationslovens § 54 _____

B. Familiesammenført til en flygtning m.v., jf. integrationslovens § 55 _____

C. Familiesammenført til andre, jf. integrationslovens § 56 _____

II. Familiemæssige og sociale forhold

Civilstand:

Evt. ægtefælles eller samlevers beskæftigelse:

Børn:

Børnepasning:

Forhold vedrørende familiens situation, der kan have betydning for introduktionsprogrammet:

III. Forudsætninger

Uddannelsesbaggrund:

– Grunduddannelse (folkeskole, ungdomsuddannelse):

– Erhvervsuddannelse (faglig eller videregående uddannelse):

Erhvervserfaring:

Andre kompetencer (eksempelvis sprog):

IV. Helbredsmæssige og andre forhold, der kan have betydning for introduktionsprogrammet

Aktuel helbredstilstand:

Er der igangsat/aftalt behandling, hvis behov herfor:

Evt. andre forhold af betydning for introduktionsprogrammet:

V. Kommunen tilbyder ikke deltagelse i danskuddannelse, jf. integrationslovens § 21, stk. 3.

Begrundelse:

VI. Kommunen giver ikke tilbud om vejledning og opkvalificering, virksomhedspraktik eller ansættelse med løntilskud, jf. integrationslovens § 23, stk. 4.

Begrundelse:

Indsats efter integrationsloven

VII. Målsætning om beskæftigelse eller uddannelse

Overordnet mål:

Delmål:

VIII. Introduktionsprogrammet

Programmets indhold:

– Det kommende halve år:

– Det kommende år:

– På længere sigt:

De aftalte aktiviteter nærmere indhold:

– Danskuddannelse (1, 2 eller 3): Modul (1-6):

– Aktive tilbud:

– Behov for kompetenceafklaring:

IX. Opfølgning

Der følges op på indholdet af denne integrationskontrakt senest den _____

Der skal følges op på integrationskontrakten løbende efter behov og mindst hver tredje måned, indtil målene for kontrakten er opfyldt.

Integrationskontrakten skal revideres, hvis der sker ændringer af betydning for det tilbudte introduktionsprogram, herunder hvis det viser sig, at deltagerens kompetencer ikke har været tilstrækkeligt afklaret, hvis deltageren ikke har haft mulighed for at opfylde integrationskontrakten, eller hvis arbejdsmarkedets behov ændrer sig.

X. Manglende opfyldelse af integrationskontrakten

Opfylder kommunalbestyrelsen ikke sin del af integrationskontrakten, kan kommunalbestyrelsens manglende opfyldelse påklages til det sociale nævn, jf. integrationslovens § 53, stk. 2.

Opfylder en deltager, som modtager introduktionsydelse, ikke eller delvist ikke integrationskontrakten ved at afvise at tage imod arbejde eller ved uden rimelig grund at afvise deltagelse i eller at udeblive fra en eller flere dele af det tilbudte introduktionsprogram, skal kommunalbestyrelsen træffe beslutning om nedsættelse eller ophør af deltagerens introduktionsydelse i overensstemmelse med integrationslovens §§ 30 og 31.

Opfylder en deltager, som ikke modtager introduktionsydelse, ikke de aftalte mål for den pågældendes danskuddannelse i integrationskontrakten, kan dette medføre udelukkelse fra deltagelse i undervisningen, jf. § 11, stk. 1, i bekendtgørelse nr. 1014 af 10. december 2003 om danskuddannelse til voksne udlændinge m.fl.

Manglende deltagelse i introduktionsprogrammet uden rimelig grund kan endvidere betyde, at deltageren ikke vil kunne få meddelt tidsubegrænset

opholdstilladelse, jf. udlændingelovens § 11, stk. 9.

_____ den _____

_____ kommunalbestyrelse forpligter sig herved til at stille det aftalte introduktionsprogram til rådighed for deltageren.

_____ forpligter sig herved til at deltage i det af kommunalbestyrelsen opstillede introduktionsprogram.

Indholdet af integrationskontrakten kan af fraflytningskommunens kommunalbestyrelse uden samtykke videregives til en udlændings tilflytningskommunens kommunalbestyrelse, jf. integrationslovens § 51 b, stk. 2.

XI. Opfølgning på ændringer i integrationskontraktens indhold for

_____ cpr. nr. _____

Udbytte af det aftalte forløb i forhold til de opstillede mål:

– Danskuddannelse:

– Aktive tilbud:

Er der givet meddelelse til udlændingen om konsekvenserne af manglende dansktilegnelse, jf. bekendtgørelsens § 15, stk. 4.

Ja ____ Nej ____

Har kommunalbestyrelsen i den forbindelse ydet udlændingen vejledning om vigtigheden af at tilegne sig det danske sprog for den pågældendes mulighed for at kunne begå sig i det danske samfund, om konsekvenserne af manglende dansktilegnelse for udlændingens mulighed for at få meddelt tidsubegrænset opholdstilladelse, jf. udlændingelovens § 11, stk. 9, og mulighed for at få meddelt dansk indfødsret, jf. § 6 i lov om dansk indfødsret, om mulighederne for at blive meddelt tidsubegrænset opholdstilladelse efter fem, eller hvis ganske særlige grunde taler derfor, efter tre års lovligt ophold her i landet, jf. udlændingelovens § 11, stk. 4-6, og om muligheden for at få nedskrevet en økonomisk sikkerhed, der er stillet efter udlændingelovens § 9, stk. 4.

Ja ____ Nej ____

Ændringer i deltagerens situation:

- Ændrede familiemæssige og sociale forhold:
- Ændrede helbredsmæssige forhold:
- Ændrede forudsætninger:

Ændringer i introduktionsprogrammet:

- Mål:
- Indhold:
- Sammensætning:

_____ den _____ den _____

XII. Status for udlændingens deltagelse i introduktionsprogrammet ved flytning fra kommunen

XIII. Status for udlændingens deltagelse i introduktionsprogrammet ved introduktionsperiodens udløb

Kommunalbestyrelsen skal efter integrationslovens § 18 a udarbejde en status, der bl.a. skal danne grundlag for kommunalbestyrelsens udtalelse til Udlændingestyrelsen om, hvorvidt udlændingen har gennemført et tilbudt introduktionsprogram.

Indsats efter lov om en aktiv beskæftigelsesindsats

XIV. I medfør af integrationskontrakten fastlægges følgende aktiviteter:

1. Aktiviteter som led i det individuelle kontaktforsøg:

Følgende er aftalt:

Der henvises evt. til vedlagte bilag herom, som udgør en del af kontrakten.

2. Tilbud efter reglerne om udarbejdelse af jobplan:

Følgende er aftalt:

Der henvises evt. til vedlagte bilag herom, som udgør en del af kontrakten.

XV. Manglende opfyldelse af integrationskontrakten

Udlændinge omfattet af integrationskontrakten er forpligtet til at deltage i aktiviteter og tilbud efter lov om en aktiv beskæftigelsesindsats.

Opfylder udlændingen ikke eller delvist ikke integrationskontrakten ved uden rimelig grund at afvise at tage imod arbejde eller ved uden rimelig grund at afvise deltagelse i eller at udeblive fra en eller flere dele af de planlagte aktiviteter kan det få konsekvenser for den ydelse, som pågældende modtager.

Udlændingen kan klage over en afgørelse truffet af enten AF eller kommunalbestyrelsen. Klager over afgørelser truffet af AF rettes til AF. Klager over afgørelser truffet af kommunalbestyrelsen rettes til det sociale nævn.

Manglende deltagelse i aktiviteter efter lov om en aktiv beskæftigelsesindsats kan endvidere betyde, at udlændingen ikke vil kunne få meddelt tidsubegrænset opholdstilladelse, jf. udlændingelovens § 11, stk. 9, hvis udlændingen har indgivet ansøgning om opholdstilladelse den 1. april 2006 eller senere.

_____ den _____

_____ kommunalbestyrelse eller AF forpligter sig herved til at stille de aftalte aktiviteter til rådighed for deltageren.

_____ forpligter sig herved til at deltage i de med kommunalbestyrelsen henholdsvis AF aftalte aktiviteter og tilbud efter lov om en aktiv beskæftigelsesindsats.

Integrationskontrakten kan af den tidligere opholdskommune eller AF-region uden samtykke sendes til den opholdskommune henholdsvis AF-region, som har ansvaret for indsatsen i forhold til udlændingen, jf. § 31 a, stk. 4 og 5, i lov om en aktiv beskæftigelsesindsats.

XVI. Opfølgning

Der følges op på indholdet af denne integrationskontrakt senest den

Der skal som led i det individuelle kontaktforsøg følges op på integrationskontrakten mindst hver tredje måned efter reglerne herom i lov om en aktiv beskæftigelsesindsats.

XVII. Status for udlændingens deltagelse i fastlagte aktiviteter efter lov om en aktiv beskæftigelsesindsats

Bilag 3

Asyl- og Visumafdelingen

Erklæring om vilkårene for genbosætning i Danmark

Udl. nr.:

RGI nr.:

Lokalt UNHCR nr.:

Navn:

Denne erklæring har først og fremmest til formål at sikre, at du før din beslutning om at ville tage ophold og blive integreret i Danmark har et godt grundlag at træffe denne beslutning på. Erklæringen skal underskrives af alle, der ønsker at blive genbosat i Danmark.

Jeg er blevet oplyst om følgende om forholdene i Danmark:

1. I Danmark er det vigtigt at have et arbejde for, at man kan forsørge sig selv og sin familie. Både mænd og kvinder arbejder uden for hjemmet.
2. Det er afgørende, at alle – både mænd og kvinder, børn og voksne – lærer dansk, fordi det er en forudsætning for at blive en aktiv medborger i Danmark.
3. Det er vigtigt at lære om og forstå det danske samfunds grundlæggende værdier og normer.
4. Jeg har pligt til at deltage i et introduktionsprogram, som skal hjælpe mig til hurtigst muligt at lære dansk, at forsørge mig selv og min familie og i øvrigt at blive en aktiv medborger i det danske samfund.
5. Indtil jeg får et arbejde og kan forsørge mig selv og min familie, kan jeg under visse betingelser modtage starthjælp fra den danske stat. Starthjælpen er lavere end den hjælp til forsørgelse, der kan gives til personer, der har boet i Danmark i mindst 7 ud af de seneste 8 år.
6. Adgangen til familiesammenføring i Danmark er begrænset, og jeg er derfor klar over, at jeg ikke i alle tilfælde kan få min familie til Danmark. (De danske regler om familiesammenføring er beskrevet i et bilag til denne erklæring)
7. Det er som udgangspunkt en betingelse for at få tidsubegrænset opholdstilladelse og indfødsret i Danmark, at jeg består en danskprøve.

På baggrund af disse oplysninger ønsker jeg at blive genbosat i Danmark, og hvis jeg tilbydes genbosætning i Danmark, erklærer jeg hermed følgende:

1. Jeg vil arbejde for at blive selvforsørgende gennem beskæftigelse
2. Jeg vil arbejde for at lære det danske sprog.
3. Jeg vil arbejde for at tilegne mig en forståelse for det danske samfunds grundlæggende værdier og normer.
4. Jeg vil deltage aktivt i samfundslivet.
5. Jeg vil deltage aktivt i det introduktionsprogram, jeg bliver tilbudt.
6. Jeg vil arbejde aktivt for min families integration i det danske samfund.

Dato

Underskrift

Tolks underskrift

Resumé

Ind i Danmark: skabelse af sted og tilhørsforhold blandt nyankomne flygtningefamilier bosat i mindre danske lokalsamfund

Afhandlingen er baseret på tolv måneders etnografisk feltarbejde udført i 2006-07 blandt nyligt anerkendte flygtningefamilier af forskellig national og etnisk oprindelse, bosat i to mindre jyske lokalsamfund. Da Danmark i 1999 fik sin første 'Integrationslov', indbefattede denne blandt andet en særlig boligplaceringslovgivning for nyligt anerkendte flygtninge, som tilskrev, at disse i de første tre år efter tildelingen af opholdstilladelse skulle tvungent boligplaceres uden for landets urbane centre. Her i landets provinsområder – var tanken – skulle flygtningene i højere grad end tidligere blive del af det såkaldte danske majoritetssamfund gennem etableringen af sociale bånd til etnisk danske indbyggere. Afhandlingen udforsker, hvad der sker, når denne større landspolitiske, velfærdsstatslige integrationsdagsorden konkretiserer sig lokalt, idet den omsættes til mellemmenneskelig praksis. På baggrund af deltagerobservation i en række flygtningefamiliers hjem, nabolag og lokalsamfund, undersøger jeg således familiemedlemmernes erfaringer og praksisser knyttet til dét at bosætte sig i og blive del af det omgivende danske samfund. Det analytiske hovedtema udgøres af de forhandlinger af inklusion, eksklusion og tilhørsforhold, som finder sted i det daglige interaktionsfelt mellem flygtningefamilierne og deres lokale sociale omgivelser (såsom kommunale integrationssagsbehandlere, skolelærere, børnehavepersonale, frivillige flygtningehjælpere og naboer).

Jeg viser, hvordan det, der begynder som *velfærdsstatens forventning til lokalsamfundets særlige kvaliteter i forhold til integrationen af flygtningefamilier*, ofte i praksis omsættes til *lokalsamfundets forventninger til flygtningenes rette familieliv i forhold til det danske velfærdssamfund*. Således analyserer jeg, hvordan flygtningefamiliernes medlemmer – for at kunne skabe inklusion og tilknytning inden for deres nye, danske omgivelser – må manøvrere inden for nogle bestemte normer og værdier for familieliv og domestisk rum, som de i dagligdagen konfronteres med lokalt, alt imens jeg samtidigt undersøger, hvordan flygtningenes egne familierelationer indvirker på denne manøvrering. I dette samspil mellem – på den ene side – lokale forventninger til hvordan 'familien' og det domestiske livsrum inden for det danske

samfund bør praktiseres, og – på de anden side – flygtningenes egne familieinstitutioner og domestiske praktikker, belyser jeg, hvordan familiernes børn og unge på forskellig vis kommer til at udgøre et vigtigt omdrejningspunkt.

Gennem studiets metodologiske afsæt i flygtningenes konkrete hjem og daglige habitater viser jeg, at den domestiske arena – sådan som denne bringes til live i det daglige interaktionsfelt *mellem* flygtninge og værtssamfundets lokalbefolkning – udgør et stærkt betydningsladet domæne, som åbner op for en række centrale sociokulturelle aspekter af flygtninges overordnede bosætningsproces i et samfund som det danske. Således argumenterer jeg igennem afhandlingen for, at sociale og kulturelle koder for "fremmedhed" og "ikke-fremmedhed" i vid udstrækning er konkretiseret, materialiseret og kropsliggjort i det inter-domestiske rum mellem flygtningefamilierne og deres sociale omgivelser, ligesom jeg belyser, hvordan flygtningenes lokale bemestring/ikke-bemestring af disse implicitte samfundskoder knyttet til domestisk rum bliver essentiel for deres overordnede skabelse af mening, sted og tilhørsforhold i Danmark.

Summary

Getting into Denmark: creations of place and belonging among newly arrived refugee families settled in Danish rural communities

This thesis is based on twelve months of ethnographic fieldwork carried out in 2006-07 among newly recognized refugee families of various national and ethnic origins, settled in two small communities in Jutland. When in 1999 Denmark passed its first Integration Law (*Integrationsloven*) this included, among other measures, a specific policy regarding newly recognized refugees which stipulated that for a period of three years (counting from the time they were granted residence permit), these refugees should be mandatorily placed outside of the country's urban centers. The thinking behind the rule was that in the provincial areas the refugees should to a larger extent become part of the Danish mainstream society through the establishment of social ties to ethnic Danish citizens. The thesis explores what happens when this larger political and welfare-societal integration agenda concretizes itself locally as it transforms into interpersonal practice. On the basis of participant observation in a number of refugee families' homes, neighbourhoods and local communities, I investigate the family members' experiences and practices of settling down and becoming part of the immediate local community. The main analytical themes consist of the negotiations of inclusion, exclusion and belonging that take place in the everyday social field of interaction between the refugee families and their local social surroundings (such as municipal integration social workers, school teachers, kindergarten staff, volunteer refugee relief-workers, and neighbours).

I show that what begins as *the welfare state's high expectations of the special integrative quality of the local community for refugee families* in practice often transforms into *the local community's expectations of the refugees proper family life in relation to the Danish welfare society*. In order to create inclusion and a sense of attachment within their new, Danish surroundings, I analyze how the members of the refugee families in this way have to manoeuvre within certain norms and values of family life and domestic space that they are being confronted with locally. At the same time I examine how the refugees' own family relations have an influence on this manoeuvring. In this interplay between – on the one hand – local expectations of how

'family' and the domestic living space within Danish society should be practiced, and – on the other hand – the refugees' own family institutions and domestic practices, I elucidate how in different ways the families' children and adolescents constitute an important pivotal point.

By means of the study's methodological starting point in the refugees' actual homes and daily habitats I show how the domestic arena – such as it is brought to life in the everyday social field of interaction *between* refugees and the host society's local population – forms a highly meaning-saturated domain, that opens up for a range of central sociocultural aspects of refugees' overall settlement process in a society such as the Danish one. Thus the thesis argues that social and cultural codes of "foreignness" and "non-foreignness" are widely concretized, materialized and bodily inscribed in the inter-domestic space between the refugee families and their social surroundings, just as it demonstrates how the refugees' local mastering/non-mastering of these implicit societal codes tied up with domestic space becomes crucial to their overall creation of meaning, place and belonging in Denmark.

På baggrund af etnografisk feltarbejde udført blandt en række nyligt anerkendte flygtningefamilier bosat i mindre jyske lokalsamfund undersøger denne afhandling nyankomne flygtninges erfaringer og praksisser knyttet til dét at bosætte sig i – og blive del af – det danske samfund.

I Danmark har en særlig boligspredningspolitik siden 1999 betydet, at anerkendte flygtninge i de første tre år efter tildelingen af opholdstilladelse tvungent boligplaceres i danske provinsområder væk fra landets urbane centre. Tanken fra politisk hold er, at nye flygtninge på denne måde i højere grad end tidligere vil blive del af det såkaldte danske majoritetssamfund gennem etableringen af sociale bånd til etniske danskere. I afhandlingen udforskes det, hvad der sker, når denne større landspolitiske, velfærdsstatslige integrationsdagsorden konkretiserer sig lokalt, idet den omsættes til praksis mellem mennesker. Med afsæt i deltagerobservation i flygtningefamiliernes hjem, nabolag og lokalsamfund udgøres det analytiske hovedtema derfor af de forhandlinger af inklusion, eksklusion og tilhørsforhold, som finder sted i det daglige møde mellem familiemedlemmerne og deres lokale sociale omgivelser, såsom kommunale integrationssagsbehandlere, skolelærere, børnehavepersonale, andre boligplacerede flygtninge, frivillige flygtningehjælpere og naboer.

For at kunne skabe inklusion, accept og tilknytning inden for deres nye, danske omgivelser analyseres det, hvordan familiernes børn, unge og voksne må manøvrere inden for en lang række lokalt indforståede normer og værdier for familieliv og domestisk rum, som de i dagligdagen konfronteres med i kraft af deres egne familierelationer og domestiske hverdagspraktikker. Herigennem vises det, hvordan implicitte sociale og kulturelle koder for "fremmedhed" og "ikke-fremmedhed" i vid udstrækning er konkretiseret, materialiseret og kropsliggjort i det inter-domestiske rum mellem flygtningefamilierne og deres sociale omgivelser.

Bedømmelsesudvalget skrev bl.a.:

"Birgitte Romme Larsen har skrevet en særdeles interessant og stærk antropologisk afhandling, der formidler en fornyende indsigt i nyankomne flygtninges oplevelser af og bestræbelser for at skabe mening, sted og tilhørsforhold i Danmark [...]. Larsen formår afhandlingen igennem at fastholde et antropologisk fokus; det er krævende og sjældent set, når det vedrører et emneområde og felt, der er så politiseret. I særlig grad skal fremhæves, hvordan de mange anvendte antropologiske metoder og analytiske perspektiver anvendes til på glimrende vis at skabe forståelse for flygtningenes livsverden. [...] En af afhandlingens styrker er dens fokus på hverdagsmøderne og de værdikonflikter, der opstår omkring centrale institutioner – måltidet, familien, opdragelse. Beskrivelsen af de kulturelle misforståelser, synliggørelsen af de skjulte, men afgørende normer i danske lokalsamfund og flygtningefamiliernes forsøg på at tilpasse sig det danske dagligliv er fremragende".